

Úvod

Problémem lichvy jsem se zabýval již ve své rigorózní práci v roce 2007. V ní jsem se však omezil na její výklad jako trestného činu z pozice českého trestního práva a právní úpravou lichvy v občanskoprávní oblasti, vývojem protilichevního zákonodárství z historického hlediska, srovnáním české právní úpravy se zahraničními, jsem se zabýval pouze okrajově, což bylo do jisté míry dáno i rozsahem a tématem této původní práce.

Rigorózní práci jsem nyní v nynější doktorandské práci použil jako základ kapitoly o trestněprávním pohledu českého práva na lichvu (podstatně jsem ji však rozšířil a doplnil) a ponechal jsem z ní i části, které bylo možné vložit do výkladu o zahraničních úpravách (viz. kapitola týkající se Německa) nebo do historického exkursu (např. odstavec pojednávající o tudorovské Anglii). Jinak jsem však zpracoval text zcela nový, snažil jsem se v něm k lichvě přistoupit z co možná nejvíce úhlů pozorování.

Cílem mé doktorandské práce by měla být komplexní analýza fenoménu lichvy jako společenského jevu i jako právního problému a především trestného činu, kterou by bylo možno využít například při návrzích a tvorbě právních norem v rámci boje proti lichvě nebo by měla posloužit k celkové osvětě pro širší právníckou veřejnost. Za zvlášť důležité však pokládám, abych jejím prostřednictvím pomohl zbořit mýtus o tom, že lichva a lichevní smlouvy jsou projevem a součástí smluvní svobody a jakýkoliv zásah proti nim ze strany zákonné úpravy je kontraproduktivní a nežádoucí, neboť právě toto přesvědčení a tento přístup k právu ze strany velké části českých soudců, advokátů a všech ostatních osob zabývajících se právem, lví měrou přispívají k současnému nebyvalému rozkvětu a zakořenění těch nejhorších lichvářských praktik v občanskoprávních vztazích v české společnosti.

Lichva, jako každý tisíciletý společenský a právní jev, je problémem, který nelze spolehlivě identifikovat, rozebrat a řešit, když se omezíme na oblast soudobého trestního práva. Jednak totiž má své historické souvislosti a filosofická východiska, jednak vzniká zcela a výhradně na poli občanskoprávních vztahů – smluv mezi subjekty občanského práva.

Z těchto důvodů jsem se pokusil na počátku své práce nejdříve vymezit, co je lichva, jaký má toto slovo historický základ a smysl. Pokud jde o vlastní historický vývoj lichvy jako právního institutu, soustředil jsem se, po krátkém všeobecném vstupu, na evropskou a křesťanskou kulturní oblast, neboť z ní vychází prakticky všechno, co ovlivnilo a ovlivňuje náš pohled na lichvu a náš vztah k ní. Čtyřmi klíčovými tématy, které jsem v kapitole týkající se historie vytyčil, bylo její hodnocení filosofy, na jejichž myšlenkách je evropská kulturní tradice postavena – Platóna, Aristotela, Akvinského a Kalvína, dále strohý a přísný zákaz lichvy katolickou církví a její chápání tohoto problému, pak liberalismus, který naopak proti legislativě omezující provozování lichvy stavěl absolutní „svobodu“ při tvorbě smluvních vztahů a konečně jsem se pokusil i zachovat kontinuitu při zdůraznění historického vývoje těch zemí, jejichž protilichevními zákony se i v následující kapitole o zahraničních právních úpravách a dalších kapitolách zvýšenou měrou zabývám (České království a posléze republika, Svatá říše římská a posléze Německo, Španělsko, Portugalsko) a využívám je nejvíce jako příkladů pro demonstraci. Mým záměrem bylo ukázat styčné body mezi minulostí a dnešní realitou, metodou historického srovnání vyjít z toho, co formovalo náš současný pohled na lichvu a ovlivnilo vznik dnešních právních úprav, které se jí týkají.

V následující kapitole věnované cizím právním úpravám jsem v komparativním přístupu pokračoval a i v ní jsem se u jednotlivých rozebíraných zemí pokusil plynule přejít od jejich historických tradic k dnešku. Slabinou většiny prací právníků odkazujících na zahraniční právní úpravy, bývá, že autoři nezdědka převezmou vcelku text zpracovaný někým jiným, který je určen jen pro orientační a kusou informaci v problému. Z těchto důvodů jsem zvolil pro výklad materie většinou ty země, jejichž úřední jazyky ovládám natolik, abych byl schopen pracovat i s jejich judikaturou a s právníckými odbornými články. Snažil jsem se rovněž vybrat státy, jejichž právní úpravy postihují všechny možné přístupy při tvorbě zákonů proti lichvě. Například – Itálie má speciální zákon proti lichvě, Portugalsko, Argentina nebo Německo ji upravují v občanském i trestním zákoně, Španělsko má sice speciální zákon proti lichvě, ale jeho funkci do jisté míry přejal zákon na ochranu spotřebitele, stejně jako ve Venezuele apod. Zkrátka chtěl jsem, aby můj výklad o zahraničních právních úpravách šel co nejvíce možno do hloubky podstaty věci, ale i do její šířky. V celém textu práce pak na místech, kde je to přínosné a vhodné, využívám ke srovnání postřehy z této kapitoly, ale také odkazy na právní úpravy států, které jsem v ní samostatně nerozebíral (například Francie – Code civil, Code de la Consommation, Polsko – Ustawa antylichwiarska). Ke všem získaným poznatkům jsem pak přistupoval metodou komparace, proto jsem je porovnával zejména

v dalších částech popisujících české občanské a trestní právo s úpravou českou. Jsem si vědom toho, že přes poměrně podrobné zpracování právních úprav některých zemí, má i tento podrobnější přístup stále mezery, neboť chybí návaznost, pokud jde o jejich reálný účinek v praxi. Poznatky o něm by bylo možno získat například studiem judikatury ohledně civilního vykonávacího řízení nebo sledováním kriminologických statistik ohledně přehledů osob stíhaných a odsouzených pro lichvu, což by však již zcela zřetelně přesáhlo rozsah, který je pro doktorandskou práci stanoven.

V další části práce hodnotící českou občanskoprávní úpravu lichvy, jsem opět použil co možná nejúplnější pohled. Proto jsem začal u Obecného zákoníku občanského (ABGB), souvisle zhodnotil následující zákonné úpravy až po dnešek a nastínil i budoucí možný vývoj poté, co vstoupí v účinnost občanský zákoník č. 89/2012 (1.1.2014). Rozebral jsem také právní instituty, které se lichvy nejvíce dotýkají – dobré mravy, smlouva o půjčce, smluvní pokuta, propadné zástavy nemovitostí (úpravu směnek jsem vynechal, neboť to by vydalo na další obsáhlou kapitolu – jsem si toho vědom). I v občanskoprávní části práce jsem chtěl, aby byl můj přístup co možná nejkompexnější, proto jsem se zabýval i právními instituty s lichvou nerozlučně spojenými, na první pohled zcela samostatnými a souvisícími s ní jen letmo – rozhodčím řízením a vykonávacím řízením (tato návaznost v mé práci u srovnávaných zahraničních právních úprav chybí), avšak právě díky nim má lichva tak neomezený prostor pro svoji existenci. Je třeba si uvědomit, že lichva je především jevem, který vzniká v oblasti občanskoprávních vztahů, jen občanské právo může definovat, co to je lichva a lichevní smlouva. Právě skutečnost, že náplň tohoto pojmu v českém občanském právu není jasná (nemám tím na mysli jen absenci právní úpravy, myslím tím například i roztržitěnou a nejednotnou judikaturu k problému, možnost smluvních stran, hlavně věřitelů, kteří na tom mohou mít větší zájem, eliminovat vliv soudů na tuto oblast prostřednictvím rozhodčího a vykonávacího řízení), zapříčiňuje naprostou neúčinnost a vágnost trestněprávní úpravy lichvy v českém trestním zákoníku.

Trestněprávní část práce pak opět staví na souvislém přechodu mezi historickými právními úpravami účinnými na území dnešní České republiky až k současné podobě. Problém lichvy je rozebírán zejména přes rozhodovací praxi soudů a základem analýzy jsou historická i současná soudní rozhodnutí, neboť právě ta mají největší vliv na uplatnění a výklad práva v běžném životě společnosti. Na některých místech se zároveň snažím i o komparaci se zahraniční rozhodovací činností soudů. Zvláštní pozornost věnuji základním institutům, které

jsou v rozhodovací praxi ohledně lichvy nejvíce frekventovány – hrubý nepoměr, tíseň, palichva atd. a všímám si i rozdílnosti nebo totožnosti jejich chápání v čase. I z tohoto důvodu jsem důsledně odlišil období socialistického Československa na jedné straně, od časových úseků týkajících se první republiky a stavu po listopadu 1989 na druhé straně. V současnosti se soudy i zákonodárce při výkladu lichvy v podstatě z větší části vrací do období první republiky, avšak činí tak bez návaznosti na občanskoprávní oblast, v níž úpravu lichvy postrádáme a nečiní tak systematicky a důsledně (například chybí kvalifikovaná skutková podstata lichvy páchané „po živnostensku“). Proto zdůrazňuji i skutečnosti na první pohled s trestným činem lichvy související jen vzdáleně, zabývám se třeba vývojem pojmu „značná škoda“ a páchání trestného činu „výdělečně“.

Do finále práce jsem pak umístil shrnutí a systematizaci problému lichvy a úvahy de lege ferenda. Znovu opakuji, avšak ve zkrácené a stručné formě, její základní historické aspekty a vymezují přístupy k ní a člením pak rozebrané zahraniční právní úpravy do bloků podle různých hledisek po formální i obsahové stránce. Snažím se také provést komplexní a přehledný rozbor stavu a příčin rozkvětu lichvy jako společenského jevu v České republice. Na něj pak navazuji s úvahami de lege ferenda v občanskoprávní i trestní oblasti, neboť, jak jsem i v tomto úvodu vícekrát zdůraznil, lichevní vztahy vznikají v občanskoprávní oblasti a bez kvalitní úpravy v tomto směru, je trestněprávní postih lichvy bezzubý a neúčinný.

I. Vymezení problému - historický a filosofický pohled na lichvu

1. Výklad pojmu lichva

Podle Ottova slovníku naučného má slovo lichva slovanské kořeny a pochází z výrazu lichý, tedy nesprávný, nerovný, lichva jako činnost je tudíž jazykově označena za jednání nesprávné, nemravné. Latinský termín usura označující lichvu původně znamenal jakýkoliv úrok získávaný za půjčku v penězích nebo ve věcech určených podle druhu (ať již se jednalo o závazek zvaný v římském právu mutuum nebo závazek fenus) a neměl pejorativní význam. Až později, zejména pod vlivem středověkého církevního náhledu na půjčku, se pojem usura stal synonymem pro lichvu v dnešním významu, znamená tedy půjčování peněz nebo jiných věcí na přemrštěný úrok, na úrok vyšší, než povoluje zákon.

Do druhé poloviny 19.století se lichva váže téměř výhradně ke smlouvě o půjčce. Posléze, podle koncepce sociálního státu, která si klade za cíl zajistit snesitelné životní podmínky pro všechny jeho obyvatele a vytváří své zákony ve snaze dosáhnout prostředí sociálního smíru, se lichva začala vnímat komplexně jako zneužití ekonomicky nerovného postavení subjektů při uzavírání smlouvy (tedy nejen smlouvy o půjčce).

Tolik jen na úvod k vysvětlení samotného původu českého výrazu, jeho původního nezávadného ekvivalentu v latinském termínu usura, kdy tak byl označován prakticky úrok, až po vnímání slova usura jako označení pro lichvářské praktiky v jejich negativním významu a upřesnění šíře a rozsahu těchto praktik. Dále budeme sledovat, jak se názory na lichvu v průběhu času a na různých místech vyvíjely a podobaly, či lišily.

2. Starověk – nejstarší civilizace

Úrok a půjčka v období starověku vycházely z potřeb zemědělské společnosti, obvykle se půjčovaly zemědělské produkty (tedy věci genericky určené), méně již peníze. Doba trvání úvěrového vztahu byla většinou krátká a kopírovala jednotlivé zemědělské cykly mezi setbou a sklizní, úroky byly na dnešní poměry nezvykle vysoké, protože zohledňovaly rizikovost celé transakce a charakter předmětu, který byl půjčován – zemědělský produkt.

2.1. Indie

První zprávy týkající se lichvy pocházejí ze staré Indie z védických textů z období let 2000 – 1400 př.n.l. Zde se za osobu provozující lichvu považuje každý, kdo půjčuje peníze na jakýkoliv úrok. Tento názor je zastáván až do období 1500 let př.n.l., kdy je koncept pozměněn v tom smyslu, že za lichvu se považuje každý úrok, který překračuje taxu povolenou zákonem.

2.2. Egypt

Rovněž ve starém Egyptě bylo známo půjčování na úvěr a existovala vrstva osob žijící se překračováním povolených sazeb úroků, což bylo považováno za jednání společensky zavrženíhodné. Za kuriozitu v oblasti ručení za půjčku je možné považovat zákon Faraona Asychise ze IV. dynastie, podle nějž bylo možno požadovat na dlužníkovi jako zástavu mumii jeho otce. Ve společnosti, která věřila v důležitost zachování celistvosti těla zemřelého pro pozdější šťastný posmrtný život byla taková záruka nejsilnějším prostředkem k tomu, aby dlužník svůj závazek splnil.¹

2.3. Babylonská říše

Ve starém Babylonu bylo nadměrně vysoké úrokování považováno za lichvu, financovaly se většinou zemědělské práce, ale i obchodní námořní plavby, předmětem půjček bývaly drahé kovy, i zemědělské produkty, v tomto období se typizovala první písemná úvěrová smlouva s přesně vymezenými náležitostmi.²

2.4. Židé a Starý zákon

Pro další evropský vývoj je však nejdůležitější a do budoucnosti nejvíce rozebíraná úprava lichvy obsažená v Bibli ve Starém zákoně, na němž byl založen systém morálky ovládající vztahy mezi Židy. Nejčastěji jsou citovány kniha Leviticus 25:35-37: „Když tvůj bratr

---

¹ Alejandro Castilla, Evolución Histórica de la usura desde los orígenes de la figura, přístupné z adresy: www.justitiayderecho.es

² Jiří Ponížil, Ochrana slabší smluvní strany v závazkových vztazích formou zákazu lichevní smlouvy, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity v Brně, Katedra občanského práva, rigorózní práce (Akademický rok 2006/2007)

zchudne a nebude moci vedle tebe obstát, ujmeš se ho jako hosta a přistěhovalce a bude žít s tebou. Nebudeš od něho brát lichvářský úrok, ale budeš se bát svého Boha. Tvůj bratr bude žít s tebou. Své stříbro mu nepůjčuj lichvářsky, na poskytované potravě nechtěj vydělávat“; kniha Exodus 22:24 : „Jestliže půjčíš stříbro někomu z mého lidu, zchudlému, který je s tebou, nebudeš se k němu chovat jako lichvář, neuložíš mu úrok“; kniha Deuteronium 23:20 : „Svému bratru nebudeš půjčovat na úrok, na žádný úrok ani za stříbro, ani za pokrm, ani za cokoli, co se půjčuje na úrok. Cizinci můžeš půjčovat na úrok, ale svému bratru na úrok půjčovat nesmíš“. Zatímco první příkaz striktně lichvu zakazuje, dokonce zapovídá jakýkoliv úrok (myšleno ovšem tak, že lichva není dovolena mezi příslušníky židovského náboženství – tj. „mezi bratry“), druhá premisa zakazuje toliko kořistění ze sociálních problémů jiného, jakoby ponechávala stranou a povolovala úvěrování za jiným účelem, než je spotřeba – za účelem obchodu (tento argument bude později využit při boji proti striktnímu zákazu půjčování na úvěr, například ze strany Jana Kalvína a Charlese Dumoulina v období evropské reformace a renesance v 16. století). Třetí příkaz pak povoloval provozovat lichvu proti příslušníkům nežidovského náboženství, tzv. cizincům, protože tito se tak dostávali pod vliv věřících a byli na nich ekonomicky i mocensky závislí. S tímto ospravedlněním lichvy bylo pak Židy i jejich odpůrci operováno po celý starověk i středověk.

3. Starověké Řecko

3.1. Stav zákonů

V poměrech starověkého Řecka bylo běžné půjčování peněz i zboží na velmi vysoký úrok, který osciloval mezi 12 až 36 procenty. Mohlo by se tak zdát, že ve starořeckých městských státech byly poměry velmi liberální a lichvářům přející. Jednalo se totiž o státní organismy bohatnoucí a žijící často z námořního obchodu (pro zajímavost : právě zde je možno hledat počátky pozdějšího právního vztahu nazývaného ve starověkém Římě *fenus nauticum*), tedy z vysoce rizikové činnosti a bylo přitom ve prospěch těch, kteří v takové společnosti vládli a často se půjčováním peněz zabývali, aby jejich aktivity byly omezeny zákonem co nejméně. Tak například Solónovy zákony prakticky nestanovily žádnou míru pro braní úroku, nicméně, na druhé straně zakotvily ochranu dlužníka alespoň v tom, že na základě jeho platební neschopnosti nemohla být vedena exekuce přímo proti jeho osobnostním právům (nemohlo

dojít k jeho uvržení do otroctví).³ Podstatným momentem bylo, že půjčka se chápala ve starém Řecku jako vztah v zásadě úplatný a úrok jako přirozená součást tohoto závazku. (Na rozdíl od pozdějšího chápání římského, jak bude dále vyloženo).

3.2. Filosofické myšlení

Právní realita ve státech klasického starého Řecka i pozdějšího helénistického období se velmi příkře lišila od názorů a učení nejvýznamnějších duchů tehdejší doby.

Platón (427-347 př.n.l.) uvádí, že lichvářskou činností a půjčováním na úrok dochází k bezpracnému a nespravedlivému obohacování jedněch na úkor druhých a tím pádem vznikají propasti mezi společenskými skupinami (nebo třídami), což vede k ostrému postavení jedné takové sociální skupiny proti druhé. Důsledky jsou pro jednotu obce a pevnost státního organismu samozřejmě fatální. Nejvýrazněji tato myšlenka zaznívá v jeho díle Ústava (Politeia). Doslova se tam říká : „V oligarchii správcové zakládají svou vládu na velkém jmění, proto nechtějí zákonem bránit rozmařilým mladým mužům, že nesmějí utrácet a mrhat svůj majetek, aby mohli sami kupovat statky takových lidí i půjčovat na ně, a tím se stávali ještě bohatšími a váženějšími.“ A pokračuje ve výkladu jak se ke státnímu zřízení staví lidé, kteří byli na základě platných zákonů snadno zbaveni svého majetku : „Tito pak sedí v obci, opatření žahadly a vyzbrojeni, jedni zadluženi, druzí stiženi ztrátou občanské cti, jiní obojím, plní záští a úkladných záměrů proti těm, kteří získali jejich jmění, i proti ostatním, a touží po převratu.“⁴ Z těchto důvodů nedává těm, kteří se zabývají úvěrováním a profesionálním půjčováním peněz ve své ideální obci (nazývá ji Kallipolis) žádného prostoru, nejsou podle něj pro fungování státního mechanismu ani prospěšní ani potřební, naopak jsou přímo škodliví, neboť narušují sociální smír v obci a zvyšují riziko občanských nepokojů.

Druhý z velikánů starořeckého filosofického myšlení Aristoteles (384 – 322 př. n. l.) ve svých dílech Politika a Etika Nikomachova vyjádřil velmi systémově a uceleně svůj pohled na lichvu, ale i na obchod obecně.

³ Derecho romano español. Usuras convencionales, legales, ilícitas. Intereses. Problematica juridica, přístupné z adresy: html.rincondelvago.com/usura.html

⁴ Platón, Ústava, Knihovna antické tradice sv. 18, Kniha osmá – Druhy ústav a povah – Oligarchie, Praha 2001 dostupné z adresy www.oikoymenh.cz, překlad František Novotný

Klíčovými pojmy jsou pro něj chápání hodnoty a funkce peněz. Peníze jsou podle jeho názoru prostředek, kterým lze poměřovat všechny věci mezi sebou, zejména jejich směnnou hodnotu, zisk i ztrátu.⁵ Zisk chápe tak, že strana, která obchoduje, má při skončení transakce více než měla na začátku, ztrátu pak chápe tak, že má nižší hodnotu, než měla na počátku vztahu. Směnná hodnota peněz jako univerzální věci určené k oběhu slouží k tomu, aby bylo možno za ně vyměnit jakoukoliv věc a ony sloužily jen jako měřítko hodnoty této jiné věci. Je však také důležité dbát, aby všechny věci, se kterými je obchodováno prostřednictvím peněz, byly mezi sebou hodnotově poměřitelné, aby docházelo ke směně na základě reciprocity a bylo dosaženo spravedlnosti při směně.⁶

Získávat majetkové hodnoty lze formou obchodní a formou domácí.⁷ Zatímco forma domácí spočívá v získávání věcí denní spotřeby prací v zemědělství, při chovu dobytka, při směně a nevede k dosažení zisku, pouze k uspokojení osobních potřeb, forma obchodní je založena na získávání výtěžku na úkor jiných prostřednictvím umělého přemísťování věcí z jednoho místa na druhé a zvyšování cen věcí, s nimiž je obchodováno. Za nejhorší ze všech obchodů pak pokládá půjčování peněz na úvěr. Jednak odsuzuje lakotu těch, kteří půjčují malé sumy peněz na vysoký úrok a dosahují zisku všemi prostředky, tyto osoby nazývá lichváři, jednak dovozuje, že peníze jsou stvořeny za účelem směny a jsou ekvivalentem, vyjádřenou hodnotou, všech ostatních věcí, nejsou samy o sobě určeny k tomu, aby se množily prostřednictvím směny jedněch peněz za jiné peníze, podle něj nemohou být zbožím, které je v opakovaných transakcích zmnožováno sebou samým. Peníze jsou sterilní a nemohou plodit další peníze – později v době Tomáše Akvinského v období středověku to trefně vyjadřovala fráze : „Nummus nummum non parit“. Takový způsob vytváření zisku nazývá Aristoteles chrematistikou (do tohoto pojmu však zahrnuje akumulaci peněz prostřednictvím jakéhokoliv obchodu, nejen prostřednictvím obchodu založeného na půjčování peněz).

---

⁵ Aristotelés, *Etica a Nicómaco*, Libro quinto, capítulo V.str.102, dostupné z www.capital emocional.com citováno i Paulem M. Sendinem, *Usura. Letra de cambio e direito comercial*, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

⁶ Aristotelés, *Etica a Nicómaco*, Libro quinto, capítulo V. str.103, dostupné z www.capital emocional.com, citováno i Michaellem Wykesem, *Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury*, dostupné z internetové adresy: www.calvin.edu/library/database/crcpi/fulltext/ctj88050/p.d.f.

⁷ Aristotelés, *Política*, *A Aquisição Artificial ou "Crematística"*, str. 22-23 , dostupné z www.capital emocional.com citováno i Paulem M. Sendinem, *Usura. Letra de cambio e direito comercial*, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

Je třeba si uvědomit, že Aristoteles kromě půjčování peněz na úrok zavrhoval i jiné formy obchodu, které nevedly k prosté směně věcí denní potřeby, taková činnost podle něj je škodlivá. Tohoto názoru se držel, i když vycházel z poměrů ve své době obvyklých, v níž v řecké společnosti již bylo běžné půjčovat peníze na úrok, neboť existoval rozvinutý zámožský obchod a v tomto odvětví se podnikalo za pomoci úvěru. Užitečným způsobem hospodaření pro něj bylo pěstování obilí, chov dobytka a provozování řemesel, směnu však připouštěl pouze za účelem vlastní spotřeby toho, kdo chce zboží koupit s tím, že peníze mají tento obchod usnadnit a zprostředkovat.

Důležité pro celkový výklad o lichvě je, že Aristotelova filosofie týkající se směny a půjčky se stala jedním z důležitých pilířů středověké scholastické usaránní doktríny.

4. Římská říše

4.1. Výše přípustné úrokové sazby

První ustanovení týkající se úvěrů a lichvy v římském právu se tradičně vážou k zákonu XII tabulí – desek (cca 450 př.n.l.). Tato norma upravila především výši úrokové míry, pro niž používá pojem „fenus unciarum“, stanoví jeho výši na 12%, čili 1/12 z každého „asu“ (celku určujícího finanční hodnotu), přičemž tuto část nazývá „uncí“. Je velmi sporné, zda se úrok počítal ročně, či měsíčně, zda náležel k 10 měsíčnímu kalendářnímu roku (s nímž operoval římský kalendář té doby)⁸ nebo zda se váže již k 12 měsíčnímu roku. Dodnes tudíž není spolehlivě zjištěno, kolik činila faktická procentní sazba během takového roku, jak jej dnes časově chápeme my.⁹ Nejčastěji však bývá věc vykládána tak, že byla stanovena úroková sazba 12 % ročně podle našeho dnešního vnímání.¹⁰ Zákon XII desek kromě toho zmírňoval výkony soudních příkazů proti dlužníkům, které byly v té době tradičně spojovány se ztrátou osobní svobody a uvržením dlužníka neschopného splácet závazek do otroctví. Bylo stanoveno, že vykonání soudního příkazu musí být o 30 dní odloženo a věřitel je povinen

⁸ Odtud název pro dvanáctý-poslední měsíc našeho kalendářního roku ve většině evropských jazyků – „desátý měsíc“ – Dezebrom, diciembre, dicembre, december atd.

⁹ Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975, str. 14, 15

¹⁰ Alejandro Castilla, Evolución Histórica de la usura desde los orígenes de la figura, přístupné z adresy: www.justitiayderecho.es

dlužníka přiměřeně živit a nesmí ho držet v řetězech, nicméně stále mu ještě bylo dovoleno vzít ho na otrockou práci.¹¹

K další důležité úpravě římské zákonné praxe došlo za tribuna Licinia (376 – 367 př.n.l.), který navrhoval, aby se úroky zaplacené dlužníkem odečítaly od dosud dlužné částky, od jistiny, s tím, že dluh musí být zaplacen nejpozději do tří let a stanovil hranici množství půdy, kterou může jednotlivec vlastnit, což sloužilo jako opatření proti zbavování chudších vlastníků a plebejců pozemků a omezovalo spekulanty v získávání nemovitostí.¹²

4.2. Dvě důležité právní zásady z období republiky týkající se lichvy

Z této doby pochází i zákaz pobírání úroků z dluhu ve vyšší částce než je jeho celková hodnota, případně se nesměl věřitel zmocnit větší části než jedné čtvrtiny z dlužníkovy majetku. Toto opatření vešlo do římského práva i do pozdějších právních úprav jako zásada „*usurae supra duplum*“, čili že celkově vymožená částka nesmí převýšit hodnotu původního dluhu.¹³

Během téhož období vznikl ještě jeden tradiční institut úvěrového práva uznávaný víceméně ve většině právních systémů dodnes, který bývá vyjádřen slovy: „*usurae usurarum*“. Jedná se o zákaz anatocismu, tedy pobírání úroků z úroku. K této praxi může docházet dvěma způsoby: buď se nezaplacené úroky přičítají k původní jistině a zvyšují základ dluhu (anatocismus coniunctus) nebo se kapitalizují odděleně a vytváření novou částku, z níž plyne další úrok (anatocismus separatus).¹⁴

---

¹¹ Michael Grant, Dějiny antického Říma, nakladatelství BB/Art, s.r.o. 2006, str. 81

¹² Michael Grant, Dějiny antického Říma, nakladatelství BB/Art, s.r.o. 2006, str. 83, 84

¹³ Derecho romano español. Usuras convencionales, legales, ilícitas. Intereses. Problematica juridica, přístupné z adresy: html.rincondelvago.com/usura.html - k témuž problému také Kincl J., Urfus V., Skřejpek M., Římské právo, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 1995, str. 222-223

¹⁴ Derecho romano español. Usuras convencionales, legales, ilícitas. Intereses. Problematica juridica, přístupné z adresy: html.rincondelvago.com/usura.html – k témuž problému také Kincl J., Urfus V., Skřejpek M., Římské právo, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 1995, str. 222-223

4.3. Tradiční instituty římského práva ve vztahu k úroku a lichvě

Právní věda odvozuje smlouvu o půjčce z kontraktu římského práva označeného slovem *mutuum*, v němž během vztahu přecházelo vlastnictví peněz nebo jiných zastupitelných věcí, které byly předmětem úvěru, z věřitele na dlužníka a dlužník se zavazoval vrátit stejné množství peněz nebo věcí stejného druhu. Závazek platit úroky nenáležel k základním obsahovým složkám *mutua*, musel být sjednán zvlášť a úrok tak měl akcesorickou povahu k hlavnímu závazku. Tomu odpovídal i způsob, jak bylo možno procesně realizovat před soudem práva z *mutua*. Předmětem žaloby byl pouze závazek týkající se jistiny, k němuž se vztahovala žaloba zvaná *actio certae pecuniae*, jestliže šlo o peníze a *actio certae pecuniae rei*, pokud šlo o jiné věci.¹⁵ Pokud jde o úroky, ty musely být uplatněny zvlášť prostřednictvím tzv. žaloby „*bonae fidei*“. Často se však úrokový závazek zajišťoval formou stipulace (z níž se v pozdějších dobách vyvinul klasický dlužní úpis, jak jej známe dnes, který sám o sobě sloužil jako podklad k uplatnění peněžního nároku).¹⁶ Klasické římské právo původně dokonce nespojovalo s úroky nárok na uplatnění žaloby před soudem, přisuzovalo věřiteli pouze možnost negativní obrany - za situace, kdy již úroky byly zaplacený, nebylo možno, aby je dlužník získal legálním způsobem zpět.¹⁷ Římský pojem *mutuum* byl proto často chápán, ve středověku i později, jako ekvivalent pro bezplatnou výpůjčku peněz nebo rodově (genericky) určených věcí, zatímco pro úplatné půjčení peněz se užíval pojem *fenus* (toto učení bylo později rozvinuto v rámci tzv. usurární doktríny a v pojednáních humanistických právníků).

Nabízí se však ještě další možnost výkladu, že původní úrokové zákonodárství bylo spojeno nikoliv s *mutuem*, ale s tzv. *nexem*, přičemž se jednalo o závazek zajištěný osobním ručením ze strany dlužníka a umožňující postihnout jeho osobní svobodu v případě, že neplatil svůj dluh¹⁸. Možnost zbavit dlužníka osobní svobody byla však výrazně zúžena za konzula Poetelia v roce 326 př.n.l.¹⁹, podle jehož nařízení musel ve všech případech, kdy

¹⁵ Kincel J., Urfus V., Skřejpek M., Římské právo, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 1995, str. 245

¹⁶ Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975, str. 18, 19

¹⁷ Derecho romano español. Usuras convencionales, legales, ilícitas. Intereses. Problemática jurídica, přístupné z adresy: html.rincondelvago.com/usura.html

¹⁸ K tomuto institutu - Kincel J., Urfus V., Skřejpek M., Římské právo, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 1995, str. 212-213

¹⁹ Michael Grant, Dějiny antického Říma, nakladatelství BB/Art, s.r.o. 2006, str. 85

mohl být dlužník prodán, aby se z něj stal trvalý dědičný nevolník (nexus), rozhodovat soud. Je pravděpodobné, že v té době bylo uzákoněno i to, že finanční dluhy mají být zajišťovány majetkem, nikoliv osobní svobodou.

Římské právo rozlišovalo úroky na smluvní a zákonné, ty druhé byly zaručeny z úřední povinnosti (*officium iudicis*) a vztahovaly se zejména k úrokům z prodlení, jejichž výše byla buď stanovena soudem na základě volného uvážení anebo byla stanovena hmotným právem.²⁰

Výjimkou z pravidelných úvěrových vztahů byl v římském právu institut *fenus nauticum* - pocházející z prostředí starořeckých městských států. Jednalo se o úvěr spojený s námořní dopravou poskytovaný k nákupu zboží, přičemž veškeré riziko obchodní operace nesl věřitel a výše úroku prakticky nebyla v klasické římské době omezena.²¹ Tento smluvní typ byl později během středověku a novověku využíván obchodníky a posloužil i k narušení celistvosti tzv. usurární doktríny a obcházení církevních zákazů půjčování peněz na úrok. Ještě v Anglii 18. století využívali takřka identického institutu *bottomry*.²² Prakticky jak původní římskoprávní *fenus nauticum*, tak *bottomry* formálně sloužily jako pojištění námořního obchodu na vysoký úrok, kdy výše faktického úroku v obou případech mohla mnohonásobně převýšit zákonnou úrokovou sazbu.

4.4. Vývoj římského práva upravujícího lichvu v Byzantské říši

Pokud jde o původní úrokovou sazbu 12 % (s výhradou, že nevíme přesně, zda se jednalo o sazbu měsíční nebo roční), ta vytrvala prakticky po celé období římské republiky a byla užívána i v prvních obdobích římského císařství. K její trvalé změně došlo až při velkých kodifikacích byzantského císaře Justiniana (6. století n.l.). V jeho *Digestech* byla uzákoněna stipulace úroků u půjčky a omezena výše úrokové sazby na 6 % ročně. Připouštěly se však výjimky pro konstantinopolské bankéře, kteří mohli poskytovat půjčky na úrok 8 % ročně.

---

²⁰ Derecho romano español. Usuras convecionales, legales, ilicitas. Intereses. Problematica juridica, přístupné z adresy: html.rincondelvago.com/usura.html

²¹ Kincl J., Urfus V., Skřejpek M., Římské právo, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 1995, str. 246

²² Jeremy Bentham, Defence of usury, Letter VIII.7 dostupné z adresy www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

Justiniánovy zákony dokonce dočasně omezily i libovolnou výši úroků při využívání *fenus nauticum* na výši 12 % ročně.²³

5. Středověk – vznik a podstata usurární doktríny

5.1. Ranné křesťanství

S nástupem křesťanství dochází ke změnám pohledu na samotné základy úvěrového vztahu a lichvy. Vedou se dalekosáhlé diskuze o tom, zda křesťanství ovlivnilo již utváření zákonů v době justiniánského zákonodárství, či nikoliv. Je však zřejmé, že postoj křesťanských autorit vůči lichvě, která byla chápána jako jakékoliv půjčování peněz na úrok, byl od samého počátku naprosto zamítavý a od přístupu uplatňovaného v reformách císaře Justiniána založeného na omezení výše úrokové sazby se tedy lišil.

Již ranné církevní koncily v Arles (314) a Nikai (325) zakázaly půjčování na úrok všem osobám duchovním a církevní otcové jako Tertulián, Hieronymus a Augustin úrok naprosto odsuzovali jako lichvu.²⁴ V době, kdy již platily absolutní zákazy pro osoby duchovní, se začínaly vytvářet i zákazy pro osoby laického stavu, poprvé byly na ně rozšířeny synodou v Clichy (626). Významným plošným zákazem pro laiky bylo nařízení Karla Velikého vydané v Cáchách roku 789. Tento předpis se týkal zejména lichvy spojené s útlakem velkostatkářů vůči drobným vlastníkům prostřednictvím obilí půjčovaného na vysoký úrok.²⁵

5.2. Vznik usurární doktríny

Další zesílení církevních zákazů vůči lichvě je spojeno s boji mezi papeži a císaři o investituru (ukončených roku 1222 tzv. Konkordátem wormským) a Gratiánovým dekretem - sbírkou církevních textů tvořících součást kanonického práva (kolem roku 1140). V něm jsou formulována základní stanoviska církve vůči lichvě. Základní teze, kterou používá ve vztahu

²³ Derecho romano español. Usuras convencionales, legales, ilícitas. Intereses. Problemática jurídica, přístupné z adresy: html.rincondelvago.com/usura.html

²⁴ Ottův slovník naučný, pojem Lichva, volně dostupné z Wikizdrojů

²⁵ Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975, str. 27

k půjčování na úvěr zní : „Cokoli je požadováno nad jistinu, je lichva. (Quicquid ultra sortem exigitur usura est.)²⁶ Vrchol církevního zákazu lichvy a dotvoření usurární doktríny znamenají koncily lateránské (1159,1179,1215), koncily v Lyonu roku 1274 a ve Vienne roku 1312, přičemž posledním z těchto shromáždění byla lichva dokonce prohlášena za hřích rovný kacířství a každá osoba, která se lichvy dopouštěla, měla být vyobcována z církve, v důsledku čehož přicházela například o možnost dosáhnout odpuštění hříchů prostřednictvím zpovědi a byl jí zapovězen i křesťanský pohřeb.²⁷ Účinnost církevní usurární doktríny ohledně zákazu poskytování půjček na úrok, trvala pak až do roku 1830, přičemž v průběhu 14. až 17. století se vytvořily mechanismy, jak tvořit právní vztahy v podstatě suplující půjčování peněz na úrok, avšak neporušující církevní zákazy.

5.3. Náboženské a morální pilíře usurární doktríny

Podstatou usurární doktríny bylo především spojení mezi morálkou vyplývající z biblických textů Nového zákona a teorií o božském původu práva, kdy bylo vykládáno, že zákony je nutno odvozovat od požadavků křesťanského náboženství, jehož zásady jsou vyloženy v Bibli. Za nejčastěji citovaný text je považováno Evangelium sv. Lukáše 6:35 : „Ale milujte své nepřátele; číňte dobře, půjčujte a nic nečekejte zpět.“ (Mutuum date, nihil unde sperantes.) Pro církev spravující křesťanské společenství bylo důležitým morálním příkazem vést věřící k tomu, aby poskytovali pomoc svým bližním, dokonce i nepřítelům, bez toho, aniž by očekávali nějakou odměnu. Z textu Evangelia sv. Matouše 5:42 pak přímo vyplývá funkce a účel půjčky v křesťanském společenství: „Kdo tě prosí, tomu dej, a kdo si chce od tebe vypůjčit, od toho se neodvracej.“ Půjčování peněz nebo jiného zboží by proto mělo být pro křesťana aktem milosrdenství a věcí přirozenou, měl by k tomuto vztahu přistupovat tak, aby své prostředky poskytoval potřebným a nuzným, aniž by z něj měl zisk.

Dalším výrazným argumentem proti provozování lichvy bylo tvrzení, že lichvář obchoduje s časem, čímž jedná proti přirozenému božskému právu. Zatímco obchodník, který peníze půjčuje, je vlastníkem pouze určitého obnosu peněz od své podstaty sterilního, neschopného množení, čas nevlastní, neboť čas patří Bohu a není tedy na místě, aby těžil výhody z jeho plynutí a nechával si proto poskytovat úplatu - je to jako kdyby prodával cizí majetek a tímto

²⁶ Jacques Le Goff, Peníze ve středověku, Edice Kolumbus, vydala Mladá fronta a.s. Praha 2012, str. 74

²⁷ Clyde G. Reed, Cliff T. Bekar, Religious Prohibitions Against Usury, r. 2002, přístupné z adresy: reed@sfu.ca

způsobem loupil nebo kradl. Peníze, proti přirozenosti půjčené na lichvářský úrok, pak pracují dokonce i v noci, když původce smluvního vztahu spí, pracují i v neděli i ve svátek, což je dalším prohřeškem proti církevním zásadám, neboť tyto dny je třeba světit a nepracovat. Obchodník půjčující peníze kromě toho vydělává bez vlastního aktivního přičinění a dopouští se tak ještě jednoho vážného hříchu – lenosti. (Pokud navíc ještě půjčuje, aniž by nesl sebemenší riziko, jeho zahálčivý postoj k dosahování zisku se násobí.)²⁸

5.4. Římskoprávní základy

Na podporu bezúplatnosti půjčky peněz či zboží církev dokázala využít i postuláty římského práva založené na bezúplatnosti římského mutua. V průběhu středověku, díky právníké škole glosátorů, vešlo ve známost, v široké právníké církevní i laické veřejnosti, mnoho z obsahu římskoprávních norem. Následovníci těch, kteří zpřístupňovali tyto poklady antiky soudobým čtenářům, byli bartolisté (odvozeno od jména významného italského právníka Bartola žijícího v letech 1313 – 1357). V důsledku nauky především samotného Bartola a Balda de Ubaldis (1327-1400) pak byla aplikována usurární doktrína i prostřednictvím recipovaného římského práva v tom smyslu, že půjčka mutuum byla považována za bezúplatný vztah, bylo nepřipustné brání úroků z něj, připouštěl se, jak bude dále vyloženo, pouze úrok ve významu tzv. interesse – tedy jakési obdoby náhrady újmy za to, že věřitel po určitou dobu nemohl užívat svých peněz v důsledku jejich pozdního vrácení, tedy „úrok z prodlení“, který nebyl zahrnován do kategorie úroků smluvených jako odměna za půjčku. V žádném případě to však neznamenalo, že by věřitel mohl ve smlouvě zohlednit do budoucna hypotetický ušlý zisk za to, že věc nemohl po určitou dobu užívat (lucrum cessans).²⁹

5.5. Scholastická filosofie – Tomáš Akvinský

Usurární doktrínu podporovaly také filozofické myšlenky soudobých církevních myslitelů, mezi nimiž byl nejvýznamnějším představitelem Tomáš Akvinský (1225 – 1274). Ten založil svůj výklad o lichvě na Aristotelově učení, i když poněkud posunul jeho termín „chrematistika“ ke zúženému významu týkajícímu se pouze půjčování peněz na úvěr, zatímco

²⁸ Jacques le Goff, Peníze a život, nakladatelství Argo, Praha, 2005, str.25-33

²⁹ Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975, str. 40 – 43

Aristoteles tento pojem chápal šířeji, jako jakoukoli formu obchodu, který je podnikán za jiným než spotřebním účelem. K tomuto posunu došlo prostřednictvím nepřesného překladu z řečtiny do latiny.³⁰

Sám Akvinský pak považoval lichvu za smrtelný hřích založený na podvodu, neboť je prodáváno něco, co neexistuje. Brát úrok za půjčené peníze je o sobě nespravedlivé, protože se prodává to, co není, čímž se zjevně působí nerovnost.³¹ K pochopení jeho myšlenky je třeba vycházet ze tří základních premis: peníze jsou stvořeny jako prostředek k usnadnění směny různých druhů zboží (což je základem Aristotelova učení o penězích a jejich funkci), peníze jsou fyzicky spotřebovány v rámci směny a užitná hodnota peněz nemůže být oddělena od jejich hmotného základu.

Tomáš Akvinský uvádí, že peníze jsou stejného charakteru jako víno nebo pšenice a že tyto věci jsou konzumovány jejich spotřebou. („...víno spotřebujeme, užívající ho za nápoj a pšenici spotřebujeme, užívající ji za pokrm. V takových se nesmí odděleně počítat užívání věci a věc sama, nýbrž, komukoliv se odevzdá užívání, tím se také odevzdává věc. A proto v takových případech se přenáší vlastnictví. Kdyby tedy někdo chtěl odděleně prodat víno a odděleně chtěl prodat užívání vína, prodal by tutéž věc dvakrát, čili prodával by to, co není.“)³² Ani u peněz nelze oddělit jejich hmotnou podstatu od jejich použití. Automaticky, jakmile jsou převedeny do rukou jiného, přechází vlastnictví k nim bez výjimky a nelze oddělit jejich užívání od jejich podstaty. Je to stejné jako by někdo po prodeji vína nebo pšenice žádal znovu nějakou kompenzaci formou například nájemného za jejich další využití. Akvinský porovnává nájem domu a půjčování peněz tak, že zatímco u nájmu domu lze oddělit hmotnou podstatu věci od její hodnoty při užívání, u peněz to nejde, neboť podléhají svým převodem konzumaci a vyžadovat následně cokoliv dalšího po jejich převodu je zjevně proti principu přirozené spravedlnosti.³³ Pokud by po převodu peněz mělo dojít k tomu, že by

---

³⁰ Michael Wykes, Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury, dostupné z internetové adresy : www.calvin.edu/library/database/crcpi/fulltext/ctj88050/p.d.f.

³¹ Sv. Tomáš Akvinský – Teologická summa, čerpáno ze Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae, II-II ot.78 čl. 1 odp. – dostupné z www.cormier.cz/teolsum.htm

³² Sv. Tomáš Akvinský – Teologická summa, čerpáno ze Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae, II-II ot.78 čl. 1 odp. – dostupné z www.cormier.cz/teolsum.htm

³³ Paulo M. Sendin, Usura. Letra de cambio e direito comercial, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

„prodávající“ – ten, kdo peníze převedl, požadoval další hodnoty a zisky, dělo by se tak na úkor spravedlivé ceny peněz a k tíži toho, kdo peníze „koupil – získal.“

Aby bylo zřejmé, na čem je tento argument založen, je třeba brát v úvahu peníze pouze v jejich fyzické podstatě, tedy jako druh zboží, které reálně existuje ve zlaté nebo stříbrné podobě, v mincích, tím pádem jejich převodem na jinou osobu dochází k jejich spotřebě. Pokud však chápeme peníze v dnešním slova smyslu, i jako kapitál, který nemusí fyzicky existovat, počítá se jen s jeho ideální – abstraktní účetní hodnotou, ztrácí výklad, jak ho poskytuje Tomáš Akvinský, logiku a smysl.

Tomáš Akvinský navrhl rovněž praktiky, kterými se obchodníci jistili vůči jiným pro případ ušlého zisku (*lucrum cessans*). Oproti tomu měl porozumění pro vyžadování zaplacení způsobené škody při obchodním styku, neboť zde podle něj bylo placeno něco, co bylo reálně poškozeno nebo jinak spotřebováno (například při prodlení se splacením závazku). V případě ušlého zisku by však obchodník vyžadoval něco, co nikdy neexistovalo, ani v budoucnu existovat nemuselo, tedy prakticky by se jednalo o vytváření zisku z „ničeho“.³⁴

5.6. Města jako místo pro obchod a lichvu

Za další pramen vzniku usurární doktríny lze považovat samotnou podstatu feudální společnosti a způsob, jakým v ní fungovaly hospodářské vztahy. Struktura obyvatelstva byla prakticky založena na třech typech člověka – příslušníka církve, šlechty a venkovského pracujícího obyvatelstva podle hesla: „Ty se modli, ty ochraňuj, ty pracuj (tu exora, tu protege, tu labora)“³⁵. Jednalo se původně o ryze zemědělskou společnost žijící z naturálních plnění a směnného obchodu, s tím, že obchod v pravém slova smyslu (kromě prosté směny zboží nebo jeho koupě pro momentální spotřebu) v ní neměl významnějšího místa.

Město, v němž se rozvíjely obchodní a finanční vztahy, bylo podstatnou částí církevních myslitelů od počátku zatracováno a považováno za semeniště hříchu a zkázy. Za odpůrce

³⁴ Sv. Tomáš Akvinský – Teologická summa, čerpáno ze Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae, II-II ot.78 čl. 2 k 1 – dostupné z www.cormier.cz/teolsum.htm - rozebráno také Michaelem Wykesem, Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury, dostupné z internetové adresy : www.calvin.edu/library/database/crcpi/fulltext/ctj88050/p.d.f.

³⁵ Řečeno známým citátem biskupa z Laonu : „Trojí je dům Boží. Jedni se v něm modlí, druzí bojují, jiní pracují.“

městského způsobu života a hospodaření lze považovat jak Josepha Flavia (33-100), tak Sv. Augustina (354-430), tak i buřičského kritika tradiční církevní doktríny Angličana Johna Viclifa (1320-1384). V Čechách je nejdůležitějším představitelem tohoto názoru Petr Chelčický (asi 1390-1460).³⁶ Tito myslitelé odvozovali vznik prvního města od osoby biblického Kaina, který v Bibli figuruje jako vrah svého bratra Abela, čili již počátek tohoto typu osídlení tone v hříchu a ve špatnosti. Samo město pak plodí obchody založené na lichvě, okrádání jednoho křesťana druhým prostřednictvím obchodních praktik, které nevytváří zisk z poctivé práce založené na obdělávání polností nebo řemeslné výroby provozované za účelem směny. Rozdílný názor zastával například učenec Albert Veliký. Ve svých kázáních z let 1245-1280 zdůrazňoval kladnou úlohu kupců a boháčů ve městech, neboť přinášejí městu vše, co má zapotřebí, tedy jednak poskytují obživu chudým a jednak zdobí město význačnými a zkrášlujícími budovami.³⁷

5.7. Moderní způsob vysvětlení vzniku usurární doktríny

Kromě morálních a náboženských důvodů se snaží moderní věda vysvětlit příčiny vzniku usurární doktríny z hlediska ryze pragmatického. Podle tohoto názoru spočíval základní důvod zákazu půjček na úrok především ve snaze o omezení spotřeby a kvůli co největšímu ochromení volného trhu. Křesťanstvo totiž mělo tvořit jednolitě společenství bez ohledu na to, jestli jeho členové byli bohatí nebo chudí. Bohatí měli být vedeni k podpoře chudých, bez toho, aniž by očekávali z takové podpory (například půjčování peněz nebo zboží) nějaké hmotné výhody. Půjčování mělo probíhat jako forma „sousedské výpomoci“, aby ten, kdo je momentálně v nouzi, našel pomoci u svých souvěrců a naopak byl schopen poskytnout pomoc za stavu, kdy do nouze upadl někdo jiný. Pokud by bylo umožněno půjčování zboží nebo peněz na zisk, tak by se samozřejmě tato forma přirozené solidarity omezila nebo zhroutila a chudí by byli vyloučeni z možnosti získat tímto způsobem prostředky, přičemž morálně i hmotně by jim musela poskytovat pomoc samotná církev, která milosrdenství a lásku k bližnímu hlásala jako součást svého programu. Půjčování peněz na úvěr by navíc vedlo k přesunu pozemkového vlastnictví do rukou bohatých na úkor těch chudších, kteří by

---

³⁶ František Šmahel, *Husitské Čechy*, edice Česká historie, nakladatelství Lidové noviny, 2001, str. 309 – 330

³⁷ Jacques Le Goff, *Peníze ve středověku*, Edice Kolumbus, vydala Mladá fronta a.s. Praha 2012, str. 33

svoji půdu museli nevýhodně prodávat nebo zastavovat v rámci úvěrových vztahů, čímž by se zvyšovala majetková nerovnost mezi křesťany.³⁸

K velmi bouřlivému vývoji, který do jisté míry dává tomuto modernímu pragmatickému výkladu za pravdu, došlo v tudorovské Anglii v 16. století, kdy po Válce růží (1455-1485, někdy se uvádí 1459-1485) byla silně oslabena šlechtická vrstva velkých pozemkových vlastníků a utvořil se zde prostor pro nástup nové sociální skupiny, která by mocenské vakuum zaplnila. V období Jindřicha VIII.(1509-1547) pak anglická církev deklarovala svoji samostatnost na katolické církvi, která razila, mimo jiné, právě rigorózní podobu usarární doktríny. Katolická církev na anglickém území byla majetkově vyvlastněna a byly zrušeny kláštery, čímž skončila i její rozsáhlá pozemková držba. Těchto nemovitostí se za výhodné ceny zmocňovali právě obchodníci, kteří měli dostatek finančních prostředků pocházejících nezřídka z lichvy, aby začali na venkově podnikat a činili tak jiným způsobem, než doposud šlechta. Zatímco v předchozím období se pěstovaly běžné plodiny sloužící k obživě obyvatelstva a choval se i běžný počet hospodářských zvířat pro tyto účely, nově zformovaná vrstva vlastníků oplocovala své polnosti, ve velkém chovala ovce, jejichž vlna byla zpracovávána v rozmáhajícím se textilním průmyslu, zejména ve Flandrech, vykupovala další pozemky, na kterých zaváděla zase chov ovcí a konala tak na úkor drobných pozemkových vlastníků a občinové půdy. Svě pastviny ohrazovala zdmi a ploty, aby usnadnila svoji produkci, důsledkem byla ztráta konkurenceschopnosti velké části obyvatelstva a potřeba těchto postižených lidí buď prodat své nemovitosti samozřejmě za cenu výhodnou pro ekonomicky silnějšího partnera, nebo získat prostřednictvím půjčky peníze na zlepšení hospodaření na svých skrovnějších pozemcích, což vytvářelo široký prostor pro lichváře, kteří zneužívali závislosti takových lidí a půjčovali jim na vysoké úroky. Anglická praxe 16. století tak zcela evidentním způsobem může demonstrovat rozklad tradičního křesťanského společenství jak ho chápala katolická církev ve vrcholném středověku.

---

³⁸ Clyde G. Reed, Cliff T. Bekar, Religious Prohibitions Against Usury, r. 2002, přístupné z adresy: reed@sfu.ca

6. Výjimky z usurární doktríny během středověku a její postupný rozklad

6.1. Partikularita práva obchodníků

Je zřejmé, že rigidita usurární doktríny vylučovala rozvoj obchodních vztahů, neboť každý obchodní vztah je ve své podstatě ziskový a může být vykládán jako určitá forma zisku z úroku, za předpokladu, že je tak chápán rozdíl mezi faktickou cenou zboží nebo služby a cenou za niž jsou obchodníkem poskytovány. Kalkulace se ziskem v obchodních smlouvách tvoří samotný smysl každé z nich, ať už se jedná o smlouvu kupní, úschovu, směnnou smlouvu, přepravní nebo různé druhy poplatků za další služby. V úmyslu obchodníků nikdy nebylo dávat jiným osobám finanční nebo zbožní půjčky za jejich prostou skutečnou cenu – tedy v podstatě úvěry zdarma. Od samého počátku církevních zákazů se proto snažila obchodnická vrstva spojená především s městským osídlením, aby bylo komerční právo vyčleněno do samostatného odvětví, nezávislého na právu v dnešním smyslu chápání občanském – civilním - týkajícím se ostatních společenských skupin a zejména právu církevním, tedy kanonickém (je třeba si uvědomit, že ve středověku existovaly v jedné zemi různé okruhy lidí řídicí se různými právy, právní systém se tehdy nezakládal na rovnosti obyvatel země před zákonem – zvláštní společenský status měli např. šlechtici, představitelé církve, obyvatelé královských měst, cizinci rozličných národností usídlení na území cizího státu – například v Čechách Němci, ve Francii Lombardžané (Italové), dále lidé mimo křesťanskou církev – Židé, na Pyrenejském poloostrově maurští mudéjarové, později nazývaní moriskové atd.).

V případě lidí provozujících obchod bylo především opakovaně argumentováno tím, že obchodník nečerpá úvěr, aby zabezpečil svoji spotřebu a aby obhospodařil své základní životní potřeby, nýbrž dožaduje se určité částky peněz, aby ji mohl vložit do obchodu a přeměnit ji ve větší obnos například prostřednictvím směny zboží. Proto by taková půjčka měla být chápána jinak, než půjčka „spotřební“, u níž na jedné straně stojí dlužník, který nutně potřebuje získat prostředky k základní obživě a zabezpečení sebe a svojí rodiny. Půjčka do obchodu by se měla řídit jinými pravidly, rozhodně by však neměla být bezúplatná. Obchodníci ve velkých městech vytvářeli specifická „profesní“ společenství, která získávala od panovníků privilegia užívat svého zvláštního práva v rámci obchodních styků svých členů i cizích obchodníků. Časem i církevní otcové začali respektovat existenci tohoto „jiného“ druhu práva nepodléhajícího jejich restrikcím v peněžních vztazích.

Rozdílnosti mezi půjčkami ze sociálních důvodů a půjčkami při obchodování za účelem investice peněz si všímali i soudobí filozofové a právníci. Z teologů je možno zmínit i samotného Tomáše Akvinského a z právníků Balda de Ubaldis. Každý z nich však k této otázce přistupuje z jiného pohledu. Baldus uvádí, že přirozené nepravdivosti obchodního práva se historicky zakládají na právní autonomii obchodních institucí, která je uznávána a je následkem specializace korporativní jurisdikce těchto obchodních institucí.³⁹ Jeho stanovisko tak jen potvrzuje, že vrstva obchodníků má mít svůj vlastní systém právních norem. Tomáš Akvinský se ve svém Traktátu o spravedlnosti (Pojednání o spravedlnosti) snaží problém vyřešit vymezením způsobu a charakteru finančního podnikání, které se ze své podstaty nepříčí církevním zákazům a zdůrazňuje, že směna peněz za peníze nebo věcí za peníze nesmí mít za cíl růst bohatství donekonečna, avšak obchodování může být dovolené, pokud se orientuje na dosažení umírněného zisku, z něhož je vyživována rodina obchodníka, neboť potud je zisk dosahován pro veřejné blaho. Takový zisk, který není chápán jako konečný účel, nýbrž jako náhrada za práci obchodníka je věcí dovolenou.⁴⁰ Úrok – ovšem ve výši přiměřené – se zde chápe jako forma mzdy věřitele sloužící obživě jeho rodiny.

6.2. Obchodní společnosti

Důležitým momentem v učení Tomáše Akvinského (a stejné pochopení pro tento problém jevíly i další soudobé církevní autority) byl také fakt, že toleroval fungování tzv. societ – obchodních společností, kdy jeden obchodník svěřil peníze k obchodní operaci jinému, aniž by ji sám prováděl (tedy v současném pohledu jakási smlouva o tichém společenství nebo pozice komanditisty v komanditní společnosti) a poté, co druhý z obchodníků dosáhl prostřednictvím svěřených prostředků zisku, se na tomto zisku spolu s ním podílel. Pojem societas je znám už římskému právu a podle něj se jednalo o společenskou smlouvu, jejímž uzavřením nedošlo ke vzniku právnické osoby a vklady společníků nevytvářely její samostatný majetek, ale zůstávaly ve spoluvlastnictví společníků (na rozdíl od korporace – právnické osoby tvořené personálním substrátem).⁴¹ Akvinský hodnotí tento typ právního

³⁹ Paulo M. Sendin, Usura. Letra de cambio e direito comercial, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

⁴⁰ Paulo M. Sendin, Usura. Letra de cambio e direito comercial, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

⁴¹ Kincl J., Urfus V., Skřejpek M., Římské právo, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 1995, str. 80 a 256

vztahu podobně a doslova tvrdí, že: „Kdo svěří své peníze obchodníku na způsob jakési společnosti, nepřenáší vlastnictví svých peněz na něho, nýbrž zůstává jemu, takže na jeho nebezpečí obchodník s nimi obchoduje. A proto dovoleně může část zisku, odtud pocházejícího požadovat, jakožto ze své věci.“⁴² Zásadní podle něj bylo to, že zisk byl obchodníkem dosažen způsobem, při němž riskoval ztrátu svého majetku v obchodní operaci a tento risk odůvodnil a ospravedlnil jeho výdělek. Výdělek byl tedy jakousi náhradou za rizika, která věřitel podstoupil.⁴³ Tato základní kriteria charakterizující dovolené rozmnožování finančních prostředků v societách přejímali všichni katoličtí filosofové v podstatě až do 17. století.

Za velmi sofistikovaný příklad vytváření zisku z úroku prostřednictvím účasti v societě lze uvést soustavu smluv nazývanou „contractus trinus“ (trojí kontrakt) nebo „smlouva 5%“, která se v obchodních vztazích objevila v 15. století. Jednalo se o tři na sebe navazující smlouvy, první byla smlouva o obchodní společnosti (societě), která spočívala v tom, že věřitel poskytující úvěr se stal společníkem dlužníka provozujícího řemeslo nebo obchod, ve druhé smlouvě si tyto dva smluvili zajištění investovaného podílu věřitele, zpravidla formou prémie vyplacené z budoucího zisku, třetí úmluva pak vymezovala procentním způsobem zvýšený podíl na zisku (výdělek věřitele), zpravidla šlo o 5 % navíc za půjčený kapitál.⁴⁴

6.3. Další cesta k otupení usurární doktríny – podřazení obchodních vztahů jiným smluvním typům než půjčky

Kromě uznání speciality obchodního práva v rámci obchodních sdružení jednotlivých měst a oblastí, se za účinnosti usurární doktríny prostřednictvím zkoumání podstaty obchodních vztahů a prostřednictvím recepce některých římských institutů vytvářely právní konstrukce, které vyjímaly z režimu církevních zákazů některé smluvní vztahy s poukazem na to, že se jedná o instituty odlišné od půjčky peněz, tedy mutua.

⁴² – Sv. Tomáš Akvinský – Teologická summa, čerpáno ze Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae, II-II ot.78 čl. 2 k 5 – dostupné z www.cormier.cz/teolsum.htm

⁴³ V souvislosti s kontraktem fenus nauticum o tom hovoří Jacques Le Goff - Peníze ve středověku, Edice Kolumbus, vydala Mladá fronta a.s. Praha 2012, str. 85

⁴⁴ Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975, str. 83, rovněž Paulo M. Sendin, Usura. Letra de cambio e direito comercial, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

6.4. Fenus nauticum

Fenus nauticum - původní institut římského práva týkající se získání prostředků na nákup zboží určeného k zámořskému obchodu, jehož kořeny sahají až do starověkého Řecka, se vymykal církevním zákazům půjčování peněz na úvěr prakticky po celé období platnosti usurární doktríny. Jeho existence byla tolerována a odůvodňována velkým rizikem spojeným s tímto podnikáním a jeho tématickým podřazením do oblasti partikulárních vztahů mezi obchodníky (neboť z logiky věci tento smluvní typ nebyl využíván lichváři k půjčování peněz lidem v nouzi k uspokojení jejich základních potřeb). Přesto ani v tomto v případě nebylo z důvodu opatrnosti ve vztahu k církvi během středověku, ani později hovořeno o „půjčce“. Zboží, které bylo určeno k námořní přepravě a na jehož koupi poskytl peníze věřitel a nesl veškeré - v té době nezměrné riziko - bylo zpravidla zajištěno závazkem obchodníka - dlužníka - vyplatit za investovanou částku „pojištění“, jehož výše obvykle velmi výrazně převyšovala původní poskytnutou částku. Ve Středomoří se tento institut nazýval bodmerei⁴⁵, v Anglii byl nazýván bottomry.⁴⁶ (Již zmíněné omezení pro fenus nauticum na 12 % z poskytnuté částky ročně v době byzantského císaře Justiniána obecné uznání nenašlo a vedlo ke škodlivému odlivu investic do námořního obchodu v Byzantské říši).

6.5. Renty jako forma kupní smlouvy

V Čechách, Německu, i jinde, byly církevní zákazy úplatných půjček během 14. až 16. století obcházeny také kupováním tzv. rent. Celá operace spočívala v tom, že věřitel si za určitý obnos „koupil“ od dlužníka pravidelnou rentu, tuto mu pak dlužník musel splácet až do okamžiku, než byla splacena i původní částka (kupní cena renty). Renta měla různé formy, mohla být splácena po určitou dobu do určité výše, popřípadě neomezeně, dokud nebyla vrácena původní kupní cena, popřípadě k výkupu původní částky nemuselo dojít vůbec („tzv. věčná renta“).⁴⁷ Renta byla vykládána jako smlouva kupní, nikoliv jako půjčka, právě proto, aby na ni nedopadly následky spojené s usurární doktrínou.

O rozšíření těchto transakcí v čase a prostoru svědčí i fakt, že proti rentám brojil také německý reformátor Martin Luther v 16. století. V jeho době byl v Německu tento institut

⁴⁵ Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975, str. 57,

⁴⁶ Jeremy Bentham, Defence of usury, VIII.7, dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html,

⁴⁷ Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975, str. 47

označován jako zinss kauff, tedy koupě renty (nájemného). Podle Luthera tímto způsobem člověk dosahuje zisku zdánlivě bez hříchu, získává bohatství bez starostí nebo snahy na úkor jiných, tento obchod však velmi často skrývá lakomství a lichvu, proto se jedná o praktiku, která je zavrženíhodná.⁴⁸

6.6. Úschova, směna různých měn a směnka

Od 13. století se začal vyvíjet smluvní typ nazývaný jako depositum – úschova.⁴⁹ Spočíval v tom, že jeden obchodník na určitý čas uložil u druhého obchodníka určitý obnos peněz do „úschovy“ a po uplynutí lhůty mu byla vyplacena uschovatelem částka vyšší. Zcela evidentně jde o skrytou půjčku a obcházení usurární doktríny. V dobovém chápání práva však jednak záleželo především na formě a názvu smluvního vztahu, jednak se úschova vykládala jako společenství dvou obchodníků (societa), s tím, že ten, který do tohoto vztahu vkládá své peníze a riskuje jejich ztrátu, má právo i na podíl na zisku.

Další významný způsob, jakým bylo možno se vyhnout tvrdosti zákazů usurární doktríny, bylo využití směny, kurzu různých měn a směnek. Tyto obchody začali uskutečňovat v průběhu 13. a 14. století především italská bankéři. Byly založeny na tom, že různé mince různých zemí, stejně jako dnes, měly rozdílnou nominální hodnotu, proto bylo možno na jejich kurzu uskutečňovat úvěrové obchody tím způsobem, že obchodník v jedné zemi poskytl na základě směnárenské smlouvy (cambium) cizímu obchodníkovi peníze v místní měně (například na koupi zboží) a cizinec mu byl pak povinen ve své domovině poskytnout obnos v tamní měně (samozřejmě nikoliv v částce směnnou paritou odpovídající částce původně poskytnuté, nýbrž vyšší). V podstatě šlo o půjčku na úvěr, která však nebyla v rámci usurární doktríny postihována, neboť zisk byl odůvodňován rozdílnou cenou peněz v rozdílných měnách a uskutečnění operace nejméně na dvou různých místech. Dvěma důležitými podmínkami vztahu byly však právě rozdílnost měn plateb a rozdílnost míst plnění. V tom případě platilo, že směna není půjčka („cambium non est mutuum“) a vztah byl posuzován

---

⁴⁸ Michael Wykes, Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury, dostupné z internetové adresy : www.calvin.edu/library/database/crcpi/fulltext/ctj88050/p.d.f.

⁴⁹ Paulo M. Sendin, Usura. Letra de cambio e direito comercial, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

jako směna peněz - *permutatio pecuniae*.⁵⁰ Naopak situace, kdy byla smlouva realizována v jednom místě nebo v jedné měně a účastníci pouze simulovali směnářenskou smlouvu, byla chápána jako zakázané obcházení usurární doktríny.

V průběhu 13. a 14. století se ve vyspělých oblastech Itálie (Benátsko, Toskánsko, Lombardie), Francie (Champagne) a Flander také začala používat k realizaci směnářenské smlouvy směnka – zvláštní soukromá listina vydaná obchodníkem zavazujícím se vyplatit jejímu nositeli nebo jinému určitý obnos, buď osobně nebo prostřednictvím jiného obchodníka. Zpočátku, ve 13. století, vyžadovala směnka formu notářského zápisu pořízeného úřední osobou v příslušném městě, ve 14. století se pak stala záležitostí ryze privátní, její vydání nevyžadovalo úřední asistenci, avšak v případě odmítnutí platby povinnou osobou nebo zjištěné neexistence osoby povinné k platbě, bylo nutno uplatnit protest směnky úředně před notářem. Původně tvořila směnka zajištění určitého obchodního kontraktu, časem se z ní však stal samostatný právní důvod dožadovat se splnění závazku na osobě z ní povinné. Začala být chápána jako cenný papír v pravém slova smyslu, neboť její vynětí z platnosti usurární doktríny bylo postaveno na premise, že dlužník v podstatě „kupuje směnku“⁵¹ od věřitele zpět, když předtím ji „koupil“ věřitel – byť za nižší částku (samozřejmě při dnešním chápání vztahu podle jeho obsahu jde především o půjčku).

6.7. Úroky z prodlení a náhrada škody

Legálními úroky v období účinnosti usurární doktríny byly úroky z prodlení, byla propracována i teorie o náhradě škody – *damnum emergens*, na základě níž byl povolen úrok tzv. *interesse* chápaný tak, že byl poskytován jedním obchodníkem druhému za porušení smluvních podmínek, nejčastěji termínu splatnosti půjčky (kromě běžných úroků z prodlení). V průběhu 16. století se vyskytuje například názor Dominga de Sota – španělského právníka, že lichva (*usura*), ačkoliv se jedná o každé navýšení původní půjčené částky o úrok, nemusí být hříchem lichvy za situace, kdy jsou pobírány jednak úroky z prodlení, jednak předem domluvené úroky jako sankce za porušení podmínek smlouvy (fakticky se jedná z dnešního

---

⁵⁰ Paulo M. Sendin, *Usura. Letra de cambio e direito comercial*, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

⁵¹ Paulo M. Sendin, *Usura. Letra de cambio e direito comercial*, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

pohledu o smluvní pokutu, nikoliv o náhradu škody).⁵² Samozřejmě, že i tohoto názoru a tohoto ospravedlnění úroků bylo lichváři zneužíváno například tím způsobem, že byla smlouva formálně koncipována tak, že byla sjednána kratší doba splatnosti a úrok z prodlení i smluvní úrok – interesse za nedodržení termínu splatnosti, ve skutečnosti obě strany počítaly s delší dobou splatnosti, na jejímž konci bude věřiteli zaplacen i úrok z prodlení a interesse.

6.8. Vynětí osob stojících mimo křesťanské společenství z účinků usurární doktríny

Naprosto specifické postavení ve středověké Evropě měli Židé, na něž se usurární doktrína nevztahovala, neboť nebyli křesťany a tudíž jim bylo dovoleno půjčovat peníze na úvěr. Panovníci jim poskytovali privilegia a považovali je za své služebníky „servi camerae“, kteří jsou na nich bezprostředně závislí. Tito pak mohli brát úroky tzv. „usuru“, bez toho, aniž by byli ohrožováni církevními zákazy.⁵³

Židovské lichváře v českém prostředí a jejich jednání kritizuje zejména Jakoubek ze Stříbra (1375-1429) ve svém traktátu *Contra usuram* (Proti lichvářům). Všimá si však nejen nespravedlivých židovských praktik spočívajících ve vykořisťování křesťanského obyvatelstva, poukazuje i na to, že panovník má z těchto nepravostí prospěch a zneužívá postavení Židů k tomu, aby od nich získával finanční prostředky za ochranu, kterou jim poskytuje, aniž by mu vadilo, že jde o peníze vydřené z křesťanů.⁵⁴ Za velmi přínosné lze považovat, že Jakoubek ze Stříbra vidí kořen celého problému a dokáže jej i označit, tvrdí, že kdyby Židům bylo povoleno provozovat jiné činnosti - zemědělství a řemesla jako křesťanům, nemuseli by se uchýlovat k lichvě a měli by úctu většinového společenství, které je obklopuje.

6.9. Rozmělnění usurární doktríny do její praktické neúčinnosti

S rozvojem finančních a obchodních vztahů a vývojem institutů tvořících výjimky z církevních zákazů půjčování peněz na úrok se usurární doktrína stává stále pružnější a uchyluje se ke konstrukci spočívající v tom, že v zásadě považuje všechny úplatné obchodní

⁵² Alejandro Castilla, *Evolución Histórica de la usura desde los orígenes de la figura*, přístupné z adresy: www.justitiayderecho.es

⁵³ Valentín Urfus, *Právo, úvěr a lichva v minulosti*, Brno 1975, str. 49

⁵⁴ Kavka František, *Jakoubkův traktát Contra usuram a židovská otázka*, ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS 2000, Tom.XL.Fasc.1-2, Pag.17-24

praktiky za dovolené, s tím, že vždy na ně lze aplikovat jiné podmínky, než podmínky mutua, vždy je možno argumentovat tím, že podstata právního vztahu je v něčem jiném, než v úplatné půjčce. Ačkoliv katolická církev i nadále prohlašovala základ usurární doktríny – nulový úrok, v případě půjček, za svůj oficiální program, během 16.století začala v praxi tolerovat půjčování peněz na úrok povolený zákony jednotlivých křesťanských zemí. Jasně stanovisko o dovolenosti půjčování peněz s úrokovou sazbou zákonem vymezenou státní mocí však vydala až v roce 1830.⁵⁵ Do tohoto data stále svůj modifikovaný postoj odůvodňovala preferencí různých smluvních typů odlišujících se od půjčky a tedy od lichvy a nutnou přítomností rizika pro podnikatele v rámci obchodního vztahu a jeho vlastní námahy a přičinění, aby byl jeho zisk v souladu s životem křesťana.

6.10.Praxe narušující celistvost usurární doktríny a půjčování na úrok již během její účinnosti

Za zmínku stojí, že i v období, kdy byla na územích křesťanských států plně účinná usurární doktrína, platily různé zákony vydávané světskou mocí, které povolovaly půjčování peněz na úrok, nicméně výše úroku byla jimi vždy limitována. Jako příklad je možno použít zákon *Fuero Juzgo*, což byl kodex používaný v historických španělských zemích během středověku a pocházel původně z dob vizigótských králů (7-8.století). Tato norma v povolovala v části VIII. nazvané „O lichvě, která může být výnosná“, úrok z půjčky ve výši 12,5%. V případě, že se dlužník zavázal platit víc nebo věřitel požadoval více, zákon postihl věřitele pouze tím, že zpátky nezískal více, než jistinu. V jiném zákoně účinném během středověku na Pyrenejském poloostrově, konkrétně v Kastílii – *Fuero Real* - bylo stanoveno, že úrok nesmí přesáhnout 33 % (třetinu), v případě, že byl překročen, musel věřitel zaplatit dvakrát tolik, než kolik z transakce získal.⁵⁶

---

⁵⁵ Clyde G. Reed, Cliff T. Bekar, *Religious Prohibitions Against Usury*, r. 2002, přístupné z adresy: reed@sfu.ca

⁵⁶ Alejandro Castilla, *Evolución Histórica de la usura desde los orígenes de la figura*, přístupné z adresy: www.justitiayderecho.es

7. Státní zákonodárství založené na stanovení pevné úrokové sazby 16 - 17.století a filosofická východiska ospravedlňující půjčování na úrok

7.1. Nové poměry v Evropě

V 16. století se prudce změnilo chápání peněz a obchodních vztahů, neboť došlo k všeobecnému rozvoji mezinárodního obchodu prostřednictvím zámořských plaveb a k rozvoji oběhu peněz díky získání nových zdrojů zlata a stříbra po objevení Ameriky Kolumbem (1492) a po dobytí Mexika (1519-1521) a Peru (1532-1534) Španěly. Kromě toho se s nástupem humanismu, renesance a reformace objevily filosofické, teologické a právní názory, které otevřeně nahloďávaly náboženské, právní i ekonomické základy usurární doktríny. Již nebylo pochybností o tom, že půjčování peněz je činnost, která může být úplatná. Různé evropské země v tomto období upravily ve svých kodexech výši úrokových sazeb tolerovanou při peněžních nebo zbožních půjčkách, nicméně platnost usurární doktríny stále trvala. Tento rozpor se jednotlivé právní úpravy snažily řešit tak, že nenazývaly věci pravým jménem a neupravovaly půjčku v dnešním slova smyslu, kasuistickým způsobem však stanovily okruh právních vztahů, na které se vztahovala ustanovení o lichvě a které byly nedovoleny a zároveň upravily nejvyšší přípustnou úrokovou míru, přičemž tato úroková míra se podle určení jednotlivých zákonodárců týkala buď jen speciálně vyhrazených typů popsaných vztahů nebo se týkala všech peněžních vztahů obecně.

7.2. Svatá říše římská národa německého

V rámci Svaté říše římské národa německého byly postupně vydány v 16. století tři říšské policejní řády (rok 1530, 1548, 1577) stanovující jednak 5 % úrokovou sazbu pro tzv. renty, jednak upravující různé typy kontraktů, které podléhaly trestnímu postihu a neplatnosti. Zejména se jednalo o situaci, kdy úvěr nebyl poskytnut v hotovosti, dále šlo o právní vztah označený jako „contractus mohatrae“, kdy budoucí věřitel prodával dlužníkovi movitou věc, aby ji vzápětí od něho koupil za nižší cenu, kterou mu skutečně vyplatil, předmětem úvěrového vztahu však zůstala původní vyšší cena, skutečně dlužníkem neproplacená, kterou pak musel postupně splácet. Dále bylo postihováno nepřípustné zvyšování úroků z prodlení, poskytování různých služeb a provize za sjednání úvěru, spekulace na kurzovních hodnotách rozmanitých měn v poměru ke zlatu. Za nedovolené se pokládaly i tzv. „partyty“, kdy dlužník

dostal od věřitele místo hotovosti movitou věc, která byla nepřiměřeně vysoce oceněna a tuto cenu mu pak musel splácet.⁵⁷

Podobným způsobem jako v celé Svaté říši římské byly upravovány úrokové sazby a úvěrové vztahy v jednotlivých zemích, které tuto říši tvořily, včetně Zemí koruny České. Pro ně bylo podstatné rozhodnutí českého zemského soudu z roku 1484, kterým byl stanoven maximální zákonný limit pro úrokovou míru na 10 % ročně. Důležité však je, že tato hranice platila pro všechny úvěrové nebo podobné vztahy bez rozdílu. K její změně došlo až v roce 1543, kdy zemský sněm stanovil, že napříště mají být brány pouze úroky ve výši 6 % ročně. Podobný duch úpravy úroků a úrokových smluvních vztahů, jaké jsou známy na území Německa v rámci Svaté říše římské se nesl i v Obnoveném zřízení zemském z roku 1627, kterým byly upraveny zákonné poměry v Čechách po vítězství Habsburků nad zemskými stavy v bitvě na Bílé hoře (8.11.1620). I v tomto předpise jsou zvlášť vymezeny situace, které jsou kvalifikovány jako lichva, například, když si někdo dá zapsat zápis nebo list (dlužní úpis), jakoby půjčil hotové peníze a zatím místo peněz dá věci movité (partyty) nebo když žádá vrácení vyšší sumy, než kterou půjčil nebo když prodá jinému nějaké věci za cenu, která by více než dvakrát převyšovala hodnotu věci (contractus mohatrae). Pro taková jednání jsou stanoveny i přísné postihy spočívající v majetkových sankcích. Úroková míra na českém území zůstává stále na 6 %, a to i v dalších nařízeních vydaných císařem Ferdinandem III. v roce 1642.⁵⁸

7.3. Španělsko a Portugalsko

Ve Španělsku a v územích, které podléhaly jeho vládě, stanovili Karel V. a kortesy Španělského království (zemské stavy) v roce 1534 úrokovou míru na 10 % ročně. V roce 1652 pak Filip IV. omezil úrokovou sazbu na 5 % ročně.⁵⁹

Portugalsko naopak může do poloviny 16. století sloužit jako příklad rigorózního dodržování usurární doktríny. Prostřednictvím Nařízení krále Alfonse (Ordenacoes

⁵⁷ Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975, str. 71

⁵⁸ Ottův slovník naučný, pojem Lichva, volně dostupné z Wikizdrojů

⁵⁹ Alejandro Castilla, Evolución Histórica de la usura desde los orígenes de la figura, přístupné z adresy: www.justitiayderecho.es

Alfonsinas) došlo během 16. století k zákazu pobírání zisku z půjček zlata, stříbra nebo peněz. Ve druhé polovině tohoto století pak španělský a v té době zároveň i portugalský král Filip (v letech 1580 – 1640 byly obě tyto říše personální unií) znovu upevnil zákaz lichvy ve svých nařízeních (Ordenacoes Filipinas), z nichž plynulo, že žádná osoba, jakéhokoli stavu, za jakýchkoli podmínek, ať by se jednalo o peníze, zlato, stříbro nebo zboží jakékoliv kvality, které je možno vážit nebo měřit, nemůže brát lichvu (podle těchto nařízení však již nebyl lichvou jakýkoliv úrok, nýbrž jen úrok převyšující 12% ročně) prostřednictvím půjčky ani žádné jiné smlouvy, jakékoliv přirozenosti a jakýchkoli podmínek. Ten, kdo by toto nařízení přestoupil, by byl potrestán pokutou vyplacení dvojnásobku toho, co získal a dvouletým vyhnanstvím v Africe, kdyby se tohoto činu dopustil opakovaně, oba tresty mu budou zvýšeny trojnásobně.⁶⁰

7.4. Jan Kalvín - teolog, který otevřeně rehabilitoval půjčování peněz na úrok

Jan Kalvín – teolog a filosof, jemuž se připisuje ospravedlnění úročného půjčování peněz, žil ve městě (v Ženevě), na rozdíl od Aristotela a Tomáše Akvinského, kteří vycházeli z hospodářských poměrů založených na zemědělství a málo rozvinuté řemeslné výrobě, tedy pocházel z prostředí bohatnoucího z obchodu a z jeho pohledu bylo proto nutností přizpůsobit učení soudobé církve sociální skupině lidí, která získávala prostředky obchodem a podnikáním (v dnešním chápání se není třeba bát termínu vznikající buržoazie).⁶¹ Proto jsou v učení Jana Kalvína obsaženy možná spíše ekonomické, než náboženské argumenty pro podporu lichvy (lichvou se v tomto případě stále ještě rozumí jakékoliv půjčování peněz či zboží na úrok).

Jan Kalvín rehabilitoval instituci majetku a vlastnictví, když hlásal, že se jedná o boží dar. Tvrdil, že Bůh chce, aby lidé žili v dostatku, ba dokonce aby získávali víc, než jsou schopni spotřebovat, že bohatství Země bylo stvořeno k jejich prospěchu. Podle něj má každý získávat, co je jeho, musí k tomu však využívat svoji vlastní píli, tělesnou sílu, nebo jinou kvalifikaci, nevylučuje, aby lidé bohatli obchodem, obdarováním a dědictvím. Ti, kteří jsou

---

⁶⁰ Paulo M. Sendin, Usura. Letra de cambio e direito comercial, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

⁶¹ Michael Wykes, Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury, dostupné z internetové adresy : www.calvin.edu/library/database/crcpi/fulltext/ctj88050/p.d.f.

bohatí, se však nemají odvracet od těch, kteří jsou chudí, bohatství je sice dobré, pokud je získáno prací, nicméně pravý křesťan má své bohatství užívat i ve prospěch druhých, chudších než je on sám a solidarita mezi křesťany je dobrovolný počin svobodného člověka, nikoliv povinnost státu.⁶²

Podle něj je i obchod institucí, kterou si Bůh přeje, stejně tak je to i se svobodným trhem, neboť každému člověku jsou dány přirozené dary k tomu, aby mohl vykonávat různé profese a lidé jsou proto povýšeni do různých postavení. Z těchto důvodů je i obchod a trh dar od Boha a tyto věci jsou nutné, aby mohly být směřovány výsledky práce. Peníze jsou sterilní, jen pokud jsou uloženy v pokladu a doma v truhle, jsou-li použity do obchodu, mohou se množit a je to dokonce žádoucí. Přirovnává půjčku peněz k nájmu pozemku⁶³ a pozastavuje se nad tím, jak by někdo mohl zazlívát bankéři, že žádá za využívání jeho peněz úrok a na druhé straně tu samou věc nezakazovat tomu, kdo pronajímá nemovitosti.⁶⁴ Říká výslovně, že jeden z nich je svobodný v rozhodnutí mít z pronájmu nemovitosti zisk a druhému je zakázáno získávat stejným způsobem užitek z vlastních peněz.

Na základě studia Bible Kalvín vymezuje dva okruhy zákazů a domnělých zákazů lichvářského jednání.⁶⁵ První z nich pochází ze Starého zákona z knih Deuteronomium, Exodus, Leviticus a dalších pasáží, v nichž jsou obsaženy zákazy půjčování na úrok, které se však týkají starozákonních dob Židů. Na jedné straně tato pravidla zakazovala pobírat úrok od Židů a povolovala, ba přímo doporučovala, půjčovat na úrok příslušníkům jiných národů. Podle Kalvína se jednalo o politicky motivované zákony, které odrážely realitu doby jejich vzniku, kdy Židé museli adekvátně reagovat na pravidla, jimiž se řídili jejich sousedé a nepřátelé. Druhý z nich vychází většinou z Nového zákona, typickým reprezentantem takového pravidla je výrok z Evangelia podle Lukáše 6:35 : „Ale milujte své nepřátele; číňte dobře, půjčujte a nic nečekejte zpět.“ Kalvín má za to, že ačkoliv tato slova byla katolickou církví vykládána jako kategorický zákaz lichvy – půjčování na úrok, jejich smysl však ve skutečnosti leží jinde. Lidé jsou nabádáni k charitě, k tomu, aby respektovali i své nepřátele a

⁶² PhDr. Ing. Tomáš Evan Ph.D., Ekonomické myšlení Jana Kalvína, www.jinaskola.cz

⁶³ Připomínám, že tento názor popírá učení Tomáše Akvinského, podle něž je třeba odlišit pronájem nemovitosti – domu a převod peněz, které jsou tímto aktem spotřebovány.

⁶⁴ Michael Wykes, Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury, dostupné z internetové adresy : www.calvin.edu/library/database/crcpi/fulltext/ctj88050/p.d.f.

⁶⁵ Michael Wykes, Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury, dostupné z internetové adresy : www.calvin.edu/library/database/crcpi/fulltext/ctj88050/p.d.f

konali dobré skutky a k tomu, aby nebyli lakomí a byli schopni půjčovat chudým, aniž by čekali, že se jim jejich prostředky vrátí. Zrovna tak by bylo možno tento citát z Bible vyložit tak, že v očích Boha nemají hodnotu ty skutky, které očekávají odměnu. Proto dospívá k závěru, že samotné půjčování na úrok se božím zákonu přímo neprotiví.

Kalvín pak rozlišuje dvě situace, pokud jde o půjčky. První z nich jsou půjčky do obchodu, které slouží k rozvíjení tržních vztahů, ti, co si půjčují, tak nečiní z důvodu nutnosti, z důvodu spotřeby, činí tak proto, aby prostřednictvím investování peněz dále bohatli. Druhé jsou půjčky z nouze, kdy lidé chtějí získat finanční prostředky na základní obživu a na nejnужnější věci a kdo jim půjčuje v těchto případech peníze na úrok, dopouští se smrtelného hříchu. Tento druh úplatných půjček Kalvín kritizuje a nepřipouští.⁶⁶

V době života Kalvína došlo v Ženevě v roce 1543 k uzákonění úrokové míry na 5 %. Nicméně na této úrovni se sazba dlouho neudržela, v 70. letech 16. století se vyšplhala až na 12 %.

K tomu lze jen dodat, že Kalvín nebyl ve své době s těmito svými názory osamocený (tezi o potřebě podrobit výklad biblických zákazů půjčování na úrok revizi například hlásal i Charles Dumoulin(1500-1556) a srovnání úroku s nájemným použil i František Hotomanus(1524-1590); Claudius de Saumais(1588-1653) dokonce podřadil samotný původní institut římského mutua pod smlouvu o nájmu.⁶⁷ Byl to však Kalvín, kdo svojí autoritou a propracovaností svého učení zajistil těmto myšlenkám prostor pro přežití a připravil tak půdu pro vznik kapitalistického systému.

Teorie Jana Kalvína, ačkoliv již neodsuzuje půjčování na úrok komplexně, stále setrvává na pozici, že výše úroku, byť jde o půjčku za účelem obchodu, musí mít určitou hranici vymezenou zákonem. Jelikož byl Kalvín především náboženským reformátorem a teologem, pokládal za nutné, aby lidé získávající bohatství, byť prostřednictvím půjčování peněz, byli vedeni ve svém jednání pílí a zbožností a získané finance zčásti vydávali na pomoc chudým, věnovali je charitě, neboť křesťané tvoří jedno soudržné společenství. Není podle něj možné,

---

⁶⁶ PhDr. Ing. Tomáš Evan Ph.D., Ekonomické myšlení Jana Kalvína, www.jinaskola.cz, stejně tak Michael Wykes, Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury, dostupné z internetové adresy : www.calvin.edu/library/database/crcpi/fulltext/ctj88050/p.d.f

⁶⁷ Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975, str. 58, 61, 85

aby člověk postupoval na základě svých vlastních a sobeckých cílů, bez ohledu na zájem celku a druhých. Kalvín sice otevřel cestu půjčování na úrok, ovšem byl si vědom, kam může vést živelné a bezuzdné kořistění z druhých tímto způsobem a lichvu (tedy úplatné půjčování chudým k zajištění jejich spotřeby nebo překračování výše uzákoněné úvěrové sazby) přísně zavrhoval.

8. Liberalismus – nový pohled na lichvu – 18. století

8.1. Tradiční liberalismus a jeho náhled na lichvu

Skotský ekonom Adam Smith (1723 – 1790), na rozdíl od Jana Kalvína, již nestaví při posuzování problému lichvy do popředí náboženské a morální hledisko. Formuluje své stanovisko přísně racionálně, jeho argumenty nevychází z Bible, ani z křesťanského učení. Obecně tvrdí, že každý člověk se snaží najít co nejefektivnější využití pro prostředky, s nimiž disponuje a sleduje tím výhradně jen svůj zájem, nikoliv zájem společnosti jako celku. Nicméně, ačkoliv veškerá jeho snaha směřuje k ryze soukromému cíli, přirozenou cestou je tím zajištěno využití jeho prostředků způsobem nejpřínosnějším pro společnost a získání výhody i pro celek.⁶⁸ Pokroku a rozvoje v jeho podání je tak dosahováno, mimo jiné, prostřednictvím směřování k naprosto sobeckým cílům – založených na dosažení co nejvyššího zisku. Nejlepším přístupem ze strany státu k obchodování a ekonomice je ponechat jim přirozený průběh a regulovat je co nejméně (*laissez faire*).

Pokud však jde o jeho názor na půjčování peněz na úrok, naopak zdůrazňoval, že je žádoucí zákonem omezit jeho výši, není však možné stanovit úrokovou sazbu pod běžnou a obvyklou obchodní taxu ceny půjčování peněz v tom období, kdy zákon vzniká.⁶⁹ Doporučuje, aby zákonná úroková taxa byla vyměřena jen mírně nad běžnou obchodní taxou. Jestliže bude vyměřena příliš vysoko a úroky tím budou pro běžné obchodníky zdraženy, peníze si pak budou půjčovat pouze spekulanti a marnotratníci. Naopak lidé uvažující a střízliví k půjčování peněz nepřistoupí a to velmi poškodí obchodní soutěž, neboť peníze

---

⁶⁸ Adam Smith : *Investigación sobre la naturaleza y causas de La riqueza de las naciones*, Libro cuarto, Capítulo II, přeloženo z originálu „The Wealth of Nations“ Gabrielem Francem (Argentina) dostupné z www.elortiba.org

⁶⁹ Jeremy Bentham, *Defence of usury*, XIII.5, dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html,

nebudou investovány v těch projektech, které přinášejí obecný užitek a prospěch. Je tudíž zřejmé, že i otec liberální ekonomie si byl vědom nebezpečí plynoucího z ničím neomezeného a nekontrolovaného úrokování při půjčkách. Tento jev je i podle něj nebezpečný a má k němu negativní postoj, ačkoliv z pouze z ekonomických a pragmatických, nikoliv morálních nebo náboženských důvodů.

8.2. Benthamova teorie utilitarismu ve vztahu k chápání lichvy

Jeremy Bentham (1748 – 1832) pak posunul pohled na lichvu do zcela extrémní polohy. Jeho názory naprosto ovládá víra v peníze a v jejich všemocnost. Podle něj se v lidském individuu prosazuje zásada sebeupřednostnění, která je mu vlastní a přirozená. Ten, kdo upřednostňuje společný zájem před zájmem sebe samého, je hloupý.⁷⁰ Bentham se domnívá, že právě v zásadě sebeupřednostnění spočívá v obchodních vztazích pokrok, musí být však spojena s pracovitostí, láskou k práci a k dosahování bohatství prostřednictvím těchto vlastností. Má za to, že osobní zájem je nadřazen nad zájem společnosti a zájem společnosti je tvořen pouze souhrnem osobních zájmů. Základní vášní každé lidské bytosti je pak výpočet a počítání.

Z tohoto také činí závěr, že peníze jsou nejpřesnější měřítko pro neštěstí nebo štěstí, kterých člověk může dosáhnout. Tvrdí, že pravděpodobnější je štěstí bohatého člověka, než chudého. Obhajuje peníze jako prostředek dosažení štěstí.⁷¹ Jsou zdrojem největšího štěstí a největší štěstí je ekvivalent pro užitečnost (proto se také o jeho teorii hovoří jako o teorii utilitarismu). Peníze jsou také nástrojem pro změření kvantity neštěstí nebo štěstí.

Své ucelené názory na lichvu vyjádřil v dopisech svému příteli z Ruska v roce 1787, souhrnně jsou tyto listiny nazývány jako Obrana lichvy.

V tomto díle vyslovuje pochybnosti o přirozenosti a rozumnosti zákazu lichvy (lichvu chápe podle soudobých měřítek jako půjčování peněz na úrok vyšší než je povolená zákonná

⁷⁰ Carlos Ramiro Bravo, El pensamiento económico de Jeremy Bentham, dostupné z www.utp.edu.co/chumanas/revistas/rev20/bravo.htm.

⁷¹ Carlos Ramiro Bravo, El pensamiento económico de Jeremy Bentham, dostupné z www.utp.edu.co/chumanas/revistas/rev20/bravo.htm.

taxa – v Británii v jeho období činila zákonná taxa 5 % ročně, nad toto procento nemohl nikdo legálně peníze půjčovat). Klade otázku, jak je možné stanovit určitou taxu, nad kterou již půjčovatelé peněz nemohou při půjčkách zajít, když tyto taxy byly stanoveny v různých dobách v různých výších a i za jeho života byly stanoveny u různých národů různě.⁷² Zároveň se pozastavuje i nad tím, že jsou sice fixovány ceny půjček peněz, avšak obchodování s jiným zbožím a ceny jiného zboží nejsou nijak zákonem omezeny.

Snaží se vysvětlit, že zákonná taxa pro lichvu je neúčinná, nesmyslná a nechrání ani marnotratníky, ani chudé, ani osoby duševně nezpůsobilé vystupovat v občanskoprávních vztazích.

U marnotratníků je podle něj pochybné vůbec to, zda je žádoucí, aby vůči nim stát vystupoval tak paternalisticky a tímto způsobem chránil jejich zájmy. Zda je vůbec třetí osoba schopna říci, co v jejich zájmu je a co není, kdy si půjčit mohou a kdy ne.⁷³ Zákonná taxa omezující lichvu v jeho době však marnotratníky ani nechrání. Tito si totiž mohou půjčovat po různých částkách u svých přátel a dalších osob na zákonem dovolené procento až do chvíle, kdy se zbaví veškerého majetku a postihne je úpadek. Zákonná taxa omezující lichvu je tudíž naprosto neefektivní. Zrovna tak mohou bez omezení nakupovat zboží u obchodníků za nadsazené ceny a dávat své věci do zástavy, aniž by tito obchodníci byli vůči nim jakkoliv omezeni zákonnou sazbou ohledně lichvy, neboť tato sazba se týká výhradně smluv o půjčování peněz. Zájmy marnotratníků tedy zákon nechrání, naopak je vyřazuje z obchodní soutěže, když jim zakazuje, aby se pokusili zlepšit své postavení půjčkou peněz na vyšší úrok a jejich následnou investicí s velkým výnosem. Zákon nijak nebrání zhoršení jejich postavení, naopak, kdyby takového zákona nebylo, mohlo by dojít jejich obchodní činností k jeho zlepšení.

Chudí se pak dle jeho názoru ocitají v situaci, kdy vůbec do tržních vztahů nemohou vstoupit, neboť za zákonných podmínek jim nikdo není ochoten pro vysoké riziko takové transakce půjčit. Považuje to za krutější, než kdyby jim někdo půjčil na vyšší než zákonný úrok a nazývá to bláznovstvím.⁷⁴

---

⁷² Jeremy Bentham, Defence of usury, II.4, dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html,

⁷³ Jeremy Bentham, Defence of usury, III.2, dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html,

⁷⁴ Jeremy Bentham, Defence of usury, IV.4, dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html,

U osob prostoduchých, které mohou být zneužity k uzavírání závazků k jejich škodě, pak vytýká, že obchodníci jsou sice omezeni v půjčování peněz nad zákonný úrok, mohou však těmto osobám prodávat jakékoliv zboží za zvýšené ceny a dosáhnout tak vůči těmto lidem daleko vyššího zisku a ve skutečnosti provozovat vůči nim lichvu daleko tvrdší, než kdyby jim půjčovali peníze.⁷⁵

Pokud jde o subjekty působící na trhu, má za to, že jejich přirozená osobní svoboda je zákonnou taxou týkající se výše úroků při půjčování peněz, omezována. Poukazuje na případy, kdy jsou lidé dočasně se nacházející v nevýhodné finanční situaci, nuceni pod tlakem finanční tísně prodávat věci movité i nemovité, které jsou v jejich vlastnictví, za naprosto nevýhodné ceny⁷⁶. Dočasnou platební neschopnost by přitom mohli překlenout peněžní půjčkou, byť na vyšší úrok, než zákon připouští a následně by pak mohli své věci prodat za ceny výhodnější. V delším časovém horizontu a v celkovém efektu by ztráta těchto lidí na majetkových hodnotách nebyla tak vysoká, jako při unáhleném nevýhodném prodeji jejich vlastnictví.

Zdůrazňuje také to, že zákaz lichvy v podobě, v jaké v jeho době existuje, působí korupčně a poškozují morálku lidí, neboť vede ke zradě a nevděčnosti.⁷⁷ Člověk, který oznámí lichváře úřadům, není nijak postižen za to, že si u něj půjčil peníze s úrokem nad zákonný limit, jediným postiženým je lichvář, jehož služeb předtím poškozený dlužník využil.

Bentham se zabývá i různým obcházením zákonů proti lichvě spočívajícím v pobírání různých poplatků za vedení úvěru, případně za poskytnutí úvěru, dále v zastavárenství, zvláště pojednává o zápůjčkách lodního prostoru a ručení.

Vyslovuje závěr, že zákaz lichvy vychází z tradice založené na křesťanství a z letitého předsudku vůči Židům a vůči jejich praktikám při půjčování peněz, s tím, že křesťanovi přeci

---

⁷⁵ Jeremy Bentham, Defence of usury, V.4,V.5, dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html,

⁷⁶ Jeremy Bentham, Defence of usury, VI.5,VI.7, dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html

⁷⁷ Jeremy Bentham, Defence of usury, VI.11, dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html,

nemůže být dovoleno to, co Židovi. Připomíná v tomto ohledu i podle něj neblahý vliv Aristotela a jeho učení o sterilitě peněz.⁷⁸

Považuje dohodnutý úrok za spravedlivé ocenění hodnoty peněz. Domnívá se však, že v okamžiku, kdy se dlužník ocitne v prodlení se splacením půjčky, neměl by mít věřitel tu moc, aby ho ekonomicky zničil,⁷⁹ měl by mu být pouze poskytnut přiměřený poplatek za prodlení s plněním dlužníkovy závazku.

Podtrženo a sečteno, Jeremy Bentham vytvořil apologetiku pro ty nejhorší formy lichvy. V jeho představě je ideální, když výše úroku v úvěrových vztazích není ničím omezena. Používá jako zbraně argumentu, že k překračování výše státem stanovené nejvyšší úrokové míry – pokud jde o peněžní půjčky – stejně prakticky dochází, například při prodeji věcí za přemrštěné ceny, v zastavárenství, prostřednictvím stanovení různých poplatků za půjčku a smluvených sankcí v případě nedodržení podmínek smlouvy atd. V těchto jevech nevidí nic škodlivého, naopak, považuje je za důvod, proč uvolnit i výši úrokových sazeb. Podle něj by vůbec měly být všechny občanskoprávní vztahy založeny na dohodě smluvních stran a vůli a možnosti smluvních stran vydělávat prostředky (přičemž míru bohatství zaměňuje za měřítko štěstí pro každého jedince) by neměl nikdo regulovat zákony a restrikcemi, vše by se mělo řídit pouze užitečností pro aktéry těchto vztahů. Důležitá pro něj není morálka a spravedlnost, nýbrž pracovitost každého individua při vydělávání peněz bez ohledu na prostředky.⁸⁰

9. Vývoj některých evropských právních úprav ve vztahu k lichvě v 18.-19. století

Toto období se vyznačuje neustálým kolísáním mezi uvolněním právních omezení lichvy pod vlivem liberálních učení a zachováním tradičního přístupu se stanovením a vynucováním nejvyšší přípustné úrokové sazby. Přetrvává nadále chápání lichevních smluv toliko ve vztahu

⁷⁸ Jeremy Bentham, Defence of usury, X.2,X.4 dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html,

⁷⁹ Jeremy Bentham, Defence of usury, XI.8 dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html,

⁸⁰ Jeho tvrzení jsou dnes více než živá, když si uvědomíme, jak ponejvíce argumentují zastánci lichvy, jejichž Mekkou je ničím neomezená osobní svoboda jednotlivce, v tomto případě svoboda stran uzavírat občanskoprávní závazky. Achilovou patou těchto vznosných myšlenek však je, že právě u lichevních kontraktů na straně poškozené ona tolik proklamovaná svoboda vůle absentuje.

k překročení maximálních zákonných sazeb při sjednání smlouvy o půjčce. Pokud jde o jiné právní vztahy, dochází k zákazu a omezení některých postupů při úvěrování nebo při smlouvách smlouvu o půjčce obcházejících. Stále však jsou zakázána jednání vyjmenována v zákoně kasuistickým způsobem, není obecně vymezen pojem lichevní smlouvy zohledňující subjektivní hledisko (stav mysli a vůle na straně poškozené a vůle kořistit z tísně nebo slabosti jiného na straně zvýhodněné).

9.1. Rakousko

Například v Rakousku byly po celé 18. století vydávány císařské patenty proti lichvě (1751,1766,1768), které stanovovaly nejvyšší přípustnou úrokovou míru nejčastěji na 6%, přičemž úvěr nad touto hranicí byl nezákonný. Císař Josef II. ovlivněný liberálními ekonomickými názory ve snaze oživit průmysl a obchod patentem z roku 1787 zrušil předchozí zákony o lichvě a stanovil, že nadále nemají být omezeny hranice úvěru žádnou úrokovou mírou a lichva samotná přestala být trestná.⁸¹ I tento osvícenský panovník si však uvědomoval, kam by právní úprava, která nevytváří žádné zákonné hranice chamtivosti lichvářů, mohla vést a proto bylo zároveň stanoveno, že soud nesmí povolit exekuci vůči dlužníkovi s úroky vyššími než 6% v obchodním styku, 5% u běžných půjček a 4% u půjček, kde bylo sjednáno zástavní právo nemovitostí.

Na počátku 19. století pak došlo k návratu k předchozí praxi, byl vydán nový patent proti lichvě a trestní zákoník z roku 1803 prohlásil znovu lichvu za trestnou. Samotný Obecný zákoník občanský z roku (ABGB) 1811 zavedl nejvyšší přípustnou úrokovou míru 5%, jestliže byla půjčka zaručena formou zástavního práva k nemovitosti a 6% u ostatních půjček. Trestní zákoníky z roku 1852 a 1866 pak nadále zachovávaly trestnost lichvy.⁸² Zákon z roku 1868 č. 62 však opět vycházel z neomezeného liberalistického přístupu a zakotvil volnost úroků co do jejich výše.

---

⁸¹ Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975, str. 116,

⁸² Ottův slovník naučný, pojem Lichva, volně dostupné z Wikizdrojů

9.2. Německo a Španělsko

Ve stejném období – ve druhé polovině 19. století, byly podobným způsobem jako v Rakousku upraveny poměry týkající se úroků při finančních půjčkách také například v Německu a ve Španělsku. Říšský zákon z roku 1867 zavedl v Německu úplnou svobodu v otázce výše úroku při půjčkách a hranici 6% stanovil pouze jako pomocné měřítko, nikoliv nepřekročitelnou hranici.⁸³ Ve Španělsku sice občanský (1889) i obchodní zákoník (1885) pod vlivem úpravy mutua v římském právu koncipují smlouvu o půjčce jako bezúplatnou, přesto však občanský zákoník říká v článku 1255, že smluvní strany mohou uzavírat smlouvy, doložky a podmínky jak uznají za vhodné, pokud neporušují zákon, pravidla morálky nebo veřejný pořádek a obchodní zákoník v článku 315 přímo stanoví, že výši úroku u půjčky lze dohodnout bez jakýchkoliv omezení.⁸⁴

9.3. Změna vnímání rozsahu a podstaty pojmu lichva na konci 19. století

Ve druhé polovině 19. století však dochází i k rozvoji nových právních teorií týkajících se úlohy a postavení moderního státu. Děje se tak zejména pod tlakem sociálních hnutí, která si kladou za cíl zmírnit nebo odstranit společenské rozdíly založené na majetku. Můžeme letmo zmínit například Pařížskou komunu z roku 1871 vycházející z myšlenek Komunistického manifestu (1848). Vládnoucí vrstvy začínají vnímat, že není možné založit fungování státu toliko na ekonomických principech volného trhu, neboť je třeba zamezit nejkřiklavějším příkladům ožebračování těch nejhudších těmi z bohatých, kteří mají nejméně skrupulí při získávání dalšího bohatství. Zákony by pak měly sloužit mimo jiné k zachování sociálního smíru a ochraně spravedlnosti, rovnosti a slušnosti i v právních vztazích mezi subjekty, které se nacházejí vně veřejnoprávního sektoru.

Lichva samozřejmě patří k praktikám, které jsou v opovržení obecně, bez ohledu na sociální rozdíly lidí, je třeba ji však lépe definovat. Z pohledu sociálních teorií se dostává vzájemný nepoměr plnění, který byl nejvýznamnějším charakteristickým znakem lichevní smlouvy doposud, na druhou kolej. V popředí nyní stojí společenské rozvrstvení stran smlouvy. Na straně jedné je poškozený, slabší partner, který je ve špatných majetkových

⁸³ Valentin Urfus, *Právo, úvěr a lichva v minulosti*, Brno 1975, str. 120,

⁸⁴ Alejandro Castilla, *Evolución Histórica de la usura desde los orígenes de la figura*, přístupné z adresy: www.justitiayderecho.es

poměrech, popřípadě může být jinak znevýhodněn (nedostatkem věku, rozumu, zkušenosti atd.), na straně druhé je ekonomicky silnější partner, který nesnází poškozeného vědomě zneužije. Vzájemný výrazný nepoměr plnění pak pouze doplňuje tyto vlastnosti jednajících subjektů. Těmito popsánymi znaky se pak mohou vyznačovat i všechny ostatní smlouvy, nejen smlouva o půjčce, která až doposud byla téměř výhradně s lichvou spojována.

Příkladem nového přístupu k problému lichvy mohou být dva zákony z tohoto období. Prvním z nich je rakouský zákon č. 47 z roku 1881, který říká, že lichvy se dopustí ten, kdo při poskytnutí nebo prodloužení úvěru vykořistí lehkomyšlnost nebo známé mu nuzné postavení, slabost rozumu, nezkušenost nebo rozčilenost dlužníka, vyhrazuje sobě nebo někomu jinému takovou majetkovou výhodu, která svou bezměrností může způsobit nebo uspíšit hospodářskou zkázu dlužníkovu. Druhým z nich je španělský Zákon o potlačení lichvy z 23.7.1908 (Ley de represión de la usura), podle nějž je neplatná každá smlouva o půjčce sjednávající úrok významně převyšující úrok normální, který je ve výrazném nepoměru s okolnostmi případu, za podmínky, kdy se dlužník nachází v tísní nebo se jedná o osobu nezkušenou, popřípadě omezenou svými mentálními schopnostmi. Taktéž je neplatná každá smlouva předpokládající že bude odevzdána větší hodnota, než ta, která se uvádí ve smlouvě, ať jsou jakékoliv okolnosti jejího uzavření. Dlužník se také na základě nerovné smlouvy nemůže platně zříci vlastního práva.

Obě tyto normy staví do popředí vlastnosti subjektů smluvního vztahu (subjektivní hledisko) a výrazný nepoměr plnění ze smlouvy (objektivní hledisko), který byl dříve prakticky jediným kriteriem, pouze doplňuje definici pojmu lichvy. Tím lze historický přehled ukončit a navázat na něj jednak srovnávacím výkladem zahraničních právních úprav, jednak rozbořem české občanskoprávní a trestněprávní úpravy.

II. Historie a současný stav právní úpravy lichvy v některých evropských a amerických zemích

1. Německo

1.1. Německá občanskoprávní a trestněprávní úprava

V rovině německého občanského práva je lichva zvlášť definovaným případem právního vztahu, který odporuje dobrým mravům. Článek 138 občanského zákoníku (BGB) obsahuje v prvním odstavci generální klauzuli zakazující jakékoliv právní obchody odporující dobrým mravům a stíhá takový kontrakt sankcí neplatnosti. Ve druhém odstavci pak upravuje přímo lichvu. Ta je charakterizována tak, že někdo využije tísně, nezkušenosti, nedostatku schopnosti úsudku nebo značného nedostatku pevné vůle druhého a sobě nebo někomu třetímu si za službu dá slíbit nebo poskytnout majetkové výhody, které v nápadném nepoměru službě odporují.

Okolnosti, za kterých je právní obchod z hlediska občanského práva neplatný a trestním právem postižitelný, jsou podrobně a konkrétně upraveny a jejich výklad je dostatečně široký na to, aby postihl co nejrozsáhlejší oblast lichvářských praktik. Tísní se, dle komentáře k trestnímu zákonu, rozumí, když se oběti lichvy jeví nabízený lichvářský obchod jako menší zlo. (Např.: aby dotyčný uhradil splatné peněžní dluhy, vezme si u soukromé osoby půjčku s úrokem 10% na den.) Nezkušeností pak je nedostatek životních a obchodních zkušeností (příkladem je, když cizinec, který se právě přistěhoval do Německa, si pronajme malý, jednopokojový byt za přemrštěnou měsíční cenu z toho důvodu, že se nevyzná v místních poměrech). Nedostatkem schopnosti úsudku je, když někomu chybí schopnost nechat se při právněobchodních jednáních vést rozumnými úvahami nebo zhodnotit ekvivalentní vztah oboustranných služeb (příkladem je osoba s nižší inteligencí, která uzavře pro ni jednoznačně nevýhodnou komplikovanou pojistnou smlouvu). Nedostatkem pevné vůle se rozumí snížená schopnost odporu (drogová závislost nebo alkoholismus). Vykořistěním je vědomé využití dané situace oběti lichvy, která je špatná, pachatel musí jednat úmyslně, tedy o situaci oběti musí vědět. Nápadný nepoměr mezi službou a protislужbou se posuzuje individuálně, na základě toho či kterého konkrétního případu.

Trestní zákon pak vymezuje trestný čin lichvy obdobným způsobem. Podle článku 291 trestního zákona (StGB) se ho dopouští ten, kdo využije tísně, nezkušenosti, nedostatku možnosti posouzení nebo značného nedostatku pevné vůle druhého s tím, že sobě nebo někomu třetímu, nechá slíbit nebo poskytnout majetkové výhody, které stojí v nápadném nepoměru ke službě nebo jejímu zprostředkování. Služby, prostřednictvím kterých může být takové jednání spácháno, jsou pronájem prostoru k bydlení nebo s tím spojené vedlejší služby, půjčky, jiné služby nebo zprostředkování jedné z těchto služeb. Jestliže se na činu spolupodílí více osob jako zprostředkovatelé nebo jiným způsobem a vyplývá-li z toho nápadný nepoměr mezi veškerými majetkovými výhodami a veškerými protislužbami, tak platí základní skutková podstata pro každého, kdo využije tísně nebo jiné slabosti druhého pro sebe nebo pro někoho třetího k docílení přehnané majetkové výhody. Přísněji postihovaným, kvalifikovaným trestným činem je přivedení druhého do hospodářské nouze, páčání trestné činnosti způsobem srovnatelným se živností nebo prostřednictvím směnek.

1.2.Lichva v nájemních smlouvách

V ust. o lichvě § 291 odst. 1 německého trestního zákona, jsou pečlivě rozepsány jednotlivé situace, za kterých okolností, při jakých obchodech, může ke sjednání lichvářské smlouvy dojít. Zvláštní pozornost je věnována pronájmu prostoru k bydlení nebo s tím spojených vedlejších služeb, poskytnutí půjčky, jakékoliv jiné službě nebo zprostředkování jedné z těchto služeb.

Lichva týkající se nájmu vytváří tudíž v Německu zvláštní případ lichvy, dotýká se jak trestněprávní, tak civilněprávní oblasti. Skutkovou podstatu tohoto trestného činu naplňuje v právníkové interpretaci, když smlouvený nájem převyšuje srovnatelný běžný nájem na daném místě⁸⁵ o 50%. Pokud jde o živnostenské podnikání, je posuzování soudů nejednotné, udává se kritérium více benevolentní – 100%. Nájem musí být v nápadném nepoměru ke službě pronajímatele. Dotčená osoba se může domáhat jednak neplatnosti takto sjednaného nájmu, jednak může namítat jeho nedovolenost v trestním slova smyslu. Je-li naplněn nápadný

---

⁸⁵ Důležité je připomenout, že územně a místně jsou v Německu vytvořeny cenové mapy obvyklých výší nájmu v místě a čase o které se soudy při rozhodování opírají, takže soudní výklad v otázce nepoměru není svévolí nebo volnou úvahou.

nepoměr tak, jak bylo řečeno shora, jsou-li splněny i další podmínky skutkové podstaty trestného činu lichvy, nastupuje odpovědnost pronajímatele dle § 291 tr. zákona. Jestliže parametry smlouvy nedosahují intenzity útoku, který odpovídá trestnému činu, může jít o přestupek (*ordnungswidrigkeit*), tj. když nájem v důsledku zneužití malé nabídky srovnatelných bytových prostorů překračuje o 20% nájem na daném místě běžné. Rovněž může jít o právní obchod, který je neplatný z hlediska § 138 občanského zákoníku. Nájemce pak může prokázat, že se nacházel v tísní, když si předražený byt pronajal, má také právo zdráhat se pronajímateli zaplatit nájem, dokud dotyčná suma nebude přiměřená, popřípadě přeplacené nájemné může v rámci občanskoprávního řízení požadovat zpět, když promlčecí dobou jsou čtyři roky.

1.3.Lichva v pracovním právu

Německá judikatura se již v civilním řízení zabývala i otázkou, zda se jedná o případ lichvy, když zaměstnavatelem vyplacená mzda zahrnuje zhruba dvě třetiny mzdy v místě obvyklé, jestli taková částka není „nápadným nepoměrem“.⁸⁶ Žalobkyně se v této věci domáhala doplacení finančních prostředků od roku 1990 do roku 1998 z titulu mzdy, kterou pobírala u svého zaměstnavatele a která se stala v průběhům let odporující dobrým mravům tím, že pracovníci zařazení na stejných místech jako žalobkyně pobírali zhruba o třetinu vyšší mzdu. Dotyčná se dožadovala dle § 242 německého občanského zákoníku uplatnění pracovněprávního principu stejného zacházení, který se v jejím případě měl dostat do vážného rozporu se smluvní svobodou v oblasti uzavírání pracovněprávních smluv. Spolkový pracovní soud však uzavřel, že *nárok na úhradu platu nevyplývá z pracovněprávního principu stejného zacházení, princip smluvní svobody má v oblasti pracovně-právních vztahů přednost. Princip stejného zacházení lze použít teprve na základě toho, když zaměstnavatel posuzuje výkon podle určitého poznatelného a generalizujícího měřítko*. Tvrzení žalobkyně, že dva srovnatelní zaměstnanci s podobnou činností jsou lépe placeni, pro projev přestupku proti principu stejného zacházení nestačí. Žalobkyně neprokázala, že žalovaná firma poskytuje vyšší úhrady podle nějakého jednotícího znaku. Nemůže si tudíž nárokovat běžnou úhradu mzdy v rozporu s pracovní smlouvou.

---

⁸⁶ BAG, Urteil vom 23.5.2001-5 AZR 527/99 (Lexetius.com/2001 ,1748(2002/2/151) (Spolková republika Německo)

Soud se rovněž zabýval nápadným nepoměrem mezi službou a protislužbou a uplatněním § 138 odst. 1 občanského zákoníku, ohledně neplatnosti obchodů, které odporují dobrým mravům. Nápadný nepoměr v tomto případě chybí, není jím skutečnost, že žalobkyně pobírala plat ve výši zhruba 70% obvyklého platu pro ten druh činnosti, který vykonávala, na území, kde byla činnost vykonávána. Spolkový soud sice již v minulosti v jednom případě rozhodl, že nápadný nepoměr je dán tam, kde takový plat nedosahuje dvou třetin platu obvyklého v místě pro určitý druh činnosti. To však není projednávaný případ.

2. Itálie

2.1. Speciální zákon o lichvě

Zákon o lichvě 108/1996 (Legge sull'usura) z 9. března 1996, který je základním speciálním zákonem řešícím komplexně tento problém, zcela přejal skutkovou podstatu příslušného trestného činu lichvy do té doby upraveného v článku 644 trestního zákona (Codice penale).

Ze článku 1 zmíněného zákona vyplývá, že kdokoliv, kdo si nechá dát nebo slíbit, a to jakoukoliv formou, pro sebe nebo pro jiného, prostřednictvím peněžní půjčky nebo jakkoliv jinak, úroky nebo jiné lichvářské výhody, bude potrestán odnětím svobody nebo pokutou. Stejně bude potrestán i ten, kdo si nechá slíbit nebo dát takovou sumu peněz nebo jinou takovou výhodu pro sebe nebo pro jiného za zprostředkování lichvářského úvěru. Lichevní limit stanoví zákon a dochází k jeho pravidelné obměně ze strany Ministerstva financí (il Ministero del tesoro) podle momentální situace na trhu sledované Italskou bankou (Banco d'Italia). Nepřípustné jsou i jiné úroky, výhody nebo odměny, sice nižší než tento limit, které jsou lichvářskými podle konkrétního zjištěného stavu případu, jestliže převyšují průměrnou cenu za příslušnou finanční operaci a týkají se půjčky nebo jiného kontraktu nebo zprostředkování, pokud si je pachatel nechá dát nebo slíbit za současného zneužití finančních nebo ekonomických těžkostí dlužníka. Z vymezení lichvářského úroku, ať má charakter poplatku, odměny nebo jakýkoliv jiný, je třeba vyloučit daně a poplatky spojené s obsluhou úvěru.

Za kvalifikovanou a přísněji postihovanou skutkovou podstatu se považuje situace, jestliže pachatel jednal při výkonu profesionální aktivity týkající se bankovníctví nebo finančního zprostředkování, přijal k zajištění úvěru ručení podílem ve společnosti nebo podniku nebo zástavu nemovitosti nebo způsobil škodu osobě nacházející se v podmínkách nouze, následkem činu je poškození podniku nebo živnosti nebo následek je způsoben osobě nacházející se v ochranném opatření spočívajícím v dohledu po výkonu rozhodnutí, pokud od výkonu uplynuly méně než tři roky. V případě odsouzení pro trestný čin obsažený v tomto článku je nařízeno zabavení výnosu nebo výhody, kterými se obžalovaný obohatil nebo částky odpovídající takové výhodě nebo výnosu, kromě toho, že je příkázáno nahradit škodu poškozenému.

Podle článku 2 vždy čtvrtletně stanovuje Ministerstvo financí podle sazeb Italské banky tzv. celkovou průměrnou efektivní taxu (il tasso efectivo globale medio), která musí být publikována v úředním věstníku (Gazzetta Ufficiale). V ní jsou zahrnuty jakékoliv poplatky, odměny, taxy počítané za období jeden rok pro různé typy operací bank a zprostředkovatelů, přitom se vychází z jejich výčtu pro Italskou banku (články 106 a 107 dekretu č. 385/1993). Třídění bankovních operací do skupin závisí na jejich základu, předmětu, výši částky, trvání, rizikovosti a zajištění. Finanční instituce mají povinnost vhodným způsobem sazby ministerstva pro klienty zveřejnit. Lichevním limitem (il tasso efectivo massimo) je pak pro potřeby trestního postihu sazba celkové průměrné efektivní taxy za čtvrtletí, které předchází vzniku přezkoumávaného závazkového vztahu zvýšená o polovinu.

V dalším textu zákona je řešen jeho vztah k ostatním zákonům a jsou jím měněny související právní předpisy. Kromě toho se v článku 14 upravuje součinnost s Fondem solidarity s oběťmi lichvy (Fondo di solidarietà per le vittime dell'usura) a podmínky, za nichž oběti tohoto trestného činu mohou žádat o finanční podporu a v jaké výši a v článku 17 pak se pak zakotvuje postavení tzv. žalujícího dlužníka (debitore protestato), tedy osoby, která se v soudním řízení domáhá prohlášení úvěru, jehož podmínkám je podrobena, za nezákonný.

2.2. Rozhodování Italského Kasačního soudu

Z hlediska uplatnění zákona o lichvě v praxi je velmi přínosné rozhodnutí Kasačního soudu (Cassazione) týkající se jeho zpětného působení.⁸⁷ Ve věci požadovala banka po dlužníkovi úrok 28% spojený s úvěrovou smlouvou uzavřenou před datem účinnosti zákona. Soudy nižších stupňů rozhodly ve prospěch banky. Kasační soud však uplatnil názor, že *článek 11 zákona je třeba vyložit tak, že výše úroků placených po nabytí účinnosti předmětného zákona se jím musí řídit, protože při jednotlivě uskutečňovaných platbách nelze vycházet z data, kdy byla původní smlouva uzavřena, nýbrž z doby, kdy jsou placeny jednotlivé splátky. U nich musí být úrok částečně snížen tak, aby odpovídal zákonnému stavu. Tomu odpovídá i konstrukce trestného činu lichvy jako pokračujícího trestného činu. Neboť pokud jde o lichvu, jakékoliv postupné vystavování směnek poškozujících oběť navazující na první lichvářský kontrakt, není přičteno pachateli jako mnohost trestných činů, nýbrž zakládá pokračování v jednom činu a jeden následek, i když se poškozený v trvání vztahu brání jejich uplatnění a celkový následek činu nastává až posledním jednáním pachatele.*⁸⁸

Kasační soud též řešil poměrně klíčovou otázku, kdy nastává u oběti stav nouze tvořící základ pro kvalifikovanou skutkovou podstatu trestného činu lichvy. Podle něj je stav nouze naplněn, když *poškozený díky němu jedná mimo rozumnou podnikatelskou úvahu nebo jde o takové těžkosti poškozeného, které ho přinutí požadovat po pachateli uzavření smlouvy vymykající se normálním společenským vztahům.*⁸⁹ Navíc *nezáleží na tom, proč stav nouze nastal, ani jak byly užity peníze z lichvářského úvěru, protože zákon trestá lichváře jako osobu společensky škodlivou a slouží ochraně veřejných zájmů a nikoliv k posouzení, zda byly peníze poškozenému poskytnuty z morálních důvodů, i kdyby pak byla půjčená částka použita na nezákonné cíle, nemůže toto následné chování oběti po konzumaci trestného činu lichvy její spáchání ovlivnit, protože v době trestného jednání materiálně ani právně ještě neexistuje.*⁹⁰

---

⁸⁷ Sentenza de la Cassazione 5286/2000

⁸⁸ Sentenza de la Cassazione 6784/1997

⁸⁹ Sentenza de la Cassazione 8604/1996

⁹⁰ Sentenza de la Cassazione 7770/1997

2.3.Návaznost zákona o lichvě na občanskoprávní předpisy

Kromě popsaných trestněprávních vztahů se zákon o lichvě dotkl i znění občanského zákoníku, který nyní v článku 1815 obsahuje úpravu, podle níž, pokud je úrok shledán lichvářským (podle pravidel zavedených zákonem o lichvě), není dlužník povinen vrátit věřiteli více než částku tvořící jistinu půjčky, právo na smluvní úroky věřitel nemá. Přitom předcházející občanskoprávní úprava zakotvovala i v případě zjevné lichvy právo na tzv. zákonný úrok. Konstrukce tzv. zákonného úroku vychází z článku 1284 občanského zákoníku, kde je stanoveno, že dohoda o výši úroků musí být zakotvena písemně, jestliže není, má se za to, že smluvní roční úrok činí 10% půjčené částky.

3. Španělsko

3.1.Zákon o potlačení lichvy

Postih lichvy z hlediska jejího výkladu v pravém slova smyslu (ač přímo o trestní zákon nejde) pak byl a dodnes i je, ve Španělsku založen na zákonu o potlačení lichvy z 23.7.1908 (Ley de represión de la usura - známém ve španělských právnických kruzích jako Ley Azcárate podle španělského právníka a politika Gumersinda de Azcárate). Jedná se o lex specialis týkající se výhradně tohoto problému a upravuje zásah státu do soukromoprávních smluv z pozice státní moci. Leží tudíž na hranici mezi občanskoprávní a trestněprávní úpravou, i když ve Španělsku je takřka výhradně přijímán jako součást občanskoprávní úpravy. Pro další výklad je důležité se seznámit s jeho obsahem, protože tvoří základ španělského právního chápání lichvy dodnes.

V jeho prvním článku se praví, že neplatná je každá smlouva o půjčce sjednávající úrok významně převyšující úrok obvyklý, který je ve výrazném nepoměru s okolnostmi případu, za podmínek, kdy se dlužník nachází v tísní nebo se jedná o osobu nezkušenou, popřípadě omezenou mentálními schopnostmi. Taktéž je neplatná každá smlouva předpokládající, že bude odevzdána větší hodnota, než ta, která se uvádí ve smlouvě, ať jsou jakékoliv okolnosti jejího uzavření. Dlužník se také na základě nerovné smlouvy nemůže platně zříci vlastního práva.

Vysloví-li soud neplatnost smlouvy na základě zákona o potlačení lichvy, je dlužník povinen vrátit to, co od věřitele získal, v případě, že došlo již k plnému uspokojení částky nebo i úroků z ní, musí věřitel vrátit všechno, co přesahuje půjčený kapitál. Norma myslí i na případy, v nichž, v minulosti před její účinností, již byly sjednány nerovné právní smlouvy o půjčkách. V takovém případě musí dlužník zaplatit věřiteli částku, kterou si půjčil, zvýšenou o úrok v místě obvyklý. Pokud již zaplacené finanční prostředky přesáhly základní půjčený kapitál a úroky obvyklé je věřitel zavázán k tomu, aby dlužníkovi vydal dlužní úpis na tu částku, která jistinu a obvyklý úrok překračuje (články 3 a 4 zákona).

Když dojde k soudnímu prohlášení smlouvy u určitého věřitele ve třech případech za lichvářskou a jde přitom o kontrakt sjednaný po datu účinnosti zákona, je podle článku 5 uloženo věřiteli tím samým soudem trestní opatření spočívající v pokutě, v době přijetí zákona stanovené v rozmezí 500 – 5.000 peset podle závažnosti zneužití práva a stupně recidivy věřitele.⁹¹ Taktéž se zřizuje podle článku 7 zákona registr, v němž jsou celostátně vedeny smlouvy, které byly prohlášeny za neplatné.

Důležitou součástí zákona je ustanovení článku 9, které říká, že se zákon uplatní nejen na smlouvy o půjčce, ale i na další kontrakty, které smlouvě o půjčce odpovídají svým obsahem a náplní.

V posledních ustanoveních zákona o potlačení lichvy je specifikováno, že stejně jsou postihovány smlouvy uzavřené s nezletilými, popřípadě s osobami, které nemají dostatečné psychické kapacity, aby byly způsobilé k uzavírání smluv. V těchto kauzách je to věřitel, kdo musí prokazovat, že nevěděl o nedostatku věku nebo způsobilosti na straně druhé, důkazní břemeno k této otázce nese tudíž on sám.

Konečně v článku 14 se říká, že věřitel i dlužník mohou být postiženi i podle trestního práva, jestliže změní datum uzavření smlouvy nebo předstírají existenci zajišťovacích institutů ve smlouvě, a to z toho důvodu, aby zastřeli pravý charakter smlouvy, nebo za

---

⁹¹ Zákon nebyl v této části novelizován a sankce je v dnešní době nepoužitelná z důvodu přechodu země na měnu Euro, nicméně i před tímto přechodem se vzhledem k reálnému kurzu pesety jednalo o ustanovení zastaralé.

pomoci falšování data, kdy byla smlouva uzavřena, docílili toho, aby smlouva za neplatnou prohlášena nebyla.⁹²

3.2.Lichva ve španělském trestním právu v moderní historii

Trestnost lichvy přímo z hlediska trestních předpisů a její označení za trestný čin se objevily poprvé v trestním zákoně z roku 1928 v období diktatury generála Prima de Rivery. Další trestní zákony z roku 1932 (z období 2. španělské republiky, která trvala od roku 1931 do roku 1939) a z roku 1944 (z doby diktatury generála Francisca Franca trvajících od roku 1936 do roku 1975) zachovaly tuto skutkovou podstatu a ani zásadní rekonstrukce posledně zmíněného zákona v roce 1973 se jí nedotkla. Zákon o potlačení lichvy působil souběžně s trestními zákony a byl používán pro svoji preciznost a konkrétnost popisu lichvářského jednání ve výkladové praxi soudů.

Samotnou skutkovou podstatu lichvy po roce 1944 upravoval článek 542 trestního zákona postihující osoby, „které se obvykle věnovaly lichvářským půjčkám“. Z uvedeného textu je zřejmé, že chyběla podrobnější definice a pojem „lichvářská půjčka“ bylo možno vyložit více způsoby. To si uvědomoval i Nejvyšší soud (Tribunal Supremo), když vyslovil názor, že *úprava v trestním zákoně je blanketní normou a je třeba při posuzování každého případu brát v potaz i normy figurující mimo trestní zákon*⁹³ a je odkazováno i na to, že *lichvářský kontrakt je obvykle směřován k osobám postiženým tísní nebo nouzí*.⁹⁴

Zdánlivě nepřekonatelným rozporem se jevil fakt, že zatímco zákon o potlačení lichvy charakterizoval lichvářský kontrakt postižitelný finanční sankcí (článek 1 a 5 zákona) třemi rozlišovacími znaky a to okolnostmi sjednání smlouvy (nápadným nepoměrem plnění), okolnostmi na straně dlužníka (tísnivá situace, nezletilost, mentální nedostatečnost) a vědomostí věřitele o okolnostech na straně dlužníka, trestní zákon opomíjel situaci na straně dlužníka, respektive se o ní výslovně (*expressis verbis*) nezmiňoval.

---

⁹² Před rokem 1928 skutková podstata lichvy ve španělském trestním zákoně neexistovala a některé její případy nesoucí znaky zastírání skutečnosti prostřednictvím nepravdivých podmínek sjednaných ve smlouvě se řešily jako trestný čin podvodu, přičemž podvod spočíval právě v zastírání pravého stavu věci stranami smlouvy, stejné úvahy se v oblasti trestního práva objevily i po vyřazení skutkové podstaty trestného činu lichvy ze španělského trestního zákona v roce 1995 a soudy se vrátily k podobné praxi.

⁹³ Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 15 de Junio de 1971

⁹⁴ Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 12 de Febrero de 1966

Starší judikatura Nejvyššího soudu se stavěla na stranu přísnějšího výkladu skutkové podstaty trestného činu lichvy založeného na doslovném znění zákona. Považovala trestný čin za spáchaný bez ohledu na ekonomické podmínky a situaci dlužníka.⁹⁵ Existují podle ní dva znaky skutkové podstaty tohoto činu. Z objektivního hlediska musí jít o půjčku odpovídající pojmu lichvářská (vykazující nepoměr mezi plněními) a ze subjektivního hlediska spočívá ve vlastnosti na straně pachatele, který se musí lichvářským půjčkám věnovat jako obvyklé činnosti.⁹⁶

Významné a již zde použité rozhodnutí Nejvyššího soudu zaujímající opačné stanovisko - STS (Sentencia del Tribunal Supremo) z 15.6.1971 však říká, že *pro trestní postih lichvy je nutné, aby ji bylo možno postihnout i podle občanskoprávních ustanovení* (připomínám, že do této oblasti se zahrnuje i zákon o potlačení lichvy). *Bylo by totiž naprosto paradoxní a nesmyslné, aby tísnivá situace dlužníka měla pro pachatele za následek neplatnost smlouvy podle občanského práva, ale nikoliv trestní odpovědnost a uložení trestní sankce.*⁹⁷ Tato argumentace ovšem není úplně přesná a jde proti logické stránce věci, neboť tísnivá situace oběti tvoří součást skutkové podstaty lichevního jednání a nikdo nemohl být postižen pouze za izolované naplnění tohoto jednoho znaku. I podle zákona o potlačení lichvy musely v kontraktu figurovat ostatní dvě složky (obsažené v trestním zákoně) – nápadný nepoměr ze smlouvy a opakované jednání lichváře. Problém byl ovšem v tom, že pro odsouzení lichváře v rámci trestního řízení byly při doslovném jazykovém výkladu v trestním zákoně objektivně stanoveny méně přísné podmínky, než pro vyslovení neplatnosti lichvářského kontraktu v občanskoprávním řízení.

Právní doktrína formulovala postupně tři důvody, proč je třeba do trestnosti lichvy podle trestního zákona včlenit i posouzení situace na straně dlužníka při uzavírání smlouvy. Především není možné, aby smlouva platná podle občanského práva byla stížena trestní sankcí za stavu, kdy trestní zákon vyžaduje naplnění menšího počtu a méně přísných podmínek pro své uplatnění, než normy mimotrestní povahy. Za druhé by se použití trestního zákona dostalo do kolize s Ústavou, která uznává právo na svobodu podnikání a staví

---

⁹⁵ Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 25 de Junio de 1964

⁹⁶ Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 9 de febrero de 1965

⁹⁷ Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 18 de Febrero de 1986

obchodní vztahy na svobodné vůli stran uzavírajících smlouvy. Trestní reakce zákona je možná jen tehdy, jestliže je svobodná vůle jednajících omezena nebo vyloučena (tísňivá situace dlužníka). Konečně posledním motivem je poukaz na to, že trestní právo je posledním prostředkem (ultima ratio) k nápravě závadného stavu a nemůže mít místo tam, kde lze využít méně razantního právního prostředku.

Jako praktický příklad uplatnění trestního zákona v praxi může sloužit rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 17.11.1995 v trestní věci, v níž figurovali dva obžalovaní. Jeden z nich půjčoval postupně celé řadě poškozených peníze na úrok převyšující 35%, přičemž v mnoha případech jim ve skutečnosti poskytl nižší částku, než byla uvedena ve smlouvě. Půjčené částky jistil pomocí směnek a propadných zástav k nemovitostem a poté směnky před občanskoprávními soudy vymáhal a připravoval poškozené o jejich nemovitosti. Druhý z mužů pak provozoval taxislužbu a sháněl prvnímu z pachatelů zájemce o půjčky a když je získal, zařizoval s nimi spojené administrativní úkony u notáře. Nejvýznamnější body jejich obhajoby spočívaly v námitkách, že u většiny poškozených nebyla soudem prokázána ekonomická tíseň, že se všemi zájemci o půjčku byly uzavřeny klasické smlouvy o půjčce, nejednalo se o úkony zastřené a nebyl předstírán jiný právní stav než ve skutečnosti. Druhý z obžalovaných pak argumentoval tím, že půjčování peněz u něj nebylo obvyklou činností a on ani peníze nepůjčoval. Nejvyšší soud potvrdil odsuzující rozhodnutí soudu nižšího stupně. Uzavřel, že *jednají-li pachatelé ve vzájemné shodě a po domluvě, postačí, že se zabývá půjčováním peněz na lichvářský úrok jako obvyklou činností pouze jeden z nich. Dále vyzdvihl, že v několika případech půjček byla tíseň oběti prokázána, například, když se dlužníkem stal člověk, který přišel o zaměstnání a neměl žádný zdroj příjmů nebo když jiní dlužníci potřebovali půjčku za jakýchkoliv podmínek, aby odvrátili výkon rozhodnutí proti jejich nemovitosti. Jelikož u obou pachatelů byla věc posouzena jako pokračující jednání, není třeba, aby tíseň byla prokázána bezpodmínečně u všech poškozených, u každého útoku zvlášť. Konečně není pravdou, že by skutečný stav existující při sjednání půjčky nebyl pachateli zastírán. Soud totiž ve více případech zjistil, že částka uvedená v písemné smlouvě byla daleko vyšší, než ta, která byla obžalovanými dlužníkům nakonec reálně vyplacena.*

Úvahám a debatám o úloze a použití trestní represe v oblasti lichvy učinil konec současný trestní zákon z roku 1995, který skutkovou podstatu tohoto trestného činu nezná, což ovšem neznamená, že by lichevní praktiky z reálného života vymizely nebo došlo k jejich útlumu, spíše naopak. Situace, kdy byl tento problém vytěsňen na okraj zájmu, zapříčinila, že soudy

musí opírat svá rozhodnutí o archaický a dnes již plně nevyhovující zákon o potlačení lichvy, který vzhledem k době svého vzniku nemůže obsáhnout všechny nové smluvní obchodní a smluvní trendy, pro něž je přítomnost lichevních praktik typická. Za zásadní nedostatek lze považovat fakt, že norma neupřesňuje pojem výrazného nepoměru plnění s okolnostmi případu a vzniká tak otázka, od jaké výše může být nepoměr prohlášen, u každého smluvního vztahu zvlášť, za lichvářský. (Navíc byl zákonem o soudním řízení ze 7.1.2000 s účinností od 7.1.2001 zákon částečně zrušen v ustanoveních článku 2,8,12 a 13, což ovšem nebrání jeho použití v nezrušených částech.) Vzhledem k absenci trestněprávní úpravy lichvy spočívá současná úloha soudní moci pouze v rozhodování o neplatnosti uzavřených smluv v občanskoprávních sporech, v nichž lze aplikovat zmíněný zákon.

3.3.Návaznost trestněprávní a občanskoprávní rozhodovací praxe

Na modelovém občanskoprávním rozhodnutí Nejvyššího soudu⁹⁸ lze nejlépe demonstrovat, jakým způsobem je zákon o potlačení lichvy v občanskoprávní praxi uplatňován. Z jeho skutkových zjištění v této věci je patrné, že strana žalující vlastnila nemovitosti a půjčila si na ně u banky formou hypotéky 13.500.000,- peset, dále vznikly dluhy na úrocích ve výši 578.869,- peset a 322.580,- peset. Dlužníci se dostali do finanční tísně a 8.2.1993 uzavřeli s protistranou kupní smlouvu, na základě níž převedli všechny nemovitosti za částku 14.993.416,- peset včetně další výdajů 923.416,- peset. Hned další den, 9.2.1993, uzavřeli se stejnou osobou smlouvu o nájmu, týkající se předmětných nemovitostí, v níž se zavázali splácet každé tři roky po dobu patnácti let částku 16.621.632,- peset. Po skončení tohoto nájmu měla být nemovitost na ně převedena zpět v rozmezí šesti měsíců po ukončení nájmu, a to za částku 27.000.000,- peset. Odhadní cena nemovitostí v době prvního prodeje přitom činila 38.020.000,- peset. Nejvyšší soud pak dospívá k následujícím závěrům: *Všechny uzavřené smlouvy, ať již se jedná o první smlouvu kupní, smlouvu o nájmu a následně smlouvu o zpětné koupi nemovitosti, disimulují a zakrývají pravou podstatu věci, neboť se jedná o zastřenou smlouvu o půjčce. Z tohoto důvodu je celý soubor smluv neplatný na základě zákona o potlačení lichvy za užití článku 9 zmiňovaného zákona. Protistrany jsou povinny si jednotlivá plnění vzájemně vrátit v té výši, v jaké ještě nebyly finanční prostředky zaplacený. Rozhodnutí argumentuje tím, že k prvnímu prodeji došlo za částku podstatně sníženou oproti odhadní ceně, vzápětí byla uzavřena smlouva o nájmu, která obsahuje velmi*

⁹⁸ Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 21 de Febrero de 2003

atypické a přemrštěné podmínky pro placení nájmu, konečně třetí smlouva o zpětné koupi nemovitosti, stanovuje cenu dvakrát vyšší, než je cena stanovená v první kupní smlouvě, přičemž ani tato, ani předcházející hodnota neodpovídá odhadní ceně.

V komentáři vztahujícím se k rozhodnutí a odůvodnění se dále rozebírají situace, kdy je možno postupovat na základě zákona o potlačení lichvy.⁹⁹ Nejedná se pouze o klasické a typické smlouvy o půjčce, může jít i o jiné kontrakty, které však pravý smysl věci skrývají a jsou ve svém obsahu smlouvami o půjčce. Zákon se však nevztahuje na všechny zastřené právní úkony, pouze na ty, které mají lichvářský charakter. Pokud se jedná o jiné smlouvy, které neodpovídají pojmu lichva, může být jejich neplatnost z důvodu, že jsou jimi zastírány jiné právní úkony, prohlášena na základě obecných ustanovení občanského zákoníku, nikoliv však na základě zákona o potlačení lichvy. Rovněž tak je specifikováno, že postupu, který soud zvolil, nemusí předcházet prohlášení smlouvy za neplatnou podle občanského zákoníku, mechanismus takového postupu má samotný zákon o potlačení lichvy, jde však o neplatnost *sui generis*, jejíž důsledky jsou konkretizovány zákonem, na základě jehož je neplatnost vyslovena, nemohou se na následky takového vyslovení neplatnosti užít obecná ustanovení občanského zákoníku.

3.4.Právo na ochranu spotřebitelů ve vztahu k lichvě

Ve Španělsku je v současnosti rovněž účinný zákon o spotřebním úvěru (*Ley de Crédito de consumo – Ley 7/1995 de 23 de Marzo*), který v článku 19 odstavec 4 omezuje výši úroku ve spotřebních úvěrech na nejvýše dva a půl násobek tzv. zákonného úroku. (Výše zákonného úroku je vždy aktuálně stanovena speciálním zákonem.) Zároveň zákon o obecných smluvních podmínkách (*Ley que regula las clausulas contractuales 7/1998 de 13 de Abril*) výslovně prohlašuje za zneužívající ustanovení spotřebních smluv upravující vyšší úroky, než jsou ty, které připouští zákon o spotřebním úvěru. Dlužno připojit, že zákon o spotřebním úvěru nyní asi nejefektivněji chrání španělského dlužníka před faktickou lichvou, ačkoliv samozřejmě nedopadá na všechny oblasti, v nichž mohou lichevní smlouvy figurovat. Zákon o spotřebním úvěru odkazuje v článku 5 na zvláštní legislativu sloužící k ochraně spotřebitelů a uživatelů.

---

⁹⁹ Maria Ángeles Parra Lucán, Comentario realizado en el marco del Proyecto de Investigación BJU 2002-01178 dirigido por el profesor Jesús Delgado Echeverría

Do 1.12.2007 to byl obecný zákon slouřící k ochraně spotřebitelů a uživatelů (General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios – Ley 26/1984 de 19 de julio), který v článku 34 hovořil o mimo jiné tom, že smlouvy nesmí obsahovat zneužívající ustanovení a omezení nebo požadavky poškozující práva spotřebitele a článek 36 dělil podle závažnosti přestupky proti tomuto zákonu na tři stupně a upravoval sankce finančního charakteru. Tento zákon byl nahrazen novým zákonem (Real decreto Legislativo 1/2007 de 16 de noviembre, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias), v němž jsou v článku 49 zakázány, kromě jiných jednání, také zneužívající klauzule ve smlouvách a praktiky zavádějící smluvní nerovnost vůči spotřebitelům a uživatelům a článek 51 pak doplňuje finanční sankce založené na stejném principu jako tomu bylo u zákona předcházejícího.

4. Portugalsko

4.1. Trestní úpravy lichvy v moderní historii Portugalska

Trestnost lichvy vyplývala již z trestního zákona z roku 1886, avšak týkala se výhradně úvěrové lichvy peněžní. Vymezovala se totiž pouze sazba úroku u smlouvy o půjčce, při jejímž převýšení byl pachatel trestně postižitelný. Zákon se nezabýval formami jednání, která nejsou spojená se smlouvou o půjčce nebo smlouvou obdobnou a případy, při kterých předmětem nezákonného útoku nejsou peníze.

Trestní zákon z roku 1982 pak již stanovil hranice a formy tohoto trestného činu rozsáhleji. Týkaly se ho články 320 až 323. V prvním z nich byla obsažena vlastní skutková podstata lichvy, která, mimo jiné, používala tři kvalifikačních znaků ke zpřísnění trestu, a to její běžné páčání ze strany pachatele, způsobení majetkové zkrázy poškozeného a zastírání podstaty lichvářského závazku. Článek 321 vytvářel speciální úpravu lichvy vůči osobám rozumově nezpůsobilým, článek 322 se týkal pachatelů, kteří lichvu používali jako prostředek obživy nebo byla jejich životním stylem (na rozdíl od předchozího ustanovení obsahujícího kvalifikvanou skutkovou podstatu postihující „běžné páčání“ trestného činu lichvy, byl tento článek zaměřen na pachatele, kteří si z lichvy, mimo její běžné páčání, udělali převážný zdroj příjmů). Článek 323 pak deklaroval, že trestnost činu zanikne, jestliže pachatel dříve než

bylo zahájeno trestní stíhání, odevzdal majetkový prospěch, který získal nebo změnil lichvářský závazek tak, aby odpovídal zákonu.

4.2. Aktuální trestněprávní úprava a komentář

Současný trestní zákon z roku 1995 obsahuje úpravu trestného činu lichvy v jediném článku 226. Podle něj se jí dopustí ten, kdo s úmyslem dosáhnout majetkového prospěchu pro sebe nebo pro jinou osobu, zneužije tísně, duševní zaostalosti, duševní neschopnosti, nezralosti, nezkušenosti dlužníka nebo jeho závislosti a nechá ho, aby se zavázal, poskytl, nebo slíbil, v jakékoliv formě, ve prospěch pachatele nebo ve prospěch jiné osoby, finanční výhodu, která je podle okolností případu výrazně v nepoměru s protiplněním. Kvalifikovanou skutkovou podstatou je provozování lichvy jako způsobu pachatelova života, vyvolání majetkové zkázy poškozeného, zastření nezákonné výhody tím, že lichvář vyžaduje uznání dluhu nebo předstírá, že jde o plnění ze zákonného závazku. Portugalské soudy v praxi považují za závažnější formu jednání první dvě kvalifikované skutkové podstaty. V tomto zákoně také existuje institut zániku trestnosti činu nebo možnosti zvláštního zmírnění trestu, na rozdíl od zákona dřívějšího však může pachatel tohoto dobrodiní využít až do momentu, než soud I. stupně začne vyhlašovat rozsudek. Důvodem pro zánik trestnosti nebo pro zvláštní zmírnění trestu je upuštění lichváře od převzetí zamýšlené finanční výhody, odevzdání získaného finančního přebytku povýšeného o zákonný poplatek (úrok z prodlení) ode dne získání přebytku a změna závazku se souhlasem druhé strany tak, aby byl v souladu s pravidly dobré víry.

Formální konstrukce skutkové podstaty trestného činu lichvy obsahuje výslovné vyjádření, že pokus u tohoto trestného činu je trestný. Portugalský trestní zákon v jednotlivých ustanoveních zvláštní části musí výslovně stanovit, že pokus je u té či které skutkové podstaty trestným činem. Zavedení trestnosti pokusu je však podle aktuálního komentáře k trestnímu zákonu poněkud nešťastné¹⁰⁰ a to proto, že porušení zájmu chráněného trestním zákonem v případě trestného činu lichvy se děje již příslibem realizace nepoměrného plnění nebo pouhým přijetím lichvářského návrhu. V mnohých případech je tak pokus omezen na „pouhý úmysl“ předložit nabídku lichvářského návrhu. Stádium pokusu ve vývoji tohoto trestného činu se omezuje na moment, který bezprostředně předchází uzavření lichvářské

---

¹⁰⁰ Jorge de Figueiro Dias, Código Penal. Comentário Conimbricense. Tom II

smlouvy, dociluje se tak kriminalizace jakéhosi přípravného jednání.¹⁰¹ Ještě výraznější argument, který hovoří proti trestnosti pokusu v portugalském trestním zákoně, vyvstane, když se zváží podmínky zániku trestnosti činu lichvy, nebo speciálního snížení trestu. Pachatel, který se dopustí pokusu trestného činu lichvy, nemůže využít možnosti zániku trestnosti činu, nebo zvláštního zmírnění trestu, neboť nemůže upustit od převzetí zamýšlené finanční výhody, když ještě žádný závazek v podstatě nebyl sjednán, nemůže odevzdat získaný finanční přebytek, protože ještě žádného zisku ze zamýšleného lichvářského závazku nedosáhl, nemůže ani závazek změnit, neboť takový závazek prakticky dosud nebyl uzavřen. Obecně je tak pachatel dokonání trestného činu zákonem zvýhodňován proti tomu, kdo se dopustí jen pokusu.

Ustanovení o lichvě, jak již bylo řečeno, obsahuje zvláštní formy účinné lítosti, které mají za důsledek zánik trestnosti činu, nebo zvláštní zmírnění trestu. K jednání pachatele trestného činu zakládajícímu lítost musí dojít dříve, než je vyhlášen rozsudek soudu prvního stupně. Do té doby může pachatel upustit od převzetí zamýšlené finanční výhody, odevzdat získaný finanční přebytek povýšený o zákonný úrok nebo změnit závazek tak, aby byl v souladu s pravidly dobré víry. Pokud tak učiní, může využít institutu účinné lítosti. Tímto je zvýrazněno, že zákon dává přednost restituci poměrů, které sjednání lichvářského kontraktu předcházely, reparaci v případě nepříznivých následků takového konání a represi spočívající v potrestání lichváře staví na poslední místo. Zajímavý je výklad komentáře k trestnímu zákonu, kdy dojde k zániku trestnosti skutku a kdy, ve kterých případech, je namístě pouze zvláštní zmírnění trestu. Je třeba říci, že lichva je deliktem porušovacím, moment dokonání trestného činu se však neshoduje s okamžikem dokončení. Dokonáním je uzavření lichvářského závazku nebo příslibení přílišné majetkové výhody, dokončením je vznik následku, který pachatel zamýšlel – způsobení majetkové škody oběti. Právě toto měřítko je rozhodné pro posouzení, je-li namístě v případě účinné lítosti vyslovit zánik trestnosti činu nebo pouze přistoupit ke zvláštnímu zmírnění trestu.¹⁰² První postup je logický a jasný v případě účinné lítosti ohledně základní skutkové podstaty trestného činu lichvy a přichází v úvahu i v případě spáchání kvalifikované skutkové podstaty spočívající v zastření nezákonné výhody tím, že je vyžadováno uznání dluhu nebo předstírání, že jde o plnění ze zákonného závazku. Z těchto jednání ještě nemusí být způsoben následek ve formě škody. Těmto formám trestného činu

---

¹⁰¹ V portugalském trestním právu musí být trestná příprava přímo vyjádřena zvláštní skutkovou podstatou, příprava není trestná obecně, ani není stanoven okruh trestných činů, u nichž je příprava trestná.

¹⁰² Jorge de Figueiro Dias, Código Penal. Comentário Conimbricense. Tom II

odpovídají způsoby účinné lítosti upuštění od převzetí finanční výhody nebo změna závazku. Jestliže však již došlo k dokončení trestného činu a škoda byla způsobena, nebude namíste zánik trestnosti, přichází v úvahu pouze zmírnění trestu jako takového, jestliže pachatel odevzdá získaný finanční přebytek povýšený o zákonný poplatek. Této formě účinné lítosti zpravidla odpovídají kvalifikované skutkové podstaty, podle nichž je lichva způsobem života pachatele, popřípadě je vědomě vyvolána majetková zkáza oběti. V obou těchto situacích je zřejmé, že již ke způsobení majetkové škody došlo, neboť lichvář jednal opakovaně nebo vůči více osobám nebo nepříznivý následek již nastal a zákon s ním přímo počítá.

4.3.Lichva v portugalském občanském právu

Dnes platný a účinný portugalský občanský zákoník z roku 1966 byl novelizován tak, aby tvořil s trestním kodexem (1995) jednotnou právní materii. Podle jeho článku 282 se lze domáhat prohlášení smlouvy z důvodu lichvy za neplatnou, jestliže někdo kořistí z tísně, nezkušenosti, lehkomyšlnosti, závislosti, duševního stavu nebo slabosti charakteru jiného a získá pro sebe nebo třetí osobu příslib nebo poskytnutí přílišných nebo nespravedlivých výhod. Skutková podstata civilní lichvy tak rovněž obsahuje tři složky : dvě subjektivní – handicap na straně dlužníka a jeho zneužití věřitelem a jednu objektivní : disproporci mezi plněními. Osoba poškozená takovou smlouvou se může domáhat podle článku 283 buď neplatnosti kontraktu nebo její spravedlivé úpravy soudem. Věřitel však může předejít vyslovení neplatnosti smlouvy prohlášením, že souhlasí s její spravedlivou úpravou. Dlužník má podle článku 287 na uplatnění žaloby na prohlášení smlouvy za neplatnou z důvodu lichvy lhůtu jednoho roku od okamžiku, kdy pominul stav, který věřitel zneužil a pokud je v trestním řízení shledáno, že lichvářská smlouva zakládá trestný čin, může se dlužník domáhat prohlášení smlouvy za neplatnou dokud neuplyne jeho promlčecí lhůta.

Nezávisle na předcházejícím institutu v občanském zákoníku v článku 1146 figuruje zákaz sjednávat u smlouvy o půjčce o 3 – 5% vyšší úroky než je hranice tzv.zákonných úroků¹⁰³. Hranice zákonných úroků je stanovována úředně výnosem na určitou procentní sazbu, přičemž tato úprava je deklarována zákonným odkazem článku 559 odst. 1 občanského zákoníku a odstavec 2 téhož ustanovení praví, že pro sjednání úroků se vyžaduje písemná

---

¹⁰³ V závislosti na tom, zda je úvěr zajištěn věcnou zástavou – jestliže je zajištěn, připadá v úvahu nižší sazba úroku, neboť operace je méně riziková - jde tedy v podstatě o určitou formu *laesio enormis* (přílišného poškození jedné strany závazku).

forma, pokud není dodržena, má se za to, že byl sjednán úrok ve výši zákonného úroku. Stejně tak je článkem 1146 omezena i hranice smluvní pokuty a to na 7-9% (podle toho zda je úvěr zajištěn věcnou zástavou nebo ne) nad hranicí zákonných úroků. Jestliže jsou sjednány úroky nebo smluvní pokuta vyšší než zákon připouští, jedná se o lichvářskou smlouvu a nemusí být naplněny další náležitosti popsané v článku 282.

Zákon ovšem dále stanoví, že limity v článku 1146 se nepoužijí na smlouvy sjednané úvěrovými ústavami, tam se uplatní zvláštní bankovní legislativa, naopak základní ustanovení článku 282 pro lichvářskou smlouvu a návazná ustanovení lze aplikovat i na smlouvy uzavřené úvěrovými ústavami.¹⁰⁴

Měřítko pro situace, kdy je lichvářská smlouva neplatná podle občanského zákoníku zároveň trestným činem lichvy leží v kvantitativním procentuelním posouzení. Pro trestní odpovědnost musí být nepoměr mezi plněními výraznějším než ten, který „stačí“ k postihu lichváře podle občanskoprávních předpisů.

5. Brazílie

5.1. Vývoj zákonodárství proti lichvě

Lichvu zakazovala již Královská nařízení Spojeného království portugalského¹⁰⁵ účinná v době, kdy byla Brazílie kolonií (k vyhlášení samostatnosti došlo roku 1822). Rovněž předcházející brazilská ústava se v minulosti stavěla k tomuto problému tak, že lichvářské praktiky nedovolovala. Dnešní právní úprava vychází z více zdrojů, je charakteristická svojí roztržitostí a nejasností. Jednak se do ní promítá počet zákonů, které se jí týkají a upravují tuto oblast každý poněkud jinak, jednak je velmi problematická i rozhodovací praxe soudů.

Základním zákonem zabývajícím se touto materií je dekret proti lichvě číslo 22.626/33 (Decreto n.º 22.626/33) ze 7. 4. 1933. V článku 1 je zakázáno sjednávat úroky dvojnásobně

¹⁰⁴ Luis Menezes Leitao : O crédito ao consumo : o seu regime actual e regime proposto pelo Anteprojecto do Código de Consumidor, Justica e sociedade, číslo časopisu 36, publikace v listopadu 2006

¹⁰⁵ Ordenanças do Reino Unido de Portugal – prakticky jde o opakovaně novelizovaná Nařízení krále Filipa – Ordenacoes Filipinas, která již byla zmíněna v části o historickém vývoji lichevního zákonodárství v 16.století.

vyšší, než je zákonná taxa.¹⁰⁶ Článek 4 dekretu zakazuje brát úroky z úroků (anatocismus), tento zákaz se však nevztahuje na akumulaci peněz spořených na běžných účtech. Článek 9 pak výslovně stanoví, že není platná sankční klauzule (např. o smluvní pokutě), která převyšuje 10 % z hodnoty dluhu. Ve článku 13 je vymezeno, že za trestný čin lichvy je považována každá praktika směřující k zatajení pravé sazby úroku způsobem, který obchází zákon tak, aby dlužník byl podřízen vyšším úrokům nebo jiným povinnostem. Zákon trestá i prostředníky. Pokud je prostředníkem právnická osoba, odpovídá za její jednání fyzická osoba, která ji reprezentuje. Pokus lichvářského jednání je rovněž trestný (článek 14). V článku 15 jsou pak vyjmenovány přitěžující okolnosti. Jde od zneužití nezkušenosti protistrany, osob nezletilých, mentálně zaostalých, obcházení zákona pomocí kontraktů, které jinak nejsou zákonem zakázány, nebo pomocí kontraktů, v nichž je zneužívána tíživá situace dlužníka.

Kromě dekretu proti lichvě je trestný čin prakticky stejného charakteru upraven i v zákoně o trestných činech proti lidové ekonomice č. 1.521/51 (Lei dos Crimes Contra a Economia Popular) z 26. 12. 1951. V článku 4 je lichva rozdělena na finanční a věcnou a její skutková podstata je vymezena tak, že jsou pobírány úroky, poplatky nebo procentní částky z peněžních dluhů, které převyšují taxu povolenou zákonem, dále pobírány vyšší směnářské poplatky, než povoluje zákon, dále sjednávány propadné zástavy nebo získávány majetkové výhody přesahující pětinu hodnoty splátky zaplacené nebo slíbené a k těmto jednáním musí dojít za zneužití tíživé situace, nezkušenosti nebo lehkomyšlnosti druhé strany. Trestání mají být i prostředníci, osoby sjednávající lichvářské operace a osoby, které na sebe převedou pohledávky tohoto druhu, případně je soudně vymáhají. I tato norma zná okolnosti podmiňující vyšší trestní sazbu a to : spáchání trestného činu v době ekonomické krize, způsobení těžké újmy oběti, předstírání, že se nejedná o lichvářský závazek a spáchání činu veřejnou osobou nebo ve vztahu k osobě mladší 18 let nebo duševně zaostalé.

Globálně vzato, právní úprava, která byla nastíněna, prakticky zakazovala brát úroky vyšší než 12 % ročně z jakékoli smlouvy (občanský zákoník), popřípadě vyšší poplatky za jejich sjednání, zakazovala i zajišťovací klauzule smlouvy, které by věřiteli slibovaly smluvní pokuty nebo jiné majetkové výhody převyšující nejvyšší povolenou roční sazbu úroků, jestliže by dlužník smlouvu porušil. Je zřejmé, že i za této situace lichevní smlouvy reálně

---

¹⁰⁶ Do 31. 12. 2002 upravoval zákonnou taxu občanský zákoník z roku 1916, který umožňoval braní maximální sazby úroku do 12% ročně bez možnosti výjimky.

existovaly a působily mimo oficiální strukturu ekonomiky země. Zákonná restrikce ovšem zároveň znemožňovala finančním ústavům a veřejnému bankovnímu sektoru, aby provozovaly svoji činnost, pokud by náklady na obsluhu půjček a náklady na provoz nebyly vyváženy úrokem 12 % ročně, který zákon stanovoval.

5.2. Zákonná a rozhodovací praxe soudů, která přispěla k uvolnění lichvy

V době moci vojenské diktatury (1964-1985) byl přijat zákon č. 4.595/64, který vyňal veřejný bankovní sektor z režimu zákona (deketu) o lichvě z roku 1933. V článku 17 citovaného zákona se za finanční instituce považují veřejné i soukromé právnické osoby, které mají jako hlavní aktivitu nebo aktivitu pomocnou zprostředkování nebo použití finančních zdrojů vlastních nebo třetích osob, ať již se jedná o finanční zdroje domácí nebo zahraniční. V článku 4 tohoto zákona je pak vymezeno, že Národní finanční rada (Conselho Monetário Nacional-CMN) může upravit pro tyto instituce výši úroků, poplatků a jiných částek, které jsou určeny na odměňování bankovních operací a služeb.

Ačkoliv způsob zvolený státní mocí k uvolnění trhu s finančními zdroji byl velmi polemický, soudní moc ho prostřednictvím judikatury akceptovala. V zásadě se jednalo o opatření protiústavní, neboť tehdejší Ústava jako norma vyšší právní síly stále získávání vyšších smluvních úroků, než bylo stanoveno dříve zmíněnými zákony, zakazovala jako lichvu a nerozlišovala mezi vlastnostmi subjektů, které stojí na straně věřitele. Rozhodnutím Nejvyššího federálního soudu (Supremo Tribunal Federal), o které bylo následně rozhodování nižších obecných soudů opřeno, bylo výslovně odkázáno na pravidlo, že *zákon o lichvě se nevztahuje na veřejné a soukromé instituce tvořící národní finanční systém (sistema financeiro nacional) a nedotýká se peněžních operací, které tyto instituce uskutečňují*.¹⁰⁷ Na základě něj bylo opakovaně judikováno, že úrok a další poplatky, které převyšují 12 % ročně, nejsou lichvou, pokud se jedná o finanční operace subjektu patřícího do národního finančního systému.¹⁰⁸

Vysloveně účelovou argumentací zvolenou soudy byly upřednostněny spíše ekonomické důvody než právní a morální čistota výkladu. Například bylo v jedné konkrétní kauze

---

¹⁰⁷ Supremo Tribunal Federal Súmula 596 STF, tzv. rozhodnutí Pretoria Excelsa

¹⁰⁸ Supremo Tribunal Federal REsp 276.003-SE de 11. 6. 2001

rozhodnuto tak, že *dlužník, který se zavázal k placení poplatků za využívání platební karty umožňující mu nákup zboží, si koupil službu a byl dopředu srozuměn jak s její cenou, tak se sankčními poplatky, které bude muset zaplatit, když nebude povinnosti ze smlouvy plnit. Zároveň pak zmocnil osobu, která mu poskytla kartu, k tomu, aby získala finanční zdroje toho času na trhu dostupné a takové získávání zdrojů nemůže být případ od případu podřízeno zkoumání, zda se cena této služby neprotiví zákonu o lichvě.*¹⁰⁹ Rovněž bylo řečeno, že vyžadovat dodržení úrokové sazby do 12% by znamenalo zamezit efektivní získávání finančních zdrojů pro klienta, protože by vznikl rozdíl mezi skutečnou cenou peněz a cenou vymezenou zákonem.¹¹⁰ Nejvyšší federální soud dospěl i k závěru, že *není v rozporu se zákonem, když dlužník pověří věřitele nebo třetí osobu hledáním finančních zdrojů na trhu, které by mohly být využity, bez ohledu na jejich cenu, neboť se jedná o vlastní zájem dlužníka nikoliv věřitele nebo třetí osoby.*¹¹¹

Přes výkladová stanoviska zaujatá soudní mocí, která fakticky zvýhodňovala osoby provozující lichvu, zůstaly nadále zachovány určité mantinely týkající se výše úrokových sazeb. Nadále bylo zakázáno brát úroky z úroků (podle římského práva *anatocismus coniunctus*), úroky kapitalizovat v pevné částky (podle římského práva *anatocismus separatus*), pobírat různé užitky z úroků, i kdyby byl tento postup výslovně dohodnut smlouvou mezi věřitelem a dlužníkem. Toto nesměly dělat ani finanční instituce.¹¹² Nejvyšší federální soud přitom vycházel ze závěru, že *zákon č. 4.595/64 zrušil dekret o lichvě č. 22.626/33 pouze v tom smyslu, že základní zákaz převýšení ročního úroku v článku 1 se nevztahuje na subjekty národního finančního systému. Nadále však platí článek 4 dekretu zakazující braní úroků z úroků a podobné praktiky.* Tato argumentace se táhne i všemi ostatními shora zmíněnými rozhodnutími.

Pokud byla zákonem i soudní praxí vytvořena nerovnováha mezi právníckými i fyzickými osobami zabývajícími se poskytováním úvěrů a bylo řečeno, že některé z těchto osob mohou překračovat nejvyšší limit stanovený pro úroky a jiné nikoliv, vyskytly se pak logicky subjekty, které, ačkoliv původně nepatřily mezi ty zvýhodněné, se snažily prokazovat, že patří

---

¹⁰⁹ Supremo Tribunal Federal REsp 450.453-SE de 25. 6. 2003

¹¹⁰ Supremo Tribunal Federal REsp 276.003-SE de 11. 6. 2001

¹¹¹ Supremo Tribunal Federal REsp 279.022-RS de 12.3.2001

¹¹² Supremo Tribunal Federal Súmula 121 STF

do „národního finančního systému“. Velmi zajímavým jevem byl výskyt právnických osob nazývaných „správce kreditních karet“. Jednalo se o subjekty nabízející zájemcům zřízení úvěrové karty (kreditní karty) a možnost čerpání finančních prostředků jejich prostřednictvím. Finanční zdroje k jejich krytí většinou získávaly od třetích osob, kterým zajišťovaly zhodnocení poskytnutých peněz a samy od dlužníků inkasovaly různé poplatky za služby a poplatky sankčního charakteru. Původně převážil názor, že tyto subjekty nejsou finančními institucemi, nepatří do národního finančního systému, a proto nemohou uzavírat smlouvy v tom smyslu, že by se dlužníky nechávaly pověřit k získání peněžních zdrojů za jakoukoliv cenu. Bylo naopak rozhodnuto, že při nabízení služeb jsou tyto právnícké osoby omezeny klauzulí zakazující pobírat úrok vyšší než 12 % ročně.¹¹³ Na základě zmíněného stanoviska pak soudy prohlašovaly za nulitní ty části smluv zahrnující pověření právnícké osoby k získávání peněz za jakoukoli cenu s tím, že tyto právnícké osoby jsou limitovány úrokem 12 % ročně.¹¹⁴ Nicméně tlak v obchodních kruzích na zahrnutí těchto právníckých osob do národního finančního systému byl z jejich strany natolik silný, že na základě Doplňujícího zákona č. 105 z 10. 1. 2001 byly správci kreditních karet prohlášeni za finanční instituci spadající do tohoto systému.

5.3. Ústavní zákon přímo zakazující lichvu

K podstatné a zásadní změně v posuzování úroků ze smluv došlo v roce 1988, kdy Brazílie přijala novou Ústavu. V článku 192, který hovořil o národním finančním systému, bylo v bodě VIII, § 3S zakotveno, že : „*Reálné úroky, do kterých jsou zahrnuty poplatky a jakékoliv jiné přímé nebo nepřímé odměny, nesmí být vyšší než 12 % ročně, každý zisk nad tento limit bude trestán jako trestný čin lichvy způsobem, který zákon stanoví*“. Nadále nebylo ospravedlnitelné brání vyšších úroků pod jakýmkoliv politickým odůvodněním, nebylo na místě ani zneužívat toho, že chyběl zákon – podústavní norma přímo upravující tuto oblast. Ústavní úprava byla totiž naprosto jasná, přímo aplikovatelná, komplexní, taxativní, nedovolovala extenzivní výklad a musela být použita restriktivně a bezprostředně.¹¹⁵

---

¹¹³ Supremo Tribunal Federal Súmula 60

¹¹⁴ Supremo Tribunal Federal REsp 302.893-RS de 25. 6. 2001

¹¹⁵ prof. Dr. Candido Furtado Maia Neto, Crime de Usura : Juros excessivos em desrespeito aos Direitos Humanos (www.investidura.com.br/ufsc/35-direitopenal/1565)

I po přijetí této Ústavy však většinové stanovisko soudů umožňující uzavírání smluv s úrokem nad 12 % ročně přetrvávalo. Bylo argumentováno tím, že Ústava není přímo aplikovatelná, že chybí prováděcí zákon upravující tuto právní oblast, zcela nepřipadně se používala i ekonomická odůvodnění ignorující právní stav. Nadále se vycházelo ze zákona č. 4.595/64 a rozhodnutí Nejvyššího federálního soudu č. 596, s tím, že na finanční operace národního peněžního systému se ústavní omezení nevztahuje, ačkoliv bylo z jejího textu naprosto jasné, že i tento sektor Ústava přímo omezila v braní úroků.

Vládní moc si byla vědoma neúnosnosti nastíněného rozporu a po zhruba 15 letech platnosti Ústavy ji revidovala opravou č. 40/2003. Celý odstavec VIII. článku 192 byl zrušen a tím zmizela v normě nejvyšší právní síly i 12% hranice úroků. Zároveň od 1. 1. 2003 vstoupil v účinnost nový občanský zákoník č. 10.406/2002, který nahradil občanský zákoník z roku 1916 a tím zmizela maximální hranice úroků 12 % i z oblasti občanského práva. Tímto novým občanským zákoníkem bylo stanoveno v článku 591 s odkazem na články 406 a 407, že úroky nesmí přesáhnout procentuální limit stanovený Ministerstvem financí pro úrok z prodlení, který se váže k daňovým nedoplatkům, kromě smluvního úroku však dlužník musí zaplatit úrok z prodlení stanovený v rozhodčím nebo soudním řízení nebo smluvně dohodnutý. Zákonné omezení se nevztahuje na úvěrové instituce.

5.4. Nové zákony dotýkající se i lichvy a celkový aktuální stav zákonodárství na poli boje proti lichvě v Brazílii

Současné negativní dopady opravy Ústavy a nového občanského zákoníku pro boj proti lichvě nemohou vyvážit ani dva zákony, které byly přijaty v dřívějších letech - 1986 a 1990. První z nich - zákon o trestných činech proti národnímu finančnímu systému č. 7492/86 (Lei que define crimes contra o sistema financeiro nacional) ze 16.6.1986 hovorově známý i jako „zákon proti zločinům bílých límečků“ v článku 8 zakazuje žádat úroky, poplatky nebo odměny v úvěrových nebo pojistných, daňových a podobných operacích, které nejsou v souladu s legislativou. Druhý - zákon o ochraně spotřebitele č. 8.078/90 (Código de Defesa do Consumidor) z 11.9.1990, sice nehovoří přímo o lichvě, stanovuje však správní sankce jako pokuty, zabavení věcí, zákazy činnosti apod. za jednání, která ji fakticky naplňují nebo doprovázejí. Například v oddílu IV O praktikách znamenajících zneužití, v článku 39 odstavec IV, je za takovou praktiku prohlášeno zneužití slabosti nebo neznalosti spočívající ve věku, zdraví, vzdělání nebo sociálních podmínkách spotřebitele k tomu, aby takové osobě

bylo vnuceno zboží nebo služby. V oddílu II, v článku 51, jsou za neplatné považovány články smluv, které se týkají dodání zboží nebo služeb a zároveň pro spotřebitele zavádějí přílišné nevýhody neslučitelné s dobrou vírou nebo slušností. V článku 52 pak říká, že úroky z prodlení stanovené pro případ nesplnění povinnosti nemohou být vyšší než 2% z celé úvěrové částky.

Na závěr lze jenom dodat, že v současnosti, ačkoliv je lichva omezována celkem čtyřmi zákonnými normami a jsou za toto jednání stanoveny sankce trestního i správního charakteru, je její postih neúčinný s ohledem na to, co bylo právě rozebráno. Existuje totiž celá řada institucí, která si může úrokovou sazbu upravovat prakticky volně a právo ve svém obsahu nedisponuje žádnou konkrétní objektivní hranicí, od které by sjednané úroky mohly být považovány za nepřiměřené, za úroky lichevního charakteru. Každý občan cítící se být obětí lichvy se proto musí své ochrany domáhat v soudním sporu s velmi nejistým výsledkem.

6. Argentina

6.1. Shrnutí argentinské občanskoprávní a trestní úpravy

V období tzv. peronismu (1943-1955) bylo přímo zákonem stanoveno, že úroky v úvěrových vztazích nesmí překročit 12 % ročně. V pozdějším období převážily názory zavádějící do oblasti práva liberální přístup a došlo k nastolení stavu, v němž není uzákoněna dovolená hraniční sazba úroků a ponechává se na zvážení ze strany soudu, zda je kontrakt lichvářský či nikoliv. Pro toto posouzení je vytvořen určitý právní rámec, aby byla lichva efektivně vytěšňována a trestána. V praxi se však ukázal jako příliš volný a činností soudů nedošlo k jeho naplnění. Proto se jedná o latentní problém a o praktiku v ekonomice země velmi rozšířenou, k jejím postihům však reálně nedochází. Snahy o nápravu stavu občas zaznívají z návrhů z právnických kruhů a týkají se například znovuzavedení hranice 12% pro všechny typy úroků a jiných poplatků.

Lichva je v občanskoprávní oblasti předmětem úpravy občanského zákoníku. Ten v ustanovení článku 954 umožňuje dlužníkovi požadovat neplatnost smlouvy nebo její úpravu za situace, kdy protistrana zneužije jeho tísně, lehkomyšlnosti nebo nezkušenosti k tomu, aby získala majetkovou výhodu výrazně překračující protiplnění. Navíc je stanovena fikce, že při zjištění výrazné disproporce mezi poskytnutými plněními se předpokládá, že se jedná o

lichvářský kontakt a že byla zneužita tíseň, lehkomyšlnost nebo nezkušenost jiného. Nepoměr je pak u úvěrů odvozován od běžných úroků poskytovaných v místě. Dlužník může v takových situacích zvolit, zda se bude domáhat neplatnosti smlouvy nebo přiměřené úpravy kontraktu, když však věřitel nabídne dlužníkovi přiměřenou úpravu, ten se s tím musí smířit.

V návaznosti na to je lichva upravena i v trestním zákoníku v článku 175 a je za ni považováno jednání, spočívající ve využití tísně, lehkomyšlnosti nebo nezkušenosti jiné osoby k získání nebo příslibu pro sebe nebo pro jiného úroků nebo jiných finančních výhod, které jsou ve výrazném nepoměru k poskytnutému plnění. Stejně je postihováno i pokud si někdo nechá poskytnout poplatky nebo záruky vyděračského charakteru.

6.2.Dopad velké argentinské finanční krize na stav zákonů a soudní praxe ovlivňujících lichvu

Z hlediska lichvy v širším významu slova zahrnujícím i případy tzv. lichvy sociální byla zajímavá situace, která v Argentině nastala v souvislosti s ekonomickou krizí v roce 2002. Tehdy došlo k tak výraznému znehodnocení měny - argentinského pesu, že vládní moc uznala za nutné zasáhnout mimořádnými zákony do úvěrových vztahů. Některé smlouvy, zejména hypoteční, sloužící k nákupu nemovitostí, u nichž byly platby sjednány v amerických dolarech, se totiž vlivem náhlého vzestupu jeho kurzu vůči argentinskému pesu, staly doslova likvidačními vůči dlužníkům. Nastalý stav jednoznačně způsobila špatná hospodářská politika argentinských vlád, jejímž důsledkem byla zoufalá pozice mnoha domácností, které takřka přes noc nebyly schopny dostát svým závazkům, ačkoliv takový vývoj běžní občané nemohli předvídat. Celá řada smluv sjednaných v cizí měně, bez jakékoliv viny jejich účastníků, naráz splňovala kriteria, jimiž se vyznačují lichvářské kontrakty (mám na mysli výrazný nepoměr). Politická moc, aby čelila hrozícímu sociálnímu tlaku, uměle vyřešila problém na úkor smluvních věřitelů. Svá původně pro ně velmi tvrdá opatření pak opět postupně zmírňovala, vše za pomoci zákonů a vládních dekretů. Soudní moc v tomto zápase hrála velmi nedůstojnou úlohu, protože při svém rozhodování přijala bez výhrad v odůvodňování svých rozhodnutí celou řadu zákonů, přijímaných jednoznačně účelově a na krátkou dobu, za svou.

Zákonem číslo 25.561, jeho článkem 11, bylo stanoveno, že pokud byla finanční půjčka sjednána v amerických dolarech a je splatná po nabytí účinnosti tohoto zákona, tak celý dluh bude převeden na národní měnu – peso v poměru 1:1 (tzv.proces „pesifikace“).

Výkonná moc byla oprávněna realizovat zákon¹¹⁶ a od 3.2.2002 zavedla shora popsany finanční institut v již existujících úvěrových vztazích jako tzv. „koeficient stabilizace“. Takřka ve stejnou dobu byl však přijat zákon opravňující stranu, která by byla poškozena uplatněním nastíněného opatření, žádat u soudu spravedlivou úpravu finančních poměrů vzniklých jeho aplikací.¹¹⁷ Zákon číslo 25.820 ode dne 2.12.2003 pak dokonce nahradil článek 11 počátečního zákona 25.561 a modifikoval dekret vlády ohledně poměru převodu mezi pesem a dolarem, avšak zároveň výslovně stanovil, že nově nastalý stav se nedotkne smluv, v nichž již úprava poměru rozhodnutím soudu nebo dohodou stran proběhla. Z této nové úpravy dále zůstaly zachovány výjimky u smluv, kde byla sjednána hypotéka na nemovitost, v níž dlužník žije, pokud nemá jiné obydlí a jestliže úvěr byl sjednán v amerických dolarech v částce v rozmezí od 100.000 do 250.000 dolarů. I u těchto hypoték další zákon opětovně zhoršil postavení dlužníků¹¹⁸, když upravil původní přepočítání mezi pesem a dolarem z 1:1 na přeměnu podle klíče, že věřitel dostane za jeden dolar jedno peso a ještě 30% z rozdílu mezi kurzovními poměry obou měn. (U dlužníků lépe ekonomicky postavených dostal věřitel 40% rozdílu.)

Soudy v uvedených ekonomických a právních poměrech považovaly překotné zákonné úpravy za legitimní právní nástroj. Nejvyšší soud Argentiny ve svém klíčovém rozhodnutí¹¹⁹ konstatoval, že *jde o konflikt mezi Ústavou zaručenými právy na ochranu vlastnictví a na ochranu obydlí a újma, kterou utrpí věřitel tím, že nedostane zpět celý dluh, je méně citelná, než újma dlužníka, který by přišel o jedinou možnost bydlení a proto je namístě poskytnout v této situaci ochranu druhému z práv. Proto soudní moc jedná správně, když hájí práva dlužníků, jejichž obydlí jsou ohrožena exekucí v důsledku krize. Jedná se totiž i o praktickou realizaci mezinárodních dohod¹²⁰ v oblasti ochrany rodiny a práva na důstojné bydlení.*

---

¹¹⁶ Decreto 214/2002

¹¹⁷ ley 25.967

¹¹⁸ ley 26.167

¹¹⁹ Tribunal Supremo de Argentina – R.320.XLII Rinaldi, Francisco Augusto y otro del 27 de diciembre de 2006

¹²⁰ Convención Americana sobre Derechos humanos suscrita en la conferencia especializada interamericana sobre Derechos humanos – San José, Costa Rica 7 al 22 de noviembre de 1969

7. Venezuela

7.1. Historická právní úprava

V historickém období byl právní stav ve Venezuele na úseku boje proti lichvě určován dekretem č. 247 z 9.4.1946 (Decreto mediante el cual se establece penas contra las actividades usurarias), který může být v mnoha ohledech poučnou záležitostí i pro dnešek.

Základní skutková podstata lichvy se v dekretu vymezovala jako zneužití naléhavých potřeb jiného a získání pro sebe nebo pro třetí osobu splátky, převodu, záruky nebo obdobné výhody nebo prospěchu, které mohly být podle okolností hodnoceny jako zjevně nepoměrné k protiplnění. Za lichevní půjčku však bylo považováno rovněž stanovení hranice úroku vyšší než 1% měsíčně (tedy 12% ročně). Pokud se zjistilo, že osoba je věřitelem ve třech závazcích, které odporují tomuto zákonu a všichni dlužníci jsou dělníci nebo zaměstnanci jednoho podniku, platila presumpce, že věřitel je lichvářem. Postihováni byli i ti, kteří se na takových operacích účastnili. Za kvalifikovanou, přísněji trestanou formu lichvy, se pokládalo poskytování lichevních úvěrů záložnami a jinými finančními institucemi nebo předstírání, že je úvěr poskytnut těmito právními osobami. Stejně bylo nahlíženo na vkládání kapitálu do takových kontraktů. Všechny smlouvy uzavřené před účinností tohoto dekretu pak musely být upraveny stranami do hranic jím stanovených a vyžadování plnění, které je přesahovalo, bylo lichvou. Zákon chránil před výkonem rozhodnutí minimální mzdy, výplaty, penze, některé pouze částečně, ty nejnižší však vyloučil z výkonu rozhodnutí úplně.

7.2. Současná právní úprava založená na spotřebitelském zákonodárství

Zavržení lichvářských praktik v současnosti vyplývá ze samotné Ústavy (Constitución de la República Bolivariana de Venezuela), která v článku 114 deklaruje jejich trestnost. Občanský zákoník z roku 1982 v článku 1.746 zakazuje brání vyšších smluvních úroků než upraví speciální zákon.

Problematika lichvy je pak přímo upravena zákonem o ochraně spotřebitele a uživatele č. 37.930 (Ley de Protección al Consumidor y al Usuario) z roku 2004. Ten ve svém článku 91 uvádí, že v případech prodeje nebo koupě jakéhokoliv druhu zboží nebo služeb a při

financování těchto operací nemohou být požadovány úroky nebo poplatky vyšší, než je limit dovolený Venezuelskou centrální bankou (Banco Central de Venezuela). Judikatura navíc zákon upřesňuje a specifikuje lichvu jako *útok proti obecným ekonomickým zájmům*¹²¹ a v širším měřítku jako *přílišný úrok a přehnaný výdělek spojený s vykořisťováním osoby ve stavu nouze*.¹²²

Podle zákona o ochraně spotřebitele a uživatele lze rozlišit lichvu obecnou a lichvu spočívající ve finančních operacích. První z nich je vymezena ve článku 126 jako kterákoliv sjednaná smlouva nebo dohoda, ať je jakkoliv zastřena nebo utajen její pravý smysl, spočívající v získání plnění, které je ve zjevném nepoměru k protiplnění pro pachatele nebo pro třetí osobu.¹²³ Druhá forma lichvy v článku 128 zahrnuje jednání týkající se prodeje věcí nebo služeb a poskytování úvěrů nebo financování takových operací a získání úroků a poplatků převyšujících oficiální limity pro tyto operace. Hranice úroků a poplatků určuje, jak již bylo řečeno, Venezuelská centrální banka.¹²⁴

8. Kolumbie

Kolumbijský trestní zákon z roku 2000 zahrnuje trestný čin lichvy do hlavy X. mezi trestné činy proti ekonomickému systému, tedy mezi trestné činy hospodářského, nikoliv majetkového charakteru. Tímto zařazením má být vystižen účel skutkové podstaty chránící nejen majetek, ale ze širšího pohledu i řádné a nezávadné fungování ekonomiky země. Článek 305 stanoví, že lichvou v trestním slova smyslu, je přímé i nepřímé získání výhody přesahující o polovinu sazbu běžného bankovního úvěru potvrzeného na příslušné období Úřadem pro nejvyšší bankovní dohled (Superintendencia Bancaria), přičemž závazek spočívá v půjčce nebo splátkovém prodeji zboží a služeb a nezáleží na tom, jak je celá operace nazvána, zastřena nebo utajena. Přísněji potrestán je pachatel, který tímto způsobem získá směnku, mzdu patřící jiné osobě nebo její sociální dávky.¹²⁵

¹²¹ Sentencia N. 1228 de Sala de Casación Penal, Expediente N. C00-0988 z 28.9.2000

¹²² Sentencia N. 363 de Sala de Casación Penal, Expediente N.C08-137 z 9.8.2010

¹²³ Jak je zřejmé, dnešní zákon čerpá takřka doslovně ze své historické předlohy, z dekretu z roku 1946. Za podstatný rozdíl lze označit fakt, že současná úprava nevyžaduje existenci zneužití naléhavých potřeb jiného, ovšem rozhodnutí Kasačního soudu (Sala de Casación Penal) M. C08-137 z 9.8.2010 požaduje i splnění této okolnosti.

¹²⁴ Sentencia N. 363 de Sala de Casación Penal, Expediente N.C08-137 z 9.8.2010

¹²⁵ Zde zákon používá opravdu tvrdý trest odnětí svobody od 3 do 7 let doplněný pokutou.

Úřad pro nejvyšší bankovní dohled nemá za úkol direktivně rozhodovat o výši sazeb úvěrů, ty se vyvíjejí svobodně podle momentální situace na trhu. Úřad pak podle ní pouze stanoví pro určité předcházející období jaká sazba odpovídá hranici lichvy (jde o běžný bankovní úrok zvýšený o 50%).

Tato konstrukce zjišťování trestnosti lichvy ve vztahu k uskutečněným finančním operacím byla napadena ústavní žalobou a o ústavnosti předmětného ustanovení trestního zákona rozhodoval Ústavní soud (Corte Constitucional).¹²⁶ Ústavní žaloba namítala, že zákonem není předem jasně, výslovně a neomylně stanoveno, jaké chování je trestné, protože výše úroků, za jejichž braní může být osoba trestně postižena, je určována Úřadem pro nejvyšší bankovní dohled až následně, čímž je porušován princip zákazu retroaktivity a retroaktivity zákona. Ústavní soud však odmítá takový výklad a vysvětluje, proč jsou argumenty použité ve stížnosti nesprávné a proč je článek 305 trestního zákona v souladu s Ústavou. Základ jeho rozhodnutí je postaven na tezi, že *sazba běžného bankovního úvěru (interés bancario corriente) je známa již v okamžiku uzavření smlouvy nebo sjednání dohody, protože ta se vytváří na základě obchodování bank s různými typy úvěrů v určitém místě a čase a jeho určení je konkretizováno v zákoně odlišném od zákona trestního, v Organickém statutu finančního systému v dekretu č. 2359 článku 2. Úřad pro nejvyšší bankovní dohled pak následně jen vypočte pro uplynulé období sazbu rozhodnou pro trestný čin lichvy což je sazba běžného bankovního úvěru zvýšená o 50%, tento postup je pouze potvrzením daného stavu, nikoliv jeho úpravou nebo regulací. Proto se nejedná o ustanovení zakládající zásah do minulosti, nenarušuje princip zákazu retroaktivity.*

Obchodní zákoník pak rovněž vylučuje braní úvěrů vyšších než je běžný bankovní úvěr stanovený tímto způsobem. V článku 884 výslovně říká, že pokud není ve smlouvě výše úroku určena, odpovídá běžnému bankovnímu úroku a jestliže nebyl dohodnut úrok z prodlení, odpovídá hranici běžného bankovního úroku zvýšené o polovinu (tedy jeho výše je stejná jako hranice rozhodná pro lichvu a její trestnost). Sankcí za převýšení dohody o výši úroku ve smlouvě je ztráta možnosti vyžadovat jakýkoliv úrok, včetně úroku z prodlení. Zajímavé je, že toto ustanovení může vzbudit dojem, že úroky z prodlení tvoří nárok, na který

---

¹²⁶ Corte Constitucional. Sala Plena.M.P. Rodrigo Escobar Gil. Sentencia C – 479 del 9 dde mayo de 2001. Expediente D-3188

se nevztahuje zákaz překročení hranice jeden a půl násobku sazby běžného bankovního úvěru. Je však třeba mít na paměti, že trestní zákon považuje za lichevní jakoukoliv platbu převyšující tuto mez.

9. Mexiko

Tato země je federací států disponujících samostatnými systémy právních norem, kterými se život v nich řídí. Proto každá z těchto územních jednotek upravuje problém lichvy, pokud se jedná o její kvalitativní nebo kvantitativní vymezení, samostatně, většinou jde o institut práva civilního i trestního.

Na federální úrovni jsou však přijímány i společné zákony, přičemž lichvy se přímo týkají trestní zákon a zákon o mexickém bankovním systému (z 23.12.1993). Kromě toho aktuální občanský zákoník v článku 2395 vymezuje tzv. zákonný úrok na 9%, připouští sice v soukromoprávních smlouvách sjednání úroků vyšších než tento zákonný úrok, avšak zároveň stanoví, že pokud je úrok v takovém nepoměru, že se lze oprávněně domnívat, že věřitel zneužil nezkušenosti nebo neznalosti dlužníka, může soudce podle okolností případu spravedlivě snížit smluvně sjednaný úrok až na hranici úroku zákonného.

Federální trestní zákon pak samostatný trestný čin lichvy neupravuje, vytváří však v článku 387 odstavec VIII. skutkovou podstatu která je součástí trestního činu podvodu. Charakterizuje ho jako jednání osoby využívající nedostatečné duševní vyspělosti (nedostatečnou duševní vyspělostí se rozumí jak věk, tak duševní choroba nebo porucha) nebo špatných ekonomických podmínek jiné osoby a získání lichvářské výhody prostřednictvím smlouvy nebo dohody, v nichž jsou dohodnuty úvěry nebo zisky vyšší, než je na trhu obvyklé.

Hranice zisků z úvěrů a omezení při jejich sjednávání určuje Mexická banka (Banco de México), což je obsahem zákona o bankovním systému. Ten dává Mexické národní bance oprávnění regulovat finanční systém. V článku 26 jí umožňuje vymežit podmínky pro úvěrové instituce i účastníky obchodů na burze a zprostředkovatele těchto obchodů týkající se aktivních i pasivních úvěrových operací, zejména sjednávání půjček a úvěrů. Mexická banka může regulovat výši úroků a poplatků ze smluv a výši jiných zisků peněžních institucí z těchto obchodů. Její pravomoci se vztahují i na oblast smluvních zajišťovacích institutů,

burzovních poplatků a poplatků spojených s děděním. Sazby úvěrů, různých poplatků a služeb spojených s finančními úvěrovými operacemi zveřejňuje národní banka ve sbírce zákonů (Diario Oficial de la Federación).

Některé trestní zákony států, z nichž se mexická federace skládá, mají zvláštní ustanovení o lichvě, jiné nikoliv, tento problém je pak řešen podobně jako na celostátní úrovni.¹²⁷

Například trestní zákon státu Puebla obsahuje článek 406, podle něhož se trestného činu lichevního podvodu dopustí ten, kdo zneužije nevědomosti nebo špatných ekonomických podmínek osoby, aby získal právní titul z úvěru nebo dokumenty o něm svědčící nebo uzavře dohody nebo smlouvy, v nichž jsou stanoveny úroky dvojnásobně vyšší, než je taxa stanovená Mexickou bankou pro zprostředkování půjček. Pro účinky tohoto ustanovení se vychází z úroků rozhodných v době uskutečnění operace. Skutkovou podstatu trestného činu lichvy je možno nalézt i v trestním předpisu státu Baja California. Článek 225 se týká přímo lichvy a trestá osoby zneužívající naléhavou potřebu, nevědomost nebo zřejmou nezkušenost jiného k získání přílišného prospěchu prostřednictvím úroků nebo nepřiměřených ekonomických výhod. Oproti tomu stát Campeche používá k postižení podobných skutků ustanovení o trestném činu podvodu – článek 362 trestního zákona, v němž se praví, že se tohoto trestného činu dopustí ten, kdo využije omylu jiného a jedná nezákonně tak, aby dosáhl neodůvodněného zisku. Ačkoliv na první pohled z dikce zákona trestnost lichvy nevyplývá, omyl je vztahován i na nevědomost nebo špatné ekonomické podmínky poškozeného a jejich zneužití při uzavření smlouvy cílené k dosažení přílišných úroků.

10. Uruguay

Problematika lichvy je upravena v současné době dekretem, který vstoupil v účinnost 5. 12. 2007. Podle jeho článku 1 se účinky zákona vztahují na úvěrové operace a podobné kontrakty mezi právníky a fyzickými osobami, u nichž jsou sjednány úroky a jiné poplatky vyšší než je hranice stanovená zákonem. Mají se na mysli vztahy, u nichž moment uskutečnění prvotní platby, předání zboží nebo služeb dlužníkovi, je jiný než okamžik uskutečnění plnění ve prospěch věřitele. Mezi zmíněné operace se řadí vydávání cenných papírů, operace se

---

¹²⁷ přehled právních úprav pro jednotlivé mexické státy - WWW.librospdf.net/la-usura-en-los-codigos-penales-Comparativo-en-los-estados-de-la-republica-Mexicana

směnkami a s listinami, které reprezentují úvěrové závazky a jsou splatné na viděnou nebo v určité lhůtě od požádání nebo které jsou splatné od určitého data nebo v určité pevně stanovené datum. Také sem patří prodej zboží a služeb a poskytování úvěru prostřednictvím platebních karet.

Lichva je upravena v civilním i v trestním okruhu práva. V článku 21 dekretu je vymezena občanskoprávní lichva, která je založena na vyžadování úroků nebo jiných poplatků vyšších než hranice stanovená právem pro rozdílné typy úroků. Má se na mysli, když jedna ze stran poskytne určité množství peněz nebo se zaváže odevzdání zboží nebo služeb a jiná se zaváže k placení v rozdílném momentu, než ve kterém se uskuteční předání prvního plnění. Tyto vztahy se mohou týkat jak právnických tak i fyzických osob.

Článek 22 dekretu se zabývá trestní lichvou projevující se ve třech typech jednání. Za prvé jde o vlastní lichvu, kdy osoba využije stavu nouze, lehkomyšlnosti nebo nezkušenosti jiné osoby a dá si slíbit pro sebe nebo pro jiného lichvářské úroky v úvěrové operaci. Za druhé je trestná situace, kdy osoba zprostředkuje lichvářský kontrakt tak, že najde, získá nebo převede pro jiného úvěr a nechá si slíbit pro sebe nebo pro jiného lichvářský poplatek za zprostředkování. Třetím a posledním jednáním je získání nebo převedení nebo uplatnění lichvářského kontaktu, který byl původně sjednán jinou osobou.

Zákon upravuje úroky z prodlení i úroky smluvní jako odměnu za poskytnutí půjčky nebo jiné služby a stanoví se horní hranice pro každý typ úroku (článek 3).

Termín „předpokládaná taxa úroku“ obsažená v článku 10 výslovně zahrnuje do reálného úroku všechny poplatky (například za sjednání smlouvy), sankční klauzule (například smluvní pokuta), záruky (skutečně poskytnuté finanční prostředky jako záloha nebo jistota úhrady dluhu), zkrátka všechna plnění ve prospěch věřitele. Uruguayská centrální banka (Banco Central de Uruguay) má pravomoc stanovit taxu předpokládaného úroku podle vývoje ekonomické situace. Výkonná moc vydává věstník (Anexo metodológico), v němž stanoví metodiku pro výpočet různých typů úroků v určitém období. V článku 10 zákona je výkonná moc rovněž vybavena oprávněním určit poplatky vyloučené z výpočtu týkajícího se souhrnu všech částek, které jsou sčítány jako protihodnota oproti poskytnutému plnění a podle poměru těchto dvou je posléze zvažováno, zda se jedná o lichvu či nikoli. Vyloučení poplatků z tohoto součtu se může týkat smluv kupních a smluv o smlouvě budoucí ohledně smluv kupních,

zejména v případech, že předmětem koupě je nemovitost nebo automobil a v těchto případech sankční klauzule nemůže překročit 100 % původní platby. Tato problematika je obsažena ve vládním dekretu 344/09, který však umožňuje vyloučit ze součtu i smluvní pokutu sjednanou v případě odstoupení od smlouvy nebo jiného jejího zániku, což považuje část právnické obce za překročení vládní pravomoci. Zákon totiž zmocňuje vládu vyloučit ze součtu jen poplatky spojené se smlouvou po dobu jejího trvání, nikoliv však sankce splatné po jejím ukončení.¹²⁸

V článku 11 je výslovně řečeno, že v úvěrových operacích, v nichž půjčený kapitál (bez zahrnutí úroků a poplatků) je nižší nebo stejný dvou milionů UI (indexových jednotek - unidades indexadas - fixně vytvořená kvantitativní jednotka pro potřeby zákona) se za lichvářský úrok považuje, když předpokládaná taxa úroku přesáhne o 60 % taxy úroku zveřejněné uruguayskou centrální bankou za půlroční období předcházející uzavření závazku. Pokud se jedná o úroky z prodlení, považuje se za lichvářské, když jsou požadovány předpokládané úroky o 80 % převyšující tuto taxu. V úvěrových operacích, kdy množství peněz přesahuje 2 miliony UI se považuje za lichvářský úrok, když přesáhne o 90 % taxy stanovené uruguayskou centrální bankou v předcházejícím půlročním období, než byl uzavřen kontakt. U úroků z prodlení je to v tomto případě 120 %.

11. USA

Úprava problému lichvy je založena na protilichevních zákonech jednotlivých států tvořících severoamerickou federaci. Její chápání v angloamerickém právním prostředí je soustředěno a zúženo na smlouvy úvěrové a finanční půjčky obecně, mimo zorné pole zákonných úprav postihujících lichvu zůstává lichva věčná (nejde-li o skrytou smlouvu o půjčce), i lichva spočívající ve vykořisťování práce a jiných služeb. Jednotlivé státy stanoví, nejčastěji přímo procentuálně, nejvyšší přípustnou mez u takového typu smluv pro občanskoprávní oblast (legal rate of interest), která je považována za hranici do níž lze plnění závazku vynuocovat prostřednictvím soudu a pro trestně právní oblast (general usury limit)¹²⁹, za níž nastupují sankční postihy, pokud je zákony předmětných států zakotvují. Trestní sankce však obsahují jen právní systémy menšiny států, může se jednat například o tresty odnětí svobody, o pokuty, pokud jde o právnické osoby, může být následkem odsouzení za lichvu až

¹²⁸ Prof. Arg. Esc. Roque Molla El decreto reglamentario de la ley 18.212 (usura) su ilegitimidad (www.fder.edu.uy/contenido/blog/blog_25-9-2009.html)

¹²⁹ čerpáno z www.lectlaw.com/files/ban02.htm

jejich likvidace.¹³⁰ V rozhodovacím soudním systému je rozšířena obecná zásada, že právní ochranu je možné poskytnout pouze právním vztahům, které jsou v souladu se zákonem. Proto nelze před soudy lichvářské smlouvy – smlouvy, v nichž je stanoven vyšší úrok než je přípustný v tom, či kterém státě, vymáhat a věřitel se proti neplaticímu dlužníkovi účinně nemůže zákonným způsobem bránit.

Například ve státě Alabama je občanskoprávní hranicí 8% u písemné smlouvy a 6% u ústní smlouvy, trestněprávní limit není stanoven. Ve státě California je občanskoprávním úrokovým stropem 10% pro spotřebitelské úvěry, pro úvěry, které nejsou spotřebitelskými existuje trestní limit 5% více než je úroková míra vyjádřená v konkrétním období Federální rezervní bankou v San Francisku (většina ostatních států odvozuje tuto hranici, pokud je stanovena tímto způsobem, od federální průměrné míry úroku - Federal Prime rate). Ve státě Florida je pak rozlišována výše půjčky fyzickým osobám. U půjčky do 500.000 dolarů je trestní limit 18%, u půjčky vyšší pak 25%. Louisiana zase klade rozdíl mezi půjčkou poskytované fyzickým osobám a obchodním společností. Nejvyšší úroková míra může být o jeden bod vyšší než je federální průměrná míra úroku, nesmí však přesáhnout 14% a nesmí být nižší než 7% (jen málo států v USA má uzákoněnu nejnižší míru úroku). U půjček fyzickým osobám je však trestním mezníkem pro lichvu již 12%. Aby nebylo možné zákon obcházet zakládáním fiktivních obchodních společností, je takové jednání trestné. Ve státě New York je občanskoprávní hranicí 9% a trestněprávní hranicí 16%. K této základní úpravě pak přistupuje, že úvěrová hranice nad 32% (nad dvojnásobkem), je postihována podle RICO – The Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act- zákona na federální úrovni postihujícího organizovaný zločin. Stát Oklahoma má občanskoprávní hranici na 6%, spotřebitelské úvěry nesmí přesáhnout úrok 10%, avšak za situace, kdy úvěr sjednává osoba mající speciální licenci, může převýšit i tuto hranici. Maximum pro jiné než spotřebitelské úvěry je 45%.

Úprava a právní problematika lichvy ve Spojených státech je velmi nepřehledná a složitá. Shora uvedená základní pravidla týkající se pouze několika málo států unie jsem vybral pro demonstraci a srovnání v kontextu s tím, co bude řečeno dále. V americkém právu totiž existuje celá řada výjimek, kdy základní hranice pro lichvu neplatí. Především neplatí pro

---

¹³⁰ Katzl Mirek, LL.M, K trestněprávní úpravě lichvy ve Spojených státech a v české republice, Trestní právo 12/2010

banky s působností na federální úrovni, což je závazné pro všechny americké státy. V některých státech jsou do toho zahrnuty i jiné banky nebo jiné typy úvěrových společností nebo zastavárny. Některé právní úpravy platné v jednotlivých státech vylučují dopad protilichevních zákonů na různé typy obchodních operací – nákup zboží, nákup určitého druhu zboží (například automobilů), nákup zboží od určité hodnoty, platby prostřednictvím kreditních karet a vztahy z kreditních karet, vztahy založené směnkami. Výjimka z protilichevních zákonů může být založena i na charakteristice subjektu na straně dlužníka, klade se rozdíl mezi spotřebitelem a osobou žádající nespotebitelský úvěr, mezi fyzickou a právnickou osobou, popřípadě může záležet na tom, jestli prostředník sjednávající úvěr má speciální licenci vydanou k tomuto druhu podnikání.

III. Problematika lichvy v občanskoprávní oblasti v českém právním řádu

1. Historický vývoj české občanskoprávní úpravy během 20. století

1.1. Doba rakousko-uherské monarchie a první republika

První historickou konzistentní právní úpravou, z níž lze v dnešní době ideově vycházet, je úprava, obsažená v Obecném zákoníku občanském ABGB (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch) z roku 1811. Tato norma, stojící pevně na přirozeněprávních základech, vymezovala určité druhy kontraktů – smluv, které se přičily zákonnému zákazu, neboť neodpovídaly mravním pravidlům. Charakterizoval je § 879, který zároveň stanovil jako sankci jejich neplatnost. Lichvářské smlouvy byly popisovány v odstavci čtvrtém (do ABGB byla tato úprava zařazena až v roce 1916) a mělo jít o situace specifikované slovy: „Když někdo kořistě z lehkomyšlnosti, tísně, slabosti rozumu, nezkušenosti nebo vzrušení myslí někoho jiného, dá sobě nebo třetímu, za plnění slíbiti nebo poskytnouti plnění vzájemné, jehož majetková hodnota je v patrném nepoměru k hodnotě plnění“. Výčet všech závazků podléhajících absolutní neplatnosti, v případě, že jsou uzavřeny, včetně lichevních smluv, je zde demonstrativní. Toto vyplývá z výrazu užitého v úvodu ustanovení - „zejména“, tedy neplatností mohly být postiženy i jiné smlouvy, než které zde byly jmenovány, o nichž by bylo shledáno, že se přičí zažitým smluvním pravidlům (jednalo se tudíž o jakousi generální klauzuli ponechávající soudům možnost prohlásit za neplatné i jiné smlouvy odporující morálce).

Jmenovitě, jak již bylo shora uvedeno, se však zde nachází i smlouvy označené jako lichvářské. Jejich specifickým subjektivním znakem na jedné straně závazku byla lehkomyšlnost, tíseň, slabost rozumu, nezkušenost nebo vzrušení myslí poškozeného. Na druhé straně stál subjekt získávající smlouvou výhodné plnění, které bylo v patrném nepoměru k hodnotě plnění poskytnutého. Dotyčný nemusel takového zisku dosáhnout, stačilo, když si ho nechal slíbit. Tísní se pak rozuměla naléhavá, třeba i jen pomíjející peněžitá nesnáze, která osobu poškozenou nutila dožadovat se úvěru. Nebylo však třeba, aby situace byla tak závažná, že by bez získání úvěru nastalo samotné ohrožení dlužníkovy

existence. Slabost byla vykládána jako stav, kdy osoba, uzavírající smlouvu, trpěla duševní poruchou nebo chorobou v takové míře, že nebylo v jejích silách posoudit ekonomické a právní následky svého jednání. Nezkušenost vyplývala například z osobní závislosti na pachateli, z nekritické důvěřivosti vůči němu, mohla být ovlivněna věkem nebo nedostatečnou znalostí obchodních poměrů. Vzrušení mysli bylo situací, kdy se osoba nacházela po události ovlivňující její duševní schopnosti se samostatně a správně rozhodovat, například špatný psychický stav po smrti blízké osoby nebo naopak stav euforie po radostné události, kdy se člověk méně kontroluje a je více náchylný k uskutečnění nepředloženosti, k níž by za běžné situace nepřistoupil. Lehkomyšlnost se vykládala tak, že osoba postižená lichvářskou smlouvou vstupovala do závazku bez dostatečné znalosti věci, aniž by se předem seznámila s jejím skutečným stavem a bez důvodu hodného zřetele pak předpokládala, že protistrana nebude jednat proti jejím zájmům. Dále zde figuroval vzájemný nepoměr na opačných stranách závazku, který zákon označoval slovy „plnění, jehož majetková hodnota je v patrném nepoměru k hodnotě protiplnění“ (rozumí se plnění druhé strany). Lichvářské kontrakty byly tedy přesně a určitě popsány občanskoprávním předpisem způsobem omezujícím volnost stran při uzavírání občanskoprávních smluv.

Samotný výrazný nepoměr obou plnění (bez toho, aby jedna ze stran kořistila z tísně nebo jiné okolnosti na straně druhé) tvořil v Obecném zákoníku občanském samostatnou skutkovou podstatu v § 934. Podle tohoto ustanovení, pokud jedna ze stran nezískala ani polovinu hodnoty plnění, které poskytla, mohla žádat zrušení smlouvy a uvedení věcí v předešlý stav (restitutio in integrum). Protistrana však měla právo dosáhnout zachování platnosti kontraktu, jestliže dodatečně doplatila rozdíl, o který byla obě plnění v nepoměru. Lichevní smlouvy byly pak v postavení speciality k těmto smlouvám založeným na výrazném nepoměru (laesio enormis). Jestliže pak smlouva vykazovala i ostatní znaky lichevní smlouvy, posuzoval se případ podle ustanovení o lichevních smlouvách, nezákonně zvýhodněná strana se v těchto případech nemohla doplacením rozdílu v plněních domáhat zachování platnosti smlouvy.¹³¹

Občanskoprávní úprava v Obecném zákoníku občanském působila po delší časové období souběžně se zvláštním zákonem postihujícím lichvu trestněprávními sankcemi - Císařským nařízením o lichvě, č. 275/1914 Ř.z. ze dne 12.10.1914. Jeho první ustanovení obsahovalo

---

¹³¹ Pro srovnání lze například připomenout, že současný portugalský občanský zákoník naopak umožňuje věřiteli dokonce i v případech, kdy byla sjednána výslovně lichevní smlouva, odvrátit její prohlášení soudem za neplatnou tím, že bude souhlasit se spravedlivou úpravou smlouvy.

charakteristiku, co je to lichvářská smlouva, její popis odpovídá ABGB, s tím rozdílem, že rozdíl v obou plněních mezi stranami nazývá odlišně - jako „nápadný nepoměr“ (to znamená, že poměr mezi oběma plněními musel být ještě markantnější, aby odůvodňoval užití trestní sankce). Jak je tedy patrné, původní právní úprava platná na našem území v moderní době byla z hlediska občanskoprávního i trestního koncizní, obě odvětví se vzájemně doplňovala. V občanskoprávní oblasti bylo dostatečným způsobem zákonem vysvětleno a rozhodovací praxí soudů upřesněno, co je lichevním jednáním, v rámci trestněprávního postihu pak bylo na základě zvláštní normy rozhodováno o těch nejzávažnějších případech, o těch, které již nebylo na místě postihovat pouze neplatností uzavřené smlouvy, nýbrž i trestněprávní sankcí.

1.2.Socialistické Československo

Obecný zákoník občanský (ABGB) byl v Československu zákonem účinným do 30. 12. 1950, poté došlo k jeho nahrazení občanským zákoníkem č. 141/1950 Sb, nazývaným v praxi též Střední zákoník občanský. Tento nový předpis již výslovně neobsahoval úpravu, zabývající se lichvářskými smlouvami. Ve svém ustanovení § 36/1 však vymezil, že neplatným právním úkonem je takový úkon, který se přičií zákonu nebo obecnému zájmu. Obecný zájem – druhá z alternativ, je pak extenzivní pojem, u něž do velké míry závisí na orgánech uplatňujících právo, jak ho budou interpretovat v praxi.

Po přijetí Středního zákoníku občanského, se však finanční a úvěrová lichva dostala na pole absolutní neplatnosti již z prvního z citovaných důvodů – pro rozpor se zákonem. Podle § 421/1 téhož předpisu se totiž přičiilo zákonu, aby byly u půjčky sjednány úroky převyšující úroky vyplácené z vkladů ústavy lidového peněžnictví. U každého úkonu mohl soud na návrh prokurátora vyslovit, že všechno, co bylo plněno straně těžící ze závazku odporujícího zákonu, propadá ve prospěch státu. Stejně tak bylo v § 37 předpisu řečeno, že neplatný je právní úkon, učiněný v tísní, za nápadně nevýhodných podmínek. Ač tato formulace navozuje úvahu o podobnosti k úpravě lichevních smluv z předcházejícího občanského zákoníku, je zřejmé, že je zde hovořeno o všech právních úkonech, nikoliv jen o smlouvách, které jsou jen jedním typem právních úkonů. Úprava je sice velmi obecná, nicméně v kontextu s dalšími ustanovením občanského zákoníku, ovlivňovala mimo jiné i lichvářské kontrakty, jejichž průvodním znakem je většinou tíseň.

Úprava občanskoprávní v případě lichevního jednání, pak byla doplňována úpravou trestní vyplývající ze zákona č. 86/1950, který byl přijat s účinností od 1. 8. 1950. (Dnem nabytí jeho účinnosti prakticky přestalo působit Císařské nařízení o lichvě č.275/1914.)

Na rozdíl od předcházející rakouské úpravy nebyly už v předpisech občanského práva lichevní smlouvy popsány jako zvláštní skutková podstata. Obecně bylo stanoveno, že neplatný je právní úkon, přičící se zákonu nebo obecnému zájmu (příčemž obecný zájem bylo možno vykládat i nepřiměřeně široce). U samotné smlouvy o půjčce, která je nejčastější formou lichvářské smlouvy, pak bylo výslovně uvedeno, že úroky z této smlouvy nemohou převyšovat úroky, poskytované z vkladů lidového peněžnictví, tudíž byly občanskoprávními předpisy podchyceny základní znaky lichvy jako takové a tato byla poté postihována absolutní neplatností v rámci občanskoprávních vztahů. Přestala však existovat návaznost mezi předpisy občanskoprávními a trestněprávními, protože výslovná úprava skutkové podstaty lichvy figurovala nadále již jen v oblasti trestního práva.

Od 1. ledna 1962 nabyt účinnosti nový trestní zákon, který obsahoval novou skutkovou podstatu trestného činu lichvy, obsaženou v § 253 tohoto trestního zákona.

Pro občanskoprávní vztahy pak začal od 1. dubna 1964 účinkovat nový občanský zákoník č. 40/1964 Sb. I v něm zůstala původní myšlenka ochrany občanů před lichvou na tezi, že úroky z půjček budou stanovovány závazným předpisem. V § 387 tohoto zákoníku bylo upraveno, že při půjčce peněz lze požadovat úroky, jen jestliže byly smlouveny, nesmějí však přesahovat výši stanovenou prováděcím předpisem. Dohoda o jiných majetkových výhodách je neplatná. Z takové úpravy je zcela jasné, že úroky vyšší, než ty, které jsou určeny, jsou nezákonné, stejně tak jako požadovat jakoukoliv jinou majetkovou výhodu, ať by byla v rámci smluvního vztahu nazvána jakkoliv. Dále však pokračuje občanský zákoník v § 388 takto: „Kdo si vypůjčí věci, určené podle druhu, je povinen vrátit věci téhož druhu a jakosti ve stejném množství. Dohoda o vrácení věci ve větším množství nebo o jiných majetkových výhodách je neplatná“. Toto ustanovení útočilo na lichvu skrývající se v nepeněžitým plnění, aby například jedna strana nemohla zavázat druhou ke vrácení movitých věcí ve větším množství, v lepší kvalitě, popřípadě hodnotnějších věcí jiného druhu. Jakákoliv dohoda v tomto smyslu, by byla neplatná od samého počátku – ex tunc. Na rozdíl od předchozího předpisu je více rozvinuta obecná klauzule, která staví mantinely občanskoprávním úkonům. Je vyjádřena v § 39, podle něhož je neplatný právní úkon, který svým obsahem nebo účelem

odporuje zákonu nebo jej obchází, nebo se přičí zájmům společnosti. Místo dřívější formulace, obsahující tzv. obecný zájem, jsou zde chráněny zájmy společnosti, nicméně obsah jako takový obou ustanovení (předchozího i nastupujícího) je v zásadě stejný. Navíc je výslovně vyjádřeno, že neplatný je i ten právní úkon, který zákon obchází, což v minulé úpravě nebylo. Také nová občanskoprávní úprava navazuje na tu předcházející, v níž jsou úroky v případě peněžních půjček pevně fixovány, nemohou být překračovány, ani nahrazovány za pomoci jiných institutů, které by si strany ve smlouvách vytvořily. Nový občanský zákoník dokonce rozšiřuje ochranu proti lichvě spočívající ve výpůjčce věcí¹³². Za tohoto stavu občanskoprávní legislativy pak trestní úprava lichvy byla prakticky mrtvým ustanovením, pokud jde o posuzování písemných občanskoprávních smluv, neboť na těch bylo na první pohled zřejmé, že odporují zákonu. Pokud lichva mezi občany probíhala, mohlo se tak dít pouze na základě ústním, na poli tzv. „šedé ekonomiky“ a obě strany jednaly skrytě.

1.3. Současné období

I po změně společenských vztahů po listopadu 1989 byl normou českého trestního práva, přes četné novelizace, které ho postihly, trestní zákon č.140/1961 Sb. Tato zákonná úprava předmětného trestného činu přetrvala až do 31.12.2009, kdy nabyl účinnosti zákon č. 40/2009 nazvaný jako trestní zákoník.

Pokud jde o občanský zákoník, po listopadu 1989 proběhla jeho zásadní novelizace, nebojím se říci, že se nejednalo ani tak o novelizaci, jako spíše o rekonstrukci. Mám na mysli především změnu této normy zákonem č. 509/91 Sb. účinným od 1. 1. 1992. Jejím prostřednictvím došlo, mimo jiné, ke zrušení dosavadních ustanovení o smlouvě o půjčce a zavedení nových, označených jako §§ 657 a 658 občanského zákoníku. V nich bylo přímo vymezeno, že při peněžité půjčce si lze dohodnout úroky, při půjčce nepeněžité lze ujednat místo úroků plnění přiměřeného většího množství věcí nebo věcí lepší jakosti zpravidla téhož druhu. Nově zformulovaný občanský zákoník tedy zdánlivě při peněžitém plnění vůbec neomezoval výši úroků, při nepeněžitém plnění nebylo nikde vyjádřeno, co je přiměřené větší množství. Možnosti stran se rozšířily i tím, že si mohly sjednat v rámci svého občanskoprávního vztahu i vrácení věcí jiného druhu než těch, které byly poskytnuty protistranou, což předtím zákon rovněž nedovoloval. Na první pohled, z pouhého zákonného

---

¹³² Ve své podstatě a dle přirozeného právního chápání jde ve skutečnosti o půjčku, neboť zákon stíhá neplatností toliko úplatné „výpůjčení“ věcí.

textu, týkajícího se smlouvy o půjčce, by vypadalo, že výše úroků nemá vůbec žádnou hranici, že se ponechává čistě na vůli stran, jak se ve své občanskoprávní smlouvě dohodnou. V občanskoprávních předpisech navíc nyní neexistovala ani specifikace, co to jsou lichevní smlouvy, jaké jsou jejich průvodní znaky, jejich skutková podstata, nebylo konstatováno, že se jedná o kontrakty nezákonné. Nastalý stav se tak podstatně lišil od stavu v době rakouskouherské monarchie a první republiky, kdy byla lichva zákonem charakterizována. Stejně se však tato situace lišila i od socialistické právní úpravy, kdy míra úroků u smlouvy o půjčce byla přesně stanovena a možnost sjednávat lichevní smlouvy byla minimalizována i dalšími, již rozvedenými zákonnými způsoby. Nově se tak vytvořil poměrně široký volný prostor pro osoby, které chtěly lichvy zneužívat jako prostředku ke svému zbohatnutí. Nastalé nové poměry byly dostatečně neurčité a vágní k tomu, aby se tito lidé mohli zaštit'ovat „smluvní svobodou“, k tomu, aby otevřeně a veřejně uzavírali se svými spoluobčany smlouvy vykazující hrubý nepoměr mezi plněními, za stavu, kdy poškozená strana měla velmi omezené možnosti rozhodování. Podotýkám, že podle dřívějších předpisů takové jednání bylo právem nedovolené naprosto prokazatelně, na základě prostého jazykového výkladu zákona.

Nicméně není to tak, že možnosti ochrany proti lichvářskému jednání nová právní úprava zcela vymýtila. Byly však ztíženy a minimalizovány a místo toho, aby v zákoně zcela jasně existovaly nepřekročitelné hranice pro takový druh smluv, musely soudy postupovat tím způsobem, že využívaly pouze obecnou generální klauzuli týkající se dobrých mravů. Tento institut se nově stal součástí občanského zákoníku právě v roce 1992, onou již zmíněnou novelou a nachází se v § 3, který zní: „Výkon práv a povinností, vyplývající z občanskoprávních vztahů nesmí bez právního důvodu zasahovat do práv a oprávněných zájmů jiných a nesmí být v rozporu s dobrými mravy“. Na toto ustanovení pak navazuje § 39, kde je řečeno, že neplatný je právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu, nebo jej obchází, nebo se přičí dobrým mravům. V případě jednání proti zákonu (*contra legem*), je věc jasná, dotyčný činí něco jiného, než co mu zákon ukládá, čili jedná proti zákonné povinnosti. Pokud právní úkon zákon obchází (*in fraudem legis*), nejde sice o přímý rozpor se zákonem, nicméně takový úkon odporuje účelu a smyslu zákona nebo simuluje určitý právní úkon, ve skutečnosti však zamýšlí docílit účinku jiného, než který by takový úkon měl mít podle zákona. Také tento stav lze rozpoznat a postihnout a interpretovat přímo z textu zákona. U jednání proti dobrým mravům (*contra bonos mores*) si však soud musí při rozhodování o otázce, zda se něco přičí nebo nepřičí dobrým mravům, pomáhat vždy svým vlastním výkladem, popřípadě soudním výkladem již existujícím. Kamenem úrazu totiž je, že

neexistuje žádná obecná skutková podstata, žádná norma, která by určovala, co je dobrým mravem a co není, pro mnohohrstevnost, rozmanitost a relativní neurčitost pojmu to ani není možné.

2. Výklad pojmu „dobré mravy“

2.1. Rozhodovací praxe Nejvyššího soudu České republiky

Jedno z rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky¹³³ charakterizuje *dobré mravy jako soubor společenských, kulturních a mravních pravidel chování, který je vlastní obecně uznávaným vzájemným vztahům mezi lidmi a mravním principům společenského řádu, a který v historickém vývoji osvědčil jistou neměnnost a vystihuje podstatné historické tendence, jež jsou sdíleny rozhodující částí společnosti a mají povahu norem základních.*

Obdobně se Nejvyšší soud vyjadřuje i v dalším rozhodnutí, v němž jsou dobré mravy popsány jako *obecně uznávané mínění, které ve vzájemných vztazích mezi lidmi určuje, jaký má být obsah jejich jednání, aby bylo v souladu se základními zásadami mravního řádu demokratické společnosti. Dobré mravy tvoří společenský normativní systém, nýbrž jsou spíše měřítkem etického hodnocení konkrétních situací, odpovídajícím obecně uznávaným pravidlům slušnosti, poctivého jednání apod. Jsou vykládány jako souhrn společenských, kulturních a mravních norem, jež v historickém vývoji osvědčují jistou neměnnost, vystihují podstatné historické tendence, jsou sdíleny rozhodující částí společnosti a mají povahu norem základních.*¹³⁴ Ke konkretizaci takto obecně stanovených pravidel je třeba užít dalších vodítek, ze kterých lze usoudit, co je v souladu se společenskými, kulturními a mravními normami.

2.2. Charakteristika dobrých mravů

Dobré mravy, jako takové, tedy nejsou nějaký normativní systém, který by byl daný, měl jasné obrysy, konkrétní obsah. Soud rozhodující o tomto institutu tak vlastně vychází

¹³³ Nejvyšší soud sp.zn. 21 Cdo 1484/2004 z 15.12.2004

¹³⁴ Nejvyšší soud sp.zn. 33 Odo 438/2005 z 30.5.2007

z obecných mravních a právních zásad, které však mohou být chápány v různých situacích různě, neměly by být navíc soudcem posuzovány subjektivně, měly by být vlastní společnosti jako takové, měly by vykazovat neměnnost v běhu času. Dochází tak k paradoxní situaci, kdy soudce, rozhodující v mezích práva tzv. kontinentálního typu, právo jako takové nejen nalézá, ale i dotváří, za podklad pro rozhodnutí přitom bere nehmatatelné, obtížně uchopitelné obecné právní zásady, které na základě vlastního uvážení hodnotí a vykládá tak, aby právo bylo, dle staré římské zásady, souhrnem spravedlivého a dobrého (*ars boni et aequi*).

2.3.Použití historického srovnání k vymezení lichvářských smluv

Lichevní smlouvy jsou přitom typem kontraktu, který lze určitým způsobem v zákoně vymežit a přesně pojmenovat, není vůbec žádný důvod a neexistuje žádná překážka, proč by tomu tak nemělo být. V našem současném systému občanského práva však tento institut chybí. Uvědomují si to i soudy, které v příslušných věcech rozhodují a upozorňují na tento nežádoucí stav. Snaží se vytvořit určité vodítko, jak se v rámci stávajícího právního řádu dobrat podstaty lichevní smlouvy.¹³⁵ Soudní výklad přílehlavě zdůrazňuje, že platné občanské právo takové smlouvy neupravuje, zná je však ustanovení § 253 tr. zákona, které zjevně vychází, jde-li o vymezení podstaty lichvy, z právní úpravy, platné do roku 1950 (tedy respektuje principy, obsažené v § 879 Obecného zákoníku občanského ABGB). Ačkoliv takovou právní úpravu nelze při výkladu a užití platného občanského zákoníku bezprostředně aplikovat, je třeba přihlížet k tradičním základům občanského práva, vyplývajícím též z Obecného zákoníku občanského.¹³⁶

Občanskoprávní soudy si tak při svém rozhodování vypomáhají zákonným ustanovením z trestního zákona (z jiné oblasti práva, navíc z veřejnoprávní oblasti) a vykládají ho odkazem na ještě starší, už 60 let neúčinnou, normu, s tím, že oba tyto zákony obsahují obecné právní principy, jichž se je třeba držet. Jinými slovy, soudy se snaží naplnit legislativně prázdný pojem dobrých mravů nějakým obsahem, kterého by bylo možno využít při postihování lichvy.

---

¹³⁵ Pokud je vůbec možné v podmínkách právního vakua s poukazem na dobré mravy vybudovat obecně přijímaný a uznávaný výklad určitého právního institutu v zákoně ani nezmíněného (lichevních smluv), natož alespoň částečně upraveného.

¹³⁶ Krajský soud v Ústí nad Labem sp.zn. 10Co 646/2004

Nejenom z tohoto rozhodnutí, nýbrž i z rozumové úvahy a z historických souvislostí vyplývá, že lichevní smlouvu je možno obecně popsat a vytvořit v občanském právu její skutkovou podstatu. V současnosti, v našich podmínkách, místo, aby byla taková věc upravena zákonem, musí být řešena rozhodovací praxí soudů ad hoc, tedy roztržštěně. Že požadavek na vytvoření takové obecné skutkové podstaty lichvy v občanském zákoníku není nic nereálného, dokládá například již několikrát zmíněný Obecný zákoník občanský ABGB platný v minulosti i na našem území, v němž je přímo obsažena definice lichevní smlouvy, která by byla použitelná i v dnešní době v našich poměrech.

2.4. Srovnání z pohledu zahraničních právních úprav

Kromě srovnání z hlediska historického, přichází v úvahu komparativní srovnání, například pohledem na občanský zákoník Spolkové republiky Německo. Ten v § 138 jednak říká, že neplatný je právní obchod, který odporuje dobrým mravům, jednak dodává, že neplatný je především právní obchod, kterým někdo tím, že využije tísně, nezkušenosti, nedostatku schopnosti úsudku nebo značného nedostatku pevné vůle druhého, si sobě nebo někomu třetímu za službu dá slíbit nebo poskytnout majetkové výhody, které v nápadném nepoměru službě odporují. Touto druhou větou jsou v podstatě hranice lichevní smlouvy vymezeny, zatímco ve větě první je obsažena generální klauzule týkající se dobrých mravů, se kterou pracuje i náš současný občanský zákoník. Obsah dobrých mravů pak německá judikatura nejčastěji vymezuje z *pocitu sounáležitosti všech spravedlivě uvažujících lidí*.¹³⁷ Rovněž podle německého práva jsou tedy dobré mravy určitými pravidly vyvozenými z obecných mravních hodnot sdílených většinou společnosti, přičemž soudce musí vycházet při posuzování věci z těchto kritérií, nikoliv z toho, jak dobré mravy vnímá on sám. Na odpovědnost občanskoprávní pak logicky navazuje odpovědnost trestní, kterou je možno odvodit z německého trestního zákoníku § 291, kde je lichvářský kontrakt charakterizován prakticky stejně, jako v zákoníku občanském, nicméně jsou zde i přímo rozvedeny typy smluv, kterých se lichevní jednání může dotýkat. Jedná se o smlouvy za pronájem prostorů k bydlení nebo s tím spojených vedlejších služeb, za poskytnutí půjčky, za jinou službu nebo za zprostředkování jedné z výše uvedených služeb.

---

¹³⁷ Jaroslav Salač, Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu Beckova edice Právní instituty , 2. vydání 2004 str. 40

Stejně jednolitým způsobem je lichevní jednání vymezeno v portugalském právu, kde na ustanovení občanského zákoníku článků 282, 283 a 1146 navazuje článek 226 trestního zákoníku, jak již bylo podrobně rozebráno v té části práce, která se týká zahraničních právních úprav. Dodát lze ještě, že portugalský občanský zákoník zná i obecné ustanovení o smlouvách proti dobrým mravům, které je pojmově i obsahově širší a zahrnuje, stejně jako zmíněná obecná úprava německého občanského zákoníku, všechny smlouvy, které se přičítají morálce a lichevní smlouvy jsou ve vztahu k tomuto obecnému spektru smluv proti dobrým mravům speciální skutkovou podstatou a zvlášť vyčleněnou podmnožinou. Dobré mravy jsou v rozhodovací činnosti Nejvyššího soudu Portugalska charakterizovány jako *etická pravidla dodržovaná čestnými a spravedlivými lidmi jednajícími v dobré víře, která jsou charakteristická pro chování takových lidí v naší společnosti*.¹³⁸ Podle Nejvyššího soudu *pokud je výsledek dosažen způsobem společensky zavrženíhodným, zvláště díky způsobení závažné škody cizím zájmům, dá se odvodit porušení převažující společenské morálky z prostředků použitých k dosažení vytýčeného cíle, který však sám o sobě nemusí být nezákonný - například není nezákonné koupit nemovitost*.¹³⁹

Porovnáváme-li tedy současné právní úpravy německou a portugalskou se starší úpravou z období rakouskouherské monarchie a první republiky, dojdeme k závěru, že jsou si svým obsahem a účelem velmi podobné, prakticky totožné, avšak v současném českém právu taková komplexní úprava chybí.

3. Smlouva o půjčce – nejtypičtější podklad pro lichevní smlouvu

3.1. Základní vymezení

Smlouva o půjčce je občanskoprávní smlouvou, která bývá nejčastěji spojována s lichvou jako takovou. Již rozhodovací praxe trestních soudů v době první republiky rozlišovala lichvu úvěrovou a lichvu ostatní, přičemž ta první byla postihována na základě tehdejších trestních předpisů přísněji. Smlouva o půjčce je na základě svého charakteru – přenechání věcí,

¹³⁸ Supremo Tribunal de Justica de 1 de Fevereiro de 2000 – WWW.dgsi.pt, STJ 1-2-2000, sp.zn.případu n.99A1061

¹³⁹ Supremo Tribunal de Justica de 27 de Janeiro de 2007 – WWW.dgsi.pt, STJ 27-1-2007, sp.zn.případu n.03A3043

určených podle druhu, zejména peněz, dlužníkovi za úplatu na určitý čas, tím typem občanskoprávního kontraktu, který lze zneužít k poškození protistrany smlouvy způsobem pro lichvu typickým.

V § 658 občanského zákoníku se výslovně říká, že při peněžité půjčce lze dohodnout úroky a při nepeněžité půjčce lze sjednat místo úroků plnění přiměřeného většího množství nebo věcí lepší jakosti, zpravidla téhož druhu. Při stanovení výše takové úplaty ve prospěch věřitele může dojít k nápadnému nepoměru mezi plněním věřitele a protiplněním dlužníka.

Další nerovnosti na obou stranách pak mohou vyplynout ze zajišťovacích institutů, mám na mysli zejména ty nejčastěji používané - smluvní pokutu nebo zástavu (ta může být v praxi, ve smlouvě, realizována několika způsoby – formou zástavního práva, formou tzv. propadné zástavy, nebo zajišťovacím převodem práva). Nápadný nepoměr mezi plněními, který je (nebo spíše měl by být) objektivně rozpoznatelný doprovází u lichevních smluv subjektivní situace na straně dlužníka – například stav tísně nebo nezkušenost a subjektivní postoj věřitele – zneužití dlužníkovy stavu.

3.2.Nepoměr mezi vzájemnými plněními – prosté kvantitativní hledisko

Prvním a zásadním problémem, který v případě lichvářských smluv nastává, je rozhodnout, zda je nepoměr mezi plněním ve prospěch dlužníka a protiplněním ve prospěch věřitele, tak příkrý, že jde o právní úkon příčící se dobrým mravům, tedy o právní úkon absolutně neplatný. Na příkladu dvou různých soudních rozhodnutí lze dokázat, že soudy se u nás k tomuto problému staví velmi opatrně a je třeba již velmi výrazného rozdílu mezi oběma plněními, aby v něm spatřovaly jednání proti dobrým mravům.

Krajský soud v Ostravě¹⁴⁰ konstatuje, že *sjednání stoprocentního úroku za jeden rok při půjčce peněz podle § 657 občanského zákoníku je v této části neplatným právním úkonem pro rozpor s dobrými mravy (§ 3/1, § 39 občanského zákoníku)*. Ve věci vzal soud za prokázané, že 26. 10. 1992 byla mezi účastníky uzavřena smlouva o půjčce podle § 657 občanského zákoníku, žalobce půjčil žalovanému částku 40.000,- Kč a žalovaný se zavázal vrátit do konce dubna 1993 částku 60.000,- Kč, účastníci si tedy dohodli za půjčení finanční částky úplatu ve

¹⁴⁰ Krajský soud v Ostravě - 12 Co 740/95

formě úroků ve výši 50% půjčené částky za dobu půl roku, což činí stoprocentní roční úrok. Je konstatováno, že občanský zákoník neobsahuje žádné ustanovení o tom, do jaké výše je možné sjednat úroky při půjčce peněz. V daném případě však krajský soud dospěl k závěru, že smlouva je neplatným právním úkonem, neboť byl sjednán nepřiměřeně vysoký úrok 100% ročně, tedy úrok, vysoce přesahující úrokovou míru, obvyklou v té době v praxi peněžních ústavů.

3.3. Nepoměr mezi plněními – srovnání s úrokovými sazbami bank

Stejný závěr plyne i z jiného rozhodnutí, tentokrát Nejvyššího soudu¹⁴¹, kdy je výslovně řečeno, že *v rozporu s dobrými mravy je zpravidla výše úroků sjednaná ve smyslu ustanovení § 658/1 občanského zákoníku, která podstatně přesahuje úrokovou míru v době jejich sjednání obvyklou, stanovenou zejména s přihlédnutím k nejvyšším úrokovým sazbám uplatňovaným bankami při poskytování úvěrů.*

Okresní soud měl ve věci za prokázané a krajský soud mu následně přisvědčil, že úroková míra u úvěrů, poskytovaných bankami, činila ve sledovaném období 9% - 15,5% ročně a že žalobce neměl dobré vyhlídky na získání úvěru u peněžního ústavu, rozhodně by tak nezískal prostředky na úhradu svých dřívějších dluhů u jiných fyzických osob. Dohoda o výši úroků ve výši 5% měsíčně (60% ročně) však podle prvního soudu nepředstavuje v projednávané věci ujednání, které odporuje dobrým mravům. *Je totiž třeba respektovat „zásadu smluvní volnosti“ vzhledem k tomu, že žalobce dostal půjčku „rychle“, aniž by si žalovaný „osoboval jakékoliv právo rozhodovat o účelu využití prostředků“, že půjčku „získal opakovaně, ačkoliv už v prvním případě sám tvrdí neschopnost splácet úroky“, závazek k úhradě úroků ve výši 5% měsíčně byl „součástí jeho hospodářského rizika“ a „čtyřnásobný úrok z půjčky oproti peněžním ústavům ještě nedosahuje takové intenzity, aby bylo možno učinit závěr, že je právní úkon neplatným“.* Krajský soud jako soud odvolací k tomu doplnil, že *dohodnutý úrok převyšuje obvyklou úrokovou míru peněžních ústavů, to však ještě neznamená, že předmětné ujednání o úrocích je v rozporu s dobrými mravy. Žalobce podle krajského soudu šel do rizika, to však musí být plně na něm a šlo mu o získání prostředků rychle a v hotovosti, což mu žalovaný zajistil, i opakovaně. Žalovaný logicky vysvětlil, že měl k dispozici volné prostředky,*

¹⁴¹ Nejvyšší soud sp.zn. sp.zn. 21Cdo 1484/2004 z 15. 12. 2004

kteří tímto způsobem hodlal zhodnotit, proto není ujednání o úrocích neplatné podle § 39 občanského zákoníku.

Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí během dovolacího řízení oproti tomu konstatuje, že *občanský zákoník a ani jiné právní předpisy výslovně nestanoví, do jaké výše lze při peněžité půjčce sjednat úroky. Z této skutečnosti však nelze úspěšně dovozovat, že by výše úroků závisela jen na dohodě účastníků smlouvy o půjčce, že by nepodléhala žádnému omezení. U dohody o úrocích při peněžité půjčce totiž platí ustanovení § 3 odst. 1 občanského zákoníku, podle něhož výkon práv a povinností, vyplývajících z občanskoprávních vztahů nesmí být v rozporu s dobrými mravy. Nemohou být žádné pochybnosti o tom, že nepřiměřeně vysoké úroky sjednané při peněžité půjčce jsou obecně považovány za odporující obecně uznávaným pravidlům chování a vzájemným vztahům mezi lidmi a mravním principům společenského řádu, že tedy jsou v rozporu s dobrými mravy. Hlediska zdůrazněná soudy nižších stupňů naopak nasvědčují tomu, že žalobce při uzavírání smluv o půjčce (včetně dohody o výši úroků) pravděpodobně jednal v tíživé situaci (byť nemusela dosáhnout intenzity vyžadované pro naplnění skutkové podstaty lichvy dle ustanovení § 253 tr. zákona, což by smlouvu činilo neplatnou přímo pro rozpor se zákonem), která ho vedla k tomu, aby souhlasil se sjednáním úroků z půjčené částky ve výši 5% měsíčně (tj. 60% ročně) při splatnosti půjčky za tři roky od uzavření smluv.*

Pro závěr, zda dohodnuté úroky jsou nepřiměřené a tedy odporující dobrým mravům, však soudy nižších stupňů zmíněná hlediska nemohou být významná. V souladu s dobrými mravy při sjednávání úroků při peněžité půjčce je takové jednání věřitele, který se při peněžité půjčce „spokojí“ – bez ohledu na to, v jaké situaci se nachází dlužník – s přiměřenou výší úplaty (odměny) za užívání půjčené jistiny, který tedy své volné peněžité prostředky hodlá „zhodnotit“ běžným (obvyklým) způsobem, rovněž v případě, že dlužník uzavírá smlouvu o půjčce v situaci pro něj obtížné. Nelze totiž přehlédnout, že dlužník uzavírá smlouvu o půjčce a dohodu o úrocích z půjčené částky často právě z důvodu své tíživé finanční situace. Neodpovídá obecně uznávaným pravidlům chování a vzájemným vztahům mezi lidmi a mravním principům společenského řádu, aby dlužník v takové situaci poskytoval (musel poskytovat) věřiteli nepřiměřené, nebo dokonce „lichvářské“ úroky. Dovolací soud proto dospěl k závěru, že nepřiměřenou, a tedy odporující dobrým mravům, je zpravidla taková výše úroků, sjednaná ve smyslu ustanovení § 658/1 občanského zákoníku, která podstatně přesahuje úrokovou míru v době jejich sjednání obvyklou, stanovenou zejména s přihlédnutím

k nejvyšším úrokovým sazbám, uplatňovaným bankami při poskytování úvěrů nebo půjček. *V tomto případě, kdy úroky převyšují téměř čtyřnásobně horní hranici obvyklé úrokové míry, je odůvodněn právní závěr, že šlo o ujednání, které je v rozporu s dobrými mravy, tedy ve smyslu ustanovení § 39 občanského zákoníku neplatné.*

3.4.Celkový pohled na nerovnost mezi plněními

Pokud jde o první rozhodnutí Krajského soudu v Ostravě, úrok 100% ročně byl shledán úrokem lichvářským, neboť velmi podstatně převyšoval úrok obvyklý v té době u peněžních ústavů. Z rozhodnutí nijak nevyplývá, že by se soud zvlášť zabýval tím, jaký úrok obvyklý u peněžních ústavů v té době byl, nicméně vycházel z jeho samotné výše a z toho, že byl sjednán na poměrně krátké období. Lze jen říci, že ač výše obvyklých úroků, které sjednávaly v té době peněžní ústavy, je v rozhodnutí téměř pominuta, na první pohled je zřejmé, že není v souladu s morálními pravidly, principy slušnosti, požadovat tak vysoký úrok, který byl v této smlouvě dohodnut. Svým charakterem jde o kontrakt natolik křiklavý a nerovný, že stěží mohlo být rozhodnuto jiným způsobem. Také je důležité si uvědomit, že rozhodující soud se rovněž nezabýval případnou existencí tísně nebo nezkušenosti, rozumové slabosti, resp. nějakých dalších omezení na straně poškozené, ačkoliv tíseň na straně dlužníka je obvyklým subjektivním znakem u smluv proti dobrým mravům, jejichž podmnožinou jsou lichvářské smlouvy. Přesto bylo na základě „pouhého“ nepoměru mezi oběma plněními konstatováno, že se jedná o smlouvu proti dobrým mravům, a tedy neplatnou.

Ve druhém z rozebíraných rozhodnutí se již soudy, ať již jde o soud prvního stupně, soud odvolací nebo dovolací, velmi podrobně a pečlivě zabývaly obvyklou úrokovou sazbou peněžních ústavů v místě a době, kde byla smlouva o půjčce sjednána, dále se dotýkaly i otázek, zda se strana poškozená nacházela ve stavu tísně a zda enormním způsobem potřebovala získat úvěr případně i za nevýhodných podmínek.

Všechny soudy pak dospívají prakticky ke stejným závěrům, jde-li o podmínky smlouvy a způsob jejího sjednání. Úroky, které byly ve smlouvě obsaženy, několikanásobně převyšovaly úrokovou míru obvyklou pro peněžní ústavy. Je i zřejmé, že žalobce, který byl v nelehkém postavení, potřeboval získat úvěr, jednal za stavu, kdy neměl dobré vyhlídky na získání úvěru u peněžních ústavů, nemohl získat prostředky na úhradu svých dřívějších dluhů u jiných fyzických osob. Na straně žalovaného, tedy věřitele, pak hrálo roli, že si neosoboval jakékoliv

právo rozhodovat o účelu využití prostředků, že je poskytl rychle i opakovaně, že měl volné prostředky, které hodlal takto zhodnotit.

Po shodné rekapitulaci skutkového stavu věci se však závěry dovolacího soudu diametrálně rozcházejí s tím, jak vyřešily věc soudy nižších stupňů. Podle nich bylo jednání žalobce součástí jeho hospodářského rizika, čtyřnásobný úrok z půjčky oproti peněžním ústavům ještě nedosahuje takové intenzity, aby bylo možno učinit závěr, že je právní úkon neplatným, je totiž třeba respektovat „zásadu smluvní volnosti“. Oproti tomuto argumentuje dovolací soud, že úrok čtyřnásobně převyšující horní hranici obvyklé úrokové míry je ujednání, které je v rozporu s dobrými mravy, tedy ve smyslu ustanovení § 39 občanského zákoníku je neplatné. To proto, že v souladu s dobrými mravy při sjednávání úroků při peněžité půjčce je jednání věřitele, který se spokojí bez ohledu na to, v jaké situaci se nachází dlužník (nota bene když v tomto případě dlužník jednal v tíživé situaci) s přiměřenou výší úplaty za užívání půjčené jistiny, kterou hodlá zhodnotit běžným způsobem, i v případě, kdy dlužník uzavírá smlouvu o půjčce v situaci pro něj obtížné. Nejvyšší soud pranýřuje nejen výši úroku, který byl sjednán (tedy objektivní hledisko odlišující lichvářský kontrakt), zdůrazňuje navíc, že není v souladu s dobrými mravy, aby věřitel zneužíval při uzavírání smlouvy o půjčce tíživé hospodářské situace dlužníka (tedy subjektivní hledisko). Rovněž nepokládá za rozhodující, z jakého důvodu se dlužník dostal do svého nepříznivého postavení, důležité je, že věřitel o této situaci věděl, hodlal jí bezohledně využít ve svůj prospěch, což odporuje slušným pravidlům obchodního styku i obecným společenským pravidlům. Rozhodnutí dává zcela jasně najevo, že smluvní volnost nemůže jít do rozporu se zákonem samotným, že institut dobrých mravů je součástí našeho právního pořádku, který nelze obcházet extenzivním výkladem smluvní volnosti při uzavírání smluv mezi stranami, ačkoliv je nepochybné, že také institut smluvní volnosti je reálnou součástí našeho právního řádu. Tato volnost však může být využívána pouze v mezích zákona a v souladu se zákonem, nemůže existující kogentní zákonná omezení ignorovat nebo obcházet.

Za poslední, velmi přínosný závěr posledně citovaného rozhodnutí, je třeba pokládat další rozlišení, které je zde obsaženo. Pokud by lichvářský kontrakt dosáhl intenzity trestného činu lichvy podle § 253 odst. 1 tr.zákona (trestního předpisu v té době účinného), nejednalo by se o neplatnost občanskoprávního úkonu pro rozpor s dobrými mravy (contra bonos mores), nýbrž pro přímý rozpor se zákonem (contra legem). O vině a trestu za takové jednání však může

rozhodnout jen soud v trestním řízení, proto je nezbytnou podmínkou konstatování přímého rozporu se zákonem u takové smlouvy předcházející pravomocné trestní rozhodnutí o vině.

3.5.Smluvní volnost

Klíčovému problému smluvní volnosti se zvláště věnuje rozhodnutí Krajského soudu v Ústí nad Labem¹⁴², jímž byla posuzována smlouva o půjčce obsahující ustanovení ve znění: „*Účastníci si výslovně nepřejí, aby kdokoliv považoval sankční pokutu a penále, za lichvu, jak se někdy mylně uvádí, neboť tyto sankce nabývají účinnosti teprve až případně nesplnění ujednání této smlouvy. Tedy jen v případě neseriózního nebo podvodného jednání dlužníka. Tomuto jednání se také říká tunelování. Na tomto se smluvní strany výslovně dohodly, a i tak jsou (i musí být) tyto smluvní sankce chápány, neboť je toto svobodná a vážná vůle všech účastníků této smlouvy*“.

Postoj krajského soudu k tomuto článku smlouvy je takový, že *bez ohledu na jeho znění a zařazení do smlouvy, má přednost její celkové posouzení, zda jde o tzv. lichvěvní smlouvu a zda proto netrpí absolutní neplatností podle § 39 občanského zákoníku. Zmíněná verifikační činnost nalézacího soudu nemůže být vytěsněna nebo podmíněna např. tím, že ji účastníci případnou protiprávnost – v rámci formulované preventivní kautely, odkazující na princip smluvní autonomie, vyloučí v samotném písemném kontraktu. I za situace, že je ve smlouvě obsažena, je třeba posoudit, zda povinná smluvní strana nepřistupovala k jejímu uzavření v nezkušenosti, tísní, rozumové slabosti nebo za rozrušení, tedy za takové situace, která může mít zásadní význam pro posouzení věci.*

Tímto rozhodnutím je prakticky rozváděno a potvrzováno, že smluvní volnost nemůže být důvodem, na který se budou strany při uzavírání nezákonných občanskoprávních závazků odvolávat, pokud by chtěly vyloučit jejich přezkum ze strany soudů.¹⁴³ Smluvní volnost se může uskutečňovat jen v zákonných hranicích a tento institut nemůže být zneužíván silnější stranou v rámci uzavíraného závazku, aby bylo poškození slabší strany posvěceno tak, že si účastníci smlouvy dohodnou, že ze „svobodné vůle“ si nepřejí, aby se soud zabýval tím, zda je jejich smlouva v souladu se zákonem, či nikoliv. Nad rámec samotné zákonné úpravy,

¹⁴² Krajský soud v Ústí nad Labem 10Co 646/2004

¹⁴³ Širokou možností k vyloučení soudů z přezkumu občanskoprávních smluv v českém právním řádu však dává rozhodčí řízení, jak bude pojednáno v této práci podrobně dále.

logicky vzato, není třeba žádných složitých argumentů, aby byly vyvráceny zcela účelové konstrukce o „smluvní svobodě“. Je zcela evidentní, že kde je na jedné straně přítomna tíseň, problematické hospodářské postavení, potřeba za této situace přijmout třeba i velmi nevýhodné podmínky protistrany, tam nemůže být žádná řeč o svobodě vůle k uzavírání závazku. Případné ustanovení smlouvy o smluvní svobodě pak slouží výhradně k ospravedlnění nezákonného jednání strany, která chce z věci těžit, nejde o vyjádření skutečné a svobodné vůle stran občanskoprávního vztahu.

4. Smluvní pokuta – zajišťovací institut často zneužívaný v lichevních smlouvách

4.1. Základní vymezení smluvní pokuty

Zajišťovacím institutem, který velmi často figuruje ve smlouvách o půjčce a stává se tak předmětem úvah, zda, v tom, či onom konkrétním případě, má nebo nemá lichvářský charakter, zda je nebo není v rozporu s dobrými mravy, je bezesporu smluvní pokuta. Její úpravu je možno najít v § 544 a násl. občanského zákoníku, zvláštní ujednání o smluvní pokutě pro obchodní vztahy jsou pak obsažena v §§ 300 – 302 obchodního zákoníku.

Smyslem smluvní pokuty je vést strany občanskoprávního kontraktu ke kázni, k dodržení smlouvy. Jestliže je porušena povinnost vymezená ve smlouvě, vzniká tomu, v jehož neprospěch je smluvní pokuta sjednána, povinnost zaplatit určitou finanční částku protistraně, a to i za situace, kdy druhému účastníkovi smlouvy nevznikne žádná škoda. Dlužník je i nadále, nevyplývá-li ze smlouvy něco jiného, povinen splnit povinnost, která je smluvní pokutou zajištěna, věřitel naopak není oprávněn požadovat náhradu škody, způsobenou porušením povinnosti, na kterou se vztahuje smluvní pokuta, pokud ze smlouvy nevyplývá něco jiného.

Výši smluvní pokuty a způsob jejího vyměření ponechává zákon zcela na účastnících smlouvy. To však neznamená, že účastníci mohou postupovat svévolně a neomezeně. I u smluvní pokuty, jak již bylo předesláno, se řeší otázka, zda se nedostala svojí výší do rozporu s dobrými mravy z hlediska § 3 odst. 1 občanského zákoníku. Druhým, poměrně zásadním problémem, kterým se judikatura zabývá souvisícím přímo s výší smluvní pokuty a jejím

posouzením s ohledem na platnost jejího sjednání, je způsob, jakým je možno ji vymežit, jestli případná neplatnost ujednání smlouvy nemůže vyplývat již ze způsobu jejího vyměření, který by mohl být přímo proti zákonu, či zákon obcházet, popřípadě by nemusel respektovat institut dobrých mravů. Třetím důležitým problémem je možnost moderovat výši smluvní pokuty soudním rozhodnutím.

4.2.Přiměřenost výše smluvní pokuty – kvantitativní hledisko

Nejvyšší soud v jednom případě rozhodl, že *smluvní pokuta nemůže být platně sjednána ve výši čtyřnásobku půjčené částky za rok pro rozpor s dobrými mravy. Je nepřípustné, aby si účastníci ve smlouvě o půjčce ve výši 30.000,- Kč domluvili fixní částku smluvní pokuty 10.000,- Kč za každý započatý měsíc prodlení se splácením dluhu.*¹⁴⁴

Soud se zabývá toliko kvantitativním posouzením věci a neplatnost ujednání o smluvní pokutě vidí v tom, že za každý měsíc prodlení se stanoví smluvní pokuta ve výši odpovídající jedné třetině celkově dlužné částky¹⁴⁵. Nejsou zde rozebírána jiná kritéria ani účel nebo funkce posuzovaného institutu. Nicméně rozhodnutí obsahuje velmi příhodný návod ke stanovení nepřiměřené výše smluvní pokuty z hlediska poměru k zajišťované povinnosti.

4.3.Hledisko založené na funkcích smluvní pokuty

V jiném rozhodnutí Nejvyšší soud vymezuje, že *při zkoumání platnosti ujednání o smluvní pokutě z pohledu dobrých mravů je nutno uvážit její tři funkce a to: preventivní, uhrazovací a sankční. Přiměřenost výše smluvní pokuty je třeba posoudit s přihlédnutím k celkovým okolnostem úkonu, jeho pohnutkám a účelu, který sledoval a k výši zajištěné částky, z níž lze také usoudit na nepřiměřenost smluvní pokuty s ohledem na vzájemný poměr původně zajištěné a sankční povinnosti. V případě, který soud posuzoval, se jednalo o placení nájemného činící čtvrtletně 2.495,- Kč, které bylo zajištěno smluvní pokutou ve výši 1% za každý den prodlení s jeho úhradou až do zaplacení. Podle Nejvyššího soudu není možné, aby smluvní pokuta mohla být sjednána v neomezené výši. Zatímco smluvní pokuta, sjednaná ve*

---

¹⁴⁴ Nejvyšší soud sp.zn. 15 Co 126/94

¹⁴⁵ Je namístě srovnat použité poměřovací hledisko v tomto rozhodnutí s prvním soudním rozhodnutím v části týkající se samotné výše úroků u smlouvy o půjčce, jde totiž o závěr velmi podobný.

*výši zhruba 0,5% denně z dlužné částky je posuzována stávající judikaturou jako platné ujednání, které je v souladu s dobrými mravy, ujednání o smluvní pokutě ve výši 1% denně je považováno za neplatný právní úkon příčící se dobrým mravům.*¹⁴⁶

Kromě specifikace funkcí smluvní pokuty, klade Nejvyšší soud důraz na posouzení účelu smluvní pokuty, jak vysokou částku pokuta zajišťuje a poměr mezi původní a sankční povinností. Na tomto místě je dobré si povšimnout, že posledně zmíněné hledisko posouzení je možno aplikovat pouze na smluvní poutu určenou fixní částkou nebo procentuelní jednorázovou částkou odvozenou od částky dlužné. V případě jejího vyměření pomocí procentní sazby za určitý časový úsek prodlení s plněním povinnosti v budoucnosti není při sjednání smlouvy zřejmé, jak vysoká bude celková smluvní pokuta, protože plynutím času při otálení se splněním povinnosti se výše sankčního závazku zvyšuje a srovnáním kvantity primární a sankční povinnosti bychom dospěli k nelogickému závěru, že ten, kdo je v prodlení delší dobu je zvýhodněn z toho důvodu, že částka smluvní pokuty za dobu jeho prodlení příliš narostla a tím se stala pokuta nepřiměřenou.

4.4. Účel smluvní pokuty

Rovněž v dalším rozhodnutí¹⁴⁷ Nejvyšší soud vyvozuje přiměřenost výše smluvní pokuty z pohledu zajištěné povinnosti (například povinnost uzavřít určitou kupní smlouvu) a jen podpůrně z pohledu závazků, které měly na podkladě následně uzavřené smlouvy teprve vzniknout (převod vlastnického práva oproti zaplacení kupní ceny). Pro naplnění uhrazovací funkce smluvní pokuty je třeba, aby její výše představovala souhrn eventuelně v úvahu přicházejících škod, které lze v daném případě v důsledku porušení zajištění povinnosti očekávat. Převyšuje-li však výrazně výši skutečně vzniklé škody, je výše smluvní pokuty nepřiměřená a ujednání o ní je pro rozpor s dobrými mravy neplatné.

Dovolací soud – Nejvyšší soud – v této věci uzavírá, že *smluvní pokutou nebyla zajištěna povinnost zaplatit žalovaným kupní cenu, která byla sjednána částkou 73 mil. Kč, taková povinnost žalobkyni nikdy nevznikla, proto je nepřijatelné posuzovat přiměřenost výše smluvní*

---

¹⁴⁶ Nejvyšší soud sp.zn. 33 ODo 438/2005 z 30.5.2007 a také např. Nejvyšší soud sp.zn. 33 CDo 2248/2009 z 24.3.2011

¹⁴⁷ Nejvyšší soud sp.zn. 33 ODo 890/2002 z 23.11.2003

pokuty vzhledem ke kupní ceně. Smluvní pokutou ve výši 14 mil. Kč byla v souladu se zněním smlouvy zajištěna zejména povinnost žalobkyně uzavřít kupní smlouvu do určitého data, předmětem kupní smlouvy byl převod vlastnického práva k nemovitosti za kupní cenu 73 mil. Kč, a dále uzavřít smlouvu o zřízení zástavního práva zajišťující budoucí pohledávku ve výši 46 mil. Kč. Smluvní pokutou zajištěný závazek tudíž spočíval v povinnosti uzavřít zmíněné dvě smlouvy, přičemž žalobkyni nikdy nevznikla ani povinnost zaplatit kupní cenu, ani pohledávka ve výši nedoplatku kupní ceny, která měla být zajištěna zřízením zástavního práva. Přiměřenost výše smluvní pokuty je proto třeba posuzovat především z pohledu zajištěné povinnosti uzavřít shora uvedené smlouvy, jen podpůrně z pohledu závazků, které měly na podkladě těchto smluv teprve vzniknout. Má-li být smluvní pokuta z hlediska jejího souladu s dobrými mravy přiměřená funkcím, které má plnit, jeví se sjednaná výše smluvní pokuty v daném případě nepřiměřená. Jak funkci preventivní, tak i funkci sankční, by smluvní pokuta z hlediska společenských, kulturních a mravních norem (tzn. dobrých mravů) plnila i tehdy, byla-li by sjednána v několikanásobně nižší hodnotě (ve výši původně ujednaných 2 mil. Kč). I tak by byla pro žalobkyni dostatečným stimulem ke splnění povinnosti a dostatečnou sankcí pro případ, že jí nedostojí. Smluvní pokuta svojí výší nezanedbatelně překračuje částku, jejíž výši lze považovat za mravnou, již z rámce dobrých mravů vybočuje. Tato skutečnost se projevuje o to výrazněji, je-li sjednaná výše smluvní pokuty zvažována z pohledu její uhrazovací funkce. Pro naplnění této funkce smluvní pokuty je třeba, aby výše představovala souhrn eventuelně v úvahu přicházejících škod, které lze v daném případě v důsledku porušení zajištěné povinnosti očekávat. Převyšuje-li však výrazně výši skutečně vzniklé škody, je výše smluvní pokuty nepřiměřená a ujednání o ní je pro rozpor s dobrými mravy neplatné.

Upozorňuji však, že nedávno Nejvyšší soud vyslovil právě opačný názor : *Dlužník je povinen zaplatit smluvní pokutu bez ohledu na to, zda věřiteli vůbec nějaká škoda vznikla a nemůže se bránit ani tím, že smluvená výše pokuty je evidentně v nepoměru ke vzniklé škodě.*¹⁴⁸ Nutné je ovšem dodat, že se tak stalo v obchodněprávní věci, kde byly vztahy založeny podnikateli podle obchodního zákoníku a tudíž může být smyslem tohoto judikátu zdůraznit, že na tyto vztahy a na profesionální obchodníky podle posledních trendů v české legislativě a judikatuře nelze obecně vztahovat kautely chránící strany v občanskoprávních vztazích.

---

¹⁴⁸ Nejvyšší soud sp.zn. 23 Cdo 484/2009 z 28.4.2011

4.5. Zhodnocení dopadu konstrukce výše smluvní pokuty podle jejího účelu

Shora podrobně rozebraným rozhodnutím týkajícím se zajištění povinnosti uzavřít v budoucnosti kupní a zástavní smlouvu, je kladen akcent na uhrazovací funkci smluvní pokuty. Tato je dávana do souvislosti se skutečně vzniklou škodou, její výší. Za zmínku stojí, že dle Nejvyššího soudu, *má být smluvní pokuta stanovena s ohledem na reálně hrozící škodu.*¹⁴⁹ *Pokud však po jejím vzniku smluvní pokuta nepřiměřeně převyšuje skutečně vzniklou škodu, jde o ujednání neplatné pro rozpor s dobrými mravy.* Předdesílám, že občanský zákoník nezná, na rozdíl od zákoníku obchodního, institut moderačního práva soudu smluvní pokutu snížit, tudíž musí být, v případě zjištění, že je nepřiměřeně vysoká, neplatné celé ustanovení o smluvní pokutě.

Postoj Nejvyššího soudu je tak zajímavý z několika důvodů. Především nedává návod, jakým způsobem smluvní pokutu stanovit, když nelze předem poctivě odhadnout výši hrozící škody, nesprávnost odhadu je pak přičtena zcela k odpovědnosti osoby, v jejíž prospěch je smluvní pokuta sjednána. V případě nesplnění povinnosti osobou zavázanou, i když nevznikne avizovaná škoda, jdou nepříznivé následky oboustranného smluvního ujednání pouze k tíži osoby oprávněné, tudíž strany kontraktu, která porušení smlouvy primárně nezavinila. Také může nastat případ, kdy nevznikne tak vysoká škoda, jaká je předpokládána. Strana oprávněná, uplatní-li nárok na smluvní pokutu, pak ponese veškeré nepříznivé následky. Bude-li se strana povinná bránit soudně, může být výše nároku posouzena rozhodujícím soudem jako nepřiměřená a ujednání smlouvy o smluvní pokutě se může stát neplatným.

Dalším důležitým momentem je fakt, že zmíněné rozhodnutí Nejvyššího soudu je naprosto neaplikovatelné na smluvní pokutu stanovenou procentní sazbou za časový úsek prodlení dlužníka se splněním závazku, protože procentní sazba bývá obvykle stanovena mechanicky a v drtivé většině smluv se vůbec nepoměřuje výše smluvní pokuty s reálně hrozící škodou v určitém konkrétním případě. Na podporu svého tvrzení uvádím, že právnické nebo fyzické osoby zabývající se půjčováním peněz běžně používají pro všechny své dlužníky většinou

---

¹⁴⁹ Nejvyšší soud sp.zn. 33Cdo 2248/2009 z 24.3.2011

stejnou procentní sazbu smluvní pokuty za stejný úsek prodlení, těžko lze uzavřít, že je tím zohledněna konkrétní škoda hrozící porušením povinnosti.

Rozhodnutí též nepočítá s možností, že si strany ve smlouvě dohodnou, že zaplacením smluvní pokuty není dotčeno právo uplatňovat náhradu škody (nad rámec smluvní pokuty - § 545/2 občanského zákoníku). V takovém případě smluvní pokuta celou svojí výší bude přecházet nad rámec své „uhrazovací funkce“ a stane se prostou sankcí. Závěr o závislosti její výše převážně na uhrazovací funkci by tak přímo kolidoval se zákonnou úpravou, která počítá i s tím, že smluvní pokuta a náhrada škody mohou ve smlouvě obstát vedle sebe. Srovnání výše smluvní pokuty a skutečně vzniklé škody a vázání posouzení platnosti ujednání o smluvní pokutě převážně na toto hledisko se tak jeví jako rozporuplné jednak s nastíněnou možností podle občanského zákoníku požadovat obojí (i smluvní pokutu, i náhradu škody), jednak je nepoužitelné na smluvní pokutu stanovenou paušálně, nekonkrétně, mechanicky, procentní sazbou za prodlení (jestliže ovšem není spíš už jen samotný tento způsob stanovení smluvní pokuty důvodem pro neplatnost takového ujednání – jak bude rozebráno dále).

4.6. Způsob stanovení smluvní pokuty - dopad na posouzení jejího vztahu k zajišťovací povinnosti

Ke smluvní pokutě stanovené procentní sazbou vázanou na dobu prodlení s plněním závazku se Nejvyšší soud vyjádřil v jiném případě¹⁵⁰, když řekl, že *pevně stanovenou smluvní pokutu by bylo možno považovat za nepřiměřenou s ohledem na poměr mezi hodnotou zajištěné pohledávky a výší smluvní pokuty, kterou by v takovém případě byl dlužník povinen zaplatit i třeba jen za několik dní prodlení. Stejně měřítko však nelze použít, dosáhne-li smluvní pokuta zajištěné pohledávky určité výše v důsledku dlouhodobého prodlení dlužníka, zde se výše smluvní pokuty plně odvíjí od doby, po kterou dlužník své smluvní pokutou zajištěné povinnosti neplní, čím delší je doba prodlení, tím vyšší je smluvní pokuta. Jinak řečeno – na nepřiměřenost smluvní pokuty nelze usuzovat z její celkové výše, je-li důsledkem dlouhodobého prodlení a s tím spojeným navyšováním o jinak přiměřenou „denní sazbu“ smluvní pokuty. Případ se týká situace, kdy účastníci smlouvy sjednali smluvní pokutu ve výši 0,5% s dlužné částky za každý den prodlení (tj. 182,5% ročně). Smluvní pokuta zajišťovala včasné zaplacení půjčky ve výši 206.280,- Kč.*

---

¹⁵⁰ Nejvyšší soud sp.zn. 32 Odo 1299/2006 z 24.7.2007

Z tohoto rozhodnutí vyplývá, že nelze použít poměření celkového rozsahu smluvní pokuty k rozsahu povinnosti, která měla být splněna za situace, kdy je smluvní pokuta určena z dlužné částky procentuelně k určitému časovému úseku prodlení. Výše pokuty je pak ovlivněna dobou, po kterou dlužník svoji povinnost zajištěnou smluvní pokutou neplní (tedy - čím delší doba prodlení, tím vyšší smluvní pokuta).¹⁵¹

Naopak, u pevně stanovené smluvní pokuty, tedy určitou částkou za porušení určité povinnosti, lze oba protipóly – smluvní pokutu a jí zajištěnou povinnost poměřit. Toto rozhodnutí hovoří zcela a výhradně o poměru mezi povinnostmi, která měla být plněna a smluvní pokutou, nemluví o poměru smluvní pokuty a skutečně vzniklé škody, jako to bylo rozebráno v případě předešlém. Ovšem i z něj vysvítá naprostá nelogičnost a problematičnost zajištění smluvní povinnosti smluvní pokutou stanovenou procentní sazbou za dobu prodlení, neboť ta není poměřitelná se skutečnou hodnotou zajištěné povinnosti. Tím se dostávám od úvah o nepoměru a jeho určení ke způsobu výpočtu smluvní pokuty, přičemž oba problémy spolu velmi úzce souvisí.

4.7.Způsoby stanovení smluvní pokuty a jejich přípustnost podle zákona

V jedné z občanskoprávních věcí, kterou lze použít pro demonstraci, žalobce půjčil žalovanému částku 200.000,- Kč. Byla sjednána smluvní pokuta formou 2% z dlužné částky za každý den prodlení se zaplacením. Krajský soud v Českých Budějovicích měl ve svém rozhodnutí¹⁵² za to, že *ujednání smluvní pokuty formou dvouprocentního úroku z dlužné částky za každý den prodlení se zaplacením je neplatné, neboť odporuje ustanovení § 544 odst. 2 občanského zákoníku. Podle něj musí být výše smluvní pokuty určena ve smlouvě nebo být stanoven způsob jejího určení, avšak zásadně vždy musí být výše smluvní pokuty zjistitelná v okamžiku porušení smluvní povinnosti konkrétní jednorázovou částkou. Takovému způsobu určení smluvní pokuty odpovídá i její stanovení procentem z půjčené částky, pokud není výše smluvní pokuty přímo ve smlouvě uvedena konkrétní sumou. Nejde však o platně stanovený způsob jejího určení tehdy, jestliže nelze vyčíslit konkrétní peněžní výši smluvní pokuty v okamžiku porušení smluvní povinnosti, což v daném případě mělo být nezaplacení*

¹⁵¹ stejně tak i Nejvyšší soud sp.zn. 23 Cdo 231/2010 z 27.5.2010

¹⁵² Krajský soud v Českých Budějovicích 8 Co 2675/96

dohodnuté částky. Stanovení smluvní pokuty procentem z dlužné částky formou úroků za každý den prodlení obchází kogentní úpravu úroků z prodlení, obsaženou v § 517 odst. 2 občanského zákoníku, kde pro oblast občanskoprávních vztahů přetrvává jejich zákonná výše stanovená prováděcím předpisem (nařízení vlády č. 142/1994 Sb.).

Oproti tomuto vyslovenému názoru Nejvyšší soud v jiném rozhodnutí uvádí, že *ujednání, které výši smluvní pokuty ve smyslu § 544 a násl. občanského zákoníku činí závislou též na době, po kterou trvá porušení smluvní povinnosti (např. procentní částkou za každý měsíc prodlení), není neplatné.*¹⁵³ Dlužno dodat, že též v této věci měly soudy nižších stupňů názor opačný, jednalo se konkrétně o Krajský soud v Brně¹⁵⁴. I tento soud měl za to, že *stanovením procentní sazby za určitou dobu prodlení, v případě stanovení smluvní pokuty, je obcházeno zákonné ustanovení kogentního charakteru ohledně výše úroků z prodlení.* Nejvyšší soud oproti tomu argumentuje, že *takové ustanovení smlouvy neplatné není, že ujednáním musí být určena výše smluvní pokuty nebo stanoven způsob jejího určení. Odtud plyne požadavek na precizní vyjádření rozsahu smluvní pokuty, který stojí vedle obecných požadavků na určitost právního úkonu podle § 37 odst. 1 občanského zákoníku. Zákon ukládá, aby v písemném ujednání byla zachycena výše smluvní pokuty, přičemž umožňuje, aby se tak stalo dvěma způsoby. Buď je přímo stanovena výše smluvní pokuty s uvedením konkrétní peněžní částky, nebo musí být sjednán způsob, jakým bude výše smluvní pokuty v okamžiku porušení smluvní povinnosti určena. Ustanovení § 544/2 občanského zákoníku z pohledu určitosti ujednání o smluvní pokutě neklade podmínku, aby její výše byla předem (v okamžiku uzavření smlouvy) pevně stanovena, nýbrž vyžaduje pouze, aby k tomuto momentu bylo nepochybné, jakým způsobem, tzn. z hodnoty jakých veličin a jakým výpočtem, bude výše smluvní pokuty v případě porušení smluvní povinnosti zjištěna.*

Stejný rozpor řeší i další rozhodnutí Nejvyššího soudu¹⁵⁵, které rovněž dospívá k závěru, že *zákon nevylučuje možnost sjednání smluvní pokuty za prodlení s placením peněžitého závazku procentní sazbou. Výše smluvní pokuty, či způsob jejího určení je věcí dohody účastníků. Je proto možné její sjednání procentní částkou za každý den, či měsíc nebo rok prodlení, tedy stejným způsobem, jako v případě úroků z prodlení.* Rovněž v tomto případě měl předtím krajský soud - soud odvolací, názor opačný. Uzavřel, že *smluvní pokutu nelze*

¹⁵³ Nejvyšší soud sp.zn. 26 CDo 1109/2000 z 26.7.2000

¹⁵⁴ Krajský soud v Brně 44Co 282/99

¹⁵⁵ Nejvyšší soud sp.zn. 29 CDo 969/99

sjednat tak, aby měla stejnou konstrukci jako úrok z prodlení. Smluvní pokuta by měla být vyjádřena tak, aby její výše byla zjistitelná ke dni porušení smluvní povinnosti, na niž se váže, a to konkrétní jednorázovou částkou. Nejvyšší soud oproti tomu oponuje, že určení výše smluvní pokuty je zásadně věcí vzájemné dohody účastníků ujednání, v občanském zákoníku není obsažena úprava výše smluvní pokuty, ani se zde nestanoví způsob jejího určení. Na rozdíl od smluvní pokuty, která je samostatným nárokem a strany si ji musejí sjednat, je úrok z prodlení jako příslušenství pohledávky (§ 121 odst. 3 občanského zákoníku) majetkovou sankcí, stanovenou zákonem (§ 517 odst. 2 občanského zákoníku), kdy věřiteli přímo ze zákona vzniká nárok v případě prodlení dlužníka splacením peněžitého plnění na zaplacení úroku z prodlení ve výši, stanovené prováděcím předpisem – nařízením vlády č. 142/1994 Sb. pro občanskoprávní vztahy. Smluvní pokuta navíc zásadně vylučuje nárok na náhradu škody, vzniklé z téhož porušení povinnosti (§ 545 odst. 2 občanského zákoníku), což neplatí o úroku z prodlení. V obchodněprávních vztazích se ve smyslu ustanovení § 369 odst. 2 obchodního zákoníku úrok pouze započítává na náhradu škody. Občanský zákoník ani obchodní zákoník neobsahují žádnou právní úpravu o souběhu smluvní pokuty a úroku z prodlení, konečně i z toho, že jde o dva různé právní instituty (smluvní pokuta je zajišťovacím prostředkem a úrok z prodlení zákonným důsledkem prodlení) vyplývá, že sjednají-li si účastníci závazkového vztahu pro případ prodlení s plněním peněžitého či nepeněžitého závazku smluvní pokutu, je dlužník povinen v případě prodlení s plněním určitého závazku, zaplatit věřiteli sjednanou smluvní pokutu a vedle toho i úrok z prodlení ve smyslu § 517 odst. 2 občanského zákoníku, resp. v obchodněprávních vztazích ve smyslu ustanovení § 369 obchodního zákoníku. Porušení téže povinnosti je tak sankcionováno dvakrát. Z tohoto důvodu je třeba při stanovení výše smluvní pokuty přihlídnout k tomu, aby odpovídala významu a hodnotě a podmínkám plnění zajišťované povinnosti.

4.8. Kritika soudobé koncepce smluvní pokuty v české právní doktríně

Na počátku je třeba upozornit, že pro tuto chvíli je většinovým názorem, podepřeným judikáty Nejvyššího soudu, že je možné stanovit smluvní pokutu stejným způsobem, jako je v zákoně konstruován úrok z prodlení, tedy procentní sazbou za určitou dobu prodlení se splněním povinnosti. Dále, že není vyloučen souběh úroku z prodlení a smluvní pokuty, pokud jde o postih prodlení se splacením peněžitého dluhu. Pokusím se s tímto závěrem polemizovat za využití argumentů, které byly již shora zmíněny, protože se domnívám, že je na místě vycházet z názoru naprosto opačného, který opakovaně držely soudy nižších stupňů.

Nejvyšší soud v podstatě říká, že mezi smluvní pokutou a úrokem z prodlení je zásadní rozdíl. Úrok z prodlení je příslušenstvím pohledávky, jde o sankci plynoucí přímo ze zákona, její výše je striktně stanovena zákonným předpisem, zatímco smluvní pokuta je samostatným nárokem, musí být sjednána ve smlouvě, v zásadě vylučuje nárok na náhradu škody. Kromě toho zákon neobsahuje ustanovení o souběhu těchto dvou nároků, proto je souběh možný.

Úrok z prodlení je sankce, která nastupuje přímo ze zákona a v určité, konkrétní, zákonem stanovené výši v případě, že je dlužník v prodlení se splněním peněžitého dluhu. Jak bylo judikováno v minulosti (i když se vyskytují velmi okrajově i jiné názory), jde o zákonné ustanovení kogentní, není možno smluvně upravit úrok z prodlení v rámci občanskoprávního vztahu od zákona odlišně. Jestliže je smluvní pokuta koncipována stejně jako úrok z prodlení, jde o sankci za porušení téže povinnosti, tedy včasné plnění závazku, jde o nárok, který se délkou prodlení pravidelně navyšuje stejným způsobem jako zákonný úrok z prodlení, jedná se o obcházení zákona, o úkon „in fraudem legis“, protože je tak opomíjena vůle zákonodárce, aby prodlení s plněním peněžitého dluhu bylo sankcionováno pouze zákonem určenou procentní částkou za určitou dobu prodlení. Pokud je argumentováno jiným charakterem vzniku nároku (ze zákona – příslušenství - úrok z prodlení, ze smlouvy – samostatný nárok - smluvní pokuta), dle mého názoru nejde o tvrzení podstatné a zásadní, protože na faktu, že smluvní pokutou je obcházen úrok z prodlení a je „smluvně“ navyšován proti původnímu záměru zákonodárce, aby se jednalo o fixní, zákonem určenou částku, to nic nemění.

Dalším významným momentem je, že v případě procentního stanovení smluvní pokuty za určitou dobu prodlení, není možno, v okamžiku porušení smluvní povinnosti, dospět k závěru, jak vysoká smluvní pokuta bude nakonec ve skutečnosti uhrazena. Jak již bylo dříve podrobně pojednáno, není tak možno poměřovat oprávněnost výše smluvní pokuty a její soulad s dobrými mravy porovnáním s významem a hodnotou zajištěné povinnosti, protože by tak byl zvýhodněn dlužník, který je delší dobu v prodlení.

Třetím významným aspektem, hovořícím proti tomuto způsobu stanovení smluvní pokuty, je akcent na uhrazovací funkci tohoto institutu, který klade Nejvyšší soud. Procentní sazba za dobu prodlení nemůže tento moment zohlednit. Jde až na výjimky o veličinu mechanicky stanovenou finančními institucemi nebo fyzickými osobami zabývajícími se půjčováním peněz pro neurčitý okruh dlužníků stejně a pro stejné okruhy možných porušení povinností, kdy není předem zvažováno, jak významná škoda může věřiteli v budoucnu vzniknout. Hrozí

proto, že bude uplatňována smluvní pokuta, která bude velmi výrazně převyšovat zajištěnou nesplněnou povinnost. Bude-li takto vymáhaná smluvní pokuta napadena před soudem, je docela dobře možné, že ten rozhodne o neplatnosti ujednání o smluvní pokutě z důvodu konfliktu s dobrými mravy. Na druhé straně částka smluvní pokuty stanovená v konkrétní výši (ať již v přesně stanovené výši nebo procentem z určité peněžní částky jednorázově) většinou zohledňuje konkrétní, zajištěnou povinnost, její význam.

Poslední otazník, který kritizovaný způsob stanovení smluvní pokuty vyvolává, souvisí přímo se soudní praxí. Bývá běžné, že v rozsudku je často přiznána smluvní pokuta v určité procentní výši za dobu prodlení a to od momentu, kdy prodlení vzniklo, až do zaplacení, jinými slovy, smluvní pokuta se bude prodlením navyšovat i do budoucna, po vyhlášení a právní moci rozsudku, bude-li strana povinná nadále v prodlení. Je zjevné, že je tak do budoucna přiznán nárok, který v době vyhlášení rozsudku ještě neexistuje, neboť nárok na smluvní pokutu vzniká až porušením povinnosti, v tomto případě prodlení s plněním. Ta část smluvní pokuty, na niž vznikne nárok v důsledku prodlení s plněním až po vyhlášení rozsudku, je tak rozsudkem přiznána předčasně, dříve než nárok vůbec vznikl (jde tedy o zjevný případ pluspetice).¹⁵⁶ Nastíněný možný vadný postup soudu není v současnosti jevem ojedinělým.

Mizí tak v praxi rozdíl mezi samostatným nárokem, kterým je smluvní pokuta a příslušenstvím pohledávky, kterým je úrok z prodlení, což jen opětovně potvrzuje tezi o stejném účelu a chápání smyly obou institutů a o obcházení zákona stanovujícího pevnou a určitou sankci spojenou se včasným splněním dluhu – úrok z prodlení.

4.9. Moderační právo soudu v případě smluvní pokuty

Jedním z důležitých problémů, kterým se judikatura ve vztahu ke smluvní pokutě také zabývá, je možnost snížit její výši prostřednictvím moderačního práva soudu. Nejvyšší soud vyslovuje závěr, že *v občanskoprávních vztazích (na rozdíl od obchodněprávních vztahů), není soud oprávněn snížit účastníky sjednanou výše smluvní pokuty (moderační právo), ale jen podle ustanovení § 39 občanského zákoníku posoudit jednání o smluvní pokutě jako platné nebo neplatné z důvodu jeho souladu či rozporu s dobrými mravy. Shodně i výkon práva na*

¹⁵⁶ Jedná se o překročení žalobního nároku, neboť je žalobci přiznána ještě nedospělá pohledávka, tedy jde z hlediska římskoprávního o čistou pluspetici z hlediska časového (pluris petitio tempore).

*smluvní pokutu lze podle ustanovení § 3 odst. 1 posoudit jen jako v souladu či v rozporu s dobrými mravy.*¹⁵⁷

V této věci bylo rozhodnuto soudy nižších stupňů tak, že žalovaná byla zavázána zaplatit žalobci sjednanou smluvní pokutu ve výši 20.000,- Kč, spolu s jedenáctiprocentním úrokem z prodlení od 15. 10. 1999 do zaplacení. Ve smlouvě ze dne 21. 3. 1994 byla sice smluvní pokuta sjednána pro případ poškození nebo ztráty díla ve výši desetinásobku dohodnuté ceny díla, tj. částkou 200.000,- Kč, ale soud prvního stupně považoval smluvní pokutu za přiměřenou jen v rozsahu částky 20.000,- Kč. Městský soud v Praze jako soud odvolací pak rozhodnutí soudu prvního stupně změnil tak, že přiznal smluvní pokutu ve výši 100.000,- Kč, tedy ve výši pětinásobku ceny díla, když původně sjednanou smluvní pokutu ve výši 200.000,- Kč, tedy desetinásobku ceny díla, považoval za ustanovení, které bylo sjednáno v rozporu s dobrými mravy dle § 3/1 občanského zákoníku.

Nejvyšší soud pak dospěl k závěru, že *ujednání o smluvní pokutě v daném případě mezi stranami je úkonem absolutně neplatným pro rozpor s dobrými mravy dle § 39 občanského zákoníku. Dále konstatoval, že narozdíl od obchodněprávních vztahů, kde je v obchodním zákoníku zakotveno moderační právo soudu snížit nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu s přihlédnutím k hodnotě a významu zajišťované povinnosti, a to až do výše škody, vzniklé do soudního rozhodnutí porušením smluvní povinnosti, na kterou se vztahuje smluvní pokuta (§ 301 obchodního zákoníku), občanský zákoník moderační právo soudu neupravuje. Absenci zákonné úpravy moderace proto nelze nahradit aplikací ustanovení § 3 odst. 1 občanského zákoníku tak, jak to učinil odvolací soud, když posoudil žalovaný nárok jako výkon práva, částečně odporující dobrým mravům a odepřel žalobci ochranu tím, že podle vlastní volné úvahy určil, jaká část nároku žalobce na smluvní pokutu je „mravná“ a výši smluvní pokuty omezil právě jen na tuto část. Stejně jako lze ujednání o smluvní pokutě podle ustanovení § 39 občanského zákoníku posoudit z hlediska souladu nebo rozporu dohodnuté výše smluvní pokuty s dobrými mravy toliko jako platné či neplatné (tzn. bez možnosti shledat je neplatné jen co do výše rámec dobrých mravů přesahující), může být obdobně i výkon práva na smluvní pokutu podle ustanovení § 3 odst. 1 občanského zákoníku pouze v souladu či rozporu s dobrými mravy.*

---

¹⁵⁷ Nejvyšší soud sp.zn. 33 ODo 875/2005 z 11.8.2005

Nejvyšší soud pak jiným rozhodnutím ukazuje, jak lze užít moderačního práva podle obchodního zákoníku v obchodněprávních vztazích. *Jestliže soud použije moderačního práva u smluvní pokuty, posoudí dále, až kam (v jakém rozsahu) nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu sníží. Teprve v této fázi rozhodování je soud ze zákona povinen přihlédnout k hodnotě a významu zajišťované povinnosti, přičemž možnost soudu snížit smluvní pokutu není neomezená – věřitel má vždy právo na pokutu alespoň ve výši vzniklé škody.¹⁵⁸ Moderační oprávnění ovšem není projevem libovůle soudu, pro jeho aplikaci musí být splněny tři podmínky : nepřiměřeně vysoká smluvní pokuta, omezení možnosti snížit smluvní pokutu až do výše škody vzniklé do doby soudního rozhodnutí porušením smluvní povinnosti a přihlédnutí k hodnotě a významu zajišťované povinnosti.¹⁵⁹*

Nejvyšší soud ve svých rozhodnutích zdůrazňuje, že je významný rozdíl mezi obchodněprávní a občanskoprávní úpravou, pokud jde o možnost snížit nepřiměřeně vysokou smluvní pokutu. V občanskoprávních vztazích tento postup zákon neumožňuje a nedostatek právní úpravy nelze nahradit ani využitím institutu dobrých mravů podle § 3 občanského zákoníku. Dále se opět vychází především z uhrazovací funkce smluvní pokuty, kdy je zvýrazněno, že nemůže být ani v obchodněprávních vztazích, po použití moderačního práva, smluvní pokuta snížena pod výši způsobené škody. V občanskoprávních závazcích (včetně vztahů upravených obchodním zákoníkem) pak musí být, dle stávající judikatury, předem zvažováno při stanovení výše smluvní pokuty, že má především uhrazovací poslání a jak již bylo vícekrát zdůrazněno, v případě, že výrazně převyšuje smluvní pokuta reálně vzniklou škodu, dostává se do kolize s dobrými mravy, přičemž strana věřitele upadá do postavení, kdy nemůže žádat smluvní pokutu v plné výši, neboť existuje zmíněný rozpor s dobrými mravy. Soud, je-li v řízení před ním takový nárok žádán celý, nemůže jeho výši moderovat na přiměřenou částku ani s poukazem na institut dobrých mravů.

Na závěr této problematiky je třeba ještě dodat, že jedním z nejnovějších rozhodnutí Nejvyššího soudu bylo řešeno, jak se oprávnění užití moderačního práva soudem v obchodněprávních vztazích vykládá ve vztahu k aplikaci § 39 občanského zákoníku o neplatnosti smluvního ustanovení pro rozpor s dobrými mravy.¹⁶⁰ *Ustanovení § 301 obchodního zákoníku je ve vztahu speciality k tomuto občanskoprávnímu ustanovení o*

¹⁵⁸ Nejvyšší soud sp.zn. 32 ODo 1299/2006 z 24.7.2007

¹⁵⁹ Nejvyšší soud sp.zn. sp.zn. 32 Cdo 529/2011 z 19.4.2011

¹⁶⁰ Nejvyšší soud sp.zn. sp.zn. 23 Cdo 947/2010 z 26.4.2011

neplatnosti smlouvy a proto nelze za stavu, kdy je sjednána nepřiměřeně vysoká smluvní pokuta, aniž by k tomu přistupovala nějaká jiná okolnost mající za následek rozpor ujednání s dobrými mravy, ujednání o nepřiměřeně vysoké smluvní pokutě v obchodněprávních vztazích považovat za neplatné, přichází v úvahu pouze snížení smluvní pokuty v rámci užití moderačního práva soudu.¹⁶¹ Tedy dovolat se neplatnosti ujednání o smluvní pokutě pro její nepřiměřenost v obchodněprávní smlouvě (na rozdíl od smlouvy podle obecného občanského práva), je prakticky nemožné, poškozené straně tak zůstává pouze možnost dosáhnout jejího přiměřeného snížení prostřednictvím moderace.

5. Zástavní právo, tzv. “propadné zástavy“ a zajišťovací převod práva

5.1. Právní úprava

Kromě smluvní pokuty bývají velmi často pohledávky ze smluv s lichvářským charakterem zajištěny zástavním právem, týkajícím se především nemovitostí. Judikatura poměrně podrobně a rozsáhle řeší problém tzv. propadných zástav, jejich vymezení a specifikace, popřípadě, v neposlední řadě srovnává tento institut se zajišťovacím převodem práva tzv. fiducí.

Propadná zástava je speciálně obsažena v občanském zákoníku v § 169e od 1. 1. 2001, když k její úpravě došlo zákonem č. 367/2000 Sb. Předtím záviselo posouzení propadné zástavy toliko na rozhodnutí soudu, na jeho zjištěních a závěrech. Jestliže při posouzení stavu konkrétní věci zjistil soud, že se jedná o „propadnou zástavu“, ujednání smlouvy o tomto institutu trpělo absolutní neplatností dle § 39 občanského zákoníku z toho důvodu, že byl obcházen zákon v účelu zástavního práva.

Zajišťovací převod práva pak figuruje v občanském zákoníku od 1. ledna 1992 v § 553 nabytím účinností novely občanského zákoníku č. 509/1991 Sb. Tímto posledně zmíněným předpisem byly upraveny mimo jiné i zajišťovací instituty obsažené v občanském zákoníku tak, aby odpovídaly novým ekonomickým poměrům.

---

¹⁶¹ Nejvyšší soud tento názor vysvětluje změnou obchodního zákoníku k 1.1.2001, kdy v důsledku novelizace §262 odst.4 obchodního zákoníku je ujednáním o smluvních pokutách podle obchodněprávního předpisu zavázán jen podnikatel profesionál, který si musí být vědom hospodářského rizika v případě sjednání smluvní pokuty.

5.2. Judikatura Nejvyššího soudu k propadným zástavám

Nejvyšší soud¹⁶² se zabýval soustavou smluv, které byly uzavřeny v jeden den 19. 2. 1997. Mezi věřitelem a dlužníkem byla uzavřena jednak smlouva o půjčce na částku 800.000,- Kč, dále zástavní smlouva, která zajišťovala nároky z této „zastavárenské smlouvy“ a poslední v řadě byla podepsána i kupní smlouva týkající se nemovitostí, které již figurovaly v zástavní smlouvě, na straně prodávajícího byl uveden dlužník, na straně kupujícího věřitel, kupní cena odpovídala její výši částce uvedené ve smlouvě o půjčce – 800.000,- Kč, dále byla tato částka navýšena o tzv. zastavárenský poplatek ve výši 240.000,- Kč, což v rámci smlouvy o půjčce měla být odměna za její poskytnutí. Celý systém smluvních vztahů měl fungovat tak, že nebude-li půjčka a odměna za ni řádně a včas uhrazena, uplatní se kupní smlouva k předmětným nemovitostem a věřitel se stane vlastníkem těchto věcí za kupní cenu, která bude odpovídat hodnotě půjčky a odměny za ni. K tomu Nejvyšší soud říká, že *je nepochybné, že účelem kupní smlouvy ze dne 19. 2. 1997 nebyla koupě předmětných nemovitostí, skutečným účelem bylo, aby předmětné nemovitosti přešly do vlastnictví věřitele na úhradu jeho pohledávky ze „zastavárenské smlouvy“ jestliže pohledávka nebude řádně a včas zaplacená. Skutečným smyslem uzavření kupní smlouvy bylo sjednání tzv. propadné zástavy. Zástavní právo slouží přitom k zajištění pohledávky a jejího příslušenství tím, že v případě řádného a včasného nesplnění povinností z nich plynoucích je zástavní věřitel oprávněn domáhat se uspokojení z věci zastavené. Umožňuje, aby věřitel dosáhl uspokojení své pohledávky, jestliže ji neuspokojil řádně a včas dlužník, z výtěžku prodeje (popřípadě jiného zpeněžení) zástavy. Smlouva, jejímž skutečným smyslem je sjednání tzv. propadné zástavy (uspokojení pohledávky zástavního věřitele tím, že mu připadne zástava do vlastnictví), je v rozporu s účelem zástavního práva tak, jak jej stanoví zákon, a tedy pro rozpor s účelem zákona neplatná podle ustanovení § 39 občanského zákoníku. Ve smyslu tohoto ustanovení je proto neplatná také kupní smlouva, která byla uzavřena za tím účelem, aby pohledávka kupujícího zástavního věřitele byla uspokojena tak, že na něj přejde vlastnictví prodávajícího zástavního dlužníka.*

V jiném rozhodnutí Nejvyššího soudu¹⁶³ je v právní větě stanoveno, že *zajišťovací převod práva spočívá v tom, že dlužník převede na věřitele své právo (například právo*

¹⁶² Nejvyšší soud sp.zn. sp.zn.: 21 Cdo 2535/99 z 18.1.2001

¹⁶³ Nejvyšší soud sp.zn. 30 Cdo 2089/2002 z 27.11.2003

vlastnické) s rozvazovací podmínkou, že zajištěný závazek bude splněn. Zajišťovacím převodem práva tak dochází – byť podmíněně – ke změně v osobě nositele práva (například v osobě vlastníka). Je-li splněn závazek zajištěný převodem práva, obnovuje se bez dalšího původní stav. O takovou situaci však nejde, pokud vlastnické právo k nemovitostem mělo přejít na věřitele teprve v případě, nebude-li vlastní závazek splněn. V tomto případě byly rovněž uzavřeny dvě smlouvy – smlouva o půjčce se zřízením zástavního práva a kupní smlouva, která se týkala stejných nemovitostí, přičemž kupní smlouva byla sjednána k datu, kdyby se dlužník dostal do prodlení s plněním svého závazku. Podstatou tvrzení věřitele pak bylo, že zástavní smlouva se smlouvou o půjčce, i smlouva kupní týkající se dotčených nemovitostí, mohou vedle sebe obstat, když účelem těchto smluv bylo zajištění návratnosti půjčky poskytnuté věřitelem dlužníkovi.

Nejvyšší soud uzavírá, že se jedná o tzv. „propadnou zástavu“. Smyslem zmíněných smluv totiž je, aby v případě, že se dlužník dostane do prodlení a svůj závazek nesplní, připadla věřiteli okamžitě zástava do vlastnictví, což je v rozporu s účelem zástavního práva tak, jak jej stanoví zákon, takže taková smlouva je pro rozpor s účelem zákona neplatná podle § 39 občanského zákoníku. Zástavní právo slouží k zajištění pohledávky a jejího příslušenství tím, že v případě jejich řádného a včasného nesplnění je zástavní věřitel oprávněn domáhat se uspokojení z věci zastavené (§ 151a odst. 1 a § 151f občanského zákoníku ve znění platném v době uzavření předmětných smluv). Zástavní právo tak umožňuje zástavnímu věřiteli, aby dosáhl uspokojení své pohledávky, jestliže ji řádně a včas neuspokojil dlužník, a to z výtěžku prodeje (resp. jiného zpeněžení) zástavy. Kupní smlouva (zde však ve skutečnosti smlouva o propadné zástavě), která byla uzavřena s cílem, aby pohledávka věřitele byla v případě, že nebude dlužníkem vyrovnána, uspokojena tím, že na věřitele přejde vlastnictví k předmětu kupní smlouvy (k propadné zástavě), je proto neplatná (§ 39 občanského zákoníku).

Ve velmi podobné situaci, i když drobně odlišné, dospěl Nejvyšší soud ke stejnému závěru¹⁶⁴, kdy ve znělce rozhodnutí říká, jestliže se účastník zavázal pro případ nevrácení půjčené částky uhradit svůj dluh převodem nemovitostí, má takové ujednání charakter smlouvy o smlouvě budoucí podle § 50a občanského zákoníku vázané na odkládací podmínku (marné uplynutí doby splatnosti půjčky). Základem sporu byl stav, kdy si dlužník půjčil částku 6.000,- Kč, zavázal se peníze vrátit do určitého data, v případě, že nebude schopen k tomuto

---

¹⁶⁴ Nejvyšší soud sp.zn. 25 Cdo 915/98 z 21.6.2000

datu plnit, zavázal se převést své vlastnické právo k nemovitostem na věřitele k datu, kdy se octne v prodlení s plněním svého závazku. Soudy, které rozhodovaly o případném uložení povinnosti dlužníkovi, aby uzavřel s věřiteli smlouvu o převodu nemovitostí v jeho prospěch, dospěly k závěru, že *nešlo o zajištění závazku ve smyslu ustanovení § 553 občanského zákoníku, nýbrž o absolutně neplatnou smlouvu o smlouvě budoucí podle § 50a občanského zákoníku. Ve věci totiž nedošlo k převodu práva z dlužníka na věřitele již v okamžiku sjednání závazku s rozvazovací podmínkou, že zajištěný závazek bude splněn, splněním dluhu pak právo přechází zpět na dlužníka, což by odpovídalo právní konstrukci zajišťovacího převodu práva dle § 553/1 občanského zákoníku. Oproti tomu ujednání účastníků předpokládalo, že nemovitosti ve vlastnictví dlužníka mají být na věřitele převedeny teprve v případě nesplnění dluhu, nikoli, že již byly převedeny na věřitele s tím, že po splnění dluhu by vlastnictví přešlo zpět na dlužníka.*

Všechny tři zmíněné případy spojuje, že občanskoprávní kontrakty, jak byly sjednány, sledovaly ten účel, aby se zástavní věřitel stal, v okamžiku prodlení dlužníka, bezvýhradným vlastníkem zástavy. Nejvyšší soud uzavírá v různých rozhodnutích, že je podstatě jedno, jakým způsobem tak mělo být dosaženo, například vedle figurující smlouvou kupní, která byla uzavřena předběžně a měla začít fungovat v momentu prodlení dlužníka nebo smlouvou o smlouvě budoucí, kterou se dlužník zavázal převést své nemovitosti na věřitele v době, kdy se dostane do prodlení. Ani v jedné ze situací nebylo úmyslem stran smluv primárně uzavřít smlouvu kupní, tedy převést nemovitosti, ale docílit zajištění pohledávky – půjčky. To je zřejmé z několika skutečností : smlouva kupní nebo smlouva o smlouvě budoucí zde figurují pouze podpůrně, v případě, že nebude splněn závazek ze smlouvy o půjčce, jsou uzavřeny společně se smlouvou o půjčce ve stejný moment, výše stanovené kupní ceny nemovitosti naprosto neodpovídá její skutečné ceně, naopak kopíruje výši pohledávky vzniklé ze smlouvy o půjčce, strany smluv kupních a smluv o půjčce a zástavní smlouvy, jsou totožné, kupní smlouva nebo smlouva o smlouvě budoucí se týká nemovitostí, které jsou zastaveny ve prospěch věřitele ze smlouvy o půjčce. Navíc smlouva o smlouvě budoucí ještě obchází i smlouvu kupní a to proto, že převod nemovitostí je upraven v občanském zákoníku tímto typem smlouvy a nelze argumentovat ani tím, že je možné docílit stejného účelu případnou smlouvou inominátní, která formálně ponese jiný název, ale bude mít stejný obsah, jako by měla smlouva kupní.

Všechna tři citovaná rozhodnutí se týkají období před 1.1.2001, kdy propadná zástava – její skutková podstata, nebyla přímo specifikována v občanském zákoníku. Rozhodující orgány tudíž musely vycházet z obecné teze obsažené v § 39 téhož předpisu, že neplatný je právní úkon odporující účelu zákona. (Zajímavé je srovnání závěrů z těchto rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky se závěry Španělského nejvyššího soudu¹⁶⁵, kdy tento soud používá naprosto stejnou argumentaci k podobně strukturované soustavě smluv, s tím, že je tak obcházen zákon o potlačení lichvy z roku 1908, soustava smluv tedy slouží k zajištění půjčky peněz, ne k převodu nemovitosti, proto jde o právní úkony neplatné.) Pokud jde o propadnou zástavu, jedná se o takový úkon, který nezákonně rozšiřuje meze a účinky zástavního práva ve prospěch věřitele až do takové polohy, že tento se, v případě prodlení dlužníka, stane okamžitě majitelem dlužníkovy nemovitosti, popřípadě věci movité, a to nikoliv za tržní nebo sjednanou cenu, ale za cenu odpovídající hodnotě pohledávky, kterou věřitel za dlužníkem má. Samozřejmě, že výše pohledávky je ve většině případů nesrovnatelně nižší, než je skutečná cena nemovitosti. Propadná zástava proto byla a je velmi oblíbeným institutem, i když v současnosti, i v minulosti, právně nedovoleným, který provází lichvářské smlouvy. Osoby z nich těžící riskují i případné vyslovení neplatnosti takového smluvního ujednání, protože, dojde-li, na základě smlouvy kupní, mající charakter propadné zástavy, k převodu nemovitosti na ně, dosáhnou bohatého uspokojení své pohledávky prakticky ihned. Spoléhají se pak na to, že domáhat se vyslovení neplatnosti smluvních ujednání je pro dlužníka z hlediska jeho intelektuálních schopností, časové tísně a nedostatku finančních prostředků nemožné. Nicméně, kvůli právním následkům, které sjednání propadné zástavy může přinést, je daleko praktičtější formou zajištění závazku, navíc stoprocentně zákonnou, zajišťovací převod práva. Ten však poskytuje poměrně slušné právní jistoty i pro dlužníka, jde-li vypořádání pohledávek z převodu práva, což ovšem nemusí být vhod tomu, kdo chce prostřednictvím lichvy na úkor svého dlužníka těžít.

5.3. Vývoj zajišťovacího převodu práva a jeho funkce

Zajišťovací převod práva obsažený v § 553 občanského zákoníku se do zmíněného zákona dostal k 1. 1. 1992 novelou č. 509/1991 Sb. Samotná úprava institutu vychází jazykově z textu zákoníku mezinárodního obchodu zákona č. 101/1963 Sb., který byl účinný do 31. 12. 1991. V jeho § 207 bylo konstatováno, že splnění závazku může být zajištěno

---

¹⁶⁵ Tribunal Supremo de Espana rozhodnutí z 21 února 2003 - Sentencia de 21 de Febrero de 2003

převodem práva dlužníka ve prospěch věřitele (zajišťovací převod práva). V § 208 pak bylo obsaženo, že právo převedené zajišťovacím převodem má povahu práva převedeného s rozvazovací podmínkou, že zajištěný závazek bude splněn. Ustanovení § 209 téhož předpisu pak doplňovalo, že při splnění zajištěného závazku je věřitel povinen opět umožnit dlužníkovi výkon práva v rozsahu jeho převodu a vydat dlužníkovi vše, co z převedeného práva získal a nahradit, co při obvyklé péči mohl získat. Občanský zákoník v § 553 pak převzal ze zmíněných ustanovení toliko první, že splnění závazku může být zajištěno převodem práva dlužníka ve prospěch věřitele (zajišťovací převod práva). Ostatní charakteristiky zajišťovacího institutu v zákonné úpravě chybí, tato kusost a neúplnost vyvolává problémy ve výkladu a při rozhodování v soudní praxi.

Nejvyšší soud charakterizuje zajišťovací převod práva tak, že *dlužník postupuje věřiteli podmíněně své právo, které má proti jinému. Strany uzavírají smlouvu s úmyslem, aby nešlo o převod trvalý, nýbrž jen o převod za účelem zajištění pohledávky.*¹⁶⁶ Jeho smyslem je především motivovat dlužníka na řádném a včasném splnění závazku. Současně je dlužníkovi zabráněno, aby před splněním závazku disponoval převedeným právem, popř. i jeho předmětem. Zajišťovacím převodem pak věřitel sleduje též možnost dosáhnout, v případě prodlení dlužníka, splnění závazku uspokojením svého práva v předmětu převedeného práva. I když předmětem zajišťovacího převodu zpravidla bývá pohledávka, kterou má dlužník vůči třetí osobě, lze takto převést i právo věcné včetně práva vlastnického. Jelikož se jedná o zajišťovací institut, musí zde existovat jako předmět zajištění platný závazek hlavní, ze kterého je dlužník povinen věřiteli plnit a věřitel má právo na plnění; vedle tohoto hlavního závazkového vztahu vzniká mezi nimi akcesorický závazkový vztah vyplývající ze smlouvy o zajišťovacím převodu práva. Dlužník postupuje věřiteli své právo s rozvazovací podmínkou, že zajištěný závazek bude splněn. Tato podmínka se uplatní při uspokojení zajištěné pohledávky splněním tak, že právní úkony, jimiž bylo právo převedeno, pozbývají účinnosti a právo rozsahu, v jakém bylo převedeno, přechází zpět na dlužníka. Převod práva na věřitele ze zákona zaniká. Místo rozvazovací podmínky lze ve smlouvě sjednat zpětný převod práva po splnění závazku.

Nejvyšší soud dovozuje, že *vymezení hranice mezi obcházením kogentní úpravy zástavního práva a právně dovoleným jednáním vedoucím ke vzniku platného zajištění dle §*

---

¹⁶⁶ Nejvyšší soud sp.zn. 33 Odo 188/2005 z 5.12.2006

553 občanského zákoníku ztěžuje i fakt, že fiduciární převod práva se poté, co v římském právu vymizel, coby historický předchůdce práva zástavního, začal znovu používat (a v českých zemích se prosadil i za účinnosti Obecného zákoníku občanského, který jej neupravoval), jako právně akceptovatelný způsob obcházení institutu zástavního práva k movitým věcem tam, kde podmínkou platného vzniku zástavního práva k movité věci bylo její odevzdání zástavnímu věřiteli (ač on i zástavní dlužník měli ekonomický zájem na tom, aby zástava zůstala v držení zástavního dlužníka). Se všemi riziky, jež s sebou nese nedokonalost hmotněprávní úpravy a rozdílnost teoretických náhledů na věc, neexistuje žádná indicie, jež by nasvědčovala tomu, že zajišťovací převod práva může být sjednán jako fiduciární převod práva (tedy tak, že řádným a včasným splněním zajišťované pohledávky se obnoví vlastnické právo dlužníka k věci a ten bude mít k dispozici pouze právo dožadovat se zpětného převodu vlastnictví, které není právem věcným a pro třetí osoby rozpoznatelným).¹⁶⁷ Takový výklad ustanovení § 553 občanského zákoníku by bez výslovné opory v předpisu vedl k významnému narušení ústavně zakotveného principu právní jistoty a kladl by mnohdy obtížně splnitelné požadavky na osoby, které do obdobných právních vztahů vstupují. Přitom Nejvyšší soud vybízí i k tomu (jak dokládá jeho rozhodovací praxe v oblasti tzv. propadných zástav), že zmíněný institut je za časté využíván zejména v občansko-právních vztazích v režimu tzv. zastavárenských smluv. Podle Nejvyššího soudu je smlouva o zajišťovacím převodu vlastnického práva, která neobsahuje ujednání o tom, jak se smluvní strany vypořádají v případě, že dlužník zajištěnou pohledávku věřiteli řádně a včas neuhradí, absolutně neplatná pro neurčitost (ve smyslu § 37 odst. 1 občanského zákoníku).¹⁶⁸

Sankcí absolutní neplatnosti (dle § 39 občanského zákoníku) bude stíženo takové ujednání o zajišťovacím převodu práva, podle kterého sice byla sjednána rozvazovací podmínka (pro případ řádného a včasného splnění zajištěné pohledávky), avšak prodlení dlužníka s řádným a včasným splněním zajištěné pohledávky má přivodit ten následek, že se věřitel bez dalšího stane (při současném zániku zajištěné pohledávky) trvalým vlastníkem převedeného majetku. Pojímáno z obsahovaného hlediska, vykazuje taková smlouva všechny znaky nepřijatelného ujednání o propadné zástavě (§ 169 písm.e) občanského zákoníku).

¹⁶⁷ V římském právu však fiduciární převod vlastnictví „fidi fiduciae causa“ spočíval právě v převodu např. vlastnického práva na věřitele s tím, že dlužník se mohl spoléhat jen na jeho dobrou víru, že po splnění závazku bude toto právo převedeno zpět na něj. - Kincl J., Urfus V., Skřejpek M., Římské právo, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 1995, str. 96

¹⁶⁸ Nejvyšší soud sp.zn. 31 Odo 495/2006 z 15.10.2008

Obdobně je nutno pohlížet i na ujednání, podle kterého by měl týž následek přivodit (v případě dlužníkovy prodlení) jednostranný úkon věřitele adresovaný dlužníkovi (například oznámení, že si převedený majetek ponechá v trvalém vlastnictví coby protihodnotu nesplacené pohledávky).

Podle názoru Nejvyššího soudu *může mít zajišťovací převod vlastnického práva dvě formy.*¹⁶⁹ *V té první lze sjednat kupní smlouvu, ve které bude splatnost dohodnuté kupní ceny vázána k okamžiku splatnosti zajišťované pohledávky s tím, že bude-li zajištěná pohledávka včas a řádně splněna (čímž se obnoví vlastnické právo dlužníka), zanikne věřiteli povinnost k úhradě kupní ceny s tím, že nedojde-li k řádné a včasné úhradě zajištěné pohledávky, započte se kupní cena na zajišťovanou pohledávku. Věřitelovo vlastnictví, jež se stalo trvalým, již nebude moci být zpochybněno a výše hyperochy (částky, o kterou hodnota zajištěného práva převyšuje výši dlužné částky – závazku věřitele) nebo naopak nedoplatku kupní ceny, bylo-li plnění jen částečné, bude od počátku zřejmá. I v takovém případě se ovšem smluvní strany nevyhnou potřebě zvážit, zda věřitel má zájem na tom, stát se za daných podmínek trvalým vlastníkem věci. Věřitel by se v takovém případě měl smluvně pojistit i proti tomu, aby v důsledku účelového chování dlužníka (spočívajícího v tom, že dlužník ke dni splatnosti neuhradí jen minimální část zajištěné pohledávky) nebyl nucen vracet jako důsledek dlužníkovy prodlení podstatnou část kupní ceny. Druhou formou je ujednání, podle kterého bude věřitel oprávněn majetek zpeněžit dohodnutým způsobem a vrátit dlužníku případný přebytek zpeněžení (tzv. hyperochu). Takové ujednání (jež předpokládá, že až do splnění zpeněžení zajištění bude dlužník v prodlení splněním zajištěné pohledávky), se však neobejde bez dohody o tom, jaký vliv na vlastnické právo věřitel k takovému majetku bude mít, byť pozdní uspokojení pohledávky dlužníkem z jiných zdrojů a na jaký účel mají být v této době použity užítky vzešlé ze zajištění.*

Zajišťovací převod práva, jak je upraven v občanském zákoníku, působí tedy značné výkladové problémy. Základní spornou tezí od počátku bylo, zda takový převod má za následek absolutní přechod vlastnictví na věřitele, zda splněním závazku ze strany dlužníka, se automaticky obnovuje jeho vlastnické právo nebo zda tím pouze nabývá nároku, aby věřitel na něj vlastnické právo zpětně převedl a pro případ, že tento tak neučiní, může se dlužník zpětného převodu domáhat. Výklad, že vlastnické právo je převedeno trvale a dlužník získá

---

¹⁶⁹ Nejvyšší soud sp.zn. 15/2007

splněním dluhu možnost nabýt ho zpět, odpovídá původnímu institutu římského práva fiducii, druhá interpretace vychází z praktického použití zajišťovacího převodu práva z období Obecného zákoníku občanského, z rakouské monarchie a první republiky, kdy byl tento institut chápán jako legální a v praxi tolerované, ač zákonem neupravené, obcházení zástavního práva s tím cílem, aby předmět „zástavy“ zůstal v dlužníkově dispozici a ten jej mohl užívat.

Současná zákonná úprava v § 553 občanského zákoníku říká lakonicky, že lze zajistit závazek převodem práva ve prospěch věřitele. Jak již bylo zmíněno, předpis nepřevzal komplexní úpravu z předchozího zákona, který tento institut znal, ze zákoníku mezinárodního obchodu, charakterizující zajišťovací převod jako převod práva s rozvazovací podmínkou, že zajištěný závazek bude splněn a při splnění závazku je věřitel povinen umožnit dlužníkovi výkon práva v rozsahu jeho převodu. Soudní praxe dospěla ke druhému z rozvedených výkladů, tedy, že vlastnické právo je převáděno pouze dočasně, účelově a po řádném a včasném splnění závazku ho nabývá dlužník zpět. Nejvyšší soud se pak opakovaně soustředil na rozřešení praktické stránky věci, neboť strohá zákonná úprava nedává návod, jak zajišťovací převod práva realizovat tak, aby se smluvní strany nedostaly do konfliktu se zákonným zákazem používat ve smlouvě ustanovení o propadné zástavě.

Byly nastíněny dvě možnosti. První je založena na sjednání rozvazovací podmínky ve smlouvě, že po splnění závazku dlužník nabývá svá práva zpět, při nesplnění závazku, může věřitel dohodnutým způsobem předmět zajišťovacího převodu zpeněžit, musí být však zároveň sjednáno, že případný přebytek získaný prodejem – tzv. hyperocha, bude předána dlužníkovi, také musí být jasné, jaký vliv bude mít pozdní úhrada pohledávky ještě předtím, než dojde k faktickému prodeji. Druhá možnost vychází z uzavření kupní smlouvy, v níž splatnost kupní ceny je vázána k okamžiku, kdy má být splněn závazek ze strany dlužníka. Je-li závazek řádně a včas splněn, zanikne věřiteli povinnost zaplatit kupní cenu. V opačném případě se kupní cena započte na nesplněný dluh a případný nedoplatek kupní ceny, bude-li hodnota věci (kupní cena) vyšší než výše závazku, je věřitel povinen doplatit, což v tomto případě bude hrát roli hyperochy, je-li tomu naopak, je dlužník povinen uhradit rozdíl mezi kupní cenou věci a výší původně zajištěného závazku.

Posledně zmíněný způsob je však značně problematický. Především je třeba si uvědomit, že od počátku nemá ani jedna ze stran v úmyslu uzavřít a plnit kupní smlouvu, ta zde má

pouze suplovat způsob, jak bude zajištěn závazek, vůle ke koupi je pouze simulovaným úkonem. Ani věřitel, ani dlužník nechtějí primárně nic kupovat ani prodávat, chtějí docílit toho, aby dočasně byly převedeny určité finanční prostředky a předmět kupní smlouvy zde figuruje toliko jako záruka za vrácení dluhu. Zcela zřejmě se tímto postupem obchází zákon, vůle stran je jiná než uzavřít kupní smlouvu, ta samotná ani nemá být vlastně realizována, tedy zcela evidentně jde o úkon *in fraudem legis*, který je podroben z hlediska občanského zákoníku absolutní neplatnosti.¹⁷⁰

Další námitka proti tomuto postupu pramení z praktického uvažování. V okamžiku, kdy strany uzavírají avizovanou kupní smlouvu, může být kupní cena, pro nejlepší názornost vyjdeme z toho, že půjde o nemovitost, naprosto jiná, než v okamžiku, kdy má být závazek hlavní dlužníkem splněn. Jelikož, jak výše zajištěného závazku, tak výše kupní ceny – hodnota nemovitosti, jsou známy od momentu uzavření smlouvy, nastává při změně tržních cen nemovitostí v mezidobí, v čase, kdy má být závazek splněn a splněn není, překerní situace. Když tržní cena nemovitostí jde diametrálně dolů, při nesplacení dluhu věřitel získá nárok na nemovitost a bude muset dlužníkovi doplatit rozdíl mezi cenou nemovitosti stanovenou v kupní smlouvě a částkou skutečně dlužníkem uhrazenou, tedy bude platit ještě nad rámec své ztráty z nesplaceného dluhu. Možný je i opačný pohled, když ceny nemovitostí v mezidobí rapidně vzrostou, dlužník, nesplatí-li dluh, nedostane od věřitele takový doplatek – hyperochu, který by odpovídal skutečné nové tržní hodnotě jeho nemovitosti.

A to jsem se ještě nedotknul otázky co nastane, pokud strany v době sjednání kupní smlouvy stanoví kupní cenu předmětu zajišťovacího převodu práva tak, že nebude odpovídat jeho skutečné tržní hodnotě ani v době sjednání závazku, přičemž tento postup je právě typický pro lichevní smlouvy, kdy věřitel trvá na tom, aby ve smlouvě byla věc zajišťující jeho pohledávku, značně podhodnocena. V případě soudního sporu by pak automaticky vyvstal problém, zda taková smlouva netrpí absolutní neplatností, s ohledem na způsob stanovení kupní ceny, který od počátku hrozí poškozením jedné ze stran závazku a může vybočovat z rámce dobrých mravů.

Proto se jeví jako správné toliko použití zajišťovacího převodu práva ve formě rozvazovací podmínky s přesným vymezením způsobu prodeje předmětu převodu práva, v případě

---

¹⁷⁰ Což lze srovnat se závěry Nejvyššího soudu rozvedenými shora k tzv. propadné zástavě.

nesplnění závazku dlužníkem, s povinností věřitele vydat dlužníkovi přebytek získaný prodejem – hyperochu a výslovným vymezením, že je dlužník oprávněn odvrátit prodej předmětu převodu práva zaplacením závazku dříve, než došlo k tomuto prodeji. Zajišťovací převod práva je bezesporu, v souladu s dikcí zákona, s jeho systematickým zařazením v občanském zákoníku mezi zajišťovací instituty, pouze převodem primárně dočasným, účelovým, majícím za cíl zajištění hlavního závazku dlužníka.

6. Zneužití právní úpravy postavení rozhodců a exekutorů v rozhodčím a vykonávacím řízení pro realizaci lichvy

6.1. Úvod do problému a zákonný rámec

V průběhu let se soudní judikatura konsolidovala a začala se více zabývat obsahem smluv, které porušují dobré mravy. V současnosti lze říci, že je jim poskytnuta prostřednictvím soudní moci náležitá pozornost a i určitá ochrana právům poškozených subjektů (s výhradou, že i soudní výklad jde stále silně ve prospěch věřitelů, pokud jde například o posuzování naplnění podmínek pojmu tíseň nebo hrubý nepoměr), čímž se do jisté míry pro osoby zneužívající lichvy zkomplikovala situace a proto bylo z jejich pohledu třeba najít jiný sofistikovanější způsob jejího provozování a naučit se zneužívat ještě i jiných právních institutů, než které umožňuje stávající hmotné právo upravené v občanském a obchodním zákoníku.

Je zřejmé, že od roku 2001, kdy byla moc nad vykonávacím řízením převedena do rukou soukromých exekutorů, se lichváři snaží využít faktu, že se občanskoprávní vykonávací řízení dostalo do rukou exekutorů - podnikatelů zainteresovaných na zisku, někdy dosahovaného za každou cenu a soudní kontrola nad tímto stadiem řízení je čistě iluzorní. Kromě toho jim velmi vyhovuje, že dnešní soudní výklad zákona o rozhodčím řízení naprosto odstavil rozhodování soudů na vedlejší kolej, protože umožňuje aby rozhodci závazně rozhodovali místo soudů téměř ve všech občanskoprávních věcech. Rozhodčí řízení tak tvoří rychlý nástroj, jak dostat do rukou exekuční titul, který ve vykonávacím řízení lze přímo vykonat, přičemž soudní kontrola jak nad rozhodčím řízením, tak nad následným vykonávacím řízením, je zákonnými prostředky silně paralyzována a podle ustálené praxe je směřována téměř výhradně k dohledu nad procesní stránkou rozhodčího řízení. Tento postup umožňující

obcházení pravomoci soudů je postaven na dvou zákonech, a to zákoně o rozhodčím řízení a výkonu rozhodčích nálezů č. 216/1994 Sb. a exekučním řádu neboli zákonu o soudních exekutorech a exekuční činnosti 120/2001 Sb.

6.2.Exekutorský zápis

Exekuční řád upravuje v § 78 tzv. exekutorský zápis. Podle tohoto ustanovení může exekutor pořídit zápis o dohodě, kterou se účastník zaváže splnit pohledávku, nebo jiný nárok druhého účastníka vyplývající ze závazkového právního vztahu. Zároveň může účastník v dohodě svolit, aby podle předmětného zápisu byl nařízen a proveden výkon rozhodnutí nebo exekuce, jestliže svou povinnost řádně a včas nesplní. Pokud je podkladem pro dohodu lichvářský závazek, lze tímto způsobem velmi rychle a účinně získat přímo vykonatelnou listinu osvědčující lichvářovy nároky vůči dlužníkovi. Podle § 40 odst. 1 písm. d) exekučního řádu je takový zápis exekučním titulem.

Nicméně soudní praxe u tohoto typu exekučního titulu dospěla k závěru, že ve fázi rozhodování o zastavení již nařízené exekuce, v rámci soudního vykonávacího řízení je možné přezkoumání důvodnosti nároku podle hmotného práva, jeho věcné správnosti, či nesprávnosti.¹⁷¹ Ujednání stran v exekutorském zápise totiž samo o sobě nemůže založit nárok věřitele na požadované plnění, není-li takové plnění z hmotného práva dáno. V takovém případě je zde důvod pro zastavení exekuce podle § 268 odst. 1 písm.h) o.s.ř. Soud v rámci výkonu rozhodnutí může tudíž věcně posoudit nárok věřitele a pokud by tento nárok byl v rozporu s dobrými mravy, tak by odporoval hmotnému právu a byl by zde důvod pro zastavení již nařízené exekuce.

Dalším omezením, pro potřeby lichváře významným, které se vztahuje k vykonatelnosti exekutorského zápisu, je, že se plnění osvědčené touto listinou, může týkat toliko závazkových právních vztahů (§ 78 exekučního řádu). Tak například je-li předmětem vykonatelného exekutorského zápisu vyklizení domu či bytu, nelze v rámci vykonávacího řízení takový exekuční titul vykonat, neboť podle citovaného ustanovení § 78 písm.a) exekučního řádu může být sepsán exekutorský zápis pouze o dohodě, kterou se účastník zaváže splnit pohledávku nebo jiný nárok druhého účastníka vyplývající ze závazkového

---

¹⁷¹ Nejvyšší soud 20Cdo 474/2006, 21Cdo 267/2000, 20Cdo 1376/2006

právního vztahu. Náležitostí exekutorského zápisu pak podle § 79 odst. 2 písm.c) exekučního řádu je uvedení skutečnosti, na které se pohledávka nebo jiný nárok zakládá. Předmětem zápisu však mohou být pouze nároky vyplývající ze závazkových právních vztahů, kdy se takovým vztahem podle § 488 občanského zákoníku rozumí právní vztah, z něhož vzniká věřiteli právo na plnění od dlužníka a dlužníkovi vzniká povinnost splnit závazek (vztahy působící inter partes). Vztahy vyplývající z ochrany vlastnického práva nebo jiných věcných práv, které z povahy věci zajišťují ochranu vlastníka proti všem, blíže neurčeným, osobám (vztahy působící erga omnes) nemohou být v rámci exekutorského zápisu upraveny. Přitom nárok na vyklizení vyplývá z vlastnického práva oprávněného, nemůže být tudíž předmětem exekutorského zápisu, a proto jsou v těchto věcech soudy návrhy na nařízení exekuce zamítány.

6.3.Rozhodčí řízení – možnost získání prakticky nepřezkoumatelného exekučního titulu

Zákon o rozhodčím řízení a výkonu rozhodčích nálezů 216/1994 Sb. ve své podstatě umožňuje silnější straně ve smluvním vztahu (v našem případě lichváři), aby velmi rychle a efektivně svůj nárok vůči protistraně prosadila a vyhnula se přitom jakémukoliv přezkoumávání jeho podstaty ze strany soudu. Oprávněného rozkvětu dosahuje tento způsob obcházení soudního rozhodování v posledních několika letech, přičemž se na jeho rozšířeném používání podílí jednak větší pozornost věnovaná ze strany soudů problému lichvevních smluv a jiných smluv proti dobrým mravům, jednak jedinečná možnost vyhnout se i v rámci výkonu rozhodnutí věcnému přezkoumávání nároku, jehož se rozhodčí výrok týká.

Zákon o rozhodčím řízení prakticky kopíruje zákon o rozhodčím řízení v mezinárodním obchodním styku a výkonu rozhodčích nálezů č. 98/1963 Sb. ze 4. 12. 1963. Nicméně zatímco zákon o rozhodčím řízení v mezinárodním obchodním styku a o výkonu rozhodčích nálezů počítal s uplatněním institutu rozhodčího řízení pouze na spory o majetkových nárocích z mezinárodního obchodního styku (§ 2 zákona 98/1963 Sb.), tak současný zákon o rozhodčím řízení umožňuje, aby si strany smlouvy dohodly, že o majetkových sporech mezi nimi bude v rozhodovat rozhodce v prakticky neomezeném okruhu věcí.

Kromě toho se v případě prvního zákona předpokládalo, že oběma stranami sporu jsou obchodníci, podnikatelé, profesionálové, dnešní zákon však umožňuje, aby bylo v rámci rozhodčího řízení rozhodováno i o sporech, kde je obchodník, podnikatel, profesionál pouze

na jedné straně a na druhé straně je občan, spotřebitel, fyzická osoba, čili neprofesionál. Již samotná možnost projednat spor mimo soudní systém na základě dohody stran, nebudeme si přitom zastírat, že iniciátorem rozhodčí smlouvy nebo doložky bývá takřka výhradně obchodník nebo podnikatel nebo profesionál, tedy osoba erudovaná na poli obchodního styku, zakládá významnou nerovnost mezi stranami takového kontraktu.

Dalším podstatným rozdílem mezi zákonem z roku 1963 a zákonem z roku 1994 je, že v současnosti rozhodce nemusí rozhodovat na základě hmotného práva, může použít tzv. zásady spravedlnosti (§ 25 odst. 3 zákona č. 216/1994 Sb.), které nejsou nikde ani v nejmenším definovány a ve své podstatě mohou být každým rozhodcem vykládány jinak, například i přímo v rozporu s hmotným právem upravujícím předmětný vztah nebo právní oblast.

Jak dřívější, tak i dnešní zákon uvádějí, že rozhodcem může být jakákoliv osoba, která je zletilá, je způsobilá k právním úkonům a je občanem České republiky (předcházející zákon hovořil o československém občanovi).

Podle § 2 odst. 1 a 2 zákona o rozhodčím řízení se strany mohou dohodnout, že rozhodce nebo rozhodčí soud budou rozhodovat o majetkových sporech mezi nimi, s výjimkou sporů vzniklých v souvislosti s výkonem rozhodnutí a incidenčních sporů, k jejichž projednání a rozhodnutí by jinak byla dána pravomoc soudu a dále lze rozhodčí smlouvu platně uzavřít v jakékoliv věci, v níž by bylo možno uzavřít soudní smír. *Rozhodčí doložku lze proto platně uzavřít i za situace, kdy je předmětem řízení oblast věcných práv – např. vyklizení bytu, neboť není pochyb, že o takovém předmětu lze uzavřít soudní smír.*¹⁷²

Podtrženo sečteno, nyní je stav takový, že kdokoliv s kýmkoliv mohou vyjmout takřka jakýkoliv svůj občanskoprávní nebo obchodněprávní spor z dosahu pravomoci obecných soudů a nechat ho projednat v rámci rozhodčího řízení, dohodnout si navíc, že nebude použito hmotného práva, ale zásad spravedlnosti, čímž je řečeno, že pro rozhodce neplatí ani hmotné právo a může rozhodnout jakkoliv, aniž by to po něm kdokoliv mohl přezkoumat, v neposlední řadě pak osoba rozhodce není a nemusí být nijak fundovaná v oblasti práva.

---

¹⁷² Nejvyšší soud 20 Cdo 476/2009

6.4.Hranice přezkumu a charakter rozhodčího nálezu podle Nejvyššího soudu

Podle judikatury Nejvyššího soudu lze rozhodčí nález přezkoumávat jenom z procesního hlediska a všechny námitky vedoucí ke zrušení rozhodčího nálezu podle § 31 písm.e) zákona o rozhodčím řízení musí být nutně procesního charakteru. Musí se tedy týkat postupu rozhodčího soudu při projednávání sporu, nikoli správnosti skutkových nebo právních závěrů učiněných rozhodčím soudem. *Při rozhodování o zrušení rozhodčího nálezu není soud oprávněn přezkoumávat napadené rozhodnutí věcně, tedy z hlediska správnosti hodnocení provedených důkazů, správnosti skutkových zjištění a následného právního posouzení věci.*¹⁷³

Z předmětného je patrné, že verdikt rozhodce není podle aktuálních názorů Nejvyššího soudu vůbec podroben meritornímu přezkoumávání ze strany soudní moci. Stejně tak *nelze zrušit rozhodčí nález proto, že zavazuje k plnění, které je v rozporu s dobrými mravy.*¹⁷⁴ Zde Nejvyšší soud argumentuje tím, že *ani původní zákon č. 98/1963 Sb. nepočítal s tím, že by bylo v soudním řízení přezkoumáváno, zda odpovídá plnění přiznané rozhodčím nálezem hmotným ustanovením vnitrostátního práva. Poukazuje na to, že bylo možné zrušit rozhodčí nález, který odsuzuje stranu k plnění podle československého práva nemožnému či nedovolenému, přičemž za nedovolené plnění bylo považováno takové, které nepřipouštěl vnitrostátní řád, zejména to, které bylo vyhrazeno jen některým subjektům, především státu, nebo podléhalo státnímu dozoru či státnímu povolení. (Předmětem plnění byly například výbušniny, střelné zbraně, drogy, apod.).*

Obecné soudy kromě toho uznávají nepřezkoumatelnost plnění, které je předmětem rozhodčího nálezu a nepřezkoumatelnost tohoto nálezu jako celku i v rámci vykonávacího řízení před soudem. Takové rozhodnutí je podle ustálené judikatury rovno rozhodnutí soudnímu, neboť je nadáno atributy právní moci a vykonatelnosti obdobně jako rozsudek (§ 28 odst. 2 zákona č. 216/1994 Sb. o rozhodčím řízení), exekuční soud proto není oprávněn zkoumat správnost titulu z hlediska hmotného práva. Nejvyšší soud tak staví rozhodčí nález naroveň soudnímu rozhodnutí – rozhodnutí orgánu veřejné moci, avšak zatímco soudní rozhodnutí je z hlediska souladu s platným hmotným právem přezkoumatelné orgány soudní

¹⁷³ Nejvyšší soud 23 Cdo 2273/2007

¹⁷⁴ Nejvyšší soud 33 Cdo 2675/2007

moci vyššího stupně v řízeních o řádných a mimořádných opravných prostředcích, rozhodčí nález takovým přezkumům nepodléhá a žádný zákonný institut tak nezaručuje, že takové rozhodnutí bude v souladu s platným hmotným právem (a to i ve věci, v níž rozhodce nerozhoduje podle tzv. zásad spravedlnosti).

6.5. Charakter rozhodčího nálezu podle Ústavního soudu

V Listině Základních práv a svobod je v článku 36 zakotveno právo každého jednotlivce domáhat se stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve vymezených případech u jiného orgánu. Kdo tvrdí, že byl na svých právech zkrácen rozhodnutím orgánu veřejné správy, může se obrátit na soud, aby přezkoumal zákonnost takového rozhodnutí, nestanoví-li zákon jinak. Z pravomoci soudu však nesmí být vyloučeno přezkoumávání rozhodnutí týkajících se Základních práv a svobod podle Listiny.

Ústavní soud opakovaně odmítl poskytnout ochranu osobám, které se podrobily smluvní rozhodčí doložce a stvrdily tak svoji vůli, že chtějí, aby o jejich sporu bylo rozhodnuto v rozhodčím řízení. Důvody, které Ústavní soud pro svůj postup uvádí, jsou v přímém rozporu s tím, jak rozhodují obecné soudy, pokud jde o samotný charakter rozhodčího nálezu a jeho posouzení.

Podle Ústavního soudu *není-li rozhodčí řízení v právu zakotveno jako obligatorní, převažují znaky smluvní doktríny nad jurisdikční. Tím, že platné právo umožňuje rozhodovat majetkové spory i jinými subjekty než státními (soudy), z nich nečiní bez dalšího orgány veřejné moci. Ani okolnost, že rozhodčí nález je exekučním titulem, sama o sobě tomu, kdo jej vydal, postavení orgánu veřejné moci nezaručuje.*¹⁷⁵ Ústavní soud poukazuje na to, že *rozhodci rozhodují spory, jestliže jejich pravomoc vyplývá pro daný spor z platné rozhodčí smlouvy uzavřené mezi stranami, tedy nenalézají právo, ale tvoří, napevno staví, vyjasňují, tedy narovnávají, závazkový vztah v zastoupení stran. Jejich moc není delegovaná svrchovanou mocí státu, ale pochází od soukromé vlastní moci stran určovat si svůj osud. Uzavřením platné rozhodčí smlouvy se strany dobrovolně a vědomě vzdávají práva na projednání své věci nezávislým a nestranným soudem ve smyslu článku 36 odst. 1 Listiny.*¹⁷⁶

---

¹⁷⁵ III. ÚS 32/06

¹⁷⁶ ÚS 1357/2007

Podobným způsobem Ústavní soud rozhodl i v dalších nálezech. Rozhodce je podle Ústavního soudu *soukromou osobou, nepatří do soustavy soudů podle Hlavy IV. Ústavy a podle zákona o soudech a soudcích není orgánem veřejné moci.*¹⁷⁷

Ústavní soud pokládá za rozhodující, že strany si na základě zákona mohou z vlastní svobodné vůle dohodnout vyloučení režimu svého občanskoprávního vztahu z přezkumu ze strany soudní moci. Pak nález rozhodce není aktem rozhodnutí, který by byl stavěn naroveň rozhodování orgánu veřejné moci a nemůže být předmětem přezkumu z hlediska ústavnosti.¹⁷⁸

Se shora rozebraným názorem se lze stěžít ztotožnit. Jestliže je předmětem přezkumu rozhodnutí rozhodce o nároku z lichvářské smlouvy – vyznačující se ve většině případů tím, že jedna ze stran se při uzavření smlouvy nachází v tísní a obsah a podmínky smlouvy – i požadavek, aby byly obecné soudy z rozhodování o sporech ze smlouvy vyloučeny, v podstatě diktuje silnější strana, není možné vycházet z úvahy, že rozhodce rozhoduje spor ze svobodné vůle obou stran a že by měla být dána přednost smluvní doktríně nad jurisdikční. Kromě toho na jedné její straně stojí většinou podnikatel – osoba vzdělaná v oblasti práva a obchodních vztahů, na straně druhé většinou fyzická osoba (často jde o spotřebitele), jejíž ekonomická i právní pozice, pokud jde o erudici a vyjednávací schopnosti, je podstatně slabší. Vztah je tak od počátku nerovný a zvýhodňuje jednu ze stran a rozhodčí doložka má tím pádem diskriminační charakter, přičemž zejména spotřebitelské smlouvy jsou předmětem zvláštní ochrany Evropského práva, jak opakovaně konstatoval Evropský soudní dvůr, jehož dvě rozhodnutí týkající se problému budou rozebrána dále.

Není možné se pak smířit ani s tím, že je stranám dáno „oprávnění“, aby se občanskoprávní smlouvou vzdaly práva na spravedlivý proces s poukazem na to, že rozhodce

---

¹⁷⁷ IV.ÚS 511/2003

¹⁷⁸ Čestnou výjimkou je rozhodnutí Ústavního soudu II. ÚS 2164/2010 v němž se praví, že „ochrana autonomie vůle nemůže být absolutní“ a závěr, že „rozhodčí řízení není řízením soudního typu a to se odráží v celkově přísnějším nahlížení na rozhodčí doložky tak, aby nepředstavovaly nepřiměřené podmínky ve spotřebitelských smlouvách“. Ovšem i toto rozhodnutí staví na kontinuitě s předchozí praxí Ústavního soudu a porušení práv spotřebitele vidí především ve formálních náležitostech rozhodčí doložky – její netransparentnosti a nemožnosti přezkoumat v tomto konkrétním případě výrok rozhodce dalšími rozhodci. Nicméně je v textu jeho odůvodnění vysloveno i leccos, co dosavadní pozici Ústavního soudu přímo odporuje, když je v něm řečeno, že „zákon o rozhodčím řízení upravuje podmínky, za nichž stát deleguje svou jurisdikční pravomoc na rozhodce a požadavek na zákonného soudce podle čl.38 odst. 1 Listiny se vztahuje i k rozhodčímu řízení“. Tedy rozhodce přece jen vykonává jurisdikční pravomoc a měl by být podřízen ústavním zásadám, na nichž náš právní řád stojí.

není orgán veřejné moci, jeho nálezy jsou v podstatě pokračováním smluvní volnosti a nemá charakter rozhodnutí srovnatelného s rozhodnutím orgánu veřejné moci. Jednak je třeba znovu připomenout, že rozhodčí nález je podle judikatury Nejvyššího soudu v otázce jeho přezkumu a vykonatelnosti prakticky stavěn rozhodnutí soudu naroveň, jednak na základě argumentace Ústavního soudu bychom pak museli dospět k závěru, že toto rozhodnutí popřípadě pseudorozhodnutí, popřípadě dodatečná úprava občanskoprávní smlouvy rozhodcem stojí výše, než je rozhodnutí orgánu soudní moci, které je meritorně přezkoumatelné jak v soustavě obecných soudů, tak v řízení před Ústavním soudem. Zrovna tak bychom museli říci, že rozhodce není pak podroben věcnému přezkumu hmotněprávní správnosti svých rozhodnutí skutečně nestranným orgánem ani z hlediska základních zásad, na nichž naše právo stojí, včetně zásad ústavních.¹⁷⁹ Podotýkám navíc, že lichvářské smlouvy ve své podstatě přímo ohrožují právo vlastnické a právo na svobodné rozhodování jednotlivce, která jsou jako základní lidská práva zvlášť chráněna Listinou a výklad Ústavního soudu tak v podstatě posvěcuje stav, v němž se osoba prostřednictvím občanskoprávního úkonu učiněného předem, ať již z jakýchkoliv pohnutek, vzdá možnosti dovolat se soudní ochrany těchto základních práv. Stejně absurdní je například myšlenka, že by se kdokoliv mohl smluvně vzdát práva na práva na život, na tělesnou integritu, na ochranu soukromí a jiného ze základních práv zaručených Listinou.

Ústavní soud se kromě toho odmítá zabývat přezkumem rozhodčích nálezů i z formálních důvodů. Tvrdí, že i kdyby dospěl k závěru opačnému, tedy, že rozhodčí soud, popřípadě rozhodce, jsou orgány veřejné moci, ve většině případů by nemohl zasáhnout a věc sám přezkoumat, neboť stěžovatelé v drtivé většině věcí nenapadli rozhodčí nález podle § 31 zákona o rozhodčím řízení č. 216/1994 Sb.¹⁸⁰ Čímž je smyčka kolem osoby postižené lichvářskou smlouvou a následným rozhodčím řízením na základě „zásad spravedlnosti“ nebo rozhodnutého v rozporu s hmotným právem utážena, neboť napadnout rozhodčí nález z meritorních důvodů před soudem na základě zákona o rozhodčím řízení je prakticky zbytečné, protože obecné soudy nepřezkoumají rozhodčí nález z věcného hlediska a Ústavní soud nepřezkoumá nález proto, že formálně nepředcházelo toto čistě formální řízení s předem jasným vyústěním před obecným soudem, které zákon umožňuje.

---

¹⁷⁹ Připomínám, že rozhodce nemusí být při svém rozhodování vázán hmotným právem, k čemuž mu paradoxně dává sám zákon oprávnění, popřípadě může rozhodnout v rozporu s hmotným právem a jeho rozhodnutí pak podle převládajícího názoru, ať již Nejvyššího nebo Ústavního soudu nepodléhá soudnímu přezkumu z věcné stránky.

¹⁸⁰ III.ÚS 460/2001, IV.ÚS 174/2002

6.6. Přezkum rozhodčího řízení z procesního hlediska

Jak už bylo vícekrát opakováno, omezují se možnosti soudní obrany proti rozhodčímu nálezů vydanému v rozhodčím řízení toliko na procesní stránku věci.

Důležitým mezníkem v judikatuře obecných soudů je všeobecné uznání povinnosti rozhodce dodržovat při doručování rozhodčích nálezů ustanovení občanského soudního řádu. Doručování rozhodnutí musí probíhat podle ustanovení občanského soudního řádu (§ 45 a následující o.s.ř.). Nejvyšší soud reagoval na rozšířenou praxi rozhodců v rámci vydání vlastních pravidel rozhodčího řízení upravovat i doručování písemností odlišně od občanskoprávních předpisů. Tím docházelo samozřejmě ke krácení práv strany, jíž bylo rozhodnutí rozhodce doručováno a omezení jejích možností se mu aktivně bránit. *Jestliže je možné podle zákona o rozhodčím řízení sjednat rozhodčí doložku a v rámci ní se dohodnout mimo jiné podle § 19 odst. 1, 2 i na postupu v rámci rozhodčího řízení, není možné sjednat si zvláštní pravidla pro doručování písemností, zejména rozhodčího nálezů. Písemné vyhotovení rozhodčího nálezů musí být stranám doručeno postupy zakotvenými v ustanoveních občanského soudního řádu, která se týkají doručování písemností. Je tomu tak proto, že doručování rozhodnutí stranám není součástí postupu, kterým rozhodci vedou řízení, těm je umožněno disponovat z procesními pravidly týkajícími se postupu v řízení toliko od okamžiku jeho zahájení do okamžiku jeho ukončení. Rozhodčí řízení končí vydáním rozhodčího nálezů nebo usnesením, v případě, že se nevydává rozhodčí nález. Do okruhu procesních otázek, jejichž úprava je v dispozici stran tak doručování rozhodnutí zásadně nepatří.*¹⁸¹

Další možností, jak zpochybnit rozhodčí smlouvu s následky neplatnosti, je v ní obsažený způsob určení osoby rozhodce, popř. osob rozhodců. Podle § 7 odst. 1 zákona o rozhodčím řízení má rozhodčí smlouva zpravidla určit počet i osoby rozhodců anebo stanovit způsob, jak počet i osoby rozhodců mají být určeny. Konečný počet rozhodců musí být vždy lichý. Rozhodčí smlouva je neplatná, pokud neobsahuje přímé určení rozhodce a rozhoduje se o něm ad hoc, popř. jen stanoví, že rozhodce bude určen jednou smluvní stranou ze seznamu rozhodců vedeného právníkou osobou, která není stálým rozhodčím soudem zřízeným ve smyslu § 13 zákona č. 216/1994 Sb. a že rozhodčí řízení bude probíhat podle pravidel vydaných touto právníkou osobou.¹⁸² Oproti tomu však bylo rozhodnuto, že rozhodčí

¹⁸¹ Nejvyšší soud 20 Cdo 4096/2008

¹⁸² Vrchní soud v Praze 12 Cmo 496/2008

doložka upravená tak, že rozhodce bude vybrán ze seznamu rozhodců vedeného při Asociaci leasingových společností ČR, je platná.¹⁸³ Jak je vidět, názory soudů týkající se určení rozhodce ve smlouvě, případně v rozhodčí doložce, jsou nejednotné. Je otázkou, nakolik určitě a jasně musí být vymezen způsob, počet i osoby rozhodců, když strany sjednávají smlouvu nebo rozhodčí doložku, dále je velmi polemický způsob výběru rozhodce, neboť je často zvolen tak, že přímo zvýhodňuje stranu věřitele a upřednostňuje jeho vůli při výběru této osoby, nebo přímo předem výslovně stanovuje, že v případných sporech mezi stranami bude spor rozhodován rozhodcem, který je zájmově spojen s věřitelem, což je, bohužel dosti běžné. Navíc za situace, kdy ve vykonávacím řízení není exekutor vázán principem teritoriality,¹⁸⁴ je běžná zájmová provázanost věřitele i s exekutorem působícím ve vykonávacím řízení.

Konečně posledním okruhem, který se týká procesního průběhu rozhodčího řízení, je možnost obou stran dostat se v průběhu tohoto řízení k uplatnění svých práv a zajištění, aby se obě strany nacházely v průběhu rozhodčího řízení v rovném postavení. Nejvyšší soud tak při rozhodování o zrušení rozhodčího nálezu opětovně konstatoval, že *není oprávněn přezkoumávat napadené rozhodnutí věcně, tedy ani z hlediska správnosti hodnocení provedených důkazů a správnosti skutkových zjištění a následného právního posouzení věci. Institut návrhu na zrušení rozhodčího nálezu nemůže sloužit jako opravný prostředek proti němu. Při posuzování otázky, zda v daném případě byla straně v rozhodčím řízení poskytnuta možnost věc před rozhodci projednat, musí soud zkoumat, zda v konkrétním rozhodčím řízení s přihlédnutím ke všem okolnostem případu byla straně rozhodčího řízení poskytnuta dostatečná možnost uplatnění jejích procesních práv a rovněž zda se procesním postupem rozhodčího soudu jedna ze stran nedostala do nerovného postavení vůči druhé.*¹⁸⁵ Podle Nejvyššího soudu se pojem rovnost stran chápe stejně jako pojem „rovnost zbraní“, který používá Evropský soud pro lidská práva. V souladu s konstantní judikaturou tohoto soudu jde o jeden z prvků širšího pojetí spravedlivého procesu. V zásadě je odkazováno i na § 18

---

¹⁸³ Nejvyšší soud 23 Cdo 5129/2007, 32 Cdo 2282/08 dne 31. 7. 2008

¹⁸⁴ Je oprávněn vykonávat rozhodnutí kdekoliv na území republiky, záleží tedy jen na věřiteli, na kterého exekutora se obrátí s návrhem na výkon rozhodnutí. Tato situace je naprosto absurdní, neboť exekutor je formálně pokládán při výkonu rozhodnutí za orgán nahrazující činnost soudu a měl by být tedy vázán stejnými principy místní příslušnosti ohledně výkonu rozhodnutí, jako soud „v jehož pravomoci“ rozhodnutí vykonává.

¹⁸⁵ Nejvyšší soud 23 Cdo 2570/2007

zákona o rozhodčím řízení, z něhož přímo vyplývá rovné postavení stran v rozhodčím řízení a možnost, aby obě strany plně uplatnily svá práva.

6.7. Rozhodování Evropského soudního dvora v otázkách rozhodčího řízení ve spotřebitelských věcech

Výklad zákonů České republiky a soudní praxe, pokud jde o přezkum rozhodčích nálezů soudy, ať již se jedná o rozhodnutí Nejvyššího soudu nebo o nálezy Ústavního soudu, jsou v naprostém rozporu se současným vývojem rozhodování Evropského soudního dvora a praxe legislativního procesu v rámci Evropské unie. Při zvýšené ochraně spotřebitele v řízení před rozhodcem vychází Evropský soudní dvůr ve svých rozhodnutích ze směrnice 93/13/EHS ze dne 5. 4. 1993 o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách.¹⁸⁶ Článek 6 odst. 1 směrnice stanoví, že členské státy jsou povinny upravit, že nepřiměřené podmínky použité ve smlouvě, uzavřené prodávajícím nebo poskytovatelem se spotřebitelem, nejsou podle jejich vnitrostátních právních předpisů pro spotřebitele závazné a že smlouva zůstává pro strany závaznou za stejných podmínek, může-li nadále existovat bez dotyčných nepřiměřených podmínek. V článku 7 odst. 1 stejné směrnice je řečeno, že členské státy jsou povinny zajistit, aby v zájmu spotřebitelů a konkurentů existovaly přiměřené a účinné prostředky zabráňující dalšímu používání nepřiměřených podmínek ve smlouvách, které uzavírají prodávající nebo poskytovatelé se spotřebiteli. V příloze směrnice v bodě 1 pod písm. q) jsou uvedeny klauzule, které mohou být prohlášeny za nepřiměřené, zejména ty, jejichž cílem nebo následkem je *„zbavení spotřebitele práva podat žalobu nebo použít jiný opravný prostředek, zejména požadovat na spotřebiteli, aby předkládal spory výlučně rozhodčímu soudu, na který se nevztahují ustanovení právních předpisů, nebo bránění uplatnění tohoto práva, nepřiměřené omezování důkazů, které má spotřebitel k dispozici, nebo ukládání důkazního břemene, které by podle použitelných právních předpisů mělo příslušet druhé smluvní straně, spotřebiteli“*.

Dvě následná klíčová rozhodnutí Evropského soudního dvora týkající se věci projednávaných před španělskými soudy, které pokládaly Evropskému soudnímu dvoru předběžné otázky, zcela názorně ukazují, že ve spotřebitelských sporech je povinností

---

¹⁸⁶ Přitom velkou část lichvářských kontraktů je možno podřadit pod režim spotřebitelských smluv.

členských států umožnit přezkoumání těchto smluv v soudním řízení bez ohledu na to, že o nich již bylo jednou rozhodnuto v rozhodčím řízení.

První z uvedených sporů¹⁸⁷ se týkal situace, kdy účastnice v rozhodčím řízení neuplatnila námitky ohledně neplatnosti rozhodčí smlouvy a poté se dožadovala soudní ochrany. Evropský soudní dvůr konstatoval, že spotřebitel se nachází v nerovném postavení vůči prodávajícímu nebo poskytovateli, jak co do vyjednávací pravomoci, tak co do úrovně informovanosti, což jej vede k tomu, že přistoupí k podmínkám předem vyhotoveným prodávajícím nebo poskytovatelem, aniž by mohl ovlivnit jejich obsah. Soud uzavřel, že *směrnice 93/13 musí být vykládána v tom smyslu, že vyžaduje, aby vnitrostátní soud, kterému je předložena žaloba na neplatnost rozhodčího nálezu, posoudil neplatnost rozhodčí dohody a zrušil tento nálezh v důsledku toho, že uvedená dohoda obsahuje zneužívající klauzuli, i když spotřebitel neplatnost rozhodčí dohody uplatnil nikoli v rámci rozhodčího řízení, ale až v rámci soudní žaloby na neplatnost.*

Prakticky stejným způsobem odpověděl Evropský soudní dvůr na otázku ve věci Asturcom¹⁸⁸, která se již týkala soudního řízení vykonávacího, kdy exekucním titulem byl rozhodčí nálezh. Španělský soud položil dotaz, zda ochrana spotřebitele podle směrnice 93/13 znamená, že soud, který rozhoduje o návrhu na nucený výkon pravomocného rozhodčího nálezu, vydaného bez účasti spotřebitele, přezkoumá neplatnost rozhodčí smlouvy i bez návrhu a v důsledku toho zruší nálezh z důvodu, že uvedená smlouva obsahuje nepřiměřenou rozhodčí doložku v neprospěch spotřebitele. I zde bylo konstatováno, že *uvedená směrnice musí být vykládána v tom smyslu, že vnitrostátní soud, který rozhoduje o návrhu na nucený výkon pravomocného rozhodčího nálezu, vydaného bez účasti spotřebitele, musí, pokud má za tímto účelem k dispozici nezbytné informace o právním a skutkovém stavu, i bez návrhu posoudit nepřiměřenost rozhodčí doložky obsažené ve smlouvě uzavřené prodávajícím nebo poskytovatelem se spotřebitelem, je-li podle vnitrostátních procesních pravidel možné provést takové posouzení v rámci obdobných řízení na základě vnitrostátního práva. Jde-li o nepřiměřenou doložku, přísluší tomuto soudu vyvodit veškeré důsledky, které z toho vyplývají podle vnitrostátního práva, aby se ujistil, že tento spotřebitel nebude uvedenou doložkou vázán.* Toto rozhodnutí jakoby vyvolávalo dojem, že lze přezkoumat rozhodčí nálezh v celém

---

¹⁸⁷ Evropský soudní dvůr, rozhodnutí Mostaza Claro pod číslem C-16805 z 26. 10. 2006

¹⁸⁸ Evropský soudní dvůr, rozhodnutí Asturcom pod číslem C40/08 ze 6. 10. 2009

rozsahu pouze za situace, že to umožňuje vnitrostátní právo, jelikož tomu tak v České republice není, není možné ho přezkoumat. Tento dojem je však mylný. V tom samém rozhodnutí Evropského soudního dvora je přímo řečeno, že *směrnice 93/13 zajišťuje spotřebitelům ochranu a její článek 6 musí být považován za rovnocennou vnitrostátním pravidlům, které uvnitř vnitrostátního právního řádu mají status kogentních norem, které soud musí uplatnit i bez návrhu*. Z tohoto plyne, že v rozsahu, v němž vnitrostátní soud, k němuž byl podán návrh na nucený výkon pravomocného rozhodčího nálezu, musí podle vnitrostátních procesních pravidel posoudit i bez návrhu rozpor rozhodčí doložky s vnitrostátními kogentními pravidly, musí rovněž i bez návrhu posoudit nepřiměřenost této doložky s ohledem na článek 6 uvedené směrnice.

6.8.Nástin možných řešení jak pohlížet na rozhodčí řízení a vykonávací řízení z hlediska soudního přezkumu

Není pochyb, že v rámci rozhodčího a vykonávacího řízení v posledních několika letech dochází k „tunelování“ (outsourcingu) státní moci. Tlak na přesun občanskoprávní a vykonávací agendy do rukou rozhodců a exekutorů (podnikatelů, u nichž příslušné zákony nekladou zvláštní morální ani odborné předpoklady, což ovšem platí větší měrou u rozhodců, výběr osoby exekutora podléhá přece jen důkladnějším kritériím - § 9 zákona o soudních exekutorech a exekuční činnosti) je odůvodňován různě. Hovoří se o „odbřemenění“ soudů, zrychlení řízení, jeho zlevnění, poskytnutí prostoru pro průchod spravedlnosti, je argumentováno neschopností a malou zainteresovaností soudních úředníků při zajišťování výkonu rozhodnutí. Neberou se již v potaz rizika takového postupu. Především se výkon rozhodnutí soudů ocitá povětšinou mimo účinnou a faktickou soudní kontrolu a původně zákonná a věcně spravedlivá rozhodnutí mohou být vykonávána velmi neurvalým a nezákonným způsobem.

Neodpustím si poznámku, že z morálního hlediska považuji například za nepřijatelné, aby byla osoba vykonávající rozhodnutí oprávněna si prakticky nekontrolovatelně stanovovat výši odměn za své úkony (§ 92 zákona o soudních exekutorech a exekuční činnosti realizován vyhláškou č.330/2001 Sb), jak tomu bylo od počátku činnosti exekutorů (navíc když v řízení vznikají neúměrné náklady na dopravné a cestovné, neboť, jak již bylo zdůrazněno, exekutor může na území České republiky vykonávat rozhodnutí neomezeně, aniž by se zabýval

otázkou místní příslušnosti, neboť jeho působení není ohraničeno teritoriálně - § 28 zákona o soudních exekutorech a exekuční činnosti).

Zrovna tak bylo velmi pochybné dát exekutorům – podnikatelům - více pravomocí bez účinné kontroly jejich využívání (popřípadě zneužívání), než kdy předtím měly v oblasti výkonu rozhodnutí soudy (a v souvislosti s tím pak pokrytecky a farizejsky kritizovat předchozí pomalý průběh výkonu rozhodnutí prováděného soudy). Nakonec ani přímá hmotná zainteresovanost exekutora na objemu výtěžku exekuce a způsobu, jakým jsou draženy v exekuci získané hodnoty, nejsou z pohledu morálky a zákonnosti žádoucí. Považuji za naprosto skandální a nepřijatelné, aby měl soukromý podnikatel, byť je při exekuci formálně považován za orgán nahrazující soud (§ 28 zákona o soudních exekutorech a exekuční činnosti), právo vstupovat do jakéhokoliv obydlí a zabavovat tam věci, aniž by tak činil na základě zvláštního a individualizovaného rozhodnutí soudu týkajícího se konkrétního případu¹⁸⁹. Stejně tak lze kritizovat takřka neomezený rozsah pravomocí, které exekutorovi zákon dává bez odpovídajícího dozoru nad dodržováním zákonnosti z jeho strany – např. jeho možnost získat prakticky od jakéhokoliv orgánu nebo osoby jakoukoliv informaci o dlužníkovi a fakticky i jeho rodině¹⁹⁰. Pokud v budoucnu dojde k převedení naprosto celého výkonu rozhodnutí do rukou exekutorů, padnou tím poslední zbytky kontroly nad jejich počínáním ze strany státu a možnosti lichvářů při prosazování nároků z lichevních smluv ve vykonávacím řízení se rapidně zvýší. Veřejná moc tak přijde o další nástroj jehož prostřednictvím lze do regulace lichvy účinně zasahovat.

O institutu rozhodčího řízení a postavení rozhodce ve stávající úpravě není třeba více se rozepisovat, protože o absenci jakékoliv záruky jejich odbornosti, zákonnosti rozhodování v hranicích hmotného práva, možného přezkumu jejich nálezů v české právní doktríně již bylo řečeno vše podstatné.

---

¹⁸⁹ Podotýkám, že policista v rámci trestního řízení je ze zákona přísněji vázán a kontrolován ze strany soudu, než exekutor (§ 82 tr.řádu a následující), ačkoliv policista koná ve prospěch veřejného zájmu, nikoliv ve prospěch zájmu svého a dalších soukromých osob.

¹⁹⁰ Např. § 33 odst. 3 zákona o soudních exekutorech a exekuční činnosti, podle něho je orgán správy daní povinen exekutorovi sdělit při provádění exekuce všechny informace, které eviduje, o které je požádán, aniž by byl jakkoliv vymezen jejich obsah či charakter, aniž by se správce daně mohl dovolat povinnosti mlčenlivosti – v příkrém rozporu s tak široce vymezenou pravomocí exekutora je oprávnění soudu žádat od správce daně informace v trestním řízení podle § 8 odst. 2 tr.řádu omezené příslušnými daňovými zákony, ačkoliv spravedlivý výsledek soudního trestního řízení je v zájmu celé veřejnosti, nikoliv pouze v zájmu jednotlivce domáhajícího se uspokojení svého majetkového nároku.

Lichevní smlouvy (z velké části se přitom jedná v českém prostředí o kontrakty splňující z pohledu Evropského soudního dvora parametry spotřebitelských smluv) jsou právě tím typem nároků, které jsou v těchto posledních letech stále častěji prosazovány přes rozhodčí řízení a nálezy rozhodců a exekutorské zápisy exekutorů s následným výkonem rozhodnutí prostřednictvím exekutora, neboť je enormní snaha lidí získávajících finanční prostředky lichvou vyhnout se soudnímu řízení a soudnímu přezkumu těchto nároků. (O tvorbě a ustálení judikatury v oblasti smluv porušujících dobré mravy a o soudní přezkoumatelnosti nároků z exekutorských zápisů již bylo pojednáno.) Rozhodčí řízení je tak v českém právu unikátní možností, jak vyjmout průběh celého občanskoprávního sporu z pravomoci a přezkumu soudu.

Myslím si však, že názor převažující v české právní praxi, že rozhodčí nález věcně soudně přezkoumávat nelze v žádném stadiu řízení, není správný a neodpovídá ani vnitrostátním normám, zejména ústavním, ani normám nadnárodním, jimiž je Česká republika vázána.

Pohled na charakter rozhodčího nálezu je v českém právu dvojsečný. Ústavní soud jej nepovažuje za rozhodnutí orgánu veřejné moci, nepovažuje jej prakticky ani za rozhodnutí. Rozhodce je podle něj oprávněn narovnávat smluvní vztah mezi stranami na základě pravomoci, kterou mu věřitel a dlužník uzavřením rozhodčí smlouvy (doložky) svěřili. Je to v podstatě pokračování smluvního vztahu a v rozhodčím řízení převažují prvky smluvní doktríny nad jurisdikční. Je-li tomu tak, je rozhodčí nález postaven na roveň například exekutorskému nebo notářskému zápisu nebo kterékoliv občanskoprávní smlouvě (převládá smluvní doktrína nad jurisdikční) a pak obecným soudům nic nebrání v jeho přezkumu, ať již ve fázi již nařízené exekuce nebo přímo v nalézacím řízení, i pokud jde o hmotněprávní základ uplatňovaných nároků a tedy nutně musí dojít i k posouzení, zda jsou uplatňované nároky v rozporu se zákonem nebo dobrými mravy, či nikoliv.

Jestliže je však správný pohled obecných soudů, tedy, že rozhodčí nález je rozhodnutí *sui generis* postavené na roveň rozsudku a proto není v rámci vykonávacího řízení přezkoumatelné, co do hmotněprávního posouzení nároku, pak by naopak muselo být úkolem Ústavního soudu, aby s takovým rozhodnutím nakládal jako s rozhodnutím orgánu veřejné moci. Není možné si totiž představit situaci, že by v právním státě mohla existovat osoba vydávající rozhodnutí s vlastnostmi pravomocného rozsudku, které by bylo soudně nepřezkoumatelné, vykonatelné, nemuselo by být založeno na platném hmotném právu,

popřípadě by jí v něm bylo hmotné právo aplikováno nesprávně a přitom by nebylo přezkoumatelné ani z pohledu ústavních zásad a dodržení základních práv a svobod. Poukaz na úctu ke svobodné vůli stran uzavírající smlouvu je v případě lichevních smluv naprosto nesprávným argumentem, neboť u lichevních smluv (jsou-li uzavírány v tísní), vůle dlužníka svobodná není a v ostatních případech (hraje-li roli duševní porucha, nezkušenost nebo rozrušení) je autonomie vůle významným způsobem omezena.

Cesta procesního zpochybňování stability rozhodčího nálezu (otázka doručení nálezu, stanovení způsobu výběru rozhodce, procesních záruk během rozhodčího řízení), kterou kráčí současná judikatura, podle mého názoru opomíjí a neřeší zásadní problém ústavnosti a zákonnosti rozhodování v rozhodčím řízení a možnosti jeho následného soudního přezkumu. Evropské právo a praxe Evropského soudního dvora přitom zcela jasně dávají najevo, že je třeba rozhodčí řízení podřídit, jmenovitě ve spotřebitelských věcech (ve velké části případů lichevních smluv se jedná právě o spotřebitelské smlouvy) soudnímu přezkumu a to bez ohledu na to, zda se věc nachází ve fázi soudního přezkumu rozhodčího řízení nebo výkonu rozhodnutí rozhodčího nálezu. Členské státy jsou vedeny k tomu, aby dodržely své závazky a zajistily na svém území buď možnost soudního přezkumu takových rozhodnutí podle vnitrostátního práva nebo dodržovaly standardy Evropského práva vyplývající ze směrnice 93/13. Česká republika se svojí právní praxí těchto zásad ani v nejmenším neřídí, ačkoliv se považuje za civilizovaný stát Evropské unie.

Jako příklad pro Českou republiku může sloužit právě španělská právní úprava, která v zákoně č. 60/2003 o arbitráži (Ley de Arbitraje) ve článku 40 zakotvuje, že proti rozhodčímu nálezu lze podat k soudu žalobu a následující článek 41 mimo jiné říká, že může dojít ke zrušení rozhodčího nálezu, pokud strana navrhuje jeho zrušení prokáže, že je v rozporu s veřejným pořádkem.¹⁹¹ Stejně tak britský právní systém common law zná zásadu, podle které musí mít každá strana právo nechat přezkoumat arbitrážní nález soudem.¹⁹² Tato

---

¹⁹¹ Veřejný pořádek je pojem postavený v některých právních řádech prakticky naroveň s pojmem dobrých mravů. O tom více např. Jaroslav Salač, Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu Beckova edice Právní instituty , 2. vydání 2004, str. 162-164)

¹⁹² Jaroslav Salač, Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu Beckova edice Právní instituty , 2. vydání 2004, str. 118

zásada je pak přenesena i do amerického práva, ani ve Spojených státech není možné vyloučit rozhodčí řízení ze soudního přezkumu.¹⁹³

Mám za to, že jediná možnost omezení prosazování lichevních nároků cestou vedoucí mimo soustavu obecných soudů spočívá právě v důsledném a bezpodmínečném podřízení rozhodčího řízení a vykonávacího řízení kontrole ze strany nezávislých obecných soudů. Ve vykonávacím řízení a činnosti exekutorů soudy doposud částečně účinné nástroje ke kontrole mají, jak bylo právě rozebráno. Pokud však jde o rozhodčí řízení, měla by Česká republika, ať již v rámci stávající legislativy nebo prostřednictvím změn příslušných zákonů, zejména zákona o rozhodčím řízení a soudního řádu, prosazovat trend, který nastolil Evropský soudní dvůr vedoucí k podřízení rozhodčího řízení soudní kontrole ve všech jeho stádiích.

7. Nový občanský zákoník a odpovědi na otázky týkající se boje proti lichvě z něj plynoucí

V současnosti byl Parlamentem schválen nový občanský zákoník pod č. 89/2012 Sb. s účinností od 1.1.2014,¹⁹⁴ který přináší zákonné změny týkající se lichvy a lichevních smluv a pokud nabude účinnosti v té podobě, v níž byl schválen, mohlo by jít o určitou změnu v této oblasti.

7.1. Dobré mravy

V zákoně má zůstat zachován institut dobrých mravů a jakékoliv ujednání ve smlouvě, které s ním je v rozporu, je zakázáno. Kromě toho se výslovně počítá i se zákazem výkladu a použití právního předpisu v rozporu s dobrými mravy (§ 1 odst. 2 a § 2 odst. 3). Tato ustanovení je však nově třeba brát obecně jako *lex generalis* ve vztahu ke speciální úpravě lichevních smluv a smluv založených na hrubém nepoměru, o níž bude pojednáno dále. Výklad dobrých mravů však bude v praxi zřejmě plynule navazovat na stávající zavedenou judikaturu.

---

¹⁹³ Jaroslav Salač, Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu Beckova edice Právní instituty, 2. vydání 2004, str. 149

¹⁹⁴ Je možno porovnat se sbírkou zákonů v programu ASPI.

7.2.Lichevní smlouvy

Zákon přináší přímo úpravu lichevní smlouvy, která v § 1796 říká, že neplatná je smlouva, při jejímž uzavírání někdo zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomylnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru. Při srovnání s dnes účinným trestním zákoníkem je zřejmé, že schválený občanský zákoník používá naprosto stejnou terminologii. Vystává tak velká neznámá, zda úmysl navrhovatele zákona směřuje k tomu, aby po formální stránce byla lichva vnímána z občanskoprávního hlediska i z trestního hlediska shodně a každé naplnění lichevní smlouvy po občanskoprávní stránce neslo za sebou i trestní odpovědnost. Spíše se domnívám, že se počítá s rozdílným posuzováním, jako je tomu v zahraničních právních řádech, kde vedle sebe občanskoprávní a trestněprávní úpravy působí. Pak tedy soudní praxe bude muset vytvořit návod, jak zvýraznit výjimečnost použití trestních sankcí jako „ultima ratio“ a rozlišit, který hrubý nepoměr, případně jaké zneužití tísně nebo jiných vlastností na straně dlužníka, jsou podstatné pro nastoupení následků neplatnosti podle občanského zákoníku a které jsou již natolik hrubým (v případě nepoměru ještě hrubějším než hrubým) zneužitím postavení silnější strany – věřitele, že musí následovat odpovědnost trestní. Než se judikatura shodne na tom, jak vykládat vzájemný vztah ustanovení v občanském zákoníku a v trestním zákoníku ovšem nějaký čas potrvá.

7.3.Hrubý nepoměr –laesio enormis

Nový zákon pracuje i s institutem laesio enormis (hrubého nepoměru mezi plněními). Nově zformulované ustanovení § 1793 odst. 1 uvádí, že zavází-li se strany ke vzájemnému plnění a je-li plnění jedné ze stran v hrubém nepoměru k tomu, co poskytla druhá strana, může zkrácená strana požadovat zrušení smlouvy a navrácení všeho do původního stavu, ledaže jí druhá strana doplní, oč byla zkrácena, se zřetelem k ceně obvyklé v době a místě uzavření smlouvy.

Tato úprava je obdobná § 934 Obecného zákoníku občanského (účinného na našem území do roku 1950), s tím rozdílem, že v podle tohoto historického kodexu, pokud jedna ze stran nezískala ani polovinu hodnoty plnění, které poskytla, mohla žádat zrušení smlouvy a uvedení věcí v předešlý stav nebo mohla druhá ze stran doplatit vzniklý rozdíl. Na tomto místě je vhodné připomenout i příklad z francouzského občanského práva. Občanský zákoník Code

civil ve svém ustanovení článku 1674 stanoví, že pokud je cena pozemku o 7/12 pod skutečnou tržní cenou, může se prodávající domáhat navrácení pozemku – restitutio in integrum nebo má kupující možnost doplatit cenu do 9/10 skutečné hodnoty pozemku a smlouva zůstane zachována.¹⁹⁵ Zajímavé na této normě je, že kupující nemusí uhradit cenu celou, aby zabránil neplatnosti smlouvy, nýbrž jen z 9/10. Tedy prodávající je jistým způsobem sankcionován za svůj lehkomyšlný přístup k občanskoprávnímu závazku.

Zatímco však ABGB i Code civil přesně uvádějí o kolik nesmí být hodnota věci (ve francouzském případě pouze pozemku) nižší, než je běžná cena, návrh nového českého občanského zákoníku hovoří toliko o „hrubém nepoměru“. Myslím si, že se to do budoucna ukáže jako zásadní nevýhoda, neboť soudní rozhodování bude muset řešit otázku, který nepoměr je již tak hrubý, aby založil hrubou nerovnost plnění a pak se bude muset zabývat i tím, jestli tento „hrubý nepoměr“ je kvantitativně stejný jako u lichevní smlouvy (s tím rozdílem, že u lichevní smlouvy musí být naplněny ještě další zákonné znaky a jedná se tudíž o poměr speciality – laesio enormis vyžaduje jen jeden z těchto znaků, lichevní smlouva další dva – tíseň nebo jiný znak u dlužníka a jeho zneužití u věřitele) nebo je tento hrubý nepoměr kvantitativně opět jiný. Mám za to, že čím více neurčitých pojmů zákon zavádí, tím více problematický a rizikový může být jejich výklad a uplatnění v běžném životě.

7.4. Společné ustanovení pro lichvu i hrubý nepoměr

Nový občanský zákoník zachovává nerovnost nebo spíše diversifikaci mezi podnikateli a ostatními fyzickými osobami, které zakládají běžné občanskoprávní vztahy netýkající se podnikání. V ustanovení § 1797 je totiž přímo řečeno, že podnikatel nemá právo žádat zrušení smlouvy podle § 1793 odst. 1 ani se nemůže dovolat neplatnosti smlouvy podle § 1796.

7.5. Spotřebitelské smlouvy – zvláštní ustanovení

Podle § 1810 odst. 1 nového občanského zákoníku se budou zvláštní ustanovení pro spotřebitelské smlouvy vztahovat na všechny smlouvy, které se spotřebitelem uzavřel

---

¹⁹⁵ Jaroslav Salač, Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu Beckova edice Právní instituty, 2. vydání 2004 str. 167,

Jiří Ponížil, Ochrana slabší smluvní strany v závazkových vztazích formou zákazu lichevní smlouvy, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity v Brně, Katedra občanského práva, rigorózní práce (Akademický rok 2006/2007

podnikatel a na závazky z nich vzniklé (právě toto vymezení je podstatné i pro lichevní smlouvy, v nichž většinou v postavení věřitele figuruje podnikatelský subjekt). Návrh zákona pak obsáhle vymezuje způsob, jak musí být smlouvy uzavírány, ujednání, která jsou zakázána, poučovací povinnost podnikatele před uzavřením smlouvy a možnost odstoupení od smlouvy.

Co však pokládám za nejvýznamnější počín je ustanovení § 1814 písm.j), které výslovně zakazuje zbavení spotřebitele práva podat žalobu nebo použít jiný procesní prostředek nebo uložení mu povinnosti uplatnit právo výlučně u rozhodčího soudu nebo rozhodce, který není vázán právními předpisy na ochranu spotřebitele. Jak jsem již vyložil, je rozhodčí řízení v současnosti asi největším problémem a doslova rájem pro lichváře, pokud jde o možnost, jak své nepřiměřené nároky dostat co nejrychleji do fáze vykonávacího řízení, navíc za faktického vyloučení ingerence soudní moci do podstaty závazku. Za dnešní úpravy není rozhodce při svém rozhodování vázán hmotným právem, tedy ani ustanoveními opírajícími se o dobré mravy, závazné jsou pro něj pouze tzv. zásady spravedlnosti (§ 25 odst. 3 zákona č. 216/1994 Sb.), což je naprosto vágní a zneužitelný pojem, rozhodce není povinně podřízen kontrole (prostřednictvím možnosti podat opravný prostředek proti jeho nálezu) ani v tom ohledu, zda správně užil a vyložil platné hmotné právo. Pokud navrhovaný občanský zákoník vstoupí v účinnost, bude zaručeno spotřebitelům, aby jim rozhodčí doložky nebo smlouvy nemohly zabránit uplatňovat jejich práva před soudy. Tím by byl odstraněn současný nežádoucí stav, kdy rozhodce rozhoduje o občanskoprávních nárocích v většinou v neprospěch slabší smluvní strany často v příkrém rozporu s hmotným právem, kdy poškozená strana nemá žádnou zákonnou možnost dovolat se soudní ochrany podle českého účinného pozitivního práva.

Poslední věta zmíněného ustanovení však vytváří otevřenou možnost do budoucnosti pro ty z rozhodců, „kteří jsou vázáni právními předpisy na ochranu spotřebitele“, aby soudní moc z rozhodování o právech a povinnostech spotřebitelů opět velmi rychle vytěsnili na druhou kolej (poukazují k tomu na následující výklad o novele zákona o rozhodčím řízení zákonem č. 19/2012 Sb.).

8. Novela zákona o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů zákonem č. 19/2012 Sb.

Na konci roku 2011, konkrétně 20.12.2011 byla schválena novela zákona o rozhodčím řízení, která má řešit s účinností od 1. dubna 2012 některé z problémů, které jsem rozebral. Těžiště této práce bylo napsáno před jejím schválením a proto se v ní odráží zejména stav před její účinností.

Především je třeba říci, že i po 1.4.2012 počítá zákonodárce s ponecháním širokého prostoru pro rozhodčí řízení. Ochrana slabší strany kontraktu, pro kterou je rozhodčí smlouva obvykle nevýhodná, která je do novely soustředěna, se omezí pouze na spotřebitelské smlouvy.

Reakcí na spory, které soudy musely v minulosti řešit, je například povinnost nově stanovená v § 3 zákona o rozhodčím řízení, aby u spotřebitelských smluv musela být rozhodčí smlouva sjednána samostatně, spotřebitel byl řádně poučen o všech následcích rozhodčí doložky, osoba rozhodce (nebo rozhodčí soud) byla předem určena a došlo k přesnému vymezení pravidel rozhodčího řízení. Rozhodcem u sporů ze spotřebitelských smluv budou moci být jen osoby zapsané do seznamu rozhodců Ministerstva spravedlnosti (§ 4 odst. 4 zákona o rozhodčím řízení), jsou dány podmínky, za nichž může být rozhodce do takového seznamu zapsán, zahrnující například povinnost dosáhnout vysokoškolského právnického vzdělání (§ 35a odst. 1,2 zákona o rozhodčím řízení). Podle § 25 odst. 3 pak ve spotřebitelských sporech nebude moci rozhodce postupovat podle tzv. zásad spravedlnosti a bude vázán právními předpisy na ochranu spotřebitele¹⁹⁶.

Z hlediska věcného přezkoumání rozhodčího nálezu pak bude § 31 rozšířen ve vztahu ke sporům ze spotřebitelských smluv o písm. g) umožňující domáhat se soudního přezkumu rozhodčího nálezu, pokud rozhodce rozhodoval spor v rozporu s právními předpisy na ochranu spotřebitele nebo v rozporu s dobrými mravy či veřejným pořádkem a písm. h)

---

¹⁹⁶ Což však mělo být i před schválením tohoto zákona považováno za běžný právní standard, neboť ve fungujícím právním prostředí se předpokládá, že orgány nebo osoby nadané mocí rozhodovat spory mezi subjekty musí respektovat zákony.

umožňující soudní přezkum nálezu, jestliže rozhodčí smlouva neobsahuje úplné a správné informace a poučení daná spotřebiteli, která podle novely zákona musí mít. Soudu pak § 32 novely zákona o rozhodčím řízení ukládá, aby vždy přezkoumával, zda nejsou dány dosavadní podmínky § 31 pís. a-d) nebo nově formulovaná podmínka podle písmene h) téhož ustanovení pro zrušení rozhodčího nálezu. Pokud soud zruší rozhodčí nález ve sporu ze spotřebitelské smlouvy, musí o tom informovat Ministerstvo spravedlnosti (§ 34 odst.3 zákona o rozhodčím řízení).

Jak je zřejmé, zákon nadále poskytuje prakticky neomezený prostor rozhodčímu řízení a ochranu zesiluje jen u spotřebitelských smluv. Mimo zájem zákonodárce zůstávají smlouvy, které nelze nazvat spotřebitelskými, například kontrakt mezi dvěma podnikateli, z nichž jeden zneužívá tísně druhého a uzavře s ním smlouvu naplňující jinak znaky lichvy. V rozhodčím řízení se pak proti slabší straně mohou uplatnit všechny praktiky, které zákon o rozhodčím řízení doposud umožňoval vůči všem subjektům bez rozdílu, které již byly rozebrány (může rozhodovat osoba, která k tomu nemá nejmenší profesní předpoklady, může rozhodnout, aniž by byla vázána hmotným právem nebo rozhodne podle hmotného práva, avšak vadně, nebude opět možné se domoci přezkumu tohoto nálezu před soudem atd.).

Pokud jde o spotřebitelské smlouvy, zákon bude do budoucna tolerovat ještě šest měsíců po nabytí účinnosti novely, aby mohli v rozhodčím řízení rozhodovat lidé, kteří nesplňují nově stanovené podmínky pro osoby rozhodců řešících spotřebitelské spory (čl. II, 4. přechodných ustanovení novely) a chrání právo silnější strany tím, že všechna rozhodčí řízení zahájená před účinností zákona se řídí podle předpisů účinných před novelou. Tedy ještě na dlouhou dobu je touto normou zakonzervován dosavadní nežádoucí stav.

Zákon také nevyřešil, jak postupovat ve věcech, kde již je rozhodčí řízení skončeno a probíhá výkon rozhodnutí nálezů z takových řízení. Přitom podle názoru Evropského soudního dvora vysloveného například v již citované věci Asturcom musí soud v rámci exekučního řízení ve spotřebitelských sporech podle vnitrostátních procesních pravidel posoudit i bez návrhu rozpor rozhodčí doložky s vnitrostátními kogentními pravidly, musí rovněž, i bez návrhu posoudit nepřiměřenost této doložky. V tomto ohledu však spotřebitelům poskytnuta opora není a je otázkou zda za současného stavu rozhodování soudů v České

republice, budou rozhodčí nálezy v rámci vykonávacího řízení přezkoumávány i po věcné stránce, je-li nárok jimi přiznaný dán i podle hmotného práva. Domnívám se, že spíše zůstane u konstatování, že to není možné, neboť jde, podle nynějšího výkladu obecných soudů, o rozhodnutí postavené soudnímu naroveň.

IV. Trestněprávní úprava lichvy v českém právním řádu

1. Zákonná úprava problematiky lichvy v posledních letech trvání rakouskouherského mocnářství a v období první republiky

1.1. Obecné vymezení skutkové podstaty lichvy

Po vypuknutí 1. světové války, ještě v době, kdy na našem území existovala rakouskouherská monarchie, byla problematika lichvy upravena císařským nařízením č. 275/1914 ř.z., které bylo vydáno 12. října 1914 pod názvem „O lichvě“. Tento předpis byl následně recepční normou, zákonem č. 11/1918, inkorporován do právního řádu nově se rodící Československé republiky. V průběhu jejího trvání, v období mezi dvěma světovými válkami, bylo soudy opakovaně dle tohoto předpisu rozhodováno a vytvořila se tak dosti propracovaná a zajímavá judikatura, která nepostrádá aktuálnosti ve vztahu k dnešní úpravě.

V ustanovení § 1 zmíněného nařízení je upraveno, za jakých podmínek je smlouva lichvářská a má za následek neplatnost kontraktu. Zákonodárce říká, že k tomu, aby smlouva byla neplatnou, musí dojít k jejímu uzavření na základě něčí lehkomyšlnosti, tísně, slabomyšlnosti, nezkušenosti nebo vzrušení mysli, když osoba jednající za některé z vyjmenovaných podmínek, slíbí nebo poskytne plnění, jehož majetková hodnota je výrazně vyšší, je v nápadném nepoměru k protiplnění, které od protistrany získá.

Vlastností takové smlouvy je její absolutní neplatnost, jejím následkem je pak trestní odpovědnost toho jedince, který si sobě, nebo pro osobu třetí, dá poskytnout nebo slíbit plnění za uvedených podmínek. První ustanovení nařízení tak staví mantinely těm smlouvám, které jsou právně nepřípustné a nezákonné z důvodu lichvy, z téhož důvodu jsou i neplatné a nelze na jejich základě plnění vynutit. Jejich obsahem je i tíseň nebo jiná určená vlastnost na straně poškozené, tedy lehkomyšlnost, slabomyšlnost, nezkušenost nebo vzrušení mysli.¹⁹⁷ Současně

---

¹⁹⁷ Text nařízení prakticky odpovídá tehdejšímu znění úpravy lichevní smlouvy v Obecném zákoníku občanském – ABGB, o němž již bylo pojednáno v předcházející části týkající se občanskoprávní problematiky.

je zde i řečeno, že hodnota majetkového plnění na straně osoby postižené a na straně lichváře musí být v nápadném nepoměru.¹⁹⁸

Tísni se v předmětném období rozuměla naléhavá, třeba i jen pomíjející finanční nesnáz, která osobu nutila dožadovat se úvěru. Nebylo však třeba, aby situace byla tak závažná, že by bez úvěru nastalo ohrožení dlužnickovy existence.

Pojem slabomyslnosti pak je namísto vykládat jako stav, v němž osoba uzavírající smlouvu trpí duševní chorobou, poruchou, je duševně handicapovaná, případně retardovaná v takové míře, že není v jejích silách posoudit následky svého jednání v právním a ekonomickém smyslu.¹⁹⁹

Nezkušenost může vyplývat z osobní závislosti na pachateli (založené například na příbuzenském poměru anebo na postavení subjektů, když jeden má ze zákona povinnost konat ve prospěch zájmů druhého v rámci vztahů důvěry – například daňový poradce a jeho mandant), z nekritické důvěřivosti vůči němu, nezkušenost může spočívat ve věku nebo v nedostatečné znalosti obchodních poměrů.

Vzrušením myslí se rozumí situace, v níž se osoba nachází po události, která ovlivnila její duševní schopnosti se samostatně a správně rozhodovat. Může jít například o smrt blízké osoby, ale naopak může jít i ovlivnění mysli událostí radostnou, například právě dosaženým úspěchem.

Lehkomyslnost jako taková, se vykládala tak, že osoba postižená lichvářskou smlouvou vstupovala do závazku bez dostatečné znalosti věci, aniž by se předem seznámila s jejím skutečným stavem, bez důvodu hodného zřetele předpokládala, že protistrana nebude jednat proti jejím zájmům, nedošlo k dostatečnému zvážení uzavíraného závazku z její strany. Do jisté míry se podobala „nezkušenosti“, ovšem spočívala spíše v přístupu určité osoby

---

¹⁹⁸ Když srovnáme se stávající trestní úpravou § 218/1 tr. zákoníku, zjistíme, že v soudobém znění „je slabomyslnost“ nahrazena „rozumovou slabostí“, a hovoří se o „hrubém nepoměru“, nikoliv o „nápadném nepoměru“ jako v historickém nařízení. V trestním zákoně č 140/1961 Sb. platném a účinném do 31.12.2009 pak chyběl ve výčtu vlastností na straně poškozené pojem „lehkomyslnosti“.

¹⁹⁹ Z dnešního pohledu je pro nás zajímavý názor německé nebo i švýcarské právní doktríny, že za osoby mající sníženou rozumovou způsobilost k jednání je možno považovat i osoby trpící závislostí na alkoholu nebo jiných návykových látkách (zákon používá pro jejich stav, který lichvář zneužije, termín „nedostatek pevné vůle“).

k uzavírání smluvního vztahu, než v jejích znalostech, jejím věku a jejím osobním poměru k lichváři.

Všechny právě vyjmenované skutečnosti ovlivňovaly do značné míry rozhodování poškozeného, pro kterého byla následně uzavřená smlouva celkově nevýhodná, plnění jako takové bylo ve vzájemném nepoměru, který byl označen za „nápadný“.

1.2. Charakteristika trestné lichvy

Trestnou lichvou - postižitelným jednáním v rámci trestního řízení se pak podle § 2 příslušného nařízení rozumělo, když osoba úmyslně, při poskytování nebo prodloužení úvěru zneužila lehkomyšlnosti, tísně, slabomyšlnosti, nezkušenosti nebo vzrušení myslí jiného tím, že sobě nebo osobě třetí dala slíbit nebo poskytnout vzájemné plnění, jehož majetková hodnota k hodnotě jejího plnění byla v nápadném nepoměru. Tato hypotéza v podstatě jenom potvrzovala, že kromě absolutní neplatnosti uzavřené lichvářské smlouvy přicházel v úvahu trestní postih pro přečin trestné lichvy. K její trestnosti zákon vyžaduje jednak výrazný nepoměr mezi plněními – objektivní hledisko a lichvářovo vědomé zneužití určité vlastnosti na straně oběti (vykořistění)- tedy dvě subjektivní hlediska založená jednak na určité vlastnosti strany poškozené a jednak na obeznámení pachatele s tímto stavem a jeho zneužití při sjednání smlouvy v neprospěch dlužníka.²⁰⁰

Stejným způsobem byly císařským nařízením řešeny situace, kdy někdo úmyslně nabyl lichvářské pohledávky, aby ji uplatnil anebo na jiného převedl. V současném právním systému je tato skutková podstata taktéž obsažena v § 218/1 alinea druhá trestního zákoníku. Jde o tzv. palichvu (pojem, který používá komentář k trestním zákonům). V rakouskouherském nařízení je její skutková podstata rozvedena do dvou odstavců v tom smyslu, že palichvy se může dopustit ten, kdo lichvářské pohledávky nabývá, aby ji uplatnil nebo na jiného převedl, zrovna jako ten, kdo ji již uplatňuje nebo na jiného převádí.

²⁰⁰ Poukazuji na velmi přehlednou a propracovanou judikatury Nejvyššího španělského soudu k zákonu o potlačení lichvy z roku 1908, o níž jsem pojednával v kapitole hovořící o zahraničních právních úpravách - srovnáním s nyní popisovaným císařským nařízením lze dospět k závěru, že výklad obou v podstatě historických právních úprav je velmi blízký. Zejména jde o již v textu této práce citovaná rozhodnutí :

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 18 de Febrero de 1986, (Španělsko)

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 15 de Junio de 1971, (Španělsko)

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 12 de Febrero de 1966, (Španělsko)

Všechny tři shora vymezené typy jednání – tedy vlastní lichva a dvě jednání spočívající v uplatnění lichvářské pohledávky - byly přečinem a byly postižitelné tuhým vězením v rozmezí tří měsíců až jeden rok. Rovněž tvořily objektivní stránku přečinu trestné lichvy. Objektem pak byla ochrana osob v majetkových vztazích. Nešlo toliko o ochranu soukromého vlastnictví, chránila se i svoboda při uzavírání závazkových vztahů jednotlivce. Subjektem – pachatelem přečinu mohl být kdokoliv, subjektivní stránkou – zaviněním - se rozuměl vždy úmysl.

Ustanovení § 3 nařízení 275/1914 ř.z. vytváří kvalifikovanou skutkovou podstatu tvrději postihující některá jednání a stavy v rámci lichvy. Přísněji je potrestán pachatel zastírající obchod, který si dá zajistit poskytnutí lichvářského prospěchu přísahou, čestným slovem nebo podobným utvrzením, nebo který si opatří exekuční titul pro ještě neexistující pohledávku. I k tomuto konání je koncipována tzv. „palichva“, protože přísněji postihován je i ten, kdo nastíněným způsobem vzniklou nebo zajištěnou pohledávku nabývá, aby ji uplatnil nebo na někoho převedl, nebo ten, kdo ji uplatňuje nebo na jiného převádí. Dalším typem pachatele, který je postihován podle této kvalifikované skutkové podstaty je člověk dopouštějící se lichvy opětovně nebo spáchá-li ji po živnostensku.²⁰¹ Lidé jednající, jak bylo právě uvedeno, vystavovali se potrestání pro přečin tuhým vězením od šesti měsíců do tří let.

Zákonodárce tak dával najevo, že si je vědom, že je třeba odstupňovat pomocí výše trestní sazby a odlišit od sebe konání lichváře, který se ho dopouští poprvé, nesnaží se ho zastříti a osoby, která se snaží disimulovat lichvu na první pohled seriózním obchodem, skryt lichvářský prospěch do předstírané obchodní transakce. Stejně nebezpečný je i čin toho, kdo si je vědom, jak pohledávka vznikla, jak byl zakryt její původ, přesto ji na sebe převádí nebo ji převádí na jiného v úmyslu ji uplatnit vůči poškozené osobě.

Zvláštní kategorií pak jsou pachatelé, kteří se dopouštějí lichvy tzv. „po živnostensku“, čili toto zákonem pronásledované jednání se pro ně stalo způsobem života, obživy, jednají opětovně, za účelem dosažení zisku srovnatelného s výdělkem. Zvláště závažný postih si zasluhuje jednání, jímž byl provozováním lichvy po živnostensku těžce postižen větší počet

---

²⁰¹ Ovšem jen pokud ji spáchá tímto způsobem poprvé, nebo nečiní-li tak běžně, není-li to způsobem jeho obživy, jeho života – opakované páchaní lichvy po živnostensku bylo totiž postihováno ještě tvrdším způsobem, jak se zmíním dále.

osob. Takové situace zákon postihuje trestem žaláře od jednoho roku do pěti let, kromě toho toto jednání již není „pouze přečinem“, je zločinem, tedy trestním jednáním vyšší společenské škodlivosti, které je podle toho i přísněji postihováno. Těžké poškození většího počtu osob samozřejmě předpokládá, že pachatel svoji „živnost“ provozuje již delší dobu, popřípadě kratší dobu, ale zvláště intenzivně, přičemž lidem, kteří byli jeho konáním postiženi, způsobí větší životní problémy, jak říká zákon – těžce je poškodí. Nemusí však ještě jít přímo o majetkovou zkázu oběti, její ekonomickou likvidaci, stav, kdy je připravena o veškerý svůj majetek, případně o jeho větší část. Postačí, jsou-li takové osoby zasaženy citelnějším způsobem ve svých majetkových právech.

Zákonodárce chtěl zvýraznit také rozdíl mezi poskytováním úvěru a mezi zcizením, nabytím nějaké věci nebo nějakého práva. Z toho důvodu označuje rozhodovací praxe soudů konání obsažené v §§ 1-3 nařízení za tzv. lichvu úvěrovou a odlišuje ho od případů, kdy lichva spočívá ve zneužití jiného právního institutu, než úvěru. Proto i zákon vytvořil zvláštní skutkovou podstatu v § 4 nařízení, jejímž prostřednictvím bylo postihováno úmyslné působení při uzavření, změně nebo zprostředkování právního jednání, které mělo za předmět nabytí nebo zcizení nějaké věci nebo nějakého práva, došlo-li při tom ke zneužití lehkomyšlnosti, tísně, slabomyšlnosti, nezkušenosti nebo rozčilení mysli jiného tím, že pachatel sobě nebo osobě třetí dal slíbit nebo poskytnout vzájemné plnění, jehož majetková hodnota k hodnotě jeho plnění byla v nápadném nepoměru. Takové konání bylo přečinem, bylo trestáno tuhým vězením od šesti měsíců do tří let, avšak tento čin musel být páchán „po živnostensku“. Zákon tudíž chránil kterýkoliv obchodní kontrakt, nejenom ten, jehož předmětem byl úvěr.²⁰² Osoba jednající jako lichvář, která si nechala slíbit plnění, které bylo ve vzájemném nápadném nepoměru k plnění, poskytnuté jí samou, však musela nezákonné činy provozovat jako živnost, s předpokladem, že lichva byla způsobem opatřování si prostředků obživy, alespoň zčásti pro ni obvyklým.

Zločinem, podle císařského nařízení o lichvě, čili trestným jednáním vyšší typové společenské škodlivosti, bylo konání, které poškodilo těžce větší počet osob a naplnilo

---

²⁰² Zde se nabízí srovnání s historickou úpravou portugalskou v tomto období, tedy na počátku 20.století. Ta, na rozdíl od úpravy rakouskouherské nespojovala výslovně lichvu s jiným typem smluv než se smlouvou o půjčce, naopak úprava španělská – zákon o potlačení lichvy z roku 1908 – postihovala stejně jako úprava rakouskouherská všechny smlouvy, které obcházely smlouvou o půjčce a byly lichevní.

zároveň shora již popsané znaky (kvalifikovaný znak se tedy ztotožňoval se stejným již zmíněným u lichvy úvěrové).

V úvahu přicházely i jiné tresty, kromě trestů na svobodě. Přímo jmenována byla pokuta až do dvaceti tisíc korun a vyhoštění.

Zvláštním, dnes již neaktuálním typem postižitelného jednání bylo tzv. „vykořistění čestného slova“, které je popsáno v § 6 nařízení. Spočívalo v tom, že si pachatel od někoho, pro něhož porušení čestného slova mohlo mít za následek ztrátu veřejného úřadu nebo služby, dal zajistit splnění závazku z úvěrního obchodu čestným slovem nebo podobným utvrzením. Byl při tom ohrožován trestní sazbou spočívající v tuhém vězení od jednoho týdne do šesti měsíců, případně mu mohla být uložena pokuta do dvou tisíc korun nebo vysloveno vyhoštění. Jak bylo předesláno, tato skutková podstata je spíše historickou záležitostí. Ve své podstatě šlo o nepřipustný druh ručení v rámci uzavírání občanskoprávních závazků, který zákon nepřipouštěl a postihoval.

1.3. Následky neplatnosti smlouvy a procesní ustanovení v nařízení

Pokud byla smlouva podle předchozích ustanovení prohlášena za neplatnou, ukládal § 7 nařízení stranám povinnost vrátit vše, co obdržely ke svému prospěchu. Peníze měly být vráceny se zákonnými úroky ode dne přijetí, věci měly být vráceny nebo místo nich měla být vrácena hodnota jakou měly v době přijetí.²⁰³

Další ustanovení - § 8 a § 9 rakouskouherského císařského nařízení o lichvě byla procesními normami, které řešily vztah mezi občanskoprávním a trestním řízením. Ukládala trestnímu soudu, aby k žádosti poškozeného, v případě, že dojde k odsouzení za lichvu, prohlásil smluvní kontrakt za neplatný a rozhodl o právních následcích této neplatnosti. Jestliže výsledky řízení k tomuto postupu nepostačovaly, měl odkázat poškozeného na pořad civilního práva. Na žádost trestního soudu, který vedl řízení pro lichvu, byl civilní soudce povinen zastavit civilní řízení, pokud se týkalo stejného nároku. Občanskoprávní soud také mohl své řízení přerušit do ukončení trestního řízení, jestliže se ve věci vyskytlo podezření

---

²⁰³ Připomínám, že podobně řeší následky prohlášení smlouvy za neplatnou španělský zákon o potlačení lichvy z roku 1908 - dlužník je povinen vrátit to, co od věřitele získal, v případě, že došlo již k plnému uspokojení částky nebo i úroků z ní, musí věřitel vrátit všechno, co přesahuje půjčenou částku.

z lichvy. Zákon tak jasným a přehledným způsobem dal najevo, že přednost má trestní řízení jako silnější mocenský prostředek k nápravě závadného stavu. Až v momentu, kdy soud dospěl k závěru, že v rámci trestního práva věc řešit nelze, neboť nedošlo k jednání tak intenzivnímu, aby ho bylo možno označit za trestné, nastupoval pořad práva civilního, do jehož okruhu spadalo řešení problematiky obecně.

2. Trestná lichva v judikatuře prvorepublikových soudů

Tak, jako v dnešní rozhodovací činnosti soudů, i v období posledních let rakouskouherské monarchie a první republiky, se řešil zejména výklad sporných pojmů jako byla tíseň, nápadný nepoměr. Dále byl vykládán vztah lichvy tzv. úvěrové a lichvy spočívající v nabytí nebo zcizení nějaké věci nebo nějakého práva. Důležitou otázkou byla subjektivní stránka jednání a na pořad dne přišla i interpretace, zda sám pachatel – lichvář musí nutně být iniciátorem přečinu, či zločinu trestné lichvy.

2.1. Úvěrová lichva

Jedno z dobových rozhodnutí klade hranici mezi lichvu úvěrovou a lichvu, která se týká zcizování práv a věcí²⁰⁴. První ze jmenovaných je přitom upravena §§ 1 – 3 nařízení 275/1914 ř.z. Jejím předmětem jest *právní jednání úvěrní v nejširším smyslu, t.j. takové, při němž vzájemné plnění neděje se současně, nýbrž časově odděleně; spadá sem i peněžní zápůjčka zastřená formou prodeje věci s právem její zpětné koupě*. Meritem souzeného případu byl stav, kdy pachatel poškozené poskytl zápůjčku ve výši 800,- Kč na stavební losy v nominální hodnotě 1.000,- Kč proti zaplacení zápůjčky v osmi měsíčních splátkách po 140,- Kč, proti vůli a úmyslu poškozené, jí vystavil kupní (prodejní) listinu na stavební losy, dle níž losy koupil od poškozené za částku 800,- Kč (které jí ve skutečnosti zapůjčil), reálně jí však vyplatil-půjčil z této částky pouze 520,- Kč, následně jí opět losy za 1.200,- Kč, které byly splatné v osmi měsíčních splátkách po 140,- Kč, prodal.²⁰⁵

Soud zde dovozuje, že *na základě takto zjištěného skutkového stavu, nešlo o zcizení, případně nabytí losů, nýbrž o smlouvu úvěrovou, přičemž smlouva kupní byla pouze zástěrkou*

²⁰⁴ Rt 1986 Rozhodnutí Zm II 35/25 (Vážný 1925, VII 272-274)

²⁰⁵ Jde o velmi starý způsob lichvy historicky označený jako „contractus mohatrae“ (popsaný v kapitole o historii), při němž budoucí věřitel předstíral koupit movité věci od dlužníka, aby mu ji vzápětí prodal za vyšší cenu, kterou dlužník musel postupně splácet.

této smlouvy úvěrové, takže věc je nutno vykládat jako trestnou lichvu úvěrovou dle § 1 až § 3 lichevního nařízení, nikoliv jako lichvu, která má za předmět nabytí nebo zcizení nějaké věci nebo nějakého práva podle § 4 téhož nařízení. Je tak dáno jasně najevo, že relevantním a rozhodným je stav, kterého chtěli jednající skutečně dosáhnout, tedy půjčka mezi pachatelem a poškozenou, nikoliv stav, který sepsáním kupní smlouvy předstírali, který ve skutečnosti neexistoval. Ani na jedné straně nebyl úmysl losy koupit nebo prodat, jednalo se pouze o zakrytí skutečného úvěrového kontraktu. Jak samotné lichevní nařízení, tak rozhodovací praxe soudů tedy rozlišovaly a striktně oddělovaly tzv. lichvu úvěrovou a lichvu neúvěrovou (spočívající ve zcizování práv a věcí). Dělo se tak proto, že lichva neúvěrová byla trestným přečinem pouze, provozovala-li se po živnostensku. Snahou osob stíhaných pro lichvu tak bylo samozřejmě přesvědčit soud, ve snaze vyhnout se postihu, že podstata kontraktu tkvěla v jiném právním vztahu, než byl úvěr, přičemž tento pojem právě z tohoto důvodu vykládala judikatura dosti široce, aby byla možnost podchytit situace, kdy byla zastírána půjčka mezi osobami jiným právním vztahem.

2.2. Iniciátor lichevní smlouvy

Rovněž tak soudy výkladem přijaly stanovisko, že není třeba, aby iniciátorem uzavření nerovné – lichvářské smlouvy byl sám pachatel²⁰⁶. Výslovně se tvrdí, že *k skutkové podstatě lichvy se nevyhledává, by pachatel sám odměnu žádal.* Tato okolnost byla v textu odůvodnění rozhodnutí shledána pro věc za nerozhodnou. Je zřejmé, že jak v posuzovaném historickém pojetí, (tak i v současném pojetí)²⁰⁷, se lze dopustit trestného činu lichvy i za stavu, kdy uzavření lichevní smlouvy iniciuje sám poškozený mající potřebu získání plnění nacházejícího se v moci pachatele bez ohledu na to, že realizací smlouvy v budoucnosti bude on sám citelně postižen.

Premisa, že aktivita k uzavření lichvářské smlouvy nemusí vycházet od samotného pachatele, je přímým vyjádřením zákonného obratu „sobě nebo osobě třetí dá slíbiti nebo poskytnouti vzájemné plnění“. Naplnění tohoto pojmu lze dosáhnout jak tím, že sám pachatel podniká kroky k uzavření smlouvy v neprospěch poškozeného, tak tím, že využije zájmu poškozeného o uzavření takové smlouvy, když zájem poškozeného je vyvolán jeho naléhavou

²⁰⁶ Rt 2053 Rozhodnutí Zm I 374/25 (Vážný 1925, VII 410-411)

²⁰⁷ Tento názor se shoduje například i se soudobým názorem Nejvyššího soudu České republiky ve sbírce rozhodnutí pod číslem 5 Tdo 1282/2004.

potřebou, popřípadě individuálními charakteristikami osoby poškozeného (např. slabomyslností, nezkušeností).

2.3. Subjektivní stránka trestného činu lichvy

Byla-li v rozhodování prvorepublikových soudů řešena otázka subjektivní stránky trestné lichvy, ať již ve formě přečinu či zločinu, vyžadovalo se *vědomí pachatelovo o nápadném nepoměru obapolných plnění i o tísní dlužníkově*.²⁰⁸ Z odůvodnění rozhodnutí lze vybrat, že přečinem lichvy je úmyslné vykořisťování tísně (zneužití tísně) osoby, která žádá úvěr. Proto skutková podstata lichvy předpokládá po stránce subjektivní, aby pachatel měl vědomí jednak o nápadné nepoměrnosti obou plnění, jednak o tísní (popřípadě lehkomyšlnosti atd.) poškozeného. Rozhodovací činnost soudů v podstatě jen podtrhuje a zvýrazňuje skutečnost, že přečin i zločin lichvy byla jednání úmyslná, k jejichž naplnění nepostačovala nedbalost, úmysl se musel týkat všech zákonných znaků skutkové podstaty, které ji celkově tvořily.

Stejně rozhodnutí obsahuje i zajímavé doplnění této problematiky, které se týká i skutkové podstaty spoluviny (trestné pomoci) na lichvě. Odůvodnění rozhodnutí říká, že tato skutková podstata předpokládá *v subjektivním směru, kromě vědomí spoluviníka o tísní dlužníkově a nápadné nepoměrnosti obapolných plnění též úmyslu spoluviníků podporovat hlavního pachatele ve vykořisťování dlužníkovy tísně; nestačí, býti nápomocen dlužníkovi při opatřování úvěru, byť za podmínek jeho neobvykle nepříznivých*. Dále se dovozuje, že pomocník si musí být vědom protiprávní povahy a protiprávního směru jednání přímého pachatele, skrz toto vědomí musí jednat za tím účelem, aby přispěl přímému pachateli. Bez tohoto aspektu jeho jednání není protiprávní, t.j. bez vědomí o obsahu činu a bez motivace spoluviníka podporovat jednáním hlavního pachatele. Je irelevantní, zda pomocník jedná pro vlastní zisk, či zda má jinou pohnutku, či zda má dokonce jakýkoliv nárok na odměnu. Musí ovšem vědět o tísní (popřípadě lehkomyšlnosti, slabomyslnosti atd.) poškozeného, být si vědom i nepoměru mezi plněními, která si hlavní pachatel a poškozený navzájem poskytují, jeho snaha musí směřovat k podpoře hlavního pachatele. Nestačí pouze úmysl zprostředkovat dlužníkovi opatření úvěru za jakýchkoliv podmínek, k nimž je ochoten se zavázat, i když jsou pro něj neobvykle nepříznivě. Přísné vyžadování úmyslnosti trestného jednání ve všech

²⁰⁸ Rt 2147 Rozhodnutí Zm II 247/25 (Vážný 1927, VII 585-589)

složkách skutkové podstaty se tak vztahuje i na tzv. „spoluvinu“, což je naprosto logické a vyplývá to výrazně z akcesority konání spoluviníka ke konání a činu hlavního pachatele.

2.4. Charakteristika tísně

Bez výjimky všechna dobová stěžejní rozhodnutí²⁰⁹ interpretují tíseň jako *třebas i jen pomíjející peněžení nesnáz, nutící dožadovati se úvěru*. Přitom není třeba, aby situace dlužníková byla tak závažná, že by bez úvěru nastalo ohrožení jeho existence.²¹⁰ Dovídáme se též, že pojem tísně předpokládá takový stav jmění dlužníková, že dlužník cítí naléhavou potřebu, opatřiti sobě nedostávající se hotovost úvěrem a jest právě z důvodu této naléhavé potřeby nucen a povolný ku slíbení nebo poskytnutí úplaty, jejíž majetková hodnota k hodnotě toho, čeho se mu půjčkou dostane, jest v nápadném nepoměru. Pojem ten není naplněn již méně příznivými majetkovými poměry, není však vyloučen ani takovým stavem jmění, jež možno považovat za celkově dobrý. Stačí i jen pomíjející, ale naléhavá peněžní nesnáz, nutící k dožadování se úvěru za podmínek zvláště těžkých.²¹¹ Současně je zdůrazňováno, že pojem tísně nelze směšovat s méně příznivými majetkovými poměry. Přímo se praví: *Méně příznivé majetkové poměry nelze ztotožňovati s pojmem „tísně“, nejsou-li takového rázu, že nutí k dožadování se úvěru i za podmínek neobvykle nepříznivých.*²¹² Vychází se tedy z předpokladu, že samotné „méně příznivé majetkové poměry“ nezakládají pojem „tísně“. Osoba, která se nachází v trvale nepříznivých majetkových poměrech, není v tísně, pokud její poměry ji nenutí, aby se dožadovala úvěru za nápadně nevýhodných podmínek. Naproti tomu člověk, jehož majetkové poměry nelze označit za nepříznivé, ocitá se v tísně, jestliže její okolnosti vyplývající z jeho majetkových poměrů nutí, z důvodu třeba i jen pomíjející peněžité nesnáze, dožadovat se úvěru za podmínek, které pro něj nejsou výhodné, na základě nichž je nucen plnit v nápadném nepoměru k plnění protistrany – pachatele.

Názorným příkladem je případ lichvářky, která půjčovala postupně finanční prostředky na nepřiměřený úrok několika ženám a byla za toto jednání odsouzena. Tato se bránila odsouzení a použila přitom argumenty, že ani jedna ze tří poškozených se nenacházela v tísně, všechny

²⁰⁹ Rt 2112, Zm I. 295/25, Rt 2147, Zm II. 247/25, Rt 2946, Zm II. 48/27 a R 389, Zm I. 705/24

²¹⁰ R 389, Zm I. 705/24

²¹¹ Rt 2147 Rozhodnutí Zm II 247/25 (Vážný 1927, VII 585-589)

²¹² Rt 1854 Rozhodnutí Zm I 627/24 (Vážný 1925, VII 23-24) nebo R 388, Zm I. 672/24.

potřebovaly finanční prostředky do obchodu, pokud by půjčku nezískaly, hrozil by jim pouze menší obrat v jejich obchodě, žádné zlo ani nebezpečí jim skutečně nehrozily, přitom všechny tři poškozené se nenacházely v zoufalých majetkových poměrech, neboť dvě ze tří byly vdané a měly muže, kteří je finančně podporovali, byly přímo doloženy majetkové poměry jedné z poškozených. Soud však dovodil, že tísní se rozumí již jen naléhavá, třeba pomíjivá potřeba peněz, která nutí vzít si úvěr a naprosto není rozhodné, zda bez vypůjčení peněz by poškozené pozbyly jakéhokoliv výdělku nebo by bylo ohroženo jejich živobytí. Je nutné řešit jenom otázku, zda měly zvýšenou, enormní potřebu získat peníze, aby nedošlo k ohrožení jejich osobních a majetkových zájmů, zda se nacházely v tísní a zda o tom pachatelka věděla. Podle rozhodnutí je nesporné, že nařízení proti lichvě chrání každého, bez ohledu na jeho životní povolání, zaměstnání, způsob výdělku, pokud se ocitl v tísní a je nucen dožadovat se úvěru. Všechny tři poškozené prokazatelně byly drobnými obchodnicemi a peníze potřebovaly k nákupu zboží, nikoliv k nějakému spekulativnímu podniku. Tyto všechny okolnosti pachatelka činu znala, využila situace, kdy se poškozené ocitly v přechodné finanční tísní, která je nutila, aby se dožadovaly úvěru za podmínek, pro ně značně nevýhodných, byť všechny poškozené byly osobami se životní zkušeností a rozvážností. Nicméně právě stav, v němž se ocitly, nutil je jednat tak, jak by nejednaly, kdyby jim tísní nebyla odňata rozvaha a klidné uvážení možných následků jednání.

Rozhodnutí vychází z následujících zásad. Všechny poškozené byly osobami, které měly určité příjmy, jejich majetkové poměry nešlo označit za zoufalé. Vznikla u nich přechodná potřeba peněz, kterou nebyly schopny vyřešit jinak než půjčkou - třeba i u lichvářky – pachatelky. Tato znala majetkové poměry poškozených, věděla, že si peníze půjčují do obchodu na nákup zboží, nechala si slíbit plnění, které svojí hodnotou bylo v nápadném nepoměru, neboť když bylo rozhodně vyšší, než plnění, ve formě půjčky, kterou poškozeným poskytla. Přes jinak poměrně dobrou majetkovou situaci poškozených, soud dovodil *tíseň, čímž zvýraznil, že se jedná, byť o pomíjivou potřebu dožadovat se finančního úvěru a není přitom rozhodné, že peníze byly půjčovány poškozeným do obchodu*²¹³. Velmi zajímavým pro srovnání je závěr k němuž v nedávné minulosti dospěl Italský kasační soud²¹⁴ podle nějž *nezáleží na tom, proč stav nouze nastal, dokonce ani na tom, jak byly užity peníze z lichvářského úvěru, protože zákon trestá lichváře jako osobu společensky škodlivou a slouží*

---

²¹³ R 389 Rozhodnutí Zm I 705/24 (Rozh.tr. NS 1925,III 203-206)

²¹⁴ Sentenza de la Cassazione 7770/1997 (Itálie)

ochraně veřejných zájmů a nikoliv posouzení, zda byly peníze poškozenému poskytnuty z morálních důvodů, a i kdyby byla půjčená částka použita na nezákonné cíle, nemůže toto následné chování oběti po konzumaci trestného činu lichvy její spáchání ovlivnit, protože v době trestného jednání materiálně ani právně ještě neexistuje. Toto rozhodnutí tak navrhuje, aby byly zjišťovány pouze podmínky samotného poskytnutí úvěru, které jsou rozhodné, zda jde o lichvu či nikoliv, soud se vůbec nemá zabývat tím, nač byly peníze z úvěru určeny. Což ovšem odporuje soudobé české právní praxi, která většinou bazíruje i na objasnění a zhodnocení skutečností, proč se dlužník dostal do stavu nouze a jak následně peníze z úvěru využil.²¹⁵

Prakticky stejné skutečnosti jako z předchozího rozhodnutí prvorepublikového soudu, vyplývají i z dalšího rozhodnutí²¹⁶. I zde došlo k půjčení peněz do obchodu. Šlo o opětovné částky, které lichvář poskytoval poškozenému a soudy opětovně konstatovaly, že *k pojmu tísně stačí třeba i jen pomíjející peněžní nesnáze nutící dožadovati se úvěru.* Nebylo rozhodné, k čemu byly peníze využity, kdo sám inicioval uzavření smlouvy, zda ten, kdo ze smlouvy kořistil, výhody žádal nebo mu byly poškozeným samým poskytnuty.

2.5. Méně příznivé majetkové poměry

„Méně příznivými majetkovými poměry“ se zabývají dvě rozhodnutí prvorepublikových soudů.²¹⁷ V obou je shodně konstatováno, že *méně příznivé majetkové poměry nelze zaměňovati s pojmem tísně, nejsou-li takového rázu, že nutí k dožadování se úvěru i za podmínek neobvykle nepříznivých, kdežto i jen pomíjející, avšak naléhavá peněžní nesnáze nutící k dožadování se úvěru za podmínek shora uvedených k pojmu tísně stačí, třebaže celkový majetkový stav dotčené osoby nelze označiti za nepříznivý.* Je tak deklarováno, že tíseň nemusí vyplývat z chudoby a neutěšených majetkových poměrů poškozeného, může jít i o jen přechodnou, naléhavou potřebu peněz u člověka, který jinak finančními prostředky normálně oplývá. Na druhé straně, pokud jsou méně utěšené majetkové poměry takového rázu, že nutí člověka dožadovati se úvěru za podmínek nepříznivých pro něj, i tento stav je stavem tísně.

²¹⁵ např. Nejvyšší soud 7Tz 226/2001, ale i 5Tdo 1282/2004

²¹⁶ Rt, Zm II. 48/27

²¹⁷ Rt 1854, Zm I. 627/24 a R 388, Zm I. 672/24

2.6. Nápadný nepoměr

Posledním problémem podrobně rozebíraným tehdejšími československými soudy je tzv. „nápadný nepoměr hodnot plnění“, popřípadě „nápadný nepoměr“. Je řečeno, že *pojem nápadného nepoměru jest relativní a dlužno tento znak spatřovati všude tam, kde rozdíl mezi hodnotou plnění a vzájemného plnění jest ve značném nepoměru k obyčejné, konkrétními poměry ospravedlněné hodnotě.*²¹⁸ Rozhodnutí se týká situace, kdy poškozený byl povinen za vypůjčené finanční prostředky ve výši 50,- K zaplatit týdenní úrok 6,- K, což, jak konstatuje soud, odpovídá 324 procentnímu kapitálovému zúročení. Dále dovozuje, že tato hospodářská výhoda je přílišná, i když se přihlíží ke zcela mimořádným poměrům doby nebo eventuelnímu nebezpečí ztráty zapůjčené nezajištěné jistiny, poněvadž osoba půjčující finanční hotovost by při normálním, se zásadami slušnosti a mravnosti, jakož i se zákonnými předpisy slučitelným využitkováním uvedené jistiny, nemohla ani pomýšlet na tak enormní úroky.

Soud říká, že v tomto posuzovaném případě, výhody, které si nechal pachatel slíbit, je nutno označit za přílišné, i pokud se přihlíží k případným obtížím a výlohám, které jsou spojeny s inkasováním a vymáháním úroků a jistin a k případnému nebezpečí ztráty půjčených jistin, poněvadž obžalovaný by při normálním, se zásadami mravnosti a slušnosti a se zákonitými předpisy slučitelném využitkování jistin, nemohl ani pomýšlet na tak vysoké úroky. Jde o 600 procentní úrok za rok, neboť si lichvář si nechal poskytnout 25 procentní úrok za 14 dní. V obou citovaných případech se soudy zabývají prostou výší úroku, dobovými poměry, za nichž byl úrok poskytnut, vymahatelností jistiny a úroků, která byla v obou případech obtížnější, obecnými pojmy slušnosti, mravnosti, s nimiž je ještě jednání slučitelné.

Posledně citovaný judikát přitom konstatuje, mimo jiné, že: *Věřitel poskytující osobě, jsoucí zřejmě v tísní nebo slabomyslné, bez dostatečného zajištění, zápůjčku, třeba jen v nepatrné částce a jen na krátkou dobu, smí si dáti slíbiti a platiti odměnu přesahující úroky jinak obvyklé, hlavně vzhledem k riziku ztráty půjčené jistiny, avšak celková odměna, jíž si věřitel dá slíbiti nebo poskytnouti, nesmí nikdy dosáhnouti výše zakládající i podle*

²¹⁸ Rt 289 Rozhodnutí Kr I 318/20 (Vážný 1920,I-II 386)

*konkrétních poměrů, nápadný nepoměr hodnot plnění.*²¹⁹ Soud se staví na pozici, že úrok, který si nechá věřitel slíbit, nemusí kopírovat úroky v místě obvyklé, jestliže z půjčky vyplývá větší hospodářské riziko pro osobu peníze půjčující. Zde mohou úroky přesahovat jinak obvyklý standard, nesmí však dosáhnout „nápadného nepoměru“, protože pokud by se tak stalo, jednalo by se již o lichevní jednání. Důvodem většího hospodářského riziku mohou být skutečnosti na straně osoby, která si peníze půjčuje – její slabomyslnost, tíseň, nicméně pachatel nesmí z této tísně kořistit, nesmí jí zneužít tím způsobem, že si nechá slíbit plnění, které se nachází v nápadném nepoměru, protože právě tím by se dopustil lichvy.

3. Sociální lichva v době první republiky

Ačkoliv je těžiště této práce zaměřeno na lichvu obecnou, k níž dochází za normálního společenského stavu a vývoje a která vyžaduje speciální vlastnosti subjektu, jak na straně pachatele, tak na straně poškozené, nelze se při rozboru zákonů týkajících se lichvy v období Československa mezi dvěma světovými válkami, nezmínit o trestání tzv. válečné lichvy podle zákona o trestání válečné lichvy č. 568/1919 Sb. Tato norma byla od počátku provázena institucionální procesní úpravou zavádějící zvláštní lichevní soudy – zákonem č. 567/1919 Sb. zákonem o lidových soudech pro trestání válečné lichvy. Druhý ze jmenovaných zákonů v podstatě zřizoval zvláštní soudní orgány zabývající se válečnou lichvou a vymezoval jejich složení, pravomoci a podmínky fungování, zatímco první z nich určoval, která jednání lze považovat za válečnou lichvu a jaké sankce jsou stanoveny pro její trestání. Obě normy pak působily vedle sebe až do roku 1924, kdy byly zrušeny zvláštní lichevní soudy (zákon č. 80/1924 Sb.). Zákon o trestání válečné lichvy pak byl zrušen až v roce 1939 zákonem č. 121/1939 Sb.

Válečnou lichvou se podle zákona č. 568/1919 Sb. rozuměla jednání spojená s předražováním a spekulací při obchodu s tzv. předměty potřeby, což byly v souladu s § 1 citovaného zákona movité věci, které slouží přímo nebo nepřímo k ukojení potřeb lidských a potřeb domácích zvířat. Trestnými jednáními bylo například překročení nejvyšších cen stanovených pro některá zboží zvláštními předpisy, obecně předražování spočívající ve vyžadování přemrštěných cen za zboží za využití mimořádných poměrů vyvolaných válkou, vyžadování přemrštěného nájemného, přeláčení ceny stanovené prodávacem nebo ceny

---

²¹⁹ K velmi podobnému závěru dospěl Nejvyšší soud v rozhodnutí sp.zn. sp.zn. 21Cdo 1484/2004 z 15. 12. 2004 i v dnešní době.

úředně stanovené, poškozování zboží za účelem způsobení jeho nedostatku a zvýšení cen, podpultový prodej zboží apod.

Je zřejmé, že zákon popisoval skutkové podstaty objektivním způsobem a nebylo třeba jako u klasické lichvy, aby na straně poškozené figurovala tíseň nebo jiná vlastnost, ani pachatel nemusel o této vlastnosti strany poškozené vědět a kořistit z ní. Mimořádný stav nouze způsobený předcházejícím válečným konfliktem se totiž automaticky předpokládal a nemusel být v řízení prokazován. S trestným činem lichvy jsou skutkové podstaty podobné jen vzdáleně, norma upravující trestání válečné lichvy se spíše dotýkala jednání, která obvykle nazýváme spekulací, za mírového stavu, v normálně fungující tržní ekonomice bychom dokonce ve většině skutkových podstat v zákoně o trestání válečné lichvy marně hledali důvod jejich trestnosti, neboť spekulace s cenami zboží a prodej zboží za přemrštěné ceny za účelem dosažení co nejvyššího zisku, při využití momentální zvýšené poptávky po určitém druhu zboží, jsou běžným průvodním jevem kapitalistického hospodářství. Trestná jednání postihovaná rozebíranou normou patří do kategorie tzv. lichvy sociální, kdy je pachatelem zneužíván stav nouze nebo nedostatku vyvolaný vnější událostí (například válkou, přírodní katastrofou, vážnými problémy v ekonomice nějaké země apod.), který postihuje neomezený počet subjektů, u nichž nemusí figurovat žádné specifické vlastnosti pro klasickou lichvu typické.

Asi nejzajímavější paralelou pro srovnání k československému zákonu o trestání válečné lichvy je brazilský zákon o trestných činech proti lidové ekonomice.²²⁰ Tato norma, ač vznikla v zemi od nás velmi vzdálené, postihuje prakticky stejné modely chování jako zákon o trestání válečné lichvy. Například je trestáno zvýhodňování určitých kupujících, odmítání a omezování prodeje zboží, zejména pokud jde o potraviny, kažení měr a vah stanovených zákonem, míchání zboží lepší jakosti se zbožím horší jakosti za účelem zvýšení jeho ceny, ničení zboží a přírodních zdrojů s cílem dosáhnout nedostatku určitého zboží a tím zvýšení jeho ceny, nabízet zboží pod falešným jménem s cílem zvýšení jeho ceny. Ani zákon o trestných činech proti lidové ekonomice ovšem v těchto ustanoveních nepostihuje lichvu klasickou, nýbrž lichvu sociální založenou na objektivních popisech skutkových podstat nikoliv na zvláštních vlastnostech subjektů jednání se účastnících. Jak však již bylo pojednáno

---

²²⁰ Lei dos Crimes Contra a Economia Popular n. 1.521/51 de 26. 12. 1951

v kapitole o zahraničních úpravách, tento brazilský zákon se týká v jiných ustanoveních i lichvy klasické.²²¹

4. Trestný čin lichvy v období socialistického Československa

4.1. Trestní zákon č. 86/1950 Sb.

Přijetím zákona č. 86/1950 s účinností od 1.8.1950 bylo v Československu nahrazeno císařské nařízení č. 275/1914, přesně řečeno nahrazeno fakticky. Ono samotné bylo totiž zrušeno až o půl roku později, a to zákonem č. 141/1950 Sb. – občanským zákoníkem, který nabyl účinnosti 1.1.1951. Došlo k paradoxní situaci, kdy skutková podstata trestného činu lichvy byla upravena dvěma zákonnými předpisy, které teoreticky mohly fungovat současně, nicméně je zřejmé, dle pravidla: „lex posteriori derogat priori“, že úmyslem zákonodárce bylo, aby se uplatňoval nový trestní zákon.

Trestný čin lichvy byl upraven v § 252 zákona, který zněl:

kdo zneužívá něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo někomu jinému, poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu ji uplatnit na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.
odnětím svobody na jeden rok až deset let bude pachatel potrestán, dopustí-li se činu uvedeného v odst. 1) výdělečně nebo je-li tu jiná, zvláště přitěžující okolnost.

Objektem trestného činu je zájem na ochraně vlastnictví, majetkových práv a svobody rozhodování v rámci smluvního kontraktu. K žádným změnám, pokud jde o objekt trestného činu, nedošlo, zákonná úprava má ty samé cíle, chrání ty samé hodnoty, jako úprava předchozí. K jisté změně se přistoupilo, jde-li o objektivní stránku jednání, když způsoby, kterými se pachatel může trestného činu dopustit, jsou formulovány částečně odlišně. V nové

²²¹ Jako příklad právní úpravy sociální lichvy z moderního období nám může sloužit výklad z kapitoly o zahraničních právních úpravách o situaci v Argentině po nástupu finanční krize v roce 2002, kdy se stát rovněž snažil chaoticky přijímanými zákony zamezit úpadku domácností zatížených hypotéčnými úvěry sjednanými v dolarech.

zákoně upravě chybí pojem „lehkomyšlnosti“, zůstává „tíseň, nezkušenost, rozumová slabost, rozrušení“.

Tíseň je třeba nadále vykládat tak, že poškozený cítí enormní potřebu opatřit si věc nebo majetkové právo, které se nacházejí v moci pachatele, je ochoten, právě pod vlivem své osobní situace, která je momentálně nepříznivá, přistoupit na velmi nevýhodné smluvní podmínky poškozující jeho osobu. Jde-li o nezkušenost, opět se vychází z věku osoby, která je postižena jednáním pachatele, z toho, že na její straně není z tohoto důvodu dostatečná obeznámenost s formou a podstatou závazku, s důsledky takového vztahu. Může spočívat např. v neznalosti cen, obchodních poměrů, do jisté míry může být zneužita i důvěřivost a závislost na pachateli. Rozumovou slabostí je nedostatek v oblasti myšlení u osoby vstupující do smluvního vztahu v nevýhodné pozici, je stranou poškozenou, ona sama není s to posoudit následky svého počínání právě s ohledem na duševní chorobu, poruchu, mentální nedostatečnost. Formulace rozrušení vychází ze situací, kdy osoba je omezena v rozhodování událostmi, které se právě staly, jakýmkoliv způsobem zapůsobily na její psychiku, docílily toho, že se tato nemůže plně soustředit, proto udělá rozhodnutí, které by jinak neudělala. Jak již bylo předesláno, ze zákona byl vypuštěn pojem lehkomyšlnosti, který zahrnoval neodpovědný přístup poškozeného ke kontraktu jako takovému, nedostatečné obeznámení se se skutečným stavem věcí, předtím, než je smlouva mezi poškozeným a pachatelem uzavřena. V tomto směru přestává zákon zájmy osob postižených jednáním lichvářů chránit s tím, že obecně občanskoprávní předpisy poskytovaly v té době tak vysoký standard ochrany a státní ingerence do smluvních vztahů, že prakticky nehrozilo, aby něčí lehkomyšlnost při uzavírání smlouvy mohla zapříčinit jeho poškození, navíc nebylo žádoucí výslovně chránit osoby přistupující k občanskoprávním závazkům bez patřičné obezřetnosti. Subjekt trestného činu zůstává obecný. Může se ho dopustit kdokoliv. Subjektivní stránkou je stále úmysl, není možno dle zmíněného ustanovení trestně jednat nedbalostně.

Do jisté míry byl okleštěn a změněn okruh okolností, které podmiňovaly užití vyšší trestní sazby. V odstavci 2) rozebraného ustanovení bylo zdůrazněno, že přísněji bude pachatel potrestán, jestliže se dopustí činu výdělečně nebo jestliže je tu jiná, zvláště přitěžující okolnost. Na první pohled zaujme výše trestní sazby, která se pohybuje v rozmezí jeden rok až deset let a zcela odráží poměry doby, v níž byl zákon přijímán. Tehdy byly majetkové trestné činy postihovány velmi přísně, často drakonicky. Plynulo to z nedlouhého odstupu od konce světového válečného konfliktu, kdy každé jednání proti cizímu majetku ohrožovalo

přímo existenci postižené osoby a bylo proto obecně daleko nebezpečnější, než v době, když se společnost nachází v klidu a situace se jeví jako usazená. Toto období se rovněž vyznačovalo převodem majetku ze soukromých rukou do rukou státních. V určitém úhlu nazírání tak každé jednání proti majetkovým hodnotám bylo posuzováno jako konání proti zájmům společnosti a státu.²²² Tomu odpovídalo i poměrně přísné trestání takových skutků. Samotná konstrukce okolností, které podmiňovaly zvýšení trestní sazby sestávala z jednoho termínu, který je možno vykládat naprosto konkrétně: „výdělečně“ a termínu, který byl velmi neurčitý: „je-li tu jiná, zvláště přitěžující okolnost“.

K interpretaci prvního, z těchto zákonných pojmů se vytvořila po dobu existence socialistického Československa velmi rozsáhlá judikatura. Tudiž k jeho hodnocení bylo možno přistupovat zodpovědně, naprosto přesně a na základě hmatatelných měřítek se snažit stav věcí spravedlivě posoudit. Samotná výdělečnost byla upravena v § 76/4 shora rozebíraného trestního zákona, kde bylo řečeno, že čin je spáchán výdělečně, jestliže si chce pachatel pácháním trestných činů zajistit alespoň na čas zdroj příjmů. Důležité bylo, že osoba dopouštějící se majetkové trestné činnosti musela mít z jejího páchání zisk, který byl schopný nahrazovat příjem, byť nemusel být jejím jediným příjmem. Bylo však nutné, aby se tak dělo alespoň po určitou dobu, přičemž otázka délky takové doby byla vyhrazena pro výklad soudů v rámci judikatury. Nicméně, díky této zákonné větě bylo jasné, že výdělečnost byla ohrazena jednáním v čase a prostoru, soudy ji nemohly posuzovat svévolně, musely vycházet z měřítko, které bylo možno následně přezkoumat.

Naproti tomu výraz „jiná, zvláště přitěžující okolnost“ byl velmi neurčitý, nekonkrétní, šlo pod něj prakticky zařadit všechno, co v momentálním stavu společnost ohrožovalo, popřípadě všechno, co bylo vykládáno tak, že je v neprospěch společenského zřízení, státu jako celku. Orgánům činným v trestním řízení zde byl ponechán prakticky neomezený prostor pro velmi přísné postihování majetkové trestné činnosti, protože neomezený výčet okolností, zvláště zákonem nevymezených a neupravených, bylo možno podřadit pod „jinou, zvláště přitěžující okolnost“. Neexistoval žádný zákonný ani faktický korektiv, který by soudy limitoval při rozhodování o tom, co bylo možno nazvat jinou, zvláště přitěžující okolností, co již nikoliv.

---

²²² Ostatně i dnes mohou být za objekty reálně dotčené trestným činem lichvy pokládány ochrana hospodářského systému země, normálního fungování ekonomických vztahů a zachování sociálního smíru ve společnosti.

4.2.Návaznost na občanské právo

Dále je nutné si uvědomit, jak již bylo předesláno v kapitole o občanskoprávní úpravě lichvy, že v době socialistického Československa bylo lichevní jednání jako takové výrazně omezeno již samotnými občanskoprávními předpisy. Občanský zákoník č. 141/ 1950 Sb. charakterizoval v § 36/1 právní úkon, který se přičí zákonu nebo obecnému zájmu, jako neplatný. V případě takového úkonu mohl soud na návrh prokurátora vyslovit, že všechno, co bylo plněno straně, která o neplatnosti věděla, propadá ve prospěch státu. Rovněž tak bylo v § 37 řečeno, že neplatný je právní úkon učiněný v tísní, za nápadně nevýhodných podmínek. Zákon se tudíž jistil prostřednictvím předpisů občanského práva proti tomu, aby byly uzavírány smlouvy, které by buď poškozovaly jednu ze stran, kdyby tato jednala v tísní za nevýhodných podmínek (což je ovšem základní průvodní stav většiny lichvářských kontraktů) nebo jednání, která by se přímo přičila zákonu nebo obecnému zájmu. Obecný zájem byl opět pojem, který bylo možno vykládat takřka neomezeně široce a do velké míry pak záviselo na orgánech uplatňujících právo, jak taková slova zákona interpretovaly. Pokud šlo o „příčení se zákonu“, v § 421/1 citovaného občanského zákoníku, bylo striktně limitováno, že u půjčky mohou být sjednány úroky, avšak tyto nesmějí převyšovat úroky placené ze vkladů ústavy lidového peněžnictví. Jinými slovy, jakýkoliv jiný úrok, než úrok stanovený zákonem, který převyšoval úrok placený z vkladů ústavy lidového peněžnictví, byl nezákonný a dle obecných ustanovení občanského zákoníku, absolutně neplatný. Podle toho bylo na něj pohlíženo, byl také i z tohoto důvodu perzekuován.

Lichevní jednání, které se v období první republiky a rakouského mocnářství stále mohlo pohybovat na hraně zákona, kdy velmi záleželo na tom, co orgány činné v trestním řízení označily za „nápadný nepoměr“, se tak posunulo zcela do ilegality, neboť úroky, které si ten, kdo finanční prostředky nebo jiné věci půjčoval, mohl stanovit, byly omezeny zákonnou úpravou. Nebylo možno diskutovat a přít se o to, který zisk je ještě přípustný, který nikoliv. Pachatel musel dopředu počítat, že bude-li se jeho úrok lišit od úroků, které jsou státem tolerovány a povoleny, dostane se se svojí smlouvou na pole absolutní neplatnosti právního úkonu a nebude mít jakoukoliv, ani tu nejmenší šanci, docílit prospěchu, který zamýšlel. Nemohl totiž operovat s vyjádřením, že výše úroků byla přiměřená případnému majetkovému riziku finanční operace, kterou podnikl. Zákon již nevycházel z právních pojmů, které je třeba konkretizovat výkladem, ale v oblasti úroků naopak vycházel ze zcela konkrétních čísel, která byla přesně stanovena, dána. Díky skutečnosti, že po celé období socialistického

Československa byly občanskoprávními předpisy úroky fixovány a nemohly být placeny ve vyšším měřítku na základě zákonně uzavřených smluv, bylo lichevní jednání týkající se smluv o půjčce výrazně ochromeno a omezeno.

5. Trestní zákon č. 140/1961 Sb. norma, která přetrvala konec socialistického systému

Trestní zákon č. 86/1950 Sb. byl v účinnosti až do posledního dne roku 1961. Od 1. ledna 1962 začala působit právní norma uvedená v nadpisu této kapitoly, která byla účinná až do 31.12.2009, byť s úpravami a četnými novelami.

I ona znala již od samého počátku trestný čin lichvy upravený v § 253, který zněl:

kdo zneužívaje něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem. Odnětím svobody na šest měsíců až pět let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odst. 1 výdělečně.

Zmíněný zákon kopíroval starší předlohu z roku 1950. Byly zachovány veškeré rozhodné aspekty trestného činu lichvy, totožný byl objekt, objektivní stránka, subjekt, subjektivní stránka. Nicméně i tak je nutno upozornit na určité změny.

Nový trestní zákon zpřísnil v prvním odstavci trestní sazbu pro pachatele trestného činu lichvy, naopak ve druhém odstavci, došlo k jejímu zmírnění. Korigoval se tak nepoměr vytvořený v padesátých letech, kdy v prvním odstavci se stanovovala horní hranice trestní sazby jeden rok, ve druhém deset let, přičemž takové razantní zvýšení horní hranice trestné sazby neodráželo ani tak skutečnou společenskou nebezpečnost trestného činu ve svém úhrnu, jako spíše hledisko generální prevence, snahu zabránit páchání majetkových trestných činů v době, kdy ohrožení jakýchkoliv majetkových hodnot bylo spíše chápáno jako útok proti společenskému zřízení, proti státu, než jako trestný čin ohrožující zájmy jiných osob.

Za pozitivní změnu lze označit i fakt, že zmizela okolnost podmiňující užití vyšší trestní sazby formulovaná jako „jiná, zvláště přitěžující okolnost“, která byla snadno zneužitelná, vágní, bez hmatatelného obsahu. Zákonodárce se tak postavil na stanovisko, že opravdu výrazně společensky nebezpečné, aby připadala v úvahu vyšší trestní sazba, je pouze to, když dotyčný páchá trestný čin lichvy „výdělečně“.

Do třetice všeho dobrého, i tento posledně zmíněný pojem nabyl určitějších a přesnějších rysů, neboť na základě § 89/3 trestního zákona za „výdělečný“ byl považován takový trestný čin, popř. taková trestná činnost, opatroval-li si jimi pachatel soustavně a po delší dobu, alespoň z části zdroj příjmů.²²³ Nová trestní úprava tedy výklad podmínky výdělečnosti zpřísnila. Tím, že bylo řečeno, že se páčání činu musí dít soustavně a po delší dobu, byly orgány činné v trestním řízení instruovány, aby kvalifikované skutkové podstaty užívaly skutečně jen tam, kde to bylo společensky nebezpečné právě z důvodu obsahu trestné činnosti, když předcházející právní úprava umožňovala pro policii, prokuraturu a soudy výklad daleko extenzivnější, jde-li naplnění znaku „výdělečnosti“.

Úpravy, jak byly nastíněny, zdůraznily formálně – materiální charakter právního pojetí a ve větší a spravedlivější míře umožnily, aby byly přísněji postihovány právě jen ty více společensky škodlivé případy a aby právní úpravy nebylo používáno jako prostředku nepřiměřeného akcentování hlediska generální prevence vůči pachatelům majetkových trestných činů.

6. Rozhodovací praxe soudů z období účinnosti zákona č. 86/1950 Sb. a původního znění zákona č. 140/1961 Sb.

Soudní praxe socialistického období velmi zřídka řešila samotný fakt, že došlo ke spáchání trestného činu lichvy. Soustředila se spíše na vymezení postavení tohoto zákonného ustanovení v soustavě ostatních majetkových trestných činů, popř. na vztah tohoto trestného činu k jinému druhu a typu trestné činnosti. Bohatě a v dostatečné míře je také rozebírán pojem „výdělečnosti“, který byl opakovaně interpretován a vykládán při řešení jiných majetkových trestných činů a který se přímo dotýká tématu trestného činu lichvy. Nicméně

---

²²³ Předcházející trestní zákon 86/1950 považoval trestný čin za spáchaný výdělečně, jestliže si chtěl pachatel jeho páčáním zajistit alespoň na čas zdroj příjmů, tedy obsah pojmu výdělečnosti byl širší.

tento trestný čin, jak již bylo řečeno, nebyl frekventován. Jeho páchání bylo omezeno stávajícími občanskoprávními předpisy přísně vymezujícími pojem úroku a jeho výši. Nejširší oblast lichevních jednání – půjčování peněz - tak pozbyla jakoukoli možnost operovat alespoň na zdánlivě zákonných základech. Z pohledu zákona byl každý jiný úrok než ten, který byl dovolen, nezákonný a jeho sjednání způsobilo absolutní neplatnost smlouvy. Proto docházelo k páchání lichvy a jejímu následnému řešení před soudy ojediněle.

6.1. Rozdíl mezi skutkovou podstatou trestného činu podvodu a lichvou

Výkladem bylo stanoveno, jak soudy chápaly rozdíl mezi pácháním trestného činu lichvy a pácháním trestného činu podvodu. *V případě trestného činu lichvy má poškozený správnou představu o podstatě jednání, avšak buď poskytuje, nebo slibuje plnění v určité tísní, ač ví, že hodnota jeho plnění je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo v důsledku nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo rozrušení není schopen zhodnotit vzájemný poměr obou plnění. Naproti tomu, u trestného činu podvodu jedná poškozený pod vlivem svého omylu, nebo omylu jiné osoby, který je vyvolán nebo využit pachatelem, aniž by jednal pod vlivem tísně nebo neschopnosti posoudit důsledky svého jednání. Zatímco v případě podvodu je základem mylná představa poškozeného o podstatě celého vztahu s pachatelem, tato mylná představa – omyl je buď pachatelem vyvolána nebo využita ke škodě poškozeného, u lichvy poškozený od samého počátku ví vše o obsahu smluvního vztahu s pachatelem, k jeho akceptování ho však vedou zmíněné limitující faktory na jeho straně.*²²⁴

6.2. Rozdíl mezi skutkovou podstatou trestného činu útisku a lichvou

Trestný čin lichvy se do jisté míry podobal i útisku dle § 237 tr. zákona. Tento dojem vyvolával znak „tísně“, kterým se operovalo v rámci skutkové podstaty tohoto trestného činu. Zatímco u útisku nebylo motivem jednání pachatele jeho obohacení a toto nebylo základním znakem skutkové podstaty, tak u trestného činu lichvy pachatel jednal, aby docílil prospěchu. Kromě toho u trestného činu útisku bylo nutno, aby pachatel někoho nutil k tomu, aby něco konal, opominul, nebo strpěl, zneužívaje přitom jeho závislosti nebo tísně. U trestného činu lichvy nemusel pachatel iniciovat jednání, nemusel sám aktivně konat, nebylo třeba, aby to byl on, kdo poškozeného nutil. Nabídka nebo slib plnění, které bylo v hrubém nepoměru,

²²⁴ Nejvyšší soud Rt 85/1956

mohly vzejít i od samotného poškozeného. Objektivní stránka obou trestných činů se mohla lišit jak v jednání, tak v následku. V prvním tak, že pachatel trestného činu lichvy nemusel být tím, kdo projevil první iniciativu v rámci páchání trestného činu, nemusel poškozeného k ničemu nutit. Ve druhém pak tím, že páchání trestného činu útisku nemuselo směřovat ke způsobení škody poškozenému (myslela se tím majetková škoda v jakékoliv formě, která ohrozila majetkové hodnoty poškozeného, ať již jde o věci movité, nemovité, o práva). Ve vztahu k ustanovení § 237 trestního zákona bylo ustanovení § 253 odst. 1 ustanovením speciálním.²²⁵

6.3.Rozdíl mezi skutkovou podstatou trestného činu spekulace a lichvou

Skutková podstata trestného činu lichvy se do určité míry shodovala i se skutkovou podstatou trestného činu spekulace podle § 117 tr. zákona v dobovém znění. Trestný čin spekulace spočíval v opatření si nebo přechovávání předmětů potřeby ve větším rozsahu nebo předmětů větší hodnoty v úmyslu je se ziskem prodat nebo směnit nebo získat jinou výhodu (tzv. spekulací úmysl) nebo ve zprostředkování takové činnosti. Pachatel tak zneužíval osobní tísně poškozeného, zneužíval momentálního nedostatku určitého předmětu potřeby na trhu, cílem útoku mohla být jakýkoliv jiná osoba, nejenom ta, která byla stížena tísní, nezkušeností, rozumovou slabostí nebo rozrušením.²²⁶ Zmíněně zákonné ustanovení o spekulaci tak postihovalo tzv. „sociální lichvu“,²²⁷ která vycházela z momentálních a přechodných nedostatků určitého zboží na trhu, které byly způsobeny hospodářskými a politickými poměry v určitém období, zatímco trestní ustanovení o lichvě vyžadovalo určité vlastnosti poškozeného, které přísluší pouze jemu a nikoli i dalším subjektům blíže nevymezeným, avšak stížným stejným nedostatkem nebo problémem, aniž by tato situace zakládala u konkrétního subjektu stav tísně.

---

²²⁵ Trestní zákon – komentář – zvláštní část, 2.přepřacované a doplněné vydání, JUDr. Karel Matys a kolektiv, vydalo Nakladatelství Panorama 1980, strana 762

²²⁶ Trestní zákon – komentář – zvláštní část, 2.přepřacované a doplněné vydání, JUDr. Karel Matys a kolektiv, vydalo Nakladatelství Panorama 1980, strana 762

²²⁷ Skutková podstata trestného činu spekulace postihovala ta jednání, která bylo za první republiky možno trestat podle zákona o trestání válečné lichvy č. 568/1919 Sb.

6.4. Vydělečnost trestného činu

Vydělečné spáchání tehdejšího trestného činu představovalo okolnost, která podmiňovala použití vyšší trestní sazby. Sama o sobě tak nahrazovala předchozí pojem rakouskouherské právní úpravy, kdy trestné jednání bylo pácháno „po živnostensku“. K této okolnosti se přihlíželo jenom tehdy, jestliže pro svou závažnost podstatně zvyšovala stupeň společenské nebezpečnosti činu. Podle § 89/3 byl trestný čin spáchán vydělečně, opatroval-li si pachatel soustavnou trestnou činností po delší dobu alespoň z části zdroj příjmů. Pojmový znak vydělečně měl tudíž tři složky: Trestný čin musel být páchán soustavně, po delší dobu, dotyčný si musel tímto způsobem opatrovat alespoň z části zdroj příjmů.

Soustavností se rozumělo, že pachatel páchá řadou útoků jeden pokračující trestný čin, popřípadě spáchá několik stejných trestných činů, nebo spáchá řadu opakovaných trestných činů různých skutkových podstat, konečně páchá znovu majetkovou trestnou činnost za situace, kdy již byl pro vydělečné páchání trestných činů v minulosti odsouzen a následná trestná činnost navazuje na dříve spáchané trestné činy. *Jestliže pachatel naplňuje několik podstat trestných činů, které v souhrnu naplňují znak vydělečnosti, posoudí se všechny trestné činy, které jsou v souběhu páchány, jako trestné činy páchané vydělečně. V § 89/3 tr. zákona se klade důraz na soustavnost trestné činnosti, kterou si pachatel opatřuje po delší dobu zdroj příjmů, přičemž je nerozhodné, zda tato trestná činnost naplňuje znaky jednoho, nebo více trestných činů. Vyšší trestní sazba se zřetelem na znak „vydělečně“ se tedy použije zásadně u všech trestných činů, jimiž si pachatel soustavně a po delší dobu opatroval alespoň z části zdroj příjmů, jestliže je u všech trestných činů naplněna i materiální podmínka ve smyslu § 88 tr. zákona.*²²⁸

V tomto zmiňovaném konkrétním případě byl pachatel trestně stíhán pro útoky vůči cizímu majetku páchané v rozmezí od 26.6.1970 do 26.9.1971, když tyto útoky naplňovaly znaky dvou skutkových podstat, a to krádeže dle § 247 odst. 1,2 písm. b,d) trestního zákona a zároveň i trestného činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví dle § 132 odst. 1

²²⁸ Nejvyšší soud Rt 15/1974

písm. a) tr. zákona²²⁹ Soudy tehdy uznaly vinným pachatele trestným činem rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví dle § 132 odst. 1 písm. a) tr. zákona a trestným činem krádeže dle 247 odst. 1,2 písm. b,d) tr. zákona, když u krádeže konstatovaly, že trestný čin krádeže byl spáchán „výdělečně“, avšak tento kvalifikační znak nepoužily ve vztahu k trestnému činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví.

Nejvyšší soud Československé socialistické republiky ke stížnosti pro porušení zákona ze strany prokuratury však dospěl k závěru, že trestná činnost byla páchána celá výdělečně, a to z následujících důvodů: *V ust. § 89/3 tr. zákona je kladen důraz na soustavnost trestné činnosti, je nerozhodné, zda tato trestná činnost naplňuje znaky jednoho, nebo více trestných činů. Byl zhodnocen souvislý časový sled všech útoků proti majetku jak v osobním, tak socialistickém vlastnictví, který byl motivován snahou obžalovaného opatřovat si soustavnou trestnou činností zdroj příjmů. Dále byla hodnocena velmi negativně jeho osoba. Byl učiněn závěr, že dotyčný si po delší dobu soustavnou trestnou činností opatroval zdroj příjmů, což podstatně zvyšovalo stupeň společenské nebezpečnosti dle § 88 tr. zákona, proto je namístě všechny trestné činy, které byly souzeny v souběhu, hodnotit jako trestné činy páchané výdělečně.*

Stejný závěr je i v dalším dobovém rozhodnutí.²³⁰ *Pojem soustavné trestné činnosti, jíž si pachatel opatřuje po delší dobu alespoň z části zdroj příjmů, nelze chápat jen jako opakování a pokračování téhož trestného činu, ale i jako páchání různých trestných činů, z nichž má pachatel alespoň z části zdroj příjmů. V tomto případě jsou všechny trestné činy spáchány výdělečně a nelze uznat za výdělečně spáchaný jen jeden z nich.* I v tomto případě došlo k souběhu trestných činů krádeže a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví. Prakticky v obou rozhodnutích je kladen důraz na to, že soustavnou trestnou činností nemusí být chápáno jen opakování nebo pokračování v jednom trestném činu, ale že pachatel se může dopouštět více trestných činů, kterými si opatřuje, alespoň z části zdroj svých příjmů. U každého z těchto trestných činů přitom mohl být chráněn jiný objekt. V socialistickém

²²⁹ Jednalo se o trestný čin, který prakticky kopíroval trestný čin krádeže, předmětem útoku pachatele byl však majetek ve veřejném - státním - socialistickém, vlastnictví, což socialistický režim vykládal jako trestný čin odlišující se svým objektem od krádeže, který byl zařazen v části týkající se hospodářských trestných činů, zároveň byl charakterizován jako společensky nebezpečnější a byl proto postihovaný přísnějšími trestními sazbami.

²³⁰ Nejvyšší soud Rt 60/65

trestněprávním pojetí bylo totiž vlastnictví osobní jiným objektem, než vlastnictví kolektivní – socialistické.

Ke znaku výdělečnosti charakterizovanému slovy „po delší dobu“ se vztahuje rozhodnutí pocházející paradoxně až z období, které bezprostředně předcházelo vypuštění pojmu „výdělečnosti“ z trestního zákona. Znak „po delší dobu“, který je uveden v § 89/3 tr. zákona o výdělečnosti, je podle Nejvyššího soudu naplněn, *pokud pachatel páchá trestnou činnost, jíž si soustavně opatřuje převážný zdroj příjmů alespoň po dobu tří měsíců. Při době kratší nelze pro nedostatek tohoto znaku pachatele uznat vinným, že se trestné činnosti dopustil výdělečně, ať již je jím dosažený prospěch jakkoliv vysoký.*²³¹ (V předmětném případě se dotýčný dopouštěl útoků vůči cizímu majetku v rozmezí od 29. ledna 1990 do 18. dubna 1990 a způsobil škodu desetitisícových hodnot.) Nejvyšší soud se tak svým závěrem snažil vytvořit obecným soudům vodítko, určitou časovou limitaci výrazu „po delší dobu“, aby nedocházelo v rozhodovací praxi k pochybnostem ohledně specifikace tohoto pojmu v reálném čase.

Přes to všechno byly znaky „po delší dobu“, „soustavně“, a opatřování si „alespoň z části zdroje příjmů“ především pojmy z hlediska zákona formálními. Jelikož nejsou stanovena konkrétní časová období, není přímo vymezeno, z čeho se skládala soustavnost, není ani řečeno, zda pachatel musí mít zdroj příjmů z větší části z trestné činnosti, či nikoliv, bylo potřeba ke všem těmto otázkám zaujmout výkladová stanoviska. To se také dělo, nicméně stále šlo především o výklad přesnosti a určitosti popisu činu – formálních znaků. Jelikož však trestní zákon z roku 1961 byl postaven na formálně-materiálním pojetí trestné činnosti, aby pachatel byl uznán vinným trestným činem spáchaným výdělečně, musel naplnit i materiální znak podle § 88 tr. zákona, tedy páchaní ve formálním smyslu „výdělečné“ muselo současně i podstatně zvyšovat stupeň nebezpečnosti činu pro společnost.

Podle Nejvyššího soudu²³² při hodnocení společenské nebezpečnosti *je třeba striktně vycházet z § 88 tr. zákona, kdy je třeba hodnotit hlediska, uvedená v § 3 odst. 4 tr. zákona ve vzájemné souvislosti, tudíž musí být posouzeno, jaký je význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu, následky, okolnosti, za kterých byl spáchán, osoba pachatele, míra jeho zavinění a jeho pohnutka. Toto obecné ustanovení trestního zákona tvoří*

²³¹ Nejvyšší soud Rt 20/1993

²³² Nejvyšší soud Rt 4/65

návod, na základě něhož je možno přesvědčivě konstatovat, nakolik je ten či onen trestný čin společensky nebezpečný, jak je jeho společenská nebezpečnost nebo není podstatně zvyšována. Ve zmíněném rozhodnutí byli odsouzeni dva pachatelé - muž a žena. Byli uznáni vinnými trestnými činy příživnictví dle § 203/2 tr. zákona, podvodu dle § 250/1a) tr. zákona, rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví - obžalovaná dle § 132/1b) tr. zákona, obžalovaný i podle § 132/1a) tr. zákona, pokusem trestného činu podvodu dle § 8/1 k § 250/1a) tr. zákona a obžalovaná sama pak trestným činem podvodu dle § 250/1a) tr. zákona.

Nejvyšší soud ke stížnosti pro porušení zákona dovedl, že jak soudem prvním, tak soudem odvolacím, byl zákon nesprávně aplikován v případě obžalovaného, který nebyl uznán vinným činem rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví v přísnější kvalifikaci jako páchaným výdělečně. Nutnost této kvalifikace vysvítá dle rozhodujícího orgánu z faktu, že obžalovaný je osobou výrazně trestně narušenou, má soustavné sklony k páchání trestné činnosti majetkové povahy, vede zahálčivý život, k páchání trestné činnosti zneužil obžalovanou, která byla souzena souběžně s ním, z majetkové trestné činnosti měl v podstatě jediný zdroj příjmů. Z rozhodnutí proto plyne, že osoba tohoto obžalovaného, jeho pohnutky, míra zavinění zcela odůvodňují použití vyšší trestní sazby, která je zvýrazněna pojmem „výdělečnosti“ trestného činu. Jelikož spoluobžalovaná byla osobou výrazně méně narušenou, neopatřovala si živobytí pácháním majetkové trestné činnosti, nedopouštěla se jí soustavně, byla odsouzena v podstatně mírnější právní kvalifikaci právě proto, že nebyla zvyšována společenská nebezpečnost, nebyl použit znak výdělečnosti, což odpovídalo základním kritériím trestního zákona obsaženým v § 88 a následně § 3 odst. 4.

7. Skutková podstata podobající se lichvě obsažená v zákoně o přečinech

Dne 1. ledna 1970 vstoupil v účinnost zákon o přečinech č. 150/1969 Sb. Zrušen pak byl k 1.7.1990 zákonem č. 175/90 Sb. Tato norma obsahovala mimo jiné skutkovou podstatu trestného jednání charakterizovaného jako přečin pod § 2 písm. g) citovaného zákona, který zněl:

§ 2

Pro přečin proti zájmům socialistického hospodářství bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo nápravným opatřením, nebo zákazem činnosti, nebo peněžitým trestem do výše 10.000,- Kč nebo propadnutím věci, kdo ...

... g) v úmyslu neoprávněně se obohatit požaduje nebo si dá slíbit za převod bytu, za převod a nebo prodej nemovitosti nebo jiné věci větší hodnoty přemrštěnou cenu, popřípadě jinou neoprávněnou výhodu.

Objektem tohoto deliktu byl tehdejší zájem na řádném fungování socialistického hospodářství, objektivní stránkou pak bylo jednání v zákoně vymezené, které tak či onak ohrožovalo řádné fungování hospodářství, následkem bylo narušení nebo hrozba narušení hospodářství jako takového, čili přečin mohl mít jak narušovací, tak ohrožovací podobu. Subjektem mohl být kdokoliv a subjektivní stránkou konkrétního přečinu, o němž bude řeč, musel být úmysl. Zakázaným jednáním (objektivní stránkou přečinu) tedy bylo převádět byt, nemovitost, nebo jinou věc větší hodnoty, přičemž pachatel musel požadovat za tuto službu přemrštěnou cenu, popřípadě jinou neoprávněnou výhodu v úmyslu se obohatit.

Ustanovení vycházelo zejména z reality, že není dostatek volných obytných prostor, většina bytů je ve vlastnictví státu, může docházet k situacím, kdy osoby si budou chtít opatřit neoprávněný majetkový prospěch tím, že státní byt, k němuž jim svědčí užívací právo, uvolní ve prospěch jiných občanů, dají si ovšem za tuto „službu“ zaplatit. Zneužijí tak tísně jiných osob, které se nacházejí v situaci, v níž nemají zákonnou možnost získat v dohledné době bydlení, neboť na trhu nelze byt, případně jinou nemovitost momentálně pořídit nebo to není v jejich ekonomických možnostech. Stejně tak mohlo docházet k situacím, kdy na trhu nebudou věci určitého charakteru, které pak budou jednotlivé osoby chtít prodávat za přemrštěné ceny, zneužívat přitom právě přechodného nedostatku, poškozovat tak subjekty, které budou ochotny i za tuto nevýhodnou cenu věci koupit.

Je zřejmé, že se o „čistý“ typ klasické lichvy nejedná, není zde zneužíván určitý subjekt, který se dostal do konkrétní tísně, popřípadě se nejedná o osobu, kterou lze pro její osobnostní vlastnosti zneužít, jednání se spíše podobá trestnému činu spekulace, který byl rozebrán shora. Od trestného činu spekulace jej odlišovala jednak nižší společenská nebezpečnost, jednak

absence nebo nedostatek tzv. spekulativního úmyslu, tedy opatření si věci předem nebo její přechovávání s úmyslem ji později prodat za přemrštěnou cenu.²³³

Přečin dle § 2g) zákona o přečinech počítal s převody bytů, nemovitostí, věcí větší hodnoty, tedy takových předmětů a věcí, které v rámci socialistického hospodářství nebyly na trhu dlouhodobě, nebyl ani zájem ze strany státu, aby se s takovými předměty ve větší míře obchodovalo, tudíž pachatel zneužíval „tísň“, která byla stvořena reálnou a dlouhodobou politickoekonomickou situací. V drtivé většině případů tak pachatel „prodával“ věc, přesněji řečeno nelegálně převáděl věc, která byla pro protistranu, z osobního hlediska naprosto nutná, většinou jí měla sloužit jako prostor k bydlení, čili byl zde vytvořen jakýsi umělý stav tísně, který poškozené straně ani neumožňoval jednat jinak, protože neměla možnost si věc srovnatelné hodnoty a kvality opatřit za cenu, kterou mohla nabídnout, normálním, legálním způsobem. Zákon o přečinech je možno v této zvláštní skutkové podstatě přirovnat k zákonu o trestání válečné lichvy č. 568/1919 Sb.²³⁴, který rovněž postihoval lichvu sociální a nikoliv lichvu klasickou.

V jedné dobové věci týkající se popisovaného přečinu dospěl například soud k závěru, že : *Uživatel bytu, který požaduje úplatek za to, že uzavře s jiným uživatelem dohodu o výměně bytu, se nedopouští trestného činu přijímání úplatku dle § 160 odst. 2 tr. zákona, protože nejde o obstarávání věcí obecného zájmu. Toto jednání naplňuje znaky přečinu proti zájmům socialistického hospodářství dle § 2g) zákona č. 150/1969 Sb.*²³⁵ Šlo o situaci naprosto běžnou, kdy se uživatel většího bytu rozhodl zneužít obecného nedostatku těchto věcí a souhlasil s přestěhováním se do bytu menšího. Požadoval ovšem za takovou úsluhu od uživatele menšího bytu peníze. Právě tento skutek zákon o přečinech v ust. § 2g) postihoval.

Ve své podstatě šlo ovšem o ustanovení neúčinné, konání velmi těžko postihnutelné, protože oba uživatelé bytů jednali po vzájemné dohodě a bylo v oboustranném zájmu, aby k výměně bytu došlo. I ten, který za tuto akci musel zaplatit, si byl vědom skutečnosti, že za cenu, kterou za převod bytu nabídl, by bydlení srovnatelné kvality nezískal. Proto ani on nespěchal s hlášením nezákonného jednání orgánům činným v trestním řízení. Přitom

---

²³³ Trestní zákon – komentář – zvláštní část, 2.přepřacované a doplněné vydání, JUDr. Karel Matys a kolektiv, vydalo Nakladatelství Panorama 1980, strana 446

²³⁴ Zmíněný v této práci ve výkladu o trestání sociální lichvy v období první republiky.

²³⁵ Nejvyšší soud Rt 11/1989

bezplatný převod bytu mezi uživateli, výměna většího za menší, nebyla trestným jednáním a běžně k takovým výměnám docházelo. Když uživatelé úplatnost výměny nepřiznali, nebylo co trestně postihnout.

Další rozhodnutí se pak zabývalo prodejem nábytku za přemrštěnou hodnotu, kdy původní cena byla 7.060,- Kčs, tento byl prodán za 8.500,- Kčs. Takové jednání bylo přečinem dle § 2g) zákona o přečinech²³⁶. Pachatel skutku zneužíval nedostatku určité věci na trhu a strana poškozená, pokud chtěla nábytek pořídit, musela tuto přemrštěnou cenu zaplatit. Jednání spočívající v prodeji věcí movitých, kde se tudíž nejednalo o převod práva k bytu, popř. o prodej nemovitosti, ještě více spadalo do kategorie tzv. lichvy sociální, jímž subjekt porušující zákon zneužíval nedostatku v zásobování, momentální absence některých věcí, kterými bylo možno uspokojit běžné lidské potřeby.

8. Skutková podstata trestného činu lichvy v moderním období

8.1. Změny v chápání trestnosti lichvy a zrušení zákona o přečinech

Trestní zákon 140/1961 Sb. zůstal v účinnosti i po listopadových událostech 1989. V naší společnosti však došlo k hlubokým politickým, sociálním a ekonomickým změnám. Tyto se více či méně odrazily i v následných novelizacích trestního zákona. V posuzování a chápání lichvy jako takové se rovněž projeví odlišnosti nové reality. Zákonná úprava tohoto trestného činu doznala v prvních letech po převratu závažných změn, tyto však nebyly vždy ku prospěchu věci. Kromě toho se uvolnila stavidla ekonomické regulace, takže chování, které dříve bylo spekulací a sociální lichvou, spočívající v obchodování s předměty denní spotřeby, momentálně na trhu chybějícími, se stalo normálním a řádným podnikáním, bez toho, aniž by za sebou neslo trestní následky. Též se změnila koncepce lichvy, mnohé konání, které tak dříve bylo bez pardonu posuzováno, se dostalo na legální bázi.

Prvním z důležitých kroků zákonodárce bylo, že zákon č. 175/1990 Sb. s účinností od 1.7.1990 zrušil zákon o přečinech č. 150/1969 Sb. Tím zanikla i skutková podstata přečinu upravená v § 2 písm. g) zákona o přečinech. Následně již nebylo možno postihovat, pokud si někdo za převod bytu, prodej nemovitosti nebo jiné věci větší hodnoty dal slíbit přemrštěnou

---

²³⁶ Nejvyšší soud Rt 46/1972

cenu nebo ji požadoval, popřípadě chtěl dosáhnout jiné neoprávněné výhody. Velmi negativně se tato skutečnost projevila poté, co stát převedl nájemní byty na obce a další vlastníky, neboť nájemci žijící v bytech v mnohem větší míře než dřív požadovali po osobách, které projevíly zájem v budoucnosti v jejich bytech bydlet, úplatu ve svůj prospěch za to, že byt uvolní a dohodnou se s pronajímatelem, aby se jejich nástupcem v pozici nájemce stala osoba, poskytující jim finanční prostředky. Toto se dělo samozřejmě na úkor skutečného vlastníka bytu - obce, popřípadě jiného, který z takové transakce neměl žádný prospěch. Zmíněné jednání také komplikovalo skutečný trh s nemovitostmi, protože nelegální převod nájmu, za situace, kdy výše nájemného byla regulována, se subjektům, které se snažily získat bydlení, cenově stále vyplatil a byl do jisté míry po finanční stránce značně výhodný oproti koupi nemovitosti. Jestliže dříve byl tento záporný jev tzv. „šedé ekonomiky“ záležitostí spíše okrajovou a měl za cíl toliko zajištění bydlení pro osoby, které neměly možnost bydlení získat jinak, s rozvojem společnosti, v níž dominovaly tržní vztahy, kde by se již vůbec vyskytoval neměl, doznal svého rozkvětu a boomu a v mnohých případech hrála hlavní roli honba za ziskem, nikoliv potřeba bydlet. Jak je vidno z toho, co bylo nastíněno, zrušení zákona o přečinech v tomto ustanovení nebylo zrovna taktické a systematické a umožnilo rozvoj jednání, které by naopak za stavu, kdy ještě neexistoval trh s byty a institut nájmu byl doménou zvláštního zřetele, která byla zákonem striktněji regulována, pro svoji podstatu mělo být postihováno a trestáno.

Další fakt, který nebyvale umožnil a usnadnil rozkvět lichevního jednání, tkví v samotné podstatě tržní ekonomiky. Ta se vyznačuje mimo jiné liberalizací smluvních vztahů, posílením práv jednotlivých subjektů uzavírat a rušit kontrakty mezi sebou, bez toho, aby bylo do takového smluvního vztahu ze strany státu zasahováno. Pro oblast lichvy měla největší dopad úprava spočívající mimo trestní zákon, která se dotkla smlouvy o půjčce v rámci občanského zákoníku. S účinností od 1.1.1992 zákonem č. 509/91 Sb. byl změněn občanský zákoník č. 40/1964 Sb., a to původní §§ 387 – 389, týkající se půjčky mezi fyzickými osobami a §§ 341 - § 344, vztahující se k půjčkám mezi organizací a fyzickou osobou. V obou případech přitom zákon umožňoval, aby u půjček byly sjednány úroky, ty však nesměly přesahovat sazby, které byly stanoveny prováděcím předpisem. Vyšší úrok v žádném případě nebyl možný, byl-li však přesto sjednán, trpěla smlouva v tomto bodě neplatností. Citovaný zákon, který občanský zákoník novelizoval, zmíněná zákonná ustanovení zrušil a upravil smlouvu o půjčce v §§ 657 a 658. Tyto přípouští úroky, přičemž není stanovena jejich výše, je tudíž možnost prakticky sjednat si úrok jakýkoliv, s výhradou,

aby se jeho výše nedostala do kolize s obecnou zásadou občanského zákoníku spočívající v dobrých mravech. Nový rozměr uplatňující se v pohledu na půjčky, ať již finančních prostředků nebo jiných věcí stejného druhu, způsobil, že orgány činné v trestních řízení musí, mimo jiné, zvažovat u každého smluvního vztahu, v případě, že jde o podezření z trestného činu lichvy, v jakém poměru jsou vzájemná plnění stran, která byla dohodnuta, zda jsou vyvážená, či nikoliv a od kterého stupně nevyváženosti mezi jednotlivými plněními se jedná o naplnění základního znaku nepoměru skutkové podstaty trestného činu lichvy.

8.2.Změny skutkové podstaty trestného činu lichvy v pojmu výdělečnosti

Koncepce skutkové podstaty trestného činu lichvy také doznala v porevolučních dobách několika změn. Již zmíněným zákonem č. 175/1990 Sb. byl novelizován § 89/3 tr. zákona, pokud jde o „výdělečnost“. Do 1.7.1990 bylo jedním ze zákonných kritérií tohoto pojmu, že pachatel si opatřoval trestnou činností „alespoň z části zdroj příjmů“. Nová úprava pak počítala s tím, že dotyčný si musel opatřovat „převážný“ zdroj příjmů tím, že páchal majetkovou trestnou činností. Změna posuzování výdělečnosti se dotkla přímo i trestného činu lichvy, neboť, jak již bylo řečeno, tento pojem byl kvalifikovaným znakem skutkové podstaty tohoto trestného jednání a jednalo se ve své podstatě o zpřísnění mantinelů pro soudy a jiné orgány činné v trestním řízení. Nyní již nestačilo, aby pachatel majetkové trestné činnosti měl více zdrojů příjmů, které byly zásadně rovnocenné, z nichž jeden mohl být tvořen zisky z trestné činnosti. Bylo naopak nutno, aby si trestnou činností jako takovou opatřoval prostředky k obživě a tudíž i své příjmy „převážně“, což se prakticky rovnalo tomu, aby páchaní trestné činnosti bylo pro jednajícího způsobem jeho obživy.

Zdá se však, že pojem výdělečnosti byl pro zákonodárce v nové politické realitě něčím, přes co se zcela zjevně nedokázal přenést. Zákonem č. 290/93 Sb. s účinností od 1.1.1994 byl tento institut vypuštěn ze zákona úplně a v případě trestného činu lichvy byl doplněn nový odstavec § 253 odst. 2 tr. zákona, který zněl : „odnětím svobody na šest měsíců až pět let bude pachatel potrestán, získá-li činem uvedeným v odstavci 1 značný prospěch“. Trestní sazba u kvalifikované skutkové podstaty zůstala tudíž nezměněná, bylo však vymezeno jiné hodnotící hledisko. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu novely trestního zákona vypuštění výdělečnosti zdůvodňovala tak, že původní právní úprava nezajišťovala stejné právní posouzení téhož činu u dvou různých pachatelů a připouštěla tak možnost subjektivního výkladu zákona. Zákonodárce si zřejmě neuvědomil, popř. nechtěl uvědomit, že koncepce

výdělečnosti je v případě majetkových trestných činů něčím, co vyjadřuje přísnější postoj společnosti k závadovým jednáním vykazujícím opakování, která probíhají po delší dobu, stávají se pro osoby páchající trestnou činností životním stylem. Dřívější text zákona tak zdůrazňoval negativní vymezení společnosti především vůči recidivě, která právě prostřednictvím vyšších trestních sazeb měla být omezována, regulována, důrazněji trestána. Represe pak byla právě tímto způsobem cíleně zaměřena vůči skupině pachatelů, jejichž působení je z celkového hlediska nebezpečnější a zavrženější. Nové znění zákona pouze vyjadřuje hledisko kvantitativní, je založeno na objemu prostředků, majetkového prospěchu, který pachatel získal. Bylo-li argumentováno tím, že předcházející posuzování umožňuje volný a subjektivní výklad a není zajištěno stejné právní postavení dvou různých pachatelů u stejného druhu a stejné závažnosti trestné činnosti, mělo být spíše pomýšleno na to, jak zachovat původní smysl úpravy „výdělečnosti“ (nebo ještě dřívějšími slovy zákona, trestné činnosti páchané „po živnostensku“). Nikoliv však vzít za své hledisko založené pouze na množství, na výši škody nebo prospěchu.²³⁷

8.3. Vývoj pojmu značný majetkový prospěch

Modifikace skutkové podstaty trestného činu lichvy v kvalifikované skutkové podstatě spočívající v náhradě pojmu „výdělečnosti“ pojmem „značný prospěch“ přispěla k velké právní nejistotě pro následně časté a rychlé změny v chápání výše „značného prospěchu“. Jeho výše se za současného zákonného stavu odvíjí, podle trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., od výše škody v trestním řízení a je upravena v § 138/1 citovaného zákona. Značným prospěchem odvozujícím se podle § 138/2 tr.zákoníku od „značné škody“ rozumí částka 500.000,- Kč.²³⁸

Aby bylo naprosto jasné, jak chatrná byla a je pozice zákonodárce, když v minulosti vázal společenskou nebezpečnost u majetkové trestné činnosti, tudíž i u trestného činu lichvy, zcela jen a výhradně ke kvantitativnímu hledisku, aniž by bral v úvahu ostatní obsah společenskoprávních vztahů v poměru k této trestné činnosti, dovolím si malou odbočku. Tato se týká problému, kolikrát od změny politického systému v roce 1989 došlo k úpravě výše

²³⁷ Je zcela zřejmé, že touto koncepcí nejsou postihovány všechny ty společenské problémy a nešvary, které měl zákonodárce v původním trestním zákonu č. 140/1961 Sb. na mysli a tento nastíněný problém nepostrádá aktuálností a nepřestává být slabinou českého trestního zákona ani v současnosti (po nástupu účinnosti trestního zákoníku č. 40/2009 Sb.).

²³⁸ Stejná situace byla za předchozí účinnosti trestního zákona č. 140/1961 Sb. ve znění zákona č. 265/2001 Sb. od 1.1.2002 - § 89/11 tr.zákona.

škod a tedy i majetkového prospěchu, od nichž se pak odvíjela společenská nebezpečnost majetkových trestných činů. Budu se zabývat i tím, v jaké formě a jakým způsobem byla tato problematika v zákoně zakotvena.

Před listopadem 1989 a bezprostředně po něm soudy vycházely při úvaze, zda došlo k naplnění pojmu „značný majetkový prospěch“, „značná škoda“ výhradně z předchozího rozhodování soudů, tedy z judikatury. Za škodu značnou tak byla běžně považována částka 20.000,-Kč.²³⁹ Nikde v zákoně nebyly vyjádřeny přesné částky, stanoveny její pevné hranice, což byl oprávněně kritizovaný stav. Od 1.7.1990 došlo ke změně trestního zákona na základě již zmíněného zákona č. 175/1990 Sb., jímž byl změněn § 89/14 tr. zákona a bylo přímo řečeno, že výše škody a tudíž i majetkového prospěchu se odvíjí od nejnižší měsíční mzdy, která bude specifikována obecně závaznými právními předpisy. Značnou škodou a značným majetkovým prospěchem byl v tomto období padesátinásobek takové mzdy. Nejnižší mzdu stanovenou pro účely trestního řízení přitom upravovalo nařízení vlády č. 258/1990 Sb., které bylo účinné rovněž od 1.7.1990 na částku 1.600,- Kč. Značným majetkovým prospěchem tak byla hranice 80.000,- Kč. Již od 29.11.1991 však bylo v účinnosti další vládní nařízení č. 464/1991 Sb., kdy nejnižší minimální mzda pro účely trestního řízení byla zvýšena na 2.000,- Kč. Značným majetkovým prospěchem se tak stal limit 100.000,- Kč. K další úpravě pak přistoupil zákonodárce od 1.1.1994 rovněž již citovaným zákonem 290/93 Sb., kdy bylo přímo do § 89 odst. 14 trestního zákona vyjádřeno, že škodou značnou a tudíž i značným majetkovým prospěchem již bude částka dosahující stonásobku nejnižší mzdy stanovené pro potřeby trestního řízení. V důsledku toho se hranice upravila na 200.000,- Kč. Tento stav trval až do 1.1.2002, kdy opět vrostla zákonná hranice, tentokrát v důsledku přímé novelizace trestního zákona zákonem č. 265/2001 Sb. na 500.000,- Kč.

Je tedy možno uzavřít, že pokud chtěl zákonodárce zdůraznit fakt, že kvantitativní hledisko je jediné konkrétní, určité a spravedlivé k pachatelům jednoho a téhož trestného jednání, neměl pravdu. V počátcích byl i tento znak skutkové podstaty upraven pouze judikaturou, rozhodováním soudu, tudíž mohlo se stát, že v případě dvou různých pachatelů, bude i různý metr. V následných obdobích se pak podle momentální ekonomické situace měnila výše částek, které byly rozhodné pro určování výše škod a majetkového prospěchu. Na nich záviselo, jak bude pohlíženo na spáchaný trestný čin, jaká bude jeho společenská

---

²³⁹ Nejvyšší soud Rt 2/1958

nebezpečnost a tím pádem i trestní sazba. S ohledem na relativně krátké časové úseky mezi jednotlivými změnami, na jejich chaotičnost a nesystematičnost, se tak stále orgány činné v trestním řízení dostávaly do situací, kdy mezi spáchanými skutky jednotlivých pachatelů bylo několik měsíců, v horším případě několik dní, přesto však na tyto skutky bylo pohlíženo jako na trestné činy různě společensky nebezpečné, byť jimi byla způsobena stejná škoda, popřípadě byl jimi dosažen stejný majetkový prospěch. To jistě nepřispívalo k právní jistotě nejen pachatelů trestných činů, ale ani společnosti jako celku. Tím, že byla dána přednost znaku skutkové podstaty, který podléhá změnám v čase před původním znakem kvalifikované skutkové podstaty, který je naopak v časové ose neměnný, došlo k výraznému narušení smyslu původního zákona, jeho zmrzačení. Následky tohoto počínu si stále neseme s sebou i za účinnosti nového trestního zákoníku.

9. Rozhodovací praxe soudů ohledně trestného činu lichvy v moderním období

Soudobá judikatura se víceméně vrací do vyjetých kolejí z období první republiky, operuje s podobnými pojmy, řeší stejné problémy, v centru dění se nachází otázky výkladu tísně, hrubého nepoměru, je judikováno a zpřesňováno, v kterém případě se jedná o tzv. „palichvu“, řeší se vztah trestného činu lichvy k jiným trestným činům.

9.1. Výklad pojmu tíseň

Rozhodnutí uvedená ve sbírce pod sp.zn. Rt 5/2001 a 4Tz 15/2001 vycházejí ze stejného případu. Rozsudkem Okresního soudu v Českých Budějovicích 3T 34/99 ze 7.9.1999 byl obžalovaný M.H. uznán vinným trestným činem lichvy podle § 253/1,2 tr. zákona, kterého se podle skutkových zjištění okresního soudu dopustil tím, že 21.11.1996 na notářském úřadě v Č. jako jednatel spol. C. uzavřel s E.J. smlouvu o půjčce finanční částky 293.000,- Kč, a to se lhůtou splatnosti včetně smluvní odměny ve výši 131.850,- Kč ke dni 21.2.1997, přičemž byl obeznámen s tím, že dlužník vypůjčenou finanční hotovost užije k úhradě dluhu majícího vůči společníku spol. C., a to J.H.; téhož dne obžalovaný v zastoupení dříve uvedené společnosti uzavřel s dlužníkem E.J. smlouvy, jejichž účelem mělo být zajištění výše specifikovaného závazku, a to kromě zástavní smlouvy na dále popsany nemovitý majetek, také smlouvu o smlouvě budoucí, jíž se E.J. zavázal nejpozději do dne 21.2.1997 se

společností C. uzavřít kupní smlouvu. Obsahem smlouvy by byl prodej nemovitostí, a to stavební parcely zapsané v katastru nemovitostí Katastrálního úřadu v Č. a nezkoulaudovaného řadového rodinného domu, vše za dohodnutou kupní cenu 600.000,- Kč a dále i vlastní smlouvu kupní, jejímž obsahem je přímo prodej popsaných nemovitostí, za kupní cenu 600.000,- Kč, byť hodnota stavby činila ke dni prodeje nejméně 1.207.697,- Kč. Na základě této kupní smlouvy byl pak skutečně k návrhu podanému dne 28.2.1997 společností C. u katastrálního úřadu v č. proveden vklad vlastnického práva podle obsahu dohody, čímž uvedený subjekt získal specifikované nemovitosti do vlastnictví.

Krajský soud v Českých Budějovicích, jako soud odvolací, v této věci uzavírá, že za tíseň ve smyslu ust. § 253/1 tr. zákona je třeba považovat *tíživou situaci poškozeného mimořádné povahy, která je vyvolána určitou naléhavou potřebou, jejíž uspokojení není v momentálních možnostech poškozeného.* (Čímž navazuje na právní praxi období první republiky.)²⁴⁰ *Je to například situace, kdy v důsledku neschopnosti okamžitě splatit dříve vzniklý závazek, může poškozený přijít o celý majetek. Z hlediska posouzení trestní odpovědnosti osoby, která jedná za podmínek ust. § 253 tr. zákona a zneužívá tísně jiného, není vůbec podstatné, zda poškozený si takovýto stav tísně zapříčinil sám, nebo k němu došlo pod vlivem okolností na jeho vůli nezávislých.*²⁴¹

Z konkrétního případu popsaného shora vyplývá, že poškozený E.J. se ocitl již v první polovině roku 1996 ve finanční tísní, tuto se rozhodl řešit půjčkou. Vzhledem k tomu, že se mu nepodařilo zajistit úvěr od příslušných peněžních ústavů, na základě inzerátů se kontaktoval s J.H., ochotným požadovanou finanční částku 200.000,- Kč zapůjčit. Poškozený byl pod vlivem své tehdejší situace ochoten přistoupit na podmínky půjčky spočívající jednak ve značně krátké lhůtě splatnosti půjčky (3 měsíce), neobvykle vysoké úrokové sazbě (13% ze zapůjčené částky za 1 měsíc, tedy za dohodnuté 3 měsíce šlo o částku 78.000,- Kč, která měla být splacena spolu s půjčenou částkou po uvedené době 3 měsíce). Poškozený také přistoupil na zajišťovací instituty spočívající v uzavření smlouvy o zřízení zástavního práva ke svému nemovitému majetku, uzavření smlouvy o smlouvě budoucí, jejímž předmětem byl i jeho nemovitý majetek, jak je přesně specifikováno v napadeném rozsudku, a rovněž samotné

²⁴⁰ Rt 2147 Rozhodnutí Zm II 247/25 (Vážný 1927,VII 585-589), Rt 1854 Rozhodnutí Zm I 627/24 (Vážný 1925,VII 23-24)

²⁴¹ Nejvyšší soud Rt 5/2001

kupní smlouvy ohledně tohoto nemovitého majetku za částku 600.000,- Kč. Poškozený prakticky vzal na vědomí, že pokud ve lhůtě 3 měsíců nezaplatí J.H. částku 278.000,- Kč, může být realizována již předem sepsaná kupní smlouva týkající se jeho nemovitostí. Po třech měsících byl poškozený schopen uhradit toliko částku 20.000,- Kč na úrocích a předal J.H. k uhrazení dalších částí úroků své nákladní vozidlo zn. Avia, které mělo být J.H. prodáno za částku 60.000,- Kč. Lhůta splatnosti měla být prodloužena za obdobných podmínek o další 3 měsíce, což konkrétně znamenalo, že poškozený měl po uplynutí této doby uhradit částku 293.000,- Kč. Je zřejmé, že ani tento závazek poškozený nesplnil. Skutečnosti dokladují, že E.J. se nacházel ve stavu určité tísně a vstoupením do vztahu s J.H. zapůjčením částky 200.000,- Kč za shora citovaných podmínek se tento stav tísně evidentně prohloubil. Jeho dluh narostl k částce 300.000,- Kč, byl ohrožen reálně až ztrátou nemovitého majetku, který využíval k trvalému bydlení nejen sám, ale i jeho rodina a jen právě takový stav tísně mohl odůvodnit jeho přistoupení na další smlouvy obdobného charakteru, které předtím uzavřel s J.H. Byl ochoten dále riskovat s vědomím, že bude muset hradit další dost neúnosné částky jako provizi, půjčil si od obžalovaného M.H. částku, kterou dlužil, aby jí ihned předal J.H., aby oddálil případné kroky předchozího věřitele směřující k vymožení pohledávky a ke ztrátě majetku v hodnotě více než 1.200.000,- Kč. Krajský soud v Českých Budějovicích přitom všem ještě zohlednil, že obžalovaný a J.H. (předchozí věřitel) nejsou nikterak vzájemně neznámými osobami. Jedná se o společníky firmy C., která má sídlo v naprosto stejném objektu, kde působí J.H. jako majitel zastavárny S. a kde (pouze v jiné kanceláři) byla sjednána předchozí půjčka mezi poškozeným a J.H. Krajský soud dochází k závěru, že jednání společníků firmy C., bylo vzájemně koordinováno, aktivita obžalovaného M.H. s vědomím všech okolností o události předcházející pouze navázala na postup J.H.

Velmi důležitý je závěr Krajského soudu v Českých Budějovicích i v tom, že *poškozený si takový stav tísně může zapříčinit sám. Tato okolnost pro posouzení otázky viny pachatele není podstatná. Určující však je, že ten, kdo se dopouští trestného činu lichvy, o této tísně poškozeného ví, ji zneužívá ve svůj prospěch k vlastním majetkovým cílům.* Shodně i s judikaturou prvorepublikových soudu pak je tíseň charakterizována jako *tíživá situace mimořádně povahy, která je vyvolána určitou naléhavou potřebou a jejíž uspokojení není v momentálních možnostech poškozeného. Nemusí jít tudíž o trvale nepříznivý stav majetkových poměrů dotčeného. I relativně zámožný člověk se může do tísně dostat tím, že například v jeden moment jeho podnikání je na základě uzavřených obchodních závazků*

*ohrožen podstatným způsobem celý jeho majetek.*²⁴² Tento okamžik je pak zneužit lichvářem tím způsobem, že poškozený jedná pod vlivem ohrožení svých majetkových práv jinak, než by jednal za poměrů normálních, a je ochoten přistoupit na tak svazující a tak znevýhodňující podmínky kontraktu, na které by jinak nepřistoupil.

V podobném duchu se nese i další rozhodnutí²⁴³ týkající se situace poškozeného, který aktuálně neměl prostředky ke splácení leasindových splátek na stavební stroje a hrozilo zhroucení celého jeho podnikání. Když nebyl schopen dosáhnout bankovního úvěru, reagoval na inzerát obžalovaného v tisku a přijal jeho návrh lichvářské smlouvy. Nepříznivý stav poškozeného byl obžalovanému znám a Nejvyšší soud uzavírá, že se bezpochyby o stav tísně jednalo. Stejně tak půjčka 762.000,- Kč na 15% měsíční úrok zčásti i na uspokojení osobních potřeb v době, v níž se poškozený dostal do neřešitelných problémů v rámci svého podnikání naplňuje stav tísně a skutkovou podstatu trestného činu lichvy.²⁴⁴ Rovněž poškozená, potřeby jejíž domácnosti byly saturovány výlučně z poskytovaných sociálních dávek, za stavu, když i peníze z lichvářského úvěru zčásti přispívaly zčásti k pokrytí těchto základních potřeb, se nacházela v tísně.²⁴⁵

Oproti tomu Nejvyšší soud neshledal stav tísně u osob, které chtěly začít podnikat a uzavřely s obviněným velmi nevýhodnou půjčku na částku 88.000,-Kč se 7% měsíčním úvěrem na dobu 6 měsíců, přičemž jim obviněný ve skutečnosti vyplatil jen 60.000,-Kč.²⁴⁶ *Stav, v němž se poškození nacházeli, nelze považovat za tíseň, neboť potřeba začít podnikat nebyla nijak naléhavá v tom smyslu, že by její nenaplnění znamenalo pro ně existenční ohrožení, podnikání jako zdroj příjmů bylo možno nahradit zaměstnáním v pracovním poměru nebo dávkami ze sociálního zabezpečení.* Ačkoliv posledně vyslovený názor nepostrádá jisté oprávněnosti, je třeba připomenout již zmíněné rozhodnutí z období první republiky²⁴⁷, které

---

²⁴² Rt 2147 Rozhodnutí Zm II 247/25 (Vážný 1927,VII 585-589), z moderní judikatury se stavu tísně, který si zavínil poškozený sám týkají například rozhodnutí Nejvyššího soudu 5 Tdo 416/2005 a 3 Tdo 98/2005

²⁴³ Nejvyšší soud 3 Tdo 98/2005

²⁴⁴ Nejvyšší soud 5 Tdo 416/2005

²⁴⁵ Nejvyšší soud 5 Tdo 1440/2004

²⁴⁶ Nejvyšší soud 7 Tz 226/2001

²⁴⁷ R 389 - Rozhodnutí Zm I 705/24 Rozh.tr. NS 1925,III 203-206

naopak říká, že peníze, které jsou předmětem trestného lichvářského úvěru mohou být určeny i do obchodu a poškozený se nemusí nacházet v úplně bezvýhodném společenském postavení, když si půjčku bere.

Podle Nejvyššího soudu také nelze tíseň dovést pokud se poškozený ocitl ve vážných problémech v důsledku dluhů z karetních her.²⁴⁸ Trestný čin lichvy v této věci měl být naplněn celou řadou útoků sestávajících z jednotlivých nevýhodných smluv o půjčce uzavřených obviněným s poškozenými a Nejvyšší soud rozebírá jednotlivé případy a konstatuje, že u většiny z nich soudy nižších stupňů objektivně stav tísně nezjistily. Na tomto místě je vhodné zmínit zcela odlišný a poměrně logický závěr Nejvyššího soudu Španělska²⁴⁹ podle něhož v případě pokračujících jednání trestného činu nemusí být nutně zjištěn stav tísně u každého útoku zvlášť, je-li zřejmé, že se pachatel zabývá půjčováním peněz na úrok jako obvyklou činností (tedy jednak je předpoklad, že vědomě cíleně zneužívá tíživé situace svých obětí – stejný modus operandi, jednak jednotlivé útoky tvoří ucelený řetěz a jsou vedena shodným jednotícím záměrem).

Nejvyšší soud České republiky nedovodil stav tísně ani u poškozeného, který si půjčil na dluh na nájemném ve výši 50.000,-Kč částku tento dluh značně přesahující ve výši 100.000,-Kč, protože po uhrazení dlužného nájmu půjčil zbytek z půjčených prostředků (50.000,-Kč) svému příteli na velice pochybný a nejistý obchod.²⁵⁰ Stejně tak poškozený nebyl v právním vztahu, v němž jako zástavu za poskytnutou půjčku převedl na obžalovaného dohodou svá členská práva v družstvu, která ho opravňovala užívat družstevní byt, shledán osobou nezkušenou, protože v minulosti již dvakrát o převodu členských práv jednal a věděl, jaké právní následky tento právní akt má. Pro srovnání je velmi instruktivní připomenout opačné řešení obdobné situace použité Italským kasačním soudem²⁵¹ podle něhož *nezáleží na tom, proč stav nouze u oběti nastal, ani jak byly užity peníze z lichvářského úvěru, protože zákon trestá lichváře jako osobu společensky škodlivou a slouží ochraně veřejných zájmů a nikoliv posouzení, zda byly peníze poškozenému poskytnuty z morálních důvodů, i kdyby byla půjčená částka použita na nezákonné cíle, nemůže toto následné chování oběti po konzumaci trestného*

²⁴⁸ Nejvyšší soud 5 Tdo 1282/2004

²⁴⁹ Tribunal Supremo de Espana ze dne 17.11.1995 (Španělsko)

²⁵⁰ Nejvyšší soud 6Tdo 847/2004

²⁵¹ Sentenza de la Cassazione 8604/1996 (Itálie)

činu lichvy její spáchání ovlivnit, protože v době trestného jednání materiálně ani právně ještě neexistuje. Tedy na rozdíl od české soudobé judikatury je nerozhodné, zda se poškozený dostal do tísně například kvůli dluhům z karetních her a zda peníze z půjčky použil na pochybný obchod nebo dokonce na dosažení cílů odporujících zákonu.

9.2.Hrubý nepoměr

Z již zmíněného rozhodnutí Nejvyššího soudu²⁵² vyplývá postulát, že při posuzování, zda jde v případě sjednané půjčky o příslib plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, jak předpokládá ust. § 253 odst. 1 tr. zákona, je třeba zvažovat vedle hodnotového poměru vzájemných plnění, i dobu, na kterou je půjčka uzavřena. Uvedený znak lze spatřovat např. v uzavření smlouvy o půjčce finanční částky 293.000,- Kč na dobu 3 měsíců s příslibem uhrazení smluvní odměny 131.850,- Kč. Citovaný soud uvádí, že obžalovaný M.H. zapůjčil na tři měsíce částku 293.000,- Kč s tím, že mu bude uhrazena smluvní odměna 131.850,- Kč. *Ve skutečnosti šlo o úrok 15% z půjčené částky na 1 měsíc, což odpovídá úrokové sazbě 180% za rok. Přestože nelze odhlížet i od rizika na straně věřitele, případných obtíží či výloh spojených s vrácením či vymáháním zapůjčených prostředků, nebezpečí ztráty zapůjčených finančních prostředků, je nutno takovou sazbu označit za neúměrnou. Kromě toho však i samotné uzavření smlouvy o smlouvě budoucí a zejména kupní smlouvy, která byla vyhotovena již v době půjčení peněz (opatřena podpisy ověřenými k tomu příslušným subjektem, a to včetně návrhu na povolení vkladu do katastru nemovitostí), svědčí rovněž o tom, že obžalovaný si nechal slíbit a následně i poskytnout plnění, jehož hodnota byla k hodnotě poskytnutého finančního plnění v hrubém nepoměru.*

Zcela evidentním hrubým nepoměrem podle Nejvyššího soudu je úrok ve výši 360% ročně.²⁵³ Hrubý nepoměr vyplývá i ze smlouvy, již byla poskytnuta půjčka se 70% úvěrem za rok a byla navíc zajištěna převodem zajišťovacího práva k nemovitostem.²⁵⁴ Další rozhodnutí Nejvyššího soudu pak operuje jako s hrubým nepoměrem s úvěrem na 66% roční úrok.²⁵⁵

---

²⁵² Nejvyšší soud Rt 5/2001

²⁵³ Nejvyšší soud 5Tdo 1440/2004

²⁵⁴ Nejvyšší soud 5Tdo 1282/2004

²⁵⁵ Nejvyšší soud T 597/2004

9.3.Hranice svobody podnikání

Na téma hrubého nepoměru ve vztahu ke svobodě podnikání naráží závěr Nejvyššího soudu, v němž je konstatováno, že *zastavárenská činnost je sice volnou činností povolenou zákonem č. 286/1995 Sb. bez jakýchkoliv omezujících mantinelů, musí však být pro činnost zastavárníka stanoven jistý limit při určování podmínek, za nichž peníze půjčuje. Omezujícím faktorem pak musí být existence ještě akceptovatelného poměru požadovaného plnění k hodnotě vzájemného plnění, který sice bude u zastavárníka nepochybně vyšší než v bance, avšak nemůže jej v žádném případě překročit mnohonásobně.*²⁵⁶ Nejvyšší soud dochází k závěru, že riziko ztráty majetku v hodnotě vyšší než 1.200.000,- Kč, což bylo plnění ze strany poškozeného vůči věřiteli v případě, že závazek nebude splněn řádně a včas, je nepřiměřené situaci, přesahuje hodnotu plnění ze strany věřitele mnohonásobně, v žádném případě nejde o akceptovatelný poměr mezi plněními, který ještě zákon připouští.

Je tak možno konstatovat, že hodnota plnění mezi věřitelem a dlužníkem v žádném případě nesmí být v hrubém nepoměru a nic se na tom nemění za situace, jestliže se věřitel zabývá podnikatelskou činností spočívající v půjčování peněz. I takový posledně zmíněný věřitel je zákonem omezován, jde-li o podmínky, za nichž se sjednávají půjčky.

9.4.Hrubý nepoměr a jeho vztah k ostatním hodnotícím hlediskům ve skutkové podstatě trestného činu lichvy

Nejvyšší soud opětovně konstatoval, že *při poskytování úvěrů a půjček existuje z hlediska požadovaných úroků určitá hranice, která odděluje standardní podnikatelskou činnost provozovanou v souladu s právním řádem a lichvu. Uvedenou hranicí je podle trestního zákona to, co lze pokládat za již hrubý nepoměr mezi vzájemnými plněními pachatele a poškozeného ve smyslu § 253 odst. 1 tr. zákona.*²⁵⁷ Poskytnutí půjčky peněz s úrokem dosahujícím za rok 70% a více za rok pak takový hrubý nepoměr zakládá. Pouze slib nebo poskytnutí lichvářského (hrubě nepoměrného) plnění, samy o sobě nejsou trestně právně relevantním jednáním, neboť k naplnění skutkové podstaty trestného činu lichvy se dále vyžaduje, aby pachatel současně zneužil něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo

²⁵⁶ Usnesení 4 Tz 15/2001

²⁵⁷ Usnesení 5 Tdo 1282/2004

rozrušení. Jednání, které nenaplnuje tyto další znaky, nenaplnuje zákonné znaky lichvy ani žádného jiného trestného činu.

V této citované věci se měl obviněný O.M. dopustit toho, že v patnácti případech půjčoval poškozeným různé finanční částky s vyšším úrokem, který se pohyboval od 70% do 200 % ročně, přičemž s poškozenými současně se smlouvami o půjčce obvykle uzavíral kupní smlouvy týkající se jejich nemovitostí (rodinných domů a bytů, resp. členských práv a povinností v bytovém družstvu) za účelem zajištění závazku. Tyto smlouvy také v sedmi případech realizoval.

Nejvyšší soud však má za to, že *pachatel svým jednáním nenaplnil další nezbytný znak skutkové podstaty trestného činu lichvy, že se poškození nacházeli v tísní a pachatel jednal s vědomím o této tísní*. Pouze u jednoho útoku lze tíseň dovodit z toho, že poškozený chtěl spáchat kvůli svým osobním poměrům sebevraždu v případě, že půjčku nezíská.

Naplněn byl tedy jen znak skutkové podstaty spočívající v hrubém nepoměru, přičemž Nejvyšší soud uzavřel, že *lichvářskou povahu nemusí mít jen samotné plnění (jistina), které má poškozený poskytnout pachateli, postačí, má-li takovou povahu alespoň příslušenství pohledávky, např. úrok z půjčených peněz*. Rozhodující orgán přitom vzal v úvahu určitou rizikovitost úvěru, který obžalovaný poskytoval, oproti tomu však opětovně uzavřel, že musí existovat hranice, která odděluje standardní podnikatelskou činnost provozovanou v souladu s právním řádem a lichvu. Touto pomyslnou hranicí je ve smyslu trestního zákona to, co lze pokládat za hrubý nepoměr, mimo jiné to může být charakterizováno výší úroku, který v tomto konkrétním případě dosahoval až 200% z půjčené částky ročně.

9.5.Iniciace uzavření lichevní smlouvy

Rovněž dospěl Nejvyšší soud k závěru, že *je naprosto nerozhodné, kdo inicioval uzavření smlouvy o půjčce, kdo navrhl tento postup jako první, zda poškozený nebo pachatel. V každém případě nelze akceptovat názor, že podniknutí prvního kroku ze strany poškozeného k uzavření kontraktu o půjčce nahrazuje jeho souhlas se svým vlastním „poškozením“*.²⁵⁸

---

²⁵⁸ Prakticky shodně bylo rozhodováno trestními soudy v období první republiky a stejně je i dnes rozhodováno v občanskoprávních věcech – například Rt 2053 Rozhodnutí Zm I 374/25 (Vážný 1925,VII 410-411) nebo Krajský soud v Ústí nad Labem l0Co 646/2004.

Objektem trestného činu lichvy dle § 253 odst. 1 tr. zákona není pouze ochrana soukromého majetku poškozeného, ale i obecnější ochrana společnosti před uplatňováním hrubě nepřiměřených podmínek pro poskytnutí plnění v závazkových vztazích. Zmíněné ustanovení trestního zákona ohledně trestného činu lichvy tudíž neochraňuje pouze soukromé zájmy poškozeného jednotlivce v jeho majetkové sféře, nýbrž se zabývá i širšími vztahy v rámci společnosti. Má chránit i svobodu rozhodování jednotlivých subjektů při uzavírání závazkových vztahů a do jisté míry dohlížet nad obsahem těchto závazků. Narušení této svobody by mohlo vést k hospodářsky neopodstatněným přesunům majetku a k negativním sociálním dopadům.

9.6. Palichva

Dalším z problémů, kterým se rozhodnutí Nejvyššího soudu zabývá²⁵⁹, je tzv. palichva. Soud konstatuje, že *pokud si pachatel nejdříve – zneužívaje tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti nebo rozrušení poškozeného – dá slíbit plnění, jehož hodnota je v hrubém nepoměru k hodnotě vzájemného plnění, a poté takovou pohledávku sám uplatňuje, přičítá se mu z hlediska viny jen jednání dle § 253 odst. 1 alinea první trestního zákona, nikoliv (též) jednání podle § 253/1 alinea druhá trestního zákona (tzv. palichva).*

V obecném smyslu je možná situace, kdy pachatel nejprve sjedná s poškozenými, kteří jednají ve stavu tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti nebo rozrušení plnění vykazující hrubý nepoměr (ve vztahu k vzájemnému plnění pachatele) a toto plnění postupně později uplatňuje, avšak trestného činu se dopustí až zmíněným uplatněním lichvářské pohledávky. Může se tak stát tehdy, jestliže pachatel sjednal původní lichvářskou pohledávku bez toho, aniž by věděl o tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti nebo rozrušení poškozeného, pokud mu ovšem uvedený stav poškozeného byl znám alespoň v době, kdy svou lichvářskou pohledávku uplatnil. I v tomto případě však musí platit, že stav tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo rozrušení poškozeného v době slíbení nebo poskytnutí plnění objektivně existoval a sjednání hrubě nepoměrného plnění je s ním v příčinné souvislosti.

---

²⁵⁹ Nejvyšší soud Rt 5/2001

Soud tedy konstatuje, že je možné, aby pachatel nevěděl o omezujících podmínkách na straně poškozeného, zejména tísně, v době, kdy s ním kontrakt sjednával. Jestliže se však v době trvání smlouvy dozvěděl o tísní poškozeného, jeho rozumové slabosti, zkušenosti nebo rozrušení a chtěl za tohoto stavu uplatnit proti němu pohledávku, která by byla založena, byť jen z části při jejím uzavírání na skutečnostech, které poškozeného omezovaly nebo svazovaly, dopouštěl by se trestného činu lichvy v jeho alinee druhé, tzv. palichvy. I tady by však platilo, že původní smlouva musela být sjednána za existence některého ze zákonných znaků limitujících svobodu vůle na straně poškozeného. Jediný rozdíl by tedy byl v tom, že v době uzavírání smlouvy by pachatel nevěděl o tom, že takový znak existuje a dověděl by se to až v průběhu trvání vztahu.

Ke stejnému závěru došel Nejvyšší soud i v jiném rozhodnutí²⁶⁰, když řekl, že *trestného činu lichvy podle citovaného ustanovení trestního zákona se lze touto formou jednání dopustit i tam, kde původní lichvářská pohledávka nebyla sjednána při vědomí dlužníkovy tísně, avšak takové vědomí bylo na straně věřitele prokázáno v době uplatnění lichvářské pohledávky v občanskoprávním řízení.*

Podstata sporu spočívala v tom, že soud zprostil obžaloby obžalovaného M.Š., který půjčil dne 7.3.2000 poškozenému K.H. 100.000,- Kč, dne 23.4.2000 mu půjčil dalších 100.000,- Kč, ačkoliv věděl, že poškozený K.H. se ocitl ve vážných finančních problémech a jeho firmě hrozí ukončení činnosti. Peníze mu přitom půjčil s tím, že mu jmenovaný bude měsíčně až do zaplacení celé částky platit měsíční úrok ve výši 11.000,- Kč. To také poškozený činil, a takto obžalovaný získal na úrocích za období od března 2000 do července 2001 částku 191.000,- Kč. Proti rozhodnutí soudu prvního stupně a rozhodnutí odvolacího soudu Nejvyšší státní zástupkyně podala dovolání, ve kterém mimo jiné uvedla, že odvolací soud se sice ztotožnil s názorem, že sjednané úroky v roční úrokové sazbě ve výši 66% je nutno považovat za lichvářský úrok, avšak dospěl k nesprávnému závěru, že trestní odpovědnost obviněného nelze dovodit ani z jeho dalšího jednání, protože v době, kdy si nechal slíbit lichvářské plnění, nevěděl, že je poškozený v tísní. Když byl o tomto stavu informován, neposkytoval mu vzájemné plnění, pouze přijímal úroky, jejichž zaplacení mohl podle odvolacího soudu poškozený bez jakýchkoli vážných následků odmítnout. Bylo poukázáno na to, že je sice nezpochybnitelným faktem, že obžalovaný nebyl informován o tísnivé hospodářské situaci

---

²⁶⁰ Nejvyšší soud 5Tdo 248/2003

poškozeného v době uzavírání obou půjček, na druhé straně se však na přelomu roku 2000 a 2001 dozvěděl o jeho špatné hospodářské situaci a při vědomí této mimořádně tíživé situace poškozeného, která dotyčnému nedovolovala platit sjednané měsíční úroky a bez ohledu na hrubý nepoměr částky zaplacené na úrocích v porovnání s celkovou výší obou půjček, uplatnil zbývající část sjednaného plnění v občanskoprávním řízení. Činil tak s vědomím krajně nevýhodného postavení poškozeného. Došlo tak k naplnění § 253 odst. 1 tr. zákona ve větě druhé, což je alternativní formou trestného jednání trestného činu lichvy – tzv. palichvou. Tuto je totiž nutno nahlížet jako na samostatnou skutkovou podstatu trestného činu lichvy.

Nejvyšší soud dává Nejvyšší státní zástupkyni za pravdu, že v situaci, kdy poškozený zaplatil obviněnému na úrocích částku 191.000,- Kč a polovinu celkové jistiny ve výši 11.000,- Kč,tj. celkem částku 291.000,- Kč, poté přesto obviněný uplatnil vůči němu v občanskoprávním řízení pohledávku z úroků ve výši 117.000,- Kč, a tato mu byla soudem přiznána, měly se soudy náležitě zabývat otázkou, zda nebyla naplněna skutková podstata trestného činu lichvy podle § 253 odst. 1 věty druhé trestního zákona.

Ve srovnání s tímto rozhodnutím a použité argumentaci ovšem není od věci zmínit velmi zajímavý názor prezentovaný v jedné rigorózní práci studentem Masarykovy Univerzity v Brně, který rozhodně nepostrádá logické oprávněnosti.²⁶¹ Podle něj je slabinou předchozího rozebraného rozhodnutí fakt, že aby se jednalo o lichevní pohledávku, musí v ní být kromě objektivního kritéria – hrubého nepoměru, obsažena i dvě hlediska subjektivní – na straně poškozené tíseň nutící poškozeného k dožadování se úvěru a na straně pachatele vědomost o ní a kořistění z této situace a to vše musí být splněno již při vzniku závazku. Pokud na počátku právního vztahu absentuje vědomost pachatele o tísní poškozeného a snaha z tohoto stavu těžit, jedná se v občanskoprávním pojetí o smlouvu uzavřenou v tísní za nápadně nevýhodných podmínek, nikoliv o lichevní smlouvu.

Dále autor svůj názor rozvíjí, že pokud ustanovení § 253 odst. 1 alinea druhá trestního zákona hovořilo (a ustanovení § 218 odst. 1 alinea druhá trestního zákoníku od 1.1.2010 hovoří) o „lichevní pohledávce“, jedná se o závazek absolutně neplatný od samého jeho

---

²⁶¹ Jiří Ponížil, Ochrana slabší smluvní strany v závazkových vztazích formou zákazu lichevní smlouvy, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity v Brně, Katedra občanského práva, rigorózní práce (Akademický rok 2006/2007)

vzniku - ex tunc pro rozpor se zákonem, není jej proto možno v občanskoprávním řízení o výkonu rozhodnutí účinně uplatnit. Pokud by takovou pohledávku pachatel uplatnil, zůstal by trestný čin jen u pokusu za pomoci použití nezpůsobilého prostředku, neboť objektivně by nemohla být zmíněná pohledávka způsobilá k řádnému uplatnění.

Trestní předpisy by proto měly hovořit přesněji v tom smyslu, že jde o uplatnění pohledávky sjednané bez vědomí věřitele o znaku skutkové podstaty trestného činu lichvy na straně oběti, který však již v době uzavření smlouvy objektivně existuje (tedy jeden ze subjektivních znaků skutkové podstaty lichvy při vzniku závazku dosud chybí), s tím, že věřitel následně pohledávku uplatňuje již s plným vědomím o této skutečnosti.

9.7. Rozdíl mezi trestným činem lichvy a podvodem

V předchozí části této práce týkající se období socialistického Československa byl zmíněn i názor stavící odlišnost podstaty skutkových podstat trestného činu lichvy a trestného činu podvodu na tom, že v případě lichvy má poškozený správnou představu o podstatě jednání, avšak buď poskytuje, nebo slibuje plnění v určité tísní, ač ví, že hodnota jeho plnění je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru nebo v důsledku nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo rozrušení není schopen zhodnotit vzájemný poměr obou plnění. Naproti tomu, u trestného činu podvodu jedná poškozený pod vlivem svého omylu nebo omylu jiné osoby, který je vyvolán nebo využit pachatelem, aniž by jednal pod vlivem tísně nebo neschopnosti posoudit důsledky svého jednání.

K doplnění a upřesnění rozdílného náhledu na obě skutkové podstaty plasticky poslouží rozhodnutí Nejvyššího soudu²⁶² všímající si i jiného rozlišujícího kritéria. Zatímco u trestného činu lichvy je vyžadována existence vzájemného plnění (aby mohlo být konstatováno, zda obě plnění jsou ve vztahu k sobě v hrubém nepoměru) u trestného činu podvodu o vzájemné plnění jít nemusí.

Úvahy na téma rozdílů mezi těmito trestnými činy jsou v praxi velmi žádoucí, neboť u obou je objektivní stránkou majetek a jeho ochrana proti útokům ze strany jiných osob, kromě toho obecně právní komentáře považují podvodná jednání ve vztahu k lichvě za obsahově

---

²⁶² Nejvyšší soud 8Tdo 1593/2010

nejbližší.²⁶³ Rovněž ze zahraničních právních úprav lze dospět ke stejnému závěru, protože v některých trestních zákonech ustanovení o trestném činu podvodu prakticky zastupuje a zcela nahrazuje skutkovou podstatu trestného činu lichvy (v současnosti podle ustanovení o trestném činu podvodu trestá lichvu mexický federální trestní zákoník nebo trestní zákoníky mexických států Campeche, Puebla atd.²⁶⁴ a úvahy o možnosti postihovat některá lichvářská jednání jako trestný čin podvodu sa vyskytly i po vypuštění skutkové podstaty trestného činu lichvy ze španělského trestního zákoníku²⁶⁵). V těchto zmíněných právních systémech jsou buď vytvářeny zvláštní skutkové podstaty tzv. lichevního podvodu, jejichž znění prakticky kopíruje znění obvyklých ustanovení vztahujících se k trestnému činu lichvy nebo je podvodnost jednání dovozována judikaturou jako podvodné zneužití omylu poškozeného spočívajícího v neznalosti a neuvědomění si následků svého jednání nebo v předstírání ve skutečnosti neexistujícího stavu stranami lichvářské smlouvy (např. neexistující účel půjčky, uvedení jiné výše půjčené částky, sjednání fiktivní kupní smlouvy na majetek poškozeného s cílem půjčku zakrýt atd.).

9.8.Souběh trestného činu lichvy s trestným činem zkrácením daně

Prakticky poslední okruh problému posuzování trestného činu lichvy v moderním období se týká rozhodnutí Krajského soudu v Hradci Králové.²⁶⁶ Navazuje však na předcházející stanoviska Nejvyššího soudu,²⁶⁷ která se zabývají možností souběhu majetkové trestné činnosti a trestného činu hospodářského, zkrácení daně, poplatku a jiné povinné platby dle § 148 tr. zákona.

V tomto konkrétním případě sjednaly dvě strany mezi sebou soustavu půjček, v níž věřitel zapůjčil celkem částku 762.000,- Kč a postupně vyinkasoval od dlužníka 3.030.126,- Kč. Jak okresní soud, který se případem zabýval, tak Krajský soud v Hradci Králové, konstatovaly, že se jednalo o trestný čin lichvy dle § 253 odst. 1,2 tr. zákona. Věřitel byl však rovněž žalován jako pachatel trestného činu zkrácení daně, poplatku a podobné platby dle § 148 odst. 1,3c)

²⁶³ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. 4.vydání.Praha : .H.Beck, 2001 str. 1302

²⁶⁴ Přehled právních úprav pro jednotlivé mexické státy - WWW.librospdf.net/la-usura-en-los-codigos-penales-Comparativo-en-los-estados-de-la-republica-Mexicana

²⁶⁵ Audiencia Provincial de Vizcaya, 9 de Mayo de 2003 (Španělsko – Oblastní soud Baskicka)

²⁶⁶ Usnesení KS Hradec Králové 10 To 369/2004

²⁶⁷ Nejvyšší soud R 85/1953, R 53/1974

tr. zákona, neboť příjmy, které získal ze zmiňované soustavy smluv, nezahrnul do svého daňového přiznání a neodvedl z nich daň z příjmu fyzických osob.

Krajský soud v Hradci Králové dospěl k závěru, že *zatajení příjmu, kterého pachatel docílil trestným činem v daňovém přiznání a neodvedením daně z takového příjmu, nelze posuzovat jaké trestný čin zkrácení daně dle § 148 tr. zákona. Pachatel by se tak nepřímou nutil k oznámení své vlastní trestné činnosti, což se dostává do rozporu se zásadou, že k doznání nesmí být donucován žádným způsobem, zákaz donucení je obsažen v § 92 odst. 1 tr. řádu. Proto je souběh trestného činu lichvy s trestným činem zkrácení daně, poplatku a podobné platby, pokud by se oba trestné činy měly týkat stejného skutku, v zásadě vyloučen.*

10. Trestní zákoník – současný stav

V roce 2006 neuspěl v poslanecké sněmovně návrh nového trestního zákona, který obsahoval, mimo jiné, i novou skutkovou podstatu trestného činu lichvy v § 194. V dalším volebním období se však podařilo napříč spektrem politických stran prosadit trestní zákoník (zařazený nyní ve sbírce zákonů pod. č. zákona 40/2009 Sb.), který je až na drobné úpravy totožný s původně navrhovaným zákonem. Ačkoliv se kolem jeho přijetí vedly na parlamentní půdě dlouhé debaty, jejich obsah se trestného činu lichvy nijak nedotkl, ustanovení týkající se tohoto trestného činu zůstalo prakticky nepovšimnuto a jeho konstrukce v § 218 trestního zákoníku je stejná jako byla v původním návrhu.

Znění předmětného ustanovení je následující :

§ 218

Lichva

1)

kdo zneužívá něčí rozumové slabosti, tísně, nezkušenosti, lehkomyšlnosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo

kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu ji uplatnit na sebe převede,

bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti.

2)

odnětím svobody na 6 měsíců až pět let nebo peněžitým trestem bude pachatel potrestán,

- a) získá-li činem uvedeným v odst. 1 pro sebe nebo jiného značný prospěch,
- b) spáchá-li takový čin jako člen organizované skupiny, nebo
- c) způsobí-li takovým činem jinému stav těžké nouze

3)

odnětím svobody na tři léta až deset let bude pachatel potrestán

a) spáchá-li čin uvedený v odst. 1 za stavu ohrožení státu nebo za válečného stavu, za živelní pohromy nebo jiné události vážně ohrožující život nebo zdraví lidí, veřejný pořádek nebo majetek, nebo

b) získá-li takovým činem pro sebe nebo pro jiného prospěch velkého rozsahu.

Jak již bylo dříve řečeno a rozvedeno, předcházející zákonná úprava (zákon č. 140/1961 Sb. v ustanovení § 253), po nesystémových a násilných zásazích do textu původního zákona po roce 1990, postrádala seriózně formulované kvalifikované skutkové podstaty trestného činu lichvy.

Velmi nešťastným řešením bylo vázat zpřísnění trestní sazby výlučně na získání značného prospěchu z jednání, neboť tento kvalifikační moment vůbec nevystihoval rozšířený objekt ochrany v případě trestného činu lichvy (ochrana svobody rozhodování jednotlivce, ochrana čistoty smluvní kontraktace v obchodním styku, ochrana řádného provozování podnikatelské činnosti), omezoval se na pouhou kvantifikaci majetkového hlediska. Bylo a je třeba, aby bylo zvlášť postihováno a pranýřováno a důsledně rozlišeno, zda pachatel koná jednou, v jednom případě, či zda se lichevním konáním běžně zabývá. Takovým pojmem, který v minulosti odpovídal opakování trestné činnosti, bylo páchaní trestného činu „výdělečně“ popřípadě „po živnostensku“, v zahraničních úpravách se např. vyskytuje i termín „lichva se stala pachateli způsobem života“.

V konečném důsledku totiž není ani tak pro společnost škodlivé (nebo nebezpečné), kolik lichvář získal ze své trestné činnosti celkově majetkového prospěchu. Co společnost okolo daleko více poškozují a postihuje je ta skutečnost, že si některá osoba vytvoří z lichvy běžný zdroj zisku, že tak činí po určitou dobu, pravidelně, sériově vytváří stavy, kdy jsou poškození na základě zneužití své osobní situace zbavování svých finančních prostředků a jiných majetkových hodnot. Dlužno říci, že nový trestní zákoník v tomto ohledu žádné pozitivum nepřinesl, opět zavedl jako měřítko posouzení pro škodlivost jednání pachatele čistě

kvantitativní vyjádření neoprávněně získaného prospěchu, nikoliv soustavné nebo opakované páčání trestné činnosti.

Druhým aspektem, který figuroval ve kvalifikované skutkové podstatě v minulosti (který však úplně postrádaly zákonné úpravy účinné v době socialistického Československa i v období po roce 1989), je následek trestného činu vyjádřený např. slovy „majetková zkáza oběti“, „těžká nouze“, „citelná majetková újma“. Nový trestní zákoník v současnosti takovou kvalifikovanou skutkovou podstatu zavedl – počítá se zvýšením trestní sazby v případě, že se poškozený dostane do stavu „těžké nouze“. Jakým způsobem bude tento znak vykládán prozatím nelze říci, neboť žádné soudobé rozhodnutí Nejvyššího soudu se ještě tímto problémem nezabývalo. Lze se však domnívat, že judikatura kontinuálně naváže na zkušenosti soudů z období první republiky, kdy byl v císařském nařízení z roku 1914 za přísněji trestný případ lichvy považován stav, v němž byl „těžce poškozen větší počet osob“.

Naproti tomu je zřejmě zbytečné, že se kvalifikovanou skutkovou podstatou stalo páčání trestného činu lichvy v organizované skupině. Dokazování, zda někdo jednal jako člen takové skupiny, či nikoliv, je vždy velmi složité, ve většině případů se neprokáže, že byl tento moment naplněn. Kromě toho, kdyby bylo postihováno již samotné provozování lichvy výdělečně nebo po živnostensku, zahrnuje to většinu těch případů, kdy by snad bylo možno hypoteticky dokázat, že dotyčný jednal jako člen organizované skupiny a vyjadřovalo by to i dostatečnou pozornost ke skutečné škodlivosti takového typu konání.

V. Závěrečné shrnutí úvah k problému lichvy jako společenského jevu a trestného činu a úvahy de lege ferenda

1. Krátká rekapitulace obecného a historického pohledu

1.1. Charakteristika pojmu lichvy

Tradiční náboženské systémy jako judaismus, křesťanství nebo islám původně pokládaly za lichvu jakékoliv půjčování peněz nebo jiných věcí na úrok, nezáleželo na jeho výši. Obecně lze říci, že ji braly jako praxi hodnou morálního odsudku. Za příklad může sloužit usurární doktrína katolické církve podrobně rozebraná v této práci v kapitole o historii.

Oproti tomuto názoru se však i v historickém pojetí (například ve starověkém Řecku nebo Římě nebo i ve středověku, pokud jde o přístup evropských zákoníků vydávaných světskou mocí) většinou obecně považovalo za lichvu spíše jen poskytování půjček na přemrštěný úrok, který se neshodoval se zákony nebo zvyklostmi v té, či které zemi, a v tom, či kterém období.

Až ve druhé polovině 19. století dospěl pohled na lichvu k tomu, že její definici nelze omezovat na smlouvu o půjčce. Ustálil se názor, že jde o jakýkoliv právní vztah, v němž silnější strana zneužívá určitých omezujících vlastností slabší strany k tomu, aby od ní získala plnění, které je k jejímu vlastnímu protiplnění ve výrazném nepoměru.

1.2. Pohled společnosti na lichvu z hlediska filosofie a práva

Drtivá většina filosofů se staví k lichvě odmítavě a snad všechny právní systémy se ji více nebo méně úspěšně snaží zakazovat a potírat, neboť jde o jev pro společnost vysoce škodlivý. Trvalou platnost pro všechna historická období, i pro dnešek, mají důvody pro odsouzení lichvy formulované antickými filozofy Platónem a Aristotelem. Lichva jednak rozvrací společenství lidí, neboť jejím prostřednictvím se dravě a bezohledně obohacují jedni jeho příslušníci na úkor jiných, rostou tak neúměrně rozdíly v majetnosti občanů a vzrůstá sociální

napětí v komunitě,²⁶⁸ jednak se lichvář zmocňuje cizího majetku bez vynaložení užitečné práce, nevytváří tím žádné hodnoty prospěšné celku a žije jen z operací, při nichž nechává toliko obíhat peníze a množit je prostřednictvím jich samotných.²⁶⁹ Uvolnění stavidel lichvy ve svém důsledku vede ke společenskému rozvratu a likvidaci sociálního smíru, což je situace nebezpečná pro každý rozumně spravovaný státní organismus.

Je dobré si také všimnout, že ačkoliv později například teolog Jan Kalvín zpochybnil smysl a oprávněnost katolické usurární doktríny založené na odmítání jakéhokoliv úroku při sjednávání půjček a otevřel tak cestu pro finančníky, aby mohli půjčovat peníze se ziskem, samotnou lichvu založenou na neodůvodněně vysokých úrocích u půjček kategoricky zavrhoval a zvláště pranýřoval vymáhání nepřiměřených úroků z osob, které jsou v nouzi a půjčují si za účelem spotřeby. Za nejcennější devizu křesťanského společenství i on pokládal jeho mravnost a soudržnost, nabádal bohaté, aby byli štedří k chudým prostřednictvím darů nebo půjček nezatížených úroky a podporoval stanovení nejvyšší přípustné míry úroku, čímž v prakticky sledoval stejné cíle jako katolická usurární doktrína, tedy udržet smír a spravedlivý řád v obci věřících.²⁷⁰

Snad jediným významným myšlenkovým proudem, který lichvu neodsuzuje, naopak ji považuje za přirozený a dokonce užitečný jev, je liberalismus. Jeho nejznámější představitel Adam Smith sice podporuje omezení úrokové sazby, ale jen z důvodů ryze ekonomických, aby se peněžní prostředky dostaly k lidem, kteří je budou dále rozumně využívat k investicím a rozvoji trhu, jelikož v případě, že by byly úroky neúměrně vysoké, půjčovali by si peníze jen marnotratníci a spekulanti.²⁷¹ Za určitých podmínek tedy byl schopen rozlišovat mezi obchodem pro společnost užitečným, vytvářejícím reálné hodnoty a obchodem, který společnosti nic nepřináší, naopak blokuje prostředky využitelné jinde (mezi ně patří i lichva,

²⁶⁸ Platón, Ústava, Knihovna antické tradice sv. 18, Kniha osmá – Druhy ústav a povah – Oligarchie, Praha 2001 dostupné z adresy www.oikoymenh.cz, překlad František Novotný

²⁶⁹ Aristotelés, Política, A Aquisição Artificial ou "Crematística", str. 22-23, dostupné z www.capital emocional.com citováno i Paulem M. Sendinem, Usura. Letra de camio e direito comercial, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

²⁷⁰ Michael Wykes, Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury, dostupné z internetové adresy : www.calvin.edu/library/database/crcpi/fulltext/ctj88050/p.d.f

²⁷¹ Adam Smith : Investigación sobre la naturaleza y causas de La riqueza de las naciones, Libro cuarto, Capítulo II, přeloženo z originálu „The Wealth of Nations“ Gabrielem Francem (Argentina) dostupné z www.elortiba.org

neboť například peníze půjčené marnotratníkovi na vysoký úrok vedou k jeho majetkové zkáze, ale z ekonomického hlediska společnosti neprospějí). Jeremy Bentham pak zformoval argumenty liberálů tak, že lichvu „povýšil“ na jev prospěšný pro obě strany smlouvy, morálně i právně čistý, který nezasluhuje zavržení. Má za to, že není žádný důvod pro zavedení limitu při finančních, ani jiných půjčkách. Pokud je totiž hranice úrokové sazby zavedena, nechrání ty osoby, které má chránit, naopak je poškozuje, vede to pouze k obcházení zákazů a zneužívání jiných institutů práva k prosazení zájmů věřitelů, omezuje to smluvní svobodu, která je zárukou zdravého hospodářského vývoje. Jeho tvrzení jsou používána lidmi podporujícími kořistění z lichvy dodnes.²⁷²

2.Základní poznatky o právní regulaci lichvy

2.1.Tržní prostředí – ideální podhoubí pro lichvu

Velmi zjednodušeně je možné říci, že čím více prostoru, moci a vážnosti ve společnosti získají obchodníci (dnes spíše podnikatelé), tím více je na vzestupu i lichva, která se váže na běžné obchodní vztahy, neboť také jejich podstatou je za vydané prostředky dostat větší hodnoty na úkor někoho jiného. Skupina lidí těžící výhradně z finančních operací pak vytváří peněžní jmění – kupecký i lichvářský kapitál.²⁷³ Společnost, která preferuje rozvoj obchodních vztahů (dnes spíše tržních vztahů), musí věnovat patřičnou pozornost tvorbě zákonů striktně stanovujících hranice a pravidla pro provozování obchodu, aby se podnikání v této oblasti nestalo volným polem působnosti pro všechny možné typy nekalých praktik – v neposlední řadě lichvy.

Na historických příkladech starověkého Řecka, středověkých italských států (Florence, Sieny, Janova atd.), tudorovské i viktoriánské Anglie a období liberalismu v 18.-19. století můžeme vidět, že rozvoj obchodu a trhu s sebou nese i rozkvět lichvy. Vrstva obchodníků (podnikatelů) se ve všech těchto obdobích a zemích dobrala rozhodujícího vlivu na chod věcí veřejných a jejím záměrem bylo prosazení podnikání co nejméně omezeného právem, aby co nejširší uplatnění měla jejich vůle přetřansformovaná do smluvních ujednání v obchodněprávních vztazích, zcela podle klíče, čím větší bohatství, tím více faktických práv

²⁷² Jeremy Bentham, Defence of usury, dostupné z adresy: www.econlip.org/library/Bentham/bnthUS.html.

²⁷³ Karel Marx, Kapitál I. díl, oddíl druhý Přeměna peněz v kapitál, 1. Všeobecný vzorec kapitálu

a skutečné moci. Společenská moc se tak stává soukromou mocí soukromé osoby (což platí tím spíše pro aktuální stav společnosti).²⁷⁴

Vůdčími ideami, přes které tato společenská vrstva zhruba od doby francouzské buržoazní revoluce (1789-1799) prosazuje program co nejmenších státních ingerencí do ekonomiky, jsou jednak lidská práva²⁷⁵, konkrétně svoboda jednotlivce ve smluvních vztazích a jeho právo získávat a držet majetek, jednak liberalistická zásada pro údajně zdravý rozvoj trhu „laissez - faire“, tedy nechat tržní vztahy, aby se rozvíjely samy živelně, bez zákonných regulací²⁷⁶. Tento postup však skrývá jasně definovaná rizika spočívající v postupném zničení slabších ekonomických subjektů těmi silnějšími (zpravidla i nejvíce bezohlednými), přičemž v zákonem neupravených tržních vztazích budou dominovat ty nejodpornější a nejzavrženější hospodářské postupy, tedy i lichva.

2.2.Dva základní legislativní přístupy k lichvě

V tuto chvíli je možné uzavřít, že většina lidí a národních společenství, ať již z pohledu historického, náboženského, morálního, filosofického nebo právního, pokládá lichvu za jev škodlivý a pro společnost nebezpečný, který je třeba potírat prostřednictvím nejen morálního opovržení, ale i právní úpravy, liší se však v jejím vymezení a míře a způsobu její regulace.

Jednou z metod, jak lichvu postavit mimo zákon, je úplně zakázat půjčování peněz nebo jiných věcí na úrok. Tímto způsobem postupovala během středověku katolická církev. Její zákaz však stál na chatrných základech, neboť vycházel z premisy, že peníze jsou jen jedním z druhů zboží a za jejich užívání nelze, poté co jsou předány, znovu platit, protože jejich předáním dojde k jejich spotřebě.²⁷⁷ Čas jako trvalá hodnota pak patří Bohu a nelze jej prodávat formou pobírání úroku za dobu užívání půjčených finančních prostředků.²⁷⁸

²⁷⁴ Karel Marx, Kapitál I. díl, oddíl první Zboží a peníze, 3. Peníze čili oběh zboží

²⁷⁵ Deklarace práv člověka a občana z 26.8.1789 (mimo svobodu slova, shromažďování a vyznání je v ní vyjádřeno jako jedno ze základních a nezadatelných lidských práv právo na majetek)

²⁷⁶ Adam Smith : Investigación sobre la naturaleza y causas de La riqueza de las naciones, Libro cuarto, Capitulo II, přeloženo z originálu „The Wealth of Nations“ Gabrielem Francem (Argentina) dostupné z www.elortiba.org

²⁷⁷ Sv. Tomáš Akvinský – Teologická summa, čerpáno ze Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae, II-II ot.78 čl. 1 odp. – dostupné z www.cormier.cz/teolsum.htm

²⁷⁸ Jacques le Goff, Peníze a život, nakladatelství Argo, Praha, 2005, str.25-33

Nesprávnost tohoto názoru, jímž vůbec nebyla brána v potaz ekonomická funkce peněz jako oběživa a prostředku akumulace hodnot, ukázala sama praxe. Je nesporné, že na půjčování peněz, které jsou směnným ekvivalentem veškerého zboží, lze fakticky v čase vydělat (otázka morálnosti tohoto způsobu výtěžku je jiná věc). Další slabinou církevní usurární doktríny bylo formální lpění na předpokladu, že lichevní smlouvou je vždy jen smlouva o půjčce, tím pádem docházelo k širokému obcházení lichevních zákazů prostřednictvím jiných smluvních typů – například smlouvy o úschově, směnné smlouvy, smlouvy o nájmu apod.²⁷⁹

Vývoj společenských a ekonomických vztahů však také ukázal, že na člověku vlastním volně finanční prostředky není možné v nyní panujícím finančním systému spravedlivě požadovat, aby je půjčil na určitou dobu zdarma jinému, neboť se jedná o určitou, penězi nebo jinými hodnotami ocenitelnou službu, uskutečňovanou ve prospěch jiného. Pokud je bezúplatnost půjček předepsána zákonem, buď není zákon respektován nebo se nerozvíjí obchodní vztahy společnosti, zejména neroste její spotřeba, peníze nejsou investovány a stávají se mrtvou hodnotou, která se nepodílí na ekonomickém růstu, pakliže je současný peněžní systém nastaven tak, že programově vyžaduje stálý ekonomický růst, dokonce i za situace, když reálná životní úroveň lidí stagnuje nebo se horší.²⁸⁰

Druhým způsobem regulace lichvy je omezení úrokové sazby na určitou nejvyšší přípustnou hodnotu u smlouvy o půjčce, popř. u jiných smluvních typů, pokud jde o naplnění objektivního znaku nepoměru mezi vzájemnými plněními. Vzhledem k tomu, že lichevní smlouva může mít formu prakticky jakéhokoliv občanskoprávního vztahu, je přesné právní vymezení jejích kvantitativních hranic (jejího skutečného úrokového limitu) velmi svízelným problémem. Úrok je totiž na druhé straně nezbytnou součástí stávajícího hospodářského modelu, rozvíjí ekonomické vztahy při dnešním způsobu jejich chápání, má za následek povzbuzení konkurence mezi soutěžiteli, podněcuje stálý růst ekonomického systému a koncentruje bohatství do rukou nepatrné menšiny společnosti.²⁸¹ Pro zjednodušení problému stanovení úrokového stropu v občanskoprávních vztazích však lze říci, že existují dva základní způsoby právní úpravy úroku v různých modifikacích.

---

²⁷⁹ Definici lichvy jako libovolného typu smlouvy s nerovným postavením jejích subjektů, v níž silnější subjekt zneužívá situace slabšího subjektu přinesla, jak již bylo opakovaně konstatováno, až druhá polovina 19. století.

²⁸⁰ Bernard Lietaer, *Budoucnost peněz*, Vydavatelství Paradigma Košice, 2004, první vydání, str. 58

²⁸¹ Bernard Lietaer, *Budoucnost peněz*, Vydavatelství Paradigma Košice, 2004, první vydání, str. 55

2.3. Právní úpravy týkající se lichvy z hlediska jejich obsahu

Některé právní systémy nestanovují parametry pro přesnou výši úrokové sazby nebo nepoměru ve smlouvách, při nichž je naplněn objektivní znak lichvy a ponechávají tento úkol na činnosti soudů, na jejich rozhodovací praxi. Do skupiny zemí, které zvolily tuto cestu, patří například Německo, Argentina, částečně Španělsko a Brazílie (pokud u těchto dvou posledně jmenovaných zemí bereme v potaz výhradně speciální zákony proti lichvě), ale i Česká republika.

Oproti tomu jiné právní úpravy přesně vymezují úrokovou míru, od níž jsou občanskoprávní smlouvy neplatné již z důvodu hrubého nepoměru mezi plněními, prakticky jsou postihovány neplatností a sankcí jako lichva, ačkoliv u mnohých z těchto kontraktů nejsou naplněny její subjektivní znaky (nepříznivá situace poškozeného a vědomost protistrany o ní) a naplnění těchto znaků není ani třeba. Tak postupuje například Francie, Itálie, Venezuela, Kolumbie, Uruguay, USA, Polsko.²⁸²

Způsob úpravy je v této druhé skupině zemí založen na stejném principu – na stanovení horních hranic úrokových sazeb, avšak každá z nich používá jiné hodnotící hledisko pro vymezení horní hranice zákonem dovoleného úroku. Ve Francii je nepřípustné, aby smluvní úrok spotřebitelských smluv převyšoval více než o třetinu taxu úroku vyhlášeného v předcházejícím čtvrtletí Francouzskou bankou.²⁸³ Podobné je to v Itálii, s tím rozdílem, že lichevní limit stanoví Ministerstvo financí podle úrokových sazeb Italské banky za předcházející čtvrtletí a je jím průměr výše úroků u stanovených typů účetních operací zvýšený o jednu polovinu (jedná se však o všechny smlouvy obecně – nejen spotřebitelské).²⁸⁴ Ve Venezuele stanovuje nejvyšší hranici úroků Venezuelská centrální banka podle aktuálního stavu na trhu.²⁸⁵ V Kolumbii je to Úřad pro nejvyšší bankovní dohled a jeho úkol spočívá v tom, že vypočítá lichevní limit rovnající se průměru výše úroků na trhu za předcházející období zvýšenému o polovinu.²⁸⁶ Uruguayská úprava spotřebitelských smluv

²⁸² S tím, že některé z těchto zemí vymezují jen některé typy smluv, na něž se tato pravidla vztahují, zejména se jedná o smlouvy spotřebitelské.

²⁸³ Code de la Consommation articles L.313-3, L.313-7

²⁸⁴ La legge sull'usura del 1996, artículo 2 / 1.,4.

²⁸⁵ Ley de Protección al Consumidor y al Usuario, artículo 91

²⁸⁶ Código Penal Colombiano, artículo 305

vychází z toho, že Uruguayská centrální banka stanoví sazby pro určité operace a tato úroková sazba pak nesmí být ve smlouvě překročena o 60 nebo 90 % podle výše jistiny úvěru.²⁸⁷ Ve Spojených státech některé státy vymezují tzv. lichevní limit – každý stát v jiné výši.²⁸⁸ Konečně v Polsku je nepřekročitelnou úrokovou sazbou čtyřnásobek úrokové sazby Polské národní banky²⁸⁹.

Portugalská právní úprava se snaží lavírovat mezi oběma těmito způsoby regulace lichvy. Jednak vymezuje klasickou konstrukci lichevní smlouvy, u níž je nutno naplnit všechny znaky skutkové podstaty pro lichvu typické – nepoměr, poměry na straně poškozeného a jejich zneužití lichvářem, jednak stanovuje hranice úroků u smlouvy o půjčce na úroky o 3-5% vyšší než jsou hranice tzv. zákonných úroků, které při sjednání smlouvy není možné překročit.²⁹⁰ Na pomezí obou způsobů právní úpravy lichvy můžeme z určitého úhlu pohledu zařadit i Brazílii a Španělsko, neboť jejich spotřebitelské zákony stanovují horní hranici úroků spotřebitelských smluv, obecně však horní hranice úroků pro lichvu u všech občanskoprávních smluv nevymezují (proto jsem je uváděl jako příklad zemí, v nichž je občanskoprávní smlouva z hlediska lichvy a platnosti posuzována soudními orgány v každém konkrétním případě zvlášť).

2.4. Právní úpravy zabývající se lichvou z hlediska jejich formy

V současnosti je možné rozřadit zákony zabývající se lichvou podle formy její úpravy takto :

- 1) občanské zákoníky obsahující buď přímo skutkovou podstatu lichevní smlouvy nebo generální klauzuli zakazující sjednávat smlouvy narušující veřejný pořádek nebo dobré mravy (lze zmínit například občanské zákoníky Německa, Portugalska, Itálie, Argentiny, Kolumbie)
- 2) zákony na ochranu spotřebitelů je možné zařadit mezi předpisy chránící občany před lichvou s tou výhradou, že se nezabývají primárně lichvou, postihují pouze tu lichvu,

²⁸⁷ Decreto n. 18.212, artículos 1, 11

²⁸⁸ čerpáno z www.lectlaw.com/files/ban02.htm

²⁸⁹ Kodeks cywilny, artykuł 359, § 2

²⁹⁰ Código civil, artículos 282, 1146

kteřá se dotýká zájmů spotřebitelů (sem zařadíme spotřebitelské zákony Francie, Španělska, Brazílie, Venezuely)

- 3) trestní kodexy (skutková podstata trestného činu lichvy existuje například v Německu, Portugalsku, Polsku, Švýcarsku, některých státech Mexika, Kolumbii, Argentině)
- 4) zvláštní zákony proti lichvě (existují v Itálii, Španělsku, Brazílii)
- 5) ústavní zákony (v letech 1988-2003 obsahovala zákaz lichvy Ústava Brazílie, v současnosti zakazuje lichvářské praktiky Ústava Venezuely)

Většina zemí, které jsou v této práci použity jako modely demonstrující způsob boje státu proti lichvě, se neomezují na úpravu tohoto problému pouze v jednom zákoně, spíše se snaží skloubit soukromoprávní občanskoprávní pojetí tohoto problému s veřejnoprávním pojetím trestním (spotřebitelské kodexy a zvláštní zákony o lichvě se pak pohybují na pomezí mezi veřejnoprávní a soukromoprávní oblastí – týkají se práv obsažených v soukromoprávních smlouvách, avšak konflikty z nich vzniklé řeší ingerencí státní moci do těchto smluv). Státy s obvyklou dělbou lichevní materie na část občanskoprávní a trestněprávní jsou Německo, Portugalsko nebo Argentina. Za země stavící zejména na zvláštních zákonech proti lichvě pak můžeme označit Brazílii a Itálii a za země převážně kladoucí důraz na ochranu práv spotřebitele i proti lichvě prostřednictvím zvláštních zákonů na ochranu spotřebitele Francii, Španělsko, Venezuelu. Výslovný zákaz lichvy (včetně konkrétního stanovení horní hranice úroku u občanskoprávních smluv) pramení přímo z Ústavy v Brazílii mezi lety 1988 a 2003 je pak spíše ojedinělostí, její obecný zákaz obsažený v Ústavě Venezuely, je pak promítnut do praxe zákonem na ochranu spotřebitele).

Na konto zákonů týkajících se výhradně ochrany spotřebitele je pak důležité připomenout, že zatímco v historických dobách účinnosti církevní usurární doktríny hledalo právo cestu k umožnění rozvoje obchodu poukazem na partikularitu právních vztahů mezi obchodníky – podnikateli a došlo k jejich personálnímu vynětí z obecných zákonných pravidel, dnes je tendence přesně opačná. Vytváří se konstrukce zvláštnosti právních vztahů, v nichž na jedné straně stojí obchodník a na druhé zákazník nakupující zboží pro vlastní užívání nebo spotřebu, tedy spotřebitel, těmto vztahům se pak poskytuje zvláštní ochrana a vyjímají se z dosahu

obecných zákonných předpisů. Historické právo obchodníků bylo založeno především na zdůraznění personaly jednajícího subjektu – obchodníka – člena určité skupiny lidí se zvláštním statutem (příčemž takových skupin s rozdílným postavením byla ve společnosti celá řada).²⁹¹ Dnešní právo vidí potřebu vymezení zvláštního právního prostoru ohraničeného zákony na ochranu spotřebitele zejména ve zvláštnosti a výjimečnosti spotřebitelského právního vztahu, ovšem k jeho subjektům zároveň konstatuje, že právě jejich osobní charakteristiky zakládají jejich vzájemnou nerovnost a nutnost slabší subjekt právně chránit.

2.5.Lichva jako skutková podstata trestného činu

Dalším specifickým problémem, který je třeba ve vztahu k lichvě řešit, je otázka, zda má toto jednání figurovat v trestním kodexu (popřípadě v jiném trestním zákoně) jako zvláštní skutková podstata trestného činu. Existují možnosti, jak lichvě předcházet a jak ji postihovat prostřednictvím právní úpravy v jiné právní oblasti – občanskoprávní nebo správní. Trestní právo je pokládáno za subsidiární, tedy poslední a výjimečný prostředek právní ochrany, kterou stát poskytuje jen proti těm jednáním nejzávažnějším způsobem narušujícím zákonná pravidla.²⁹²

Jestliže však budeme vycházet z příkladu těch zemí, které lichvu ve svém právu nezařazují do trestního zákona jako trestný čin – např. Španělsko nebo Francie, musíme poukázat na to, že francouzský zákon na ochranu spotřebitele²⁹³ i španělský zákona ochranu spotřebitele²⁹⁴ užívají k postihu lichvářského jednání velmi citelných sankcí srovnatelných s tresty

²⁹¹ Typickou partikularitu práva podle středověkého vzoru však připomíná právní názor převzatý z judikatury Evropského soudního dvora vykládající osobu spotřebitele – neprofesionála tak, že například právník, pokud jako soukromá osoba nakupuje knihy s právní tematikou, nemůže být považován v tomto konkrétním smluvním vztahu za spotřebitele, nýbrž za profesionála.

²⁹² Snažím se vyhnout pojmu „ultima ratio“, neboť v poslední době, v souvislosti s novým českým trestním zákoníkem zavádějícím velký počet zcela nových a rozšířených starých skutkových podstat se nelze v českém prostředí ubránit dojmu, že tento pojem je stávající realitou zpochybněn a devalvován. (Například z § 241 zákona č. 140/1961 jsou nyní §§ 185,186, z § 187 zákona č. 140/1961 jsou nyní §§ 283,285 trestního zákoníku č.40/2009, vznikly zcela nové skutkové podstaty §§164,166,183,190,231,232,249,250 trestního zákoníku č.40/2009 atd.)

²⁹³ Spotřebitelský kodex - Code de la Consommation (článek 313-5)

- stanoven trest odnětí svobody do 2 let nebo peněžitý trest do 45.000 Euro
- kromě toho může být ukládána sankce spočívající ve zveřejnění rozsudku, dočasném nebo trvalém zrušení právnické osoby, zákazu výkonu některých veřejných funkcí nebo zaměstnání

²⁹⁰ Zákon na ochranu spotřebitele - Ley de Crédito de consumo – Ley 7/1995 de 23 de Marzo (článek 5) – odkaz na Zákon č. 1/2007 z 16.11.2007 – zde v článku 51 sankce)

- stanoveny peněžité tresty od 3.005,06 Euro do 601.012,10 Euro podle závažnosti provinění
- kromě toho může být ukládána sankce spočívající dočasném zákazu činnosti právnické osoby na dobu do 5 let

zařazenými do obvyklého výčtu trestů v běžných trestních kodexech (první z nich zná dokonce trest odnětí svobody, oba pak tvrdé finanční sankce). Lichva tak sice není výslovně včleněna mezi trestné činy formálně, fakticky je však trestána stejnými prostředky a s podobnou razancí jako trestné činy. To samé lze říci i o státech majících protilichevní úpravu zakotvenou v jiných než trestních zákonech – například Brazílie²⁹⁵ nebo Itálie²⁹⁶ (obě země postihují lichevní jednání i typicky trestněprávním způsobem – trestem odnětí svobody). Je tak namístě konstatovat, že lichva je zpravidla trestána sankcemi formálně i obsahově naplňujícími představu o trestněprávních sankcích i v těch zemích, kde v trestních zákonech chybí.

V této souvislosti si musíme znovu uvědomit, že úmyslné vyvolávání situací vedoucích k likvidaci slabších účastníků občanskoprávních vztahů prostřednictvím lichvy, zvláště pokud se ho lichvář dopouští opakovaně a soustavně, je jednáním velmi nebezpečným a dojde-li k jeho obecnému rozšíření, může to skončit až destabilizací celého společenského a právního systému.

Z trestněprávního hlediska je totiž objektů zasažených lichvou více:

- 1) majetek a majetková práva dlužníka
- 2) svoboda rozhodování dlužníka v ekonomických aktivitách
- 3) zájem na hospodářské stabilitě společnosti a zachování hranic spravedlnosti a slušnosti v občanskoprávních vztazích

Lichva je naprosto unikátní v tom, že negativně zasahuje dotčeného jednotlivce i společnost, v níž je uskutečňována a jako roušky pro svoji existenci přitom používá

---

²⁹⁵ Zvláštní zákon proti lichvě 22.626/33 - Decreto n.º 22.626/33 (článek 13)

- stanoven v základní skutkové podstatě trest odnětí svobody od 6 měsíců do 1 roku a pokutu (v tomto zákoně není přímo stanovena její výše) a v případě recidivy se sankce zdvojnásobí

²⁹⁶ Zvláštní zákon proti lichvě 108/1996 - La legge sull'usura del 1996 (článek 1)

- stanoven v základní skutkové podstatě trest odnětí svobody od 1 roku do 6 let nebo peněžitý trest od 6.000.000.000 do 30.000.000.000 Lir (původní znění)

- v kvalifikované skutkové podstatě lze tresty zpřísnit v jejich výměře od jejich jedné třetiny do jejich jedné poloviny

prostředků vymezených zákonem a zdánlivě dovolených. Není-li včas přesně pojmenována, vymezena a postižena, zneužívá lichvář státní mocenské mechanismy k prosazení vlastních ekonomických zájmů na úkor svých obětí (čili kompromituje celý společenský systém, protože používá k legalizaci jím páchaného bezpráví jeho legislativní nedokonalosti a sociálního nevědomí). Mělo by proto být jak v zájmu jednotlivců, tak v zájmu celé společnosti, aby byla lichva pranýřována, mimo jiné, i na poli trestního práva prostřednictvím trestních předpisů.

3.Lichva jako společenský jev a právní problém v České republice

3.1.Situace v České republice, pokud jde o lichvu jako společenský jev

Na první pohled by mohlo vypadat, že lichva je v naší zemi okrajovým problémem, který nežadá žádná radikální restriktivní opatření. Nasvědčují tomu dlouholeté policejní a soudní statistiky o tom, kolik případů trestného činu lichvy bylo v posledních letech trestně stíháno a odsouzeno.²⁹⁷

Statistická čísla nám tedy prozrazují, že trestný čin lichvy není českými orgány činnými v trestním řízení příliš stíhán a pokud se dostane před soud, není státní zastupitelství s obžalobou pro tuto trestnou činnost ani zdaleka tak úspěšné, jako je tomu v případech jiných trestných činů majetkové povahy – například krádeží.

Oproti tomu je zřejmé, že počet nucených výkonů rozhodnutí (exekucí) v České republice za stejné období roste a že se na něm podílejí velkou měrou nároky uplatňované různými společnostmi nebo i fyzickými osobami půjčujícími finanční prostředky.²⁹⁸ Srovnávat celkový počet exekucí ve vztahu k celkovému objemu vymáhaných závazků, které by mohly splňovat kritéria lichvářských smluv je samozřejmě zavádějící, neboť statistika nedokáže rozlišit charakter jednotlivých vymáhaných částek, ani způsob, jak závazky vznikly, avšak alarmující je již samotný vysoký nárůst případů exekucí proti insolventním dlužníkům, lze přitom

²⁹⁷ viz. Příloha č. 1, Tabulka č. 1

²⁹⁸ V Příloze č.1, Tabulce č.2 je rapidní nárůst zcela patrný – nutno mít na paměti, že statistika exekutorské komory je vedena od doby platnosti exekučního řádu, tedy od roku 2001. Dále je zajímavé pro naši materii sledovat, že v posledních letech také silně vzrostl i podíl sepsaných exekutorských zápisů – speciálních exekučních titulů pro následující postup exekutora při vymáhání dluhů, jejichž tvorba je plně v rukou exekutora.

odpovědně říci i to, že velkou měrou se na vzniku těchto situací podílí dluhy vzniklé při peněžních půjčkách. Stav, v němž, zjednodušeně řečeno, je za pouhý jeden rok nařízeno exekucí tolik, že by se teoreticky vzato mohl nucený výkon rozhodnutí dotýkat každého desátého občana České republiky včetně dětí, rozhodně nesvědčí o zdravém stavu české společnosti a jejího právního řádu.²⁹⁹

Z předcházejících informací si tak můžeme učinit buď závěr o tom, že lichva v České republice není jevem příliš rozšířeným, proto ji není třeba zákonem zvlášť řešit a postihovat nebo naopak musíme říci, že jde o problém velmi vážný, neboť jej české právo neumí ani správně vymezit a pojmenovat, natožpak postihnout nebo potrestat.

Tato práce vychází ze druhého z těchto závěrů a současné navenek proklamované názory v tisku i v jiných hromadných sdělovacích prostředcích a postoje představitelů státu nesoucích odpovědnost za legislativní proces tomuto konstatování dávají zapravdu. Mám tím na mysli jednak masivní kampaň sdělovacích prostředků upozorňující na lichevní problematiku, jednak nejčerstvější navrhované legislativní změny týkající se lichvy – zejména připravovaný občanský zákoník, který lichevní smlouvy již definuje a úpravy v rozhodčím řízení rozebírané již v kapitole týkající se občanskoprávní oblasti.

3.2.Situace na finančním trhu

Když budeme analyzovat příčiny současného neutěšeného stavu, nemůžeme pominout specifika českého finančního sektoru. Peněžní ústavy (nemluvě již o společnostech nabízejících půjčku až do domu bez prověření bonity dlužníka), které se ze zákona zabývají půjčováním peněz na úvěr, stanovují svým klientům u hypotečních³⁰⁰ a zejména u spotřebních úvěrů³⁰¹ úrokové sazby mnohanásobně převyšující sazby úroků, které jsou samy ochotny vyplácet střadatelům za jejich vložené peníze.³⁰² Na námitku, že je jejich zájmem i posláním, aby podnikaly se ziskem, je třeba odpovědět, že i zisk by měl být přiměřený riziku a neměl by však být neomezený. Zcela samostatnou kapitolou jsou pak všechny možné druhy poplatků, které si banky určují za své služby při poskytnutí úvěru navíc a které klient nemůže odmítnout, pokud chce půjčky dosáhnout – například vysoký a ničím neodůvodněný poplatek

---

²⁹⁹ viz. Příloha č.1, Tabulka č.2

³⁰⁰ viz. Příloha č.1, Tabulka č.3

³⁰¹ viz. Příloha č.1, Tabulka č.4

³⁰² viz. Příloha č.1, Tabulka č.5

za to, že s ním bude hypoteční smlouva vůbec uzavřena, následující poplatky za obsluhy účtů, které se k hypotečnímu úvěru vztahují, nutnost sjednat s pojišťovnou navázanou na banku životní pojištění k zajištění splacení úvěru v případě úmrtí klienta apod. Banky v České republice se chovají k lidem, kteří využívají jejich služeb, nadměru neurvale a zneužívají svého výjimečného, zákony stvrzeného postavení na trhu k tomu, aby měly zisky vysoce překračující meze slušnosti v obchodních vztazích. V tom je nutno vidět jeden z důvodů, proč se lichvě v našem prostředí daří (neboť i podmínky sjednání úvěru v běžném bankovním ústavu jsou velmi tvrdé až nepřiměřené) a proč lidé často přistupují k uzavření smlouvy se společnostmi nebo s jednotlivcem mimo bankovní sektor. Popravdě je však také třeba zároveň říci, že jiným důvodem je fakt, že banky zkoumají solventnost svých klientů a požadují záruky za splacení dluhu.

Problémem na druhé straně barikády je pak nízká finanční gramotnost obyvatelstva a poměrně vysoká ochota lidí, kteří potřebují z jakýchkoliv důvodů peníze, se zadlužit, spojená s velmi ledabylym přístupem při uzavírání úvěrové smlouvy, když tyto osoby řeší prvotně, aby co nejdříve dostaly půjčku, její podmínky (to je však většinou věc zásadní) pak zcela nechávají na protistraně. Dlužník se tak místo toho, aby krizové situaci předešel, začíná o obsah úvěrové smlouvy zajímat až v okamžiku, kdy není schopen jejím podmínkám dostát a to je většinou již pozdě.

Tento fenomén je ještě násoben marketingovým přístupem na straně různých pochybných věřitelských společností nabízející půjčku okamžitě, až do místa bydliště, bez potřeby ručení nebo jiných smluvních záruk, dlužníkům je stavěna na odiv nízká výše splátek, není jim však vysvětleno ani zdůrazňováno, jak dlouhé bude období, po které budou muset tyto splátky hradit. Pokud jsou sjednávány smluvní pokuty, zástavy, ručitelství jiných osob, úroky z prodlení, buď o nich nejsou dlužníci dealery nabízejícími půjčky informováni vůbec nebo je jim řečeno, že jde o formality, které se jim nijak nedotknou. Některé společnosti i jednotlivci půjčující peníze však již předem počítají právě s tím, že půjčka řádně hrazena nebude a oni se obohatí právě na následném sporu, v němž využijí těchto pro ně nadměru výhodně sjednaných záruk a tomuto cíli přizpůsobí i své dlužníkovi vnucené smluvní podmínky. Není snad nutné připomínat, že cílovou skupinou osob pro tyto „podnikatele“ jsou jednak lidé v nouzi, kteří jsou náchylní podepsat cokoli, co jim zaručí okamžitý přísun peněz (hraje zde roli především fakt, že dlužník není schopen vzhledem ke svým majetkovým poměrům získat půjčku u banky), jednak lidé nezkušení, popřípadě nepřilíš rozumově nadaní, kteří podrobné podmínky

smlouvy nepochopí ve všech pro ně nepříznivých souvislostech a nejsou už vůbec schopni zkoumat úskalí a nadměrné složitosti našeho stávajícího právního řádu.

3.3.Přístup českého státu k lichvě v nedávné historii, legislativní úpravy, které přispěly k rozmachu lichvy a soudní praxe

Nemalou měrou přispěl k nástupu lichvy přístup státní moci, když byl veden hesly hlásanými některými vlivnými politiky v čele se současným prezidentem Václavem Klausem nesoucími se v duchu, že „trh vyřeší všechny problémy“, že „v ekonomice není faktický rozdíl mezi penězi čistými a špinavými“ a „aby se rozvinuly tržně ekonomické vztahy, musí ekonomie předhlonit právo a každý majetkový spor v rámci privatizace přece nemůže čekat na to, než ho soudy po letech vyřeší“. Politika prosazující volné obchodní vztahy bez jakýchkoliv právních mantinelů tak přinesla své jedovaté plody, mimo jiné i v podobě nebývalého rozmachu nečistých praktik na trhu, včetně lichvy. Pro úplnost je však třeba ještě poznamenat a připomenout, že zastánci extrémně liberálního pojetí ekonomie, které se u nás v uplynulých dvaceti letech prosazovalo na úkor morálky a práva, nepovažují vůbec lichvu za skutek hodný trestního, či jiného postihu, naopak zpochybňují její nemorálnost a škodlivost.³⁰³

V souladu s touto demagogickou rétorikou se nesly i postupy v oblasti legislativních změn platného práva, podrobně již rozebírané v částech vztahujících se k občanskému a trestnímu právu, z nichž je důležité krátce znovu zmínit zejména :

- odstranění úvěrového stropu při půjčkách
- neexistence definice lichevní smlouvy v občanském právu
- velmi benevolentní úprava rozhodčího řízení
- široké, prakticky neomezené pravomoci exekutorů ve vykonávacím řízení
- nedokonalé a opožděné vytváření spotřebitelské legislativy a nerespektování Evropských směrnic v této oblasti
- velmi volná úprava podmínek pro podnikání na poli úvěrů
- vágnost norem utvářejících podnikatelské prostředí

---

³⁰³ Například Petr Fiala : Zákon proti lichvě aneb ekonomický nonsens – čerpáno z www.finlist.cz, který prezentuje názory, že stanovením úrokové hranice budou nejvíce postiženi nemajetní, kteří budou vyloučeni z trhu a možností si půjčit, neboť pro rizikovost úvěru jim nikdo nepůjčí nebo že neexistuje žádné ospravedlnění pro úrokovou sazbu, která je stanovena úředně, neboť nelze definovat pojem nepřiměřený zisk. (Tedy prakticky jde o argumentaci již tisíckrát jinými opsanou od osvícenského filosofa Jeremyho Benthamy.)

- zrušení kritéria „výdělečnosti“ u majetkových trestných činů a jeho úplné nahrazení kritériem značného prospěchu v kvalifikované skutkové podstatě trestného činu lichvy
- neustálé změny hranic u škod podle trestního zákona
- zrušení zákona o přečinech a v něm obsažené skutkové podstaty přečinu vztahujícího se k jednání odpovídajícímu lichvě

Na takzvané liberalistické pojetí práva a konkrétní legislativní změny rozvolňující zákonná pravidla, z nichž by bylo možno v boji proti lichvě čerpat, pak, bohužel, navázala každodenní praxe občanskoprávních i trestních soudů. Lichevní smlouvy a vztah mezi lichvářem a jeho obětí začaly být i z jejich strany chápány spíše jako autonomní záležitost stran kontraktu, do níž soudy zasahovat nemohou, popřípadě by mělo k zásahům docházet velmi výjimečně. Většinu právních pojmů vztahujících se k lichvě byla tak vykládána spíše ve prospěch věřitele – v našem případě lichváře. Mám na mysli především následující problémy, o nichž bylo podrobně pojednáno již v částech práce zabývajících se současnou judikaturou občanskoprávních a trestních soudů :

- naprostá benevolence při hodnocení otázky hrubého nepoměru mezi plněními (v tuto chvíli judikatura pokládá za takový nepoměr zpravidla úrok 66-70% ročně³⁰⁴ a výše, vázaný na aktuální poměry v době rozhodování, protože rozhodující jsou úvěrové podmínky bankovních ústavů v čase a místě uzavření smlouvy), stejně se postupuje i při stanovení hrubého nepoměru vyplývajícího ze zajišťovacích institutů – smluvních pokut nebo zástav
- výklad pojmu „tíseň“ v tom smyslu, že je podrobně zkoumáno, na jaký účel dlužník půjčené peníze využil (např. neúspěšný pokus o zahájení podnikání není důvodem, proč by si měl půjčovat peníze a proč by přitom měl být v tísní)³⁰⁵, jak se do špatné situace dostal (např. dluhy z hazardu nezakládají tíseň)³⁰⁶, tedy hodnotí se zejména hlediska vztahující se ke vzniku situace poškozeného a není v první řadě zvažováno, jak on subjektivně sjednání smlouvy vnímá a zda pachatel nezneužil jeho

³⁰⁴ Nejvyšší soud 5Tdo 1282/2004, Nejvyšší soud T 597/2004

³⁰⁵ Nejvyšší soud 7 Tz 226/2001

³⁰⁶ Nejvyšší soud 5 Tdo 1282/2004

subjektivního pohledu a ochoty podmíněné jeho momentální špatnou ekonomickou situací přijmout jakékoliv podmínky kontraktu

- nemluvě již o zneužití slabosti vůle dlužníka zapříčiněné závislostí na alkoholu nebo jiných návykových látkách – samotný fakt, že poškozený má takový společenský handicap (který si navíc bezpochyby zavínil zcela sám) jej staví před soudem většinou do pozice osoby nedůvěryhodné, místo toho, co by soud zkoumal, proč věřitel vůbec s takovým „individuem na okraji společnosti“ navázal kontakt, aby s ním uzavřel smlouvu, která je, jen jaksi „náhodou“ pro něj nadměru výhodná (vůle obou stran je pak – jak jinak – naprosto „svobodná“)
- při výkladu nezkušenosti poškozeného se vychází z jeho předchozích příležitostných zkušeností³⁰⁷ (např. při převodu členského podílu v družstvu spojeného s užíváním družstevního bytu postačilo soudu, že poškozený již v minulosti takový úkon učinil - stal se členem družstva, když převedl podíl z jiné osoby na sebe), nebere se v potaz, že při sjednávání lichevního kontraktu stojí většinou proti osobě velmi dobře se orientující v zasažené právní oblasti, která dokáže jednat tak, že předchozí ojedinělý kontakt dlužníka s danou materií nehraje významnou roli
- je zatím čistě teoretickou otázkou, jak si soudy poradí s institutem „lehkomyšlnosti“ na straně dlužníka, nově zavedeným trestním zákoníkem od 1.1.2010, neboť tento pojem spočívá výhradně v nedbalém až lhostejném přístupu dlužníka k uzavírání smluvního závazku
- výklad pojmu „smluvní svobody“ v tom smyslu, že mnohdy převyšuje zájem na jejím upřednostnění před dobrými mravy nebo dokonce platným hmotným právem (např. výklad charakteru rozhodčího nálezu a jeho přezkoumatelnosti obecnými soudy nebo Ústavním soudem³⁰⁸ nebo výklad Nejvyššího soudu o možnostech stran při sjednání zajišťovacích institutů jako smluvní pokuta³⁰⁹ –její výpočet a výši lze

---

³⁰⁷ Nejvyšší soud 6Tdo 847/2004

³⁰⁸ ÚS 1357/2007

³⁰⁹ Nejvyšší soud sp.zn. 29 CDo 969/99

dohodnout prakticky jakýmkoliv způsobem, pouhý nepoměr mezi plněními pak, jakkoliv křiklavý, většinou nezakládá zásah do dobrých mravů atd.)

- důkazní břemeno ohledně vědomosti věřitele o postavení dlužníka je neúměrně posunuto ve prospěch věřitele, neboť se většinou podrobně dokazuje, zda, kdy a jak se věřitel dozvěděl např. o dlužníkově tísní, pokud ve věci existují rozporná tvrzení stran smlouvy o této záležitosti, bere se to tak, že nebylo s určitostí prokázáno, že věřitel o tísní věděl (dochází k tomu například i za stavu, kdy jde o osobu podezřelou ze spáchání celé řady útoků proti více poškozeným a soud může vycházet z více výpovědí svědčících proti věřiteli nebo za stavu, kdy je zřejmé, že věřitel věděl o tom, že poškozenému není žádný běžný bankovní ústav ochoten půjčit a sjednaná smlouva obsahuje naprosto hrubý nepoměr mezi plněními, i za stavu, kdy věřitel fakticky nakonec půjčí dlužníkovi méně než je ve smlouvě a dlužník tuto situaci bez výhrad akceptuje), tedy často nejsou důkazy hodnoceny v souvislostech.

4. Současný stav ohledně lichvy v občanskoprávní oblasti a připravované změny občanskoprávních předpisů

4.1. Krátká rekapitulace základních nedostatků občanskoprávní úpravy lichvy

Nejvýstižněji lze napsat, že český právní řád občanskoprávními předpisy lichvu vůbec neupravuje. Soudní výklad a odborná literatura sice nepopírají existenci lichevních smluv, vyvozují však jejich nedovolenost pouze z toho, že kontrakty tohoto charakteru obecně odporují dobrým mravům podle občanského zákoníku č. 40/1964. Jejich obsah a náležitosti pak odvozují od historické právní úpravy Obecného zákoníku občanského (ABGB) a současných trestněprávních předpisů.³¹⁰ Tento stav je nejvýše nežádoucí a je také základní příčinou následné nefunkčnosti trestněprávní úpravy v boji proti lichvě. Jde totiž především o složitý problém vyplývající z určitého typu pokřivených občanskoprávních smluv a stěží se lze domnívat, že jej může v některém právním řádu v dnešní době řešit jen trestní zákon, když chybí konkretizace jeho základních pojmů v příslušných občanskoprávních předpisech.

---

³¹⁰ Krajský soud v Ústí nad Labem sp.zn. 10Co 646/2004

Zákon o ochraně spotřebitele č. 634/1992 Sb. a ani občanský zákoník č. 40/1964 Sb. v hlavě páté týkající se spotřebitelských smluv pak občanům ochranu občanům ochranu přímo proti lichvě neposkytují. Z určitého úhlu pohledu lze sice mnohá z ustanovení zahrnutých do lichevních smluv pokládat za porušení předpisů na ochranu spotřebitele, ovšem aplikace těchto norem je omezena na spotřebitelské smlouvy, týká se jen poškození spotřebitele, ne fyzických či právnických osob obecně.

Navíc je státní moc v případě lichevních smluv paralyzována možností lichváře sjednat s dlužníkem rozhodčí doložku vyjímající rozhodování o sporech téměř z jakékoliv občanskoprávní smlouvy z pravomoci soudů. Rozhodnutí v rozhodčím řízení je pak přímo vykonatelným exekučním titulem, který vykonává exekutor – postupy rozhodce a exekutora jsou přitom v českém právním řádu téměř nedotknutelné a prakticky soudně nepřezkoumatelné. O nedostacích právní úpravy vztahující se k rozhodcům a exekutorům již bylo dostatečně pojednáno v kapitole o problému lichvy v českém občanském právu.

4.2. Nově připravovaný občanský zákoník a novelizace zákona o rozhodčím řízení

Filosofie, na níž je nový občanský zákoník celkově založen, rozhodně nevytváří příznivé klima pro boj proti lichvě, neboť podle důvodové zprávy k novému občanskému zákoníku je základní devizou nového předpisu princip autonomie vůle, nikoliv princip rovnosti účastníků občanskoprávních vztahů a neplatnost právních úkonů je v něm řešena preferencí relativní neplatnosti právního úkonu na úkor jejich absolutní neplatnosti.³¹¹ Tedy neplatný bude jen ten úkon, jehož neplatnosti se poškozená strana úkonu dovolá. Jde tak o ideální stav pro silnější smluvní stranu, aby slabší vnutila svoji vůli a následně důvodně se spoléhala na to, že slabší strana nebude mít prostředky nebo schopnosti ke své obraně, což povede u lichevních kontraktů k ještě většímu znevýhodnění poškozené strany.

Nový občanský zákoník však přinese i některé pozitivní změny v oblasti lichvy, neboť zpřesňuje pojem dobrých mravů, vytváří skutkovou podstatu lichevních smluv a přílišného prospěchu jedné ze stran občanskoprávní smlouvy (tzv. *laesio enormis*) a také posiluje ochranu spotřebitele, protože jim minimálně zaručuje, že budou předpisy na ochranu spotřebitele, alespoň formálně, chráněni i v rozhodčím řízení.

---

³¹¹ Čerpáno z adresy obcanskyzakonik.justice.cz

Tento nový předpis však opět nestanoví žádnou horní hranici nepoměru ve prospěch jedné ze smluvních stran u lichevních smluv nebo *laesia enormis*, což pokládám za základní nedostatek. Nevylučuje ani žádný občanskoprávní vztah (například spotřebitelský) z možnosti rozhodovat o něm v rozhodčím řízení, jen zaručuje, že o spotřebitelských smlouvách mohou rozhodovat pouze ti rozhodci, kteří respektují předpisy na ochranu spotřebitele.

Další chybou je, že nový občanský zákoník umožňuje anatocismus, tedy pobírání úroků z úroků (§ 1806 zákona), což je lichvářská praktika právními systémy zpravidla potíraná, jejíž zákaz vychází z římského práva, v němž byl zákaz braní úroků z úroků *apriori* zakotven.

Novela zákona o rozhodčím řízení zák.č. 19/2012 pak zpřísňuje, obecně řečeno, podmínky pro činnost rozhodců pouze tam, kde se dotýká spotřebitelských smluv. U nich bude vyloučeno, aby rozhodce mohl při rozhodování použít tzv. zásad spravedlnosti a odchýlit se od hmotného práva, také bude v těchto případech vázán předpisy na ochranu spotřebitele a jeho rozhodnutí týkající se spotřebitelských smluv budou podléhat soudnímu přezkumu. Připomínám, že novela zákona o rozhodčím řízení ponechává ještě dost dlouhý časový prostor, aby dosavadní spory mohly být dořešeny podle stávajících zákonných pravidel a není zatím ani úplně zřejmé, zda již rozhodnuté spory od okamžiku nabytí její plné účinnosti, budou moci být soudem přezkoumány alespoň ve vykonávacím řízení.

Je tak možné konstatovat, že pokud nabudou účinnosti jak nový občanský zákoník, tak zmíněná novela zákona o rozhodčím řízení, bude zesílena reálná ochrana před lichvou jen v případě spotřebitelů u spotřebitelských smluv. Fyzická osoba, která není ve smluvním vztahu spotřebitelem ani podnikatelem, bude sice požívat ochrany proti lichvě podle občanského zákoníku, avšak o právech a povinnostech z těchto kontraktů bude dále možno rozhodovat v rozhodčím řízení i podle zásad spravedlnosti, s možným vyloučením hmotného práva a s obecným vyloučením těchto věcí ze soudního přezkumu. Právnícká osoba nebo fyzická osoba, která je podnikatelem, pak navíc nebude chráněna proti lichvě ani občanským zákoníkem, neboť se nebude moci dovolat neplatnosti lichevní smlouvy. Všechny tyto popsané smluvní vztahy budou lichváři v případě sporu řešit v praxi stejně jako nyní, tedy tak, že spřátelený advokát podá návrh na rozhodnutí v rozhodčím řízení u spřáteleného rozhodce a pak bude nárok vymáhán ve vykonávacím řízení spřáteleným exekutorem a to vše bez jakékoliv možnosti přezkumu ze strany nezávislého soudu.

5. Úvahy de lege ferenda týkající se občanskoprávní oblasti

5.1. Úroková míra

Ve své předcházející rigorózní práci o trestném činu lichvy jsem vyjádřil názor, že při posuzování výše hrubého nepoměru je možné ponechat řešení výše úrokového stropu na judikatuře vyplývající z rozhodování soudů. Vývoj v České republice, který dospěl až k nynější situaci, v níž nikdo neví, kam až, pokud jde o lichvu a lichevní smlouvy, sahají jeho práva a kde začíná bezpráví, mě přivedl k opačnému názoru. Česká zákonná úprava a navazující praxe jsou v oblasti dotýkající se lichevních praktik již natolik vágní, nejasné a kontroverzní, že cesta k citelnému omezení lichvy vede jen přes co nejpodrobnější zpřesnění základních pravidel při sjednávání občanskoprávních smluv, jejichž součástí je úrok. Jsem si vědom toho, že politické síly ovládající naši zemi po většinu doby od roku 1989, které nejvíce ovlivňují legislativní proces, straní v duchu primitivního ekonomického liberalismu a svých vlastních zájmů, těm osobám, které se spíše dostávají do pozice věřitelů, nikoliv dlužníků a opravdový zájem na tom, aby na běžný trh vstoupila morálnější, méně bezohledná a méně prázdňá zákonná pravidla, nemají. Moje myšlenky však mohou sloužit jako náměty do budoucnosti, pokud se politická situace v tomto ohledu zlepší.

Domnívám se, že *specielní občanskoprávní předpis nebo občanský zákoník, by měl stanovit kogentní pravidlo, že pro každé čtvrtletí zpětně bude vyhlášovat, buď Česká národní banka nebo Ministerstvo financí, jaké byly průměrné horní úrokové sazby smluvních úroků u jednotlivých typů finančních operací (do sazby však budou započítány i nejrůznější odměny a poplatky spojené se smlouvou, pojištění spojená se smlouvou, poplatky za vedení účtů apod.) podle momentálního stavu na bankovním finančním trhu. Mám na mysli nejen běžné úvěry, hypoteční úvěry a spotřebitelské úvěry, ale i leasingové smlouvy týkající se automobilů i jiných movitých věcí nebo smlouvy o koupi najaté věci vztahující se k věcem movitým (typicky např. spotřební elektronika) atd. Zároveň by zákon stanovil, že pokud úroková sazba u konkrétního smluvního vztahu stranami stanovená v době jeho uzavření přesáhne o polovinu horní úrokovou sazbu vyhlášenou k tomu příslušnou institucí za předcházející čtvrtletí, je kontrakt v ustanovení vztahující se k úrokům, absolutně neplatný a postupuje se z úřední povinnosti tak, že vztah se považuje za bezúročný a věřitel není oprávněn se úroku v soudním ani jiném řízení domoci. Tak*

vysoká úroková míra by zároveň byla posuzována i jako znak hrubého nepoměru pro účely lichevní smlouvy. V případě, že smluvní vztah naplní i její další znaky (subjektivní situace dlužníka - např. tíseň a vědomost věřitele o tom), bude stížen sankcí neplatnosti jako celek, jak je již upraveno i v textu nového občanského zákoníku. Trestným činem lichvy by pak byla ta jednání, nejzávažnějším způsobem porušující zákon, spočívající v kontraktech, které by zároveň byly samozřejmě i absolutně neplatné jako lichevní smlouvy podle občanského práva. V trestním řízení by pak skutečně mohlo být rozlišení, jak vysoký nepoměr postihne jako trestný čin (zřejmě by se jednalo o ještě vyšší nepoměr než hrubý nepoměr podle občanského práva) a jak bude hodnotit naplnění, závažnost a škodlivost ostatních dvou znaků lichvy, ponecháno trestní soudní praxi.

5.2.Zákaz anatocismu a smluvní pokuta

Občanský zákoník by měl též výslovně stanovit zákaz anatocismu, tedy pobírání úroků z úroků s výjimkou vkladových účtů u bank, ať již se jedná o úrok odděleně kapitalizovaný v další nárokovou částku nebo o úrok přirůstající k částce jistiny (nově schválený občanský zákoník však naopak v § 1806 anatocismus výslovně povoluje).

Myslím si také, že kromě výše úroku z prodlení (jehož výše je v současnosti zákonem omezena), by bylo možné a žádoucí přímo v zákoně upravit i maximální výši smluvní pokuty za porušení smluvní povinnosti - například tak, aby její výše nesměla přesáhnout polovinu hodnoty celého závazku.³¹² Při porušení těchto pravidel by měla být smlouva stížena absolutní neplatností v těch ustanoveních, která zákon nerespektují, tedy věřitel by ztratil nárok na smluvní pokutu, popřípadě i úrok z prodlení.

5.3.Omezení okruhu věcí řešených v rozhodčím řízení

V neposlední řadě by v rámci upevňování zákonnosti a respektování dobrých mravů bylo přínosem, aby zákon výrazně omezil okruh občanskoprávních vztahů, které budou řešeny v rozhodčím řízení. Institut rozhodců by měl sloužit výhradně k tomu účelu, k němuž původně vznikl a to k rozhodování ve sporech mezi obchodníky (podnikateli, profesionály).

³¹² Tím pádem by měla být smluvní pokuta koncipována tak, aby byla stanovena buď pevnou částkou nebo procentem z hodnoty závazku, nikoliv však stejným způsobem jako je tomu u úroku z prodlení – procentem z dlužné částky za každý den prodlení.

V rozhodčím řízení by pak mělo být i ve sporech mezi profesionály vyloučeno, aby se rozhodce při rozhodování odchýlil od hmotného práva (včetně dobrých mravů), s tím, že soulad rozhodčího nálezu s hmotným právem by měl mít možnost posoudit soud v nalézacím řízení (na návrh poškozené strany) popřípadě následně i ve vykonávacím řízení a v jestliže by nález hmotnému právu odporoval, tak by jej zrušil, popřípadě by zastavil exekuci. Jsem přesvědčen, že v právním státě by subjekt občanskoprávního vztahu měl mít za všech okolností zaručenu možnost domáhat se svých práv před nestranným soudem a bezpráví nelze maskovat jeho údajným „právem“ se této možností vzdát.

Bohužel z řad soudcovské odborné veřejnosti zaznívají i protichůdné názory založené na tom, že rozhodci by naopak měli mít co nejširší prostor k výkonu své činnosti a kontrola věcné správnosti jejich nálezů ze strany soudu by měla být nadále vyloučena.³¹³ Nedávno byl prezentován také z řad advokátů podobný názor, který, se podle mého soudu zcela nekriticky a rozhodně staví na stranu rozhodců, přičemž používá ne právě korektních a průhledných argumentů, jako například tvrzení, že si nyní nově schválenou úpravu rozhodčího řízení vynutilo „veřejné mínění“ a „občanská sdružení hájící spotřebitele“, nikoliv reálný neutěšený stav v této právní oblasti v českém právním prostředí nebo poznámka, že se autor článku přes svoji jistě bohatou právní praxi „nesetkal s rozhodčím nálezem, jímž by bylo rozhodčí řízení evidentně zneužito nebo v němž by byla patrná účelová zaujatost rozhodce pro jednu stranu sporu“ (v tomto ohledu by zřejmě pisatel mohl oprostít od svého vlastního, ničím relevantně nepodloženého přesvědčení a informovat se u kteréhokoliv občanskoprávního soudce řešícího agendu vykonávacího řízení, pokud mu informace o skutečném charakteru a zneužívání rozhodčího řízení k prosazení zájmů silnější smluvní strany chybí).³¹⁴ Prakticky oba autoři zmíněných článků vyzdvihují jako základní devizu uplatnění rozhodčího řízení v občanskoprávních věcech jeho rychlost, levnost a odbřeměnění soudů.

Já naproti tomu říkám, že ve vyspělé společnosti, která ctí právo a morálku, by měly být spíše preferovány soulad rozhodnutí v občanskoprávních sporech s platným hmotným právem, jeho přezkoumatelnost nezávislým orgánem a zákonnost ve formě respektování hmotného práva, včetně dobrých mravů v občanskoprávních vztazích. Navíc „levnost rozhodčího řízení“ a „odbřeměnění soudů“ se státu v blízké budoucnosti mnohanásobně

³¹³ JUDr. Ladislav Derka, Návrh novely zákona o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů - časopis Soudce 7/11

³¹⁴ JUDr. Tomáš Sokol, Aktuální změny v zákoně o rozhodčím řízení - časopis Soudce 7-8/2012

negativně vrátí zpět v materiální péči, kterou pak bude muset věnovat těm, co byli na základě nezákonných nebo nesprávných rozhodčích nálezů lichváři zbaveni majetku, nemluvě již o nepříznivých následcích na mínění těchto poškozených ohledně stavu zákonů a morálky v naší zemi a na jejich postoji ke stávajícímu společenskému uspořádání.

5.4. Změna úpravy vykonávacího řízení

Podle mého názoru není normální a zdravý ani nynější zákonný stav ve vykonávacím řízení, v němž soudní rozhodnutí prakticky vykonávají exekutoři na svůj vrub a pro vlastní zisk, byť jsou přítom, ovšem jen zcela formálně, pokládání za orgán nahrazující činnost soudu a jsou podřazeni pod jeho neúčinnou a nedostačující kontrolu. *Rozhodnutí nezávislých a nestranných soudů by neměl ve státě ctícím právo vykonávat podnikatel, neboť jemu jde ze zásady a logiky věci jen o dosažení co největšího vlastního prospěchu, nikoliv o cíle, pro jejichž naplnění má soudní moc fungovat.* Je otázkou, zda v rámci „od břemenění“ státních institucí³¹⁵ přistoupíme časem na znovuzavedení verbovních patentů pro podnikatele, aby mohli postavit vlastní vojenské jednotky sloužící za žold s tím, že vydržovat vlastní armádu je pro stát moc nákladné a nepraktické nebo zda opět zavedeme prodej koncesí pro podnikatele na vybírání státních daní s odůvodněním, že finanční úřady jsou v současné podobě pro stát zbytečné a nejsou schopny vlastně daně vybrat, popřípadě by podnikatelé též mohly vykonávat tresty uložené soudy v trestním řízení v areálech soukromých věznic (jako tomu bylo v historii nebo jako tomu je i dnes v některých státech a jak bylo zcela nedávno navrhováno i v našich poměrech). Já jsem však přesvědčen, že *svá rozhodnutí by soudy měly opět vykonávat samy prostřednictvím svých zaměstnanců, ovšem měly by mít svěřeny všechny pravomoci, které zákonodárce neváhal nyní vložit do rukou podnikatelů – exekutorů.*³¹⁶

Těm, kteří by chtěli oponovat argumenty založenými na ekonomických základech, na tom, že by byl stát vydržováním aparátu potřebného k provádění exekucí v dnešním rozsahu neúměrně finančně zatížen, mohu jen vzkázat, že pokud by na nákladech výkonu rozhodnutí účtoval stejné částky jak to v současnosti činí exekutoři, rozhodně by jeho počínání (v jejich

³¹⁵ Tento postup se nejčastěji nazývá outsourcing státní moci a znamená obvykle úmyslný přesun pravomocí státu řízený podnikatelskou lobby v parlamentu ve prospěch typicky soukromoprávních subjektů.

³¹⁶ I v tomto případě jsem si plně vědom, že můj názor bude nepopulární, neboť legislativní veřejně deklarované záměry současné politické garnitury jsou naprosto opačné a směřují k úplnému odnětí řízení o výkonu občanskoprávních a správních rozhodnutí z pravomocí soudů i z jejich efektivní kontroly.

případě podnikání) neskončilo ztrátou, myslím si dokonce, že by při rozumně koncipované zákonné úpravě dokázal dosáhnout stejného efektu s daleko nižšími poplatky kladenými dnes soukromými exekutory na bedra dlužníků - nehorázně vysoko nad rámec jejich původního dluhu.

Poměrně častá jsou i tvrzení, že není nemocný celý systém založený na výkonu rozhodnutí soukromými exekutory, ale dochází pouze k pochybení jednotlivců z jejich řad. Jestliže tomu tak je, je třeba mít v kárném nebo v trestním řízení vhodný nástroj k postihu nejkřiklavějších porušení zákonů při výkonu rozhodnutí z jejich strany. Poslední vývoj judikatury Nejvyššího soudu však ukazuje, že dokonce ani v trestním řízení není dostatečná záruka postihu v případech, v nichž dojde k výkonu občanskoprávních rozhodnutí způsobem na první pohled odporujícím zákonu.

V obou následujících, pro příklad vybraných rozhodnutích, se jednalo o neoprávněný postih věcí manžela povinného v rámci výkonu rozhodnutí, v obou se exekutoři dotčení trestním stíháním pro trestný čin zneužití pravomoci veřejného činitele podle § 158 odst. 1 písm. a) tr.zákona (trestný čin zneužití pravomoci úřední osoby podle § 329 odst. 1 písm. a) tr.zákoníku) hájili tím, že úkony v rámci exekuce, pro které byli stíháni, provedli jejich zaměstnanci, nikoliv oni. Poprvé rozhodl Nejvyšší soud tak, že *znaky skutkové podstaty žalovaného trestného činu nejsou naplněny pouze tím, že osoba vykonává pravomoci veřejného činitele objektivně závadným způsobem, úmyslným zaviněním není totiž naplněna okolnost, že jednala v pohnutce způsobit jinému škodu nebo opatřit sobě neoprávněný prospěch, navíc ustanovení § 13 odst. 1 exekučního řádu není samo o sobě dostatečným podkladem k trestní odpovědnosti exekutora, neboť trestní odpovědnost předpokládá splnění podmínek stanovených v trestním zákoně a tyto podmínky se ve vztahu ke každé osobě, jejíž odpovědnost přichází v úvahu, posuzují individuálně.*³¹⁷ Oproti tomu jiné rozhodnutí Nejvyššího soudu zhodnotilo jednání stíhaného exekutora tak, že *si musel být vědom všech ústavních i zákonných ustanovení, jimiž je při výkonu své exekutorské činnosti vázán, jakož i důsledků, které může způsobit porušením právních předpisů a nelze vyloučit jeho trestní odpovědnost jen s poukazem na nesprávný postup jeho zaměstnanců, jejichž činnost nedostatečně kontroloval, neboť zásadní rozhodovací pravomoc při výkonu funkce v rámci exekutorského úřadu totiž spočívá na exekutorovi.*³¹⁸

³¹⁷ Nejvyšší soud 7 Tdo 72/2010

³¹⁸ Nejvyšší soud 7 Tdo 977/2010

Tolik jen ukázka nejednotnosti právních názorů (ve zmíněných případech se dokonce jedná o dvě rozhodnutí stejného senátu Nejvyššího soudu) na zneužívání pravomocí exekutorů. Mám za to, že svěřit výkon rozhodnutí do rukou soukromých subjektů a vytvoření stavu, v němž dokonce ani v trestním řízení, které je posledním prostředkem, jak zjednat nápravu nastalého nezákonného stavu, není jasno, kde jsou konečné hranice výkonu jejich pravomoci, byla hrubá systémová chyba a je nejvyšší čas na její odstranění.

6. Úvahy de lege ferenda v trestněprávní oblasti

O samotné skutkové podstatě trestného činu lichvy obsažené v § 218 trestního zákoníku lze říci, že se v podstatných rysech formálně neliší od ustanovení týkajících se této trestné činnosti v jiných právních řádech. Významný rozdíl však je v tom, že česká trestněprávní úprava, jak již bylo pojednáno, nemá svůj rovnocenný protějšek v občanskoprávní úpravě a trestní právo je tak v současnosti jedinou právní oblastí, v níž je lichva řešena přímo v textu zákona. Skutková podstata trestného činu lichvy v českém trestním zákoníku je, dle mého názoru, z hlediska techniky právní úpravy v porovnání s jinými, ať již historickými nebo nyní účinnými zahraničními právními úpravami podobná, obvyklá, dostačující, nevyžaduje dokonce ani zásadní změny. Přesto si dovoluji upozornit na tři věci, které by bylo přínosné v posuzované skutkové podstatě upravit jinak.

6.1. Lehkomyslnost jako nový znak skutkové podstaty

Lehkomyslnost poškozeného je od účinnosti trestního zákoníku, od 1.1.2010, velmi spornou kategorií, kterou se budou muset soudy při rozhodování o trestném činu lichvy zabývat.

Bude soud i v tomto případě podrobně zjišťovat nač dlužník prostředky potřeboval a jak je využil? Když vezmu v úvahu dosavadní vývoj judikatury trestních soudů, půjde praxe proti duchu zákona, bude-li klást poškozenému k tíži, že si např. půjčil kvůli dluhům z karet nebo že např. prostředky získané od věřitele poskytl svému známému, u něhož nebyly záruky, že mu je vrátí. Lehkomyslnost naopak přímo předpokládá, že dlužník vstoupí do kontraktu bez rozmyslu, aniž by se řádně obeznámil s jeho podmínkami a to i v případě, že tak učiní i

opakovaně, po předchozích neblahých zkušenostech z podobných situací, neboť její kořeny spočívají v přístupu dlužníka k smlouvě, nikoliv v okolnostech uzavření smlouvy a jeho předchozích zkušenostech.³¹⁹ Lehkomyslný člověk také většinou neužije získaných prostředků prakticky a užitečně, a stěží je tak možné klást mu k tíži, že je neuváženě utratí, popřípadě, že potřeboval nutně půjčku z důvodu, že se lehkomyslným jednáním dostal do nepříznivé životní situace.

Myslím si, že pojem lehkomyslnosti je spíše přežitou záležitostí vztahující se k době, v níž člověk nebyl systematicky společností veden k odpovědnosti za svůj osud a ochraně svých vlastních práv a nebyl všemožně informován o možných dopadech svého jednání, kdy stát měl k jednotlivci paternalistický přístup a řídil prakticky všechny jeho kroky. Z historizujícího pohledu bychom lehkomyslného člověka mohli charakterizovat jako marnotratníka získávajícího a utrácejícího peníze bez zvážení důsledků takového jednání. *Trestní zákoník by neměl chránit prostředky trestního práva i člověka bez vnitřní odpovědnosti, vytvoření nového znaku skutkové podstaty lichvy založené na lehkomyslnosti poškozeného pokládám za chybu, protože tím jen budou marnotratné osoby utvrzovány ve svých postojích a budou stále více spoléhat na to, že problémy, do nichž se vlastním chováním dostanou, za ně bude muset řešit někdo jiný, proto navrhuji pojem lehkomyslnosti ve vztahu k lichvě z trestního zákoníku úplně vypustit.*³²⁰

6.2. Lichva jako obvyklý způsob života pachatele a postih její recidivy

Další z nedostatků stávající úpravy trestného činu lichvy je absence znaku její kvalifikované skutkové podstaty spočívající ve „výdělečnosti“³²¹, popř. v jeho páchání „po živnostensku“³²², v tom, že se pachatel „obvykle věnuje lichvářským půjčkám“³²³ nebo „provozuje lichvu jako způsob života“³²⁴, jak je tento znak popsán v našem historickém pojetí

³¹⁹ Opačný výklad by kolidoval s výkladem pojmu nezkušenosti, kterou předchodí kontakty poškozeného s podobným nebo stejným typem občanskoprávních smluv vylučují.

³²⁰ Ochrana jedinců přistupujících k občanskoprávním smlouvám lehkomyslně před zneužitím ze strany lichváře by pak měla být zaručena občanským právem - prostřednictvím laesio enormis nebo generálními ustanoveními o dobrých mravech.

³²¹ Trestní zákon č. 140/1961 Sb., § 253 odst. 2 (do 31.12.1993)

³²² Nařízení dané dne 12. října 1914 o lichvě č. 275/1914 ř.z., § 3 (na území Československa platné do 31.12.1950)

³²³ Španělsko – trestní zákon z roku 1944, článek 542 (účinnost do roku 1994)

³²⁴ Portugalsko – trestní zákon z roku 1995, článek 226 (nyní v účinnosti)

nebo v některých zahraničních právních řádech. Český zákonodárce však toto hledisko úplně opustil a vzhledem k tomu, jak v minulosti přistupovala soudní praxe i zákonodárné sbory k náhledu na právní institut „výdělečnosti“, mám za to, že tento postup byl zcela záměrný a cíleně směřoval k nahrazení tohoto znaku skutkové podstaty jinou kvalifikovanou skutkovou podstatou spočívající ve „značné škodě“ a „škodě velkého rozsahu“. V předcházející trestněprávní části práce jsem podrobně pojednal, v čem je tento záměr chybný a jak vznikl současný stav, v němž pachatel trestného činu lichvy není zvláště postihován za její soustavné provozování, za to, že jí získává prostředky k obživě, že ji bere jako způsob svého života atd. Čistě kvantitativní poměrování objemu zisku z lichvy může být problematické, zvláště za stavu, kdy právní řád prochází ustavičnými proměnami a zákonná výše rozhodného prospěchu se může rychle a opakovaně měnit jako tomu bylo v nedávné minulosti.

Zákonný znak „výdělečnosti“ je naopak charakterizován vlastnostmi neměnnými v čase, což má pozitivní vliv na jistotu, kterou musí solidní právní systém přinášet svým uživatelům. Kromě toho je jím lépe vystižena podstata věci, neboť společnost více poškozuje pachatel, který si z lichvy udělal živnost, způsob obživy, než pachatel, který jí například v kratším časovém úseku získal, byť i velký zisk. Na tuto skutečnost však současný český trestní zákoník nereaguje. Kvalifikované skutkové podstaty trestného činu lichvy by proto měly být doplněny o zákonný znak založený na „výdělečnosti“, popř. by bylo možné formulovat jeho podstatu jinými slovy vystihujícími v dnešních podmínkách ten samý problém. Navrhuji, aby byl popsán tak, že ***přísněji bude potrestán pachatel, který si prostřednictvím páchaní trestného činu lichvy po období delší čtyř měsíců opatřuje alespoň zčásti prostředky k obživě nebo se jí po stejnou dobu dopouští jako podnikatel nebo způsobem srovnatelným s podnikáním.***³²⁵

Na škodu věci by zcela jistě nebylo u trestného činu lichvy ani přísnější postihování speciální recidivy v rámci další kvalifikované skutkové podstaty, která by byla formulována, tak, že ***přísněji bude potrestán ten pachatel, který byl v posledních třech letech před***

³²⁵ S plným vědomím toho, že historická úprava výdělečnosti z období socialistického Československa se týkala majetkových trestných činů obecně a umožňovala spojovat k jejímu naplnění i různé skutkové podstaty trestných činů majetkové povahy, typická byla tato kombinace například u trestného činu krádeže a trestného činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví (Nejvyšší soud Rt 15/1974).

spácháním skutku za trestný čin lichvy odsouzen nebo potrestán³²⁶ nebo ten pachatel, jehož občanskoprávní smlouva, v níž vystupoval jako věřitel, byla v posledních třech letech od spáchání skutku prohlášena soudem v občanskoprávním řízení úplně nebo částečně za neplatnou z důvodů lichvy. Není snad sporu o tom, že právě recidiva pachatele podstatně zvyšuje ve společnosti škodlivost jím páchané trestné činnosti a měla by být důvodem ke zostření jeho postihu.

6.3. Palichva

Posledním z problémů je zákonná konstrukce tzv. palichvy. Alinea druhá § 218 odst. 1 trestního zákoníku ji popisuje jako jednání osoby, která pohledávku vzniklou způsobem zachyceným v předcházejícím textu ustanovení „uplatní nebo v úmyslu ji uplatnit na sebe převede“.

Zákon ovšem opomíjí skutečnost, že základní skutková podstata trestného činu lichvy již v sobě sama zahrnuje, aby pachatel věděl o nepříznivých poměrech na straně poškozené v okamžiku uzavření lichvevního závazku. Vzniká tak situace, že bude-li se výklad držet do důsledku zákonného textu, bude možné postihovat pouze pachatele, který lichvářskou smlouvu sjednává a pachatele, který je od samého počátku obeznámen s její podstatou, nikoliv však osobu, která takovou pohledávku na sebe převede (aniž by od počátku věděla například o tísní poškozeného při jejím sjednání) a pak ji uplatní.

Přitom Nejvyšší soud opakovaně v minulosti rozhodl, že pachatelem lichvy je i ten, kdo sice od počátku neví, jak závazek vznikl, převede však pohledávku na sebe a v teprve průběhu se dozví o stavu na straně poškozeného a přesto proti němu pohledávku uplatní. Zde se praxe dostává do konfliktu se zákonným textem a jsem přesvědčen, že soudní výklad je extenzivní a neodpovídá zákonnému stavu, který vyžaduje, aby osoba uplatňující pohledávku proti poškozenému byla obeznámena i s podmínkami jejího vzniku (k tomu slova zákona „takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu ji uplatnit na sebe převede“). Zákon by se měl do budoucna podobným nejasnostem vyhnout tak, že by v něm bylo výslovně vyjádřeno, že *osoba, která pohledávku uplatňuje nebo ji na sebe převádí nemusí být obeznámena s jejím úplným a pravým obsahem ani s okolnostmi, za nichž vznikla od jejího počátku a vědomé*

³²⁶ Navíc by pak zákonná úprava trestného činu lichvy korespondovala se zákonnou úpravou jiných majetkových trestných činů – krádeže - § 205/2 tr.zákoníku, zpronevěry- § 206/2 tr.zákoníku, podvodu- § 209/2 tr.zákoníku.)

zneužití nepříznivých vlastností na straně poškozeného se vztahuje až k momentu převedení nebo uplatnění pohledávky.

7.Poznámky a podněty k výkladu základních pojmů týkajících se trestného činu lichvy v soudní praxi

7.1.Hrubý nepoměr

Pokud začnu u hrubého nepoměru, současná hranice vymezená jednotlivými soudními rozhodnutími v trestní judikatuře ho charakterizuje jako na smluvní úrok nejméně 66-70% ročně.³²⁷ *Jestliže dnes banky a jiné společnosti zabývající se půjčováním peněz nabízejí spotřební úvěry bez vymezení účelu jeho užití za úrok cca 12% ročně (i to je však velmi vysoký úrok - asi šestinásobný - v porovnání se zhodnocením, které nabízejí v rámci svých spořicíh programů běžným vkladatelům), mohou jiné osoby v České republice bezpečně požadovat úrok pětikrát až šestkrát vyšší a jejich jednání ještě nenaplnuje znak hrubého nepoměru trestného činu lichvy.* Jsem přesvědčen, že tento stav je neudržitelný a nežádoucí a trestní soudy by měly své hledisko k vymezení hrubého nepoměru radikálně zpřísnit. Jejich benevolence totiž značně přispívá k rozmachu lichevních ekonomických aktivit, které by byly v jiných zemích nelegální. V důsledku toho dochází k neodůvodněným a bezpracným přesunům majetku ve prospěch lidí zneužívajících finanční problémy jiných osob, uvolnění pravidel morálky a rozkladu právního vědomí ve společnosti, neboť občanům je tímto podsouváno, že přemrštěné úrokování ve finančních vztazích je v demokratické společnosti normální a běžné. *Poukazují na to, že v jiných zemích, například v Itálii, je možné žádat legálně pouze o polovinu vyšší úrok než je stanovený úrokový limit (v pohledu z dnešních podmínek České republiky by to bylo cca 18%), ve Francii je pak ve spotřebitelských smlouvách možné žádat pouze o třetinu více nad stanovený limit (tedy z českého pohledu by to bylo cca 16%).* Prakticky ve všech ostatních zemích, které byly vzpomenuty v kapitole o zahraničních právních řádech s výjimkou některých latinskoamerických zemí (např. Uruguay, Argentina), jsou uznávané lichevní maximální limity diametrálně nižší a pro lichváře nesrovnatelně přísnější než v České republice.

---

³²⁷ Pro tento příklad je poukázáno jen na závěry těch rozhodnutí Nejvyššího soudu, která stanovují nejnižší procentní hranici úroku pro trestnost lichvy.

7.2. Tíseň

Budeme-li se zabývat dalšími znaky skutkové podstaty trestného činu lichvy, je třeba předem říci, že v mnohých zemích nejsou zákonem vůbec nutně vyžadovány a postačuje, aby byl u smlouvy zjištěn hrubý nepoměr a proti nepřiměřeně zvýhodněné straně smlouvy nastupují trestní sankce nebo sankce s trestními sankcemi srovnatelné (například Itálie nebo Francie). V některých zemích, kromě toho, je-li třeba zjišťovat naplnění ostatních znaků lichevní smlouvy, zakládá již existence hrubého nepoměru také presumpci tísně na straně poškozené (například Itálie³²⁸, Argentina³²⁹), neboť je poměrně logicky vykládáno, že osoba, u níž je zaručena svobodná vůle, by nikdy nemohla přistoupit na tak nevýhodné smluvní podmínky, kdyby nejednala v tísní.

V české právní praxi, jak již bylo rozebráno, se soudy nadměrně soustředí na otázky na co si poškozený potřeboval půjčit peníze a jak je využil, oproti tomu, jak také bylo opakovaně v této práci zdůrazněno, soudy jiných zemí to za nejdůležitější hlediska nepokládají a nekladou zcela nad rámec řešeného problému k tíži poškozenému, že si třeba vzal půjčku, aby mohl teprve začít podnikat, přičemž jeho podnikatelský záměr byl nereálný nebo že prostředky z ní utratil na nepraktický účel.

Zcela stranou pozornosti českých soudů pak zůstává prostý fakt, že dlužník většinou uzavřel pro něj velmi nevýhodnou smlouvu z toho důvodu, že nemá možnost získat půjčku u finančního ústavu, tedy z jeho pohledu je kontakt s lichvářem jedinou možností, jak se dostat k finančním prostředkům. Této skutečnosti si je přitom věřitel vědom nebo s ní musí být alespoň srozuměn. Jeho povinností je totiž chovat se podle obecných zásad občanského práva tak, aby předcházel vzniku občanskoprávních sporů z uzavřených smluv a požadovat po svých dlužnících základní informace o jejich osobních a finančních poměrech, popřípadě přiměřené záruky, že poskytnuté finanční prostředky budou řádně a včas vráceny.

Mám zato, že nemožnost poškozeného získat půjčku u banky z důvodu jeho nepříznivých majetkových poměrů na jeho straně objektivně zakládá stav tísně a bezesporu je i povinností případného věřitele zjišťovat majetkové poměry následného dlužníka. Na

---

³²⁸ Sentenza de la Cassazione 8604/1996 (Italský nejvyšší soud)

³²⁹ Argentinský občanský zákoník, článek 954

základě těchto znalostí mu pak sice může stanovit úrok poněkud vyšší, například kvůli vyšší rizikovosti kontraktu, avšak stále přiměřený. Pokud jedná jinak, zneužívá tísně protistrany a musí být postihován jako lichvář.

Věc má totiž i druhou stránku, neboť *když dlužník zatají věřiteli své skutečné poměry nebo o nich klame, předpokládá u něj soudobá česká judikatura, nebylo-li to provedenými důkazy v řízení zpochybněno, prakticky i úmysl finanční prostředky nevrátit a ponechat si je pro sebe nebo pro jiného (ať již formou podvodu nebo úvěrového podvodu³³⁰), aniž by měly soudy o tomto úmyslu sebemenší pochybnosti. Není proto důvod, proč by v opačném gardu neměl být předpokládán úmysl věřitele kořistit z nepříznivých poměrů dlužníka, když se řádně neobeznámí s jeho poměry* (například formou písemného dotazníku, který by musel žadatel o půjčku vyplnit s upozorněním, že pokud uvede nepravdivé údaje, může být případně i postižen v trestním řízení jako podvodník). Argumentace, že by tím utrpěly tržní vztahy, protože by byla omezována smluvní svoboda, že by méně majetné osoby byly vyloučeny z možnosti získat úvěr, že by bylo uzavíráno méně obchodních smluv, je zcela lichá, neboť společnost přece nemůže mít zájem na vzniku nezdravých nebo nepoctivých smluvních vztahů, z nichž hrozí vznik občanskoprávních i trestních sporů, u nichž strany dopředu počítají s tím, že povinnosti vyplývající z kontraktu nebudou plněny, je jedno, zda ze strany dlužníka nebo věřitele a společnost nemůže takovou činnost svým právním řádem zaštitovat.

Neměl by se pak ani klást rozdíl mezi pojmy „tíseň“ a „méně příznivé majetkové poměry“, jak to česká soudní praxe v minulosti činila a v současnosti činí, neboť dle mého názoru jde o rozdíl umělý. V reálném životě je jedno, jestli osoba pocítuje nedostatek (tíseň) dlouhodobě v důsledku svého sociálního postavení, je v ekonomických obtížích trvale a snaží se z nich dostat například půjčkou u lichváře nebo zda je v ekonomických problémech dočasně, momentálně, například v důsledku špatné obchodní strategie při podnikání.³³¹

³³⁰ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. 4.vydání.Praha : .H.Beck, 2001, str. 1268, 1289,1290

³³¹ V této souvislosti si dovoluji poukázat na rozpor mezi názory raženými Nejvyšším soudem v období první republiky a v moderním období - R 389 Rozhodnutí Zm I 705/24 Rozh.tr. NS 1925,III 203-206 a Nejvyšší soud 7 Tz 226/2001. V obou případech si půjčily do podnikání osoby normálně společensky situované, avšak zatímco prvorepublikový soud případ posoudil jako lichvu, soudy v dnešní době poukazovaly na to, že poškození ve stavu tísně nebyli, neboť mohli čerpat z jiných příjmů než podnikání a podnikat pro ně nebylo nezbytnou nutností.

7.3. Rozumová slabost a zneužívání návykových látek

Soudní praxe se rovněž vyhýbá zařazení alkoholiků nebo osob zneužívajících jiné návykové látky naroveň osob trpících rozumovou slabostí, která vyplývá z duševní choroby nebo poruchy poškozeného. *Ačkoliv drogová nebo alkoholová závislost je již dlouhá léta posuzována z lékařského hlediska jako nemoc ovlivňující mimo jiné i vůli a svobodu rozhodování postižené osoby, v případě trestného činu lichvy se orgány činné v trestním řízení brání přímému konstatování, že alkoholik nebo narkoman jsou při uzavření smluvního vztahu omezeni svojí závislostí stejně jako osoba nedostatečně psychicky vyvinutá nebo duševně nemocná a že jde v jejich případě taktéž o stejnou rozumovou slabost, která může být lichvářem zneužita.*³³² Pravidelně se však v soudních rozhodnutích setkáváme s úhlem pohledu řešícím věrohodnost takových osob jako svědků a morálním odsudkem kladoucím otázku, zda je namístě tyto osoby zákonem chránit stejně jako lidi trpící jinou duševní chorobou nebo poruchou.

7.4. Úvahy soudů o pokračování v případě trestného činu lichvy

I v otázce pokračování u trestného činu lichvy dospěla česká judikatura z pohledu osob projednávaných pro podezření z tohoto deliktu pro ně k velmi pohodlnému a příznivému výkladu. Nepříznivé vlastnosti na straně strany poškozené, jejich zneužití ze strany lichváře, totiž musí být prokázány u každého útoku v pokračování zvlášť, stejně jako hrubý nepoměr mezi plněními. Zde se nabízí možnost připomenout naprosto odlišný přístup španělské právní praxe k pokračování v případě trestného činu lichvy vyjádřený v rozhodnutí Španělského nejvyššího soudu.³³³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky však vychází většinou z názoru odlišného,³³⁴ byť ani náš vrcholný justiční orgán nepopírá, že jednotlivé dílčí útoky (skutky) nelze posuzovat izolovaně, nýbrž v jejich celkovém kontextu a ve všech vzájemných skutkových souvislostech.³³⁵ Použijeme-li však pro srovnání s hodnocením pokračování u

³³² Šámal, P., Půry, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. 4. vydání. Praha : .H.Beck, 2001, str. 1301

³³³ Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 17 de noviembre de 1995: „*Jelikož u obou pachatelů byla věc posouzena jako pokračující jednání, není třeba, aby tíseň byla prokázána bezpodmínečně u všech poškozených, u každého útoku zvlášť.*“

³³⁴ Např. 8 Tdo 227/2007 : „*Subjektivní stránku dílčího útoku pokračujícího trestného činu není možno dovozovat odkazem na odůvodnění rozsudku o jiných skutcích, představujících dílčí útoky pokračování v trestném činu.*“

³³⁵ Např. Nejvyšší soud 3 Tdo 1232/2009

trestného činu lichvy posouzení pokračování u trestném činu krádeže, zjistíme, že u něj je soudní výklad, pokud jde o naplnění znaků skutkové podstaty, daleko méně formalistický a přísný.

Když je pachatel například stíhán pro řadu majetkových útoků proti rekreačním objektům v jedné chatové oblasti, není vždy u každého útoku zvlášť prokázáno ve stejné kvalitě naplnění všech znaků skutkové podstaty trestného činu krádeže spáchaného vloupáním. Mám na mysli třeba situaci, v níž u některých útoků se pachatel k násilnému vniknutí do rekreačních chat doznává, u některých jsou k dispozici daktyloskopické či jiné stopy, u některých jsou až následně zajištěny u pachatele odcizené věci pocházející z konkrétních napadených objektů, u některých je zde dokonce jen časová a místní souvislost a stejný způsob provedení vloupání, popřípadě jsou tyto důkazy u jednotlivých útoků v různých kombinacích, přesto soud vychází ze závěru, že se jedná o stejné místo činu, stejné období, stejný způsob provedení činu – způsob vniknutí, stejný charakter odcizených věcí, stejný stav místa činu apod.(totožný modus operandi) a většinou nepochybuje o tom, že všechny znaky skutkové podstaty krádeže jsou po zhodnocení souhrnu těchto dílčích důkazů ve všech útocích u tohoto pachatele naplněny.

K trestnému činu lichvy je však přístup naprosto odlišný, neboť u všech útoků pokračování zvlášť musí být naprosto rovnocenně a v každém případě stejně zjištěny a stejně kvalitně důkazně podloženy hrubý nepoměr, omezení na straně poškozené i vědomé zneužití této situace lichvářem, přičemž soudy často vyžadují pro uznání viny, aby všechny tyto znaky byly prokázány vysoce nad jakoukoliv rozumnou pochybnost.

Většinou bývá u všech předmětných smluv bez problémů doložen hrubý nepoměr. Poškozenými jsou zpravidla osoby velmi prosté, nedostatečného rozumu a vzdělání, mající dluhy, které nedokáží splatit, nedostává se jim peněz na obživu rodiny, přišly o práci a nemají zdroj příjmů, což se také bez větších problémů u každého kontraktu zvlášť dá zjistit. K prokázání, že pachatel byl s poměry na straně poškozené obeznámen, však přitom soudu zřídkakdy postačuje výpověď takového poškozeného, popřípadě toto svědectví na to nedává naprosto jasnou odpověď a svědectví jiných osob nebo jiné důkazy písemného rázu pak z podstaty věci nepřipadají v úvahu.

Nepovšimnuto ale většinou zůstává, že lichevní smlouvy mezi pachatelem a poškozenými jsou po obsahové stránce naprosto stejné – výše nepoměru, způsob zajištění smlouvy (zástava nemovitosti, smluvní pokuta, úrok z prodlení), doba trvání půjčky, způsob řešení případného sporu z kontraktu a pachatel při jejich vymáhání postupuje stejně – tedy většinou jde o stejný způsob páčání činu. Na okraji zájmu je i to, že poškozeným bývá člověk, který nemá reálnou možnost získat úrok u peněžního ústavu, přičemž tyto skutečnosti by měla protistrana v občanskoprávním vztahu podle zákonem deklarované preventivní povinnosti zjišťovat. Jestli se tato fakta spojí s poznatkem, že smlouva zakládající skutek (u pokračování v českém právním řádu současně útok) je postavena na tak hrubém nepoměru, že by ji běžně rozumná, gramotná osoba mající svobodnou vůli, nemohla nikdy uzavřít, pokud by nejednala v tísní, tak mám za to, že situace je důkazně stejně silná jako v případě předchozího příkladu týkajícího se pokračujícího trestného činu krádeže. Praxe však ukazuje, že zatímco zloděj je na takovém základě odsouzen, lichvář je v těch útocích, kdy není jeho vědomost o situaci poškozeného doložena ještě navíc i jinak, obžaloby zproštěn. Odporuje to jak ustálenému postupu soudů při řešení jiných majetkových trestných činů, tak elementárním zásadám formální logiky a prokazuje to, že ze strany orgánů činných v trestním řízení dochází k faktickému přenesení odpovědnosti za nastalý stav na poškozené.

Závěr

Mám za to, že jsem se v průběhu celé práce co možná nejuvěrněji snažil splnit cíle, které jsem si v jejím úvodu vytyčil.

Ve čtyřech kapitolách jsem postihl čtyři základní okruhy problémů kolem lichvy jako trestného činu a společenského jevu – její obecný historický vývoj a vývoj právních úprav, které se jí týkají, zahraniční právní úpravy, českou občanskoprávní a nakonec trestněprávní úpravu – opět z hlediska historického vývoje i aktuálního stavu. Pátá kapitola je pak sumarizací předchozích čtyř a slouží jako shrnutí rozebíraného tématu do jednoho kompaktního celku.

V průběhu celé práce jsem používal především komparatistické techniky – srovnání právní úpravy trestnosti a zakázanosti lichvy z pohledu historického, srovnání soudobé české právní úpravy a právních úprav zahraničních a konečně i srovnání mezi jednotlivými právními odvětvími. V páté – finální kapitole – jsem pak provedl i celkovou systematizaci právních úprav týkajících se lichvy z hlediska jejich forem i obsahu.

Moje práce čerpá z rozsáhlého materiálu zahrnujícího práce uznávaných filosofů na téma lichvy, z historických pojednání renomovaných historiků, právních textů, judikatury, odborných právnických článků několika evropských i amerických zemí, nemluvě již o komentářích zákonů, právních textech, člancích a judikatuře týkajících se českého práva.

Jestliže jsem si na počátku práce stanovil zkoumat problém lichvy jako sociální jev a trestný čin z co možná nejširšího úhlu pohledu, jsem přesvědčen, že tento úkol byl splněn. Díky srovnávání hmotného práva různých epoch, zemí i odvětví tento pohled nezůstává na povrchu tématu, snaží se jít k jeho kořenům. Navíc má práce v páté, klíčové kapitole, nabízí konkrétní možnosti řešení problému lichvy v české společnosti, které mohou sloužit minimálně jako základ pro zamyšlení osobám zabývajícím se tvorbou a schvalováním zákonů, tedy nejedná se jen o prosté konstatování nynějšího stavu a jeho historického vývoje.

Moje práce může též pozitivně ovlivnit i myšlení právníků, kteří se s lichevními smlouvami běžně setkávají v právní praxi v tom smyslu, že přestanou považovat tento typ

smluv za nezadatelný projev smluvní svobody stran, do níž ingerence státní moci nemá přístup a přispět tak ke tvorbě mravného právního prostředí, které bude boji proti lichvě cílevědomě nakloněno, na rozdíl od aktuálního stavu.

Jsem si pak vědom toho, že moje práce nedá jednoznačné odpovědi na všechny otázky týkající se lichvy, neboť jde o materii velmi rozsáhlou a názory na tento problém a způsob jeho řešení ani nemohou být jednotné, proto její text působí někdy útržkovitě. Také vím, že ne všemi právníky budou mé myšlenky kladně přijímány (zcela určitě se mnou nemohou souhlasit ty osoby z právnické veřejnosti z řad rozhodců, exekutorů někdy i advokátů, pro něž je stav soudobého českého práva na tomto poli výhodný a které ho využívají ke svému obohacení prostřednictvím nároků vzniklých na základě lichevních smluv).

Přicházím se svou prací nedlouho před okamžikem vstupu nového občanského zákoníku v účinnost a krátce po změnách provedených v zákoně o rozhodčím řízení. Nemyslím si však, že tyto předpisy problém rozvoje lichevního jednání v Čechách vyřeší, dokonce se ani nedomnívám, že tato úprava nějakým zásadním způsobem lichvu a osoby, které si z ní udělaly způsob obživy postihne. A jak již na těchto stránkách vícekrát zaznělo, bez přesného zákonného vymezení lichvy a lichevního jednání v občanskoprávní oblasti, bude i její trestněprávní úprava jen formální a bezzubou normou, jako je tomu nyní. Problém lichvy je tedy stále naléhavý, živý a jeho uspokojivé vyřešení je stále před námi. A právě k tomu měla moje práce přispět.

Příloha č.1

Tabulky

Tabulka č.1 (převzato z adresy <http://portal.justice.cz> a z článku Mgr. Romana Vicherka, Základní skutková podstata lichvy dle § 218 odst. 1 tr.zákoníku, dostupné z www.epravo.cz)

Česká republika – osoby stíhané a odsouzené pro trestný čin lichvy ve vybraných letech

	obžalované osoby	odsouzené osoby
1998	10	1
1999	7	0
2000	6	4
2001	6	0
2002	15	1
2003	13	4
2004	21	5
2005	15	6
2008	5	2
2009	10	3

Tabulka č.2 (převzato ze statistiky Exekutorské komory České republiky dostupné na internetové adrese www.ekcr.cz)

Česká republika – počet nařízených exekucí a sepsaných exekutorských zápisů

	nařízené exekuce	exekutorské zápisy
2001	4.302	121
2002	57.954	1.342
2003	132.469	3.396
2004	177.060	3.994
2005	270.480	6.088

2006	309.457	8.429
2007	427.800	8.409
2008	554.128	8.202
2009	760.923	26.331
2010	701.900	25.819
2011	936.219	27.737

Tabulka č.3(převzato z e srovnání na internetové adrese [www.finance.cz/uvery a pujcky/](http://www.finance.cz/uvery-a-pujcky/))

Česká republika – nabídka hypotečních úvěrů u vybraných subjektů – březen 2012 (vybrány jen orientační hodnoty bez přihlédnutí k výši půjčené částky, době trvání úvěru, možnosti fixace, předčasného splacení atd.)

hypoteční úvěry	roční úrok v %
ČSOB	4,28
Hypoteční banka	4,28
Komerční banka	4,45
Raiffeisenbank	6,75
LB=BW	4,39

Tabulka č.4(převzato z e srovnání na internetové adrese [www.finance.cz/uvery a pujcky/](http://www.finance.cz/uvery-a-pujcky/))

Česká republika – orientační nabídka neúčelových a účelových spotřebitelských úvěrů u vybraných subjektů – březen 2012

	neúčelové úvěry roční úrok RPSN v %	účelové úvěry roční úrok RPSN v %
Cetelem	6,90	11,32
CofidisDirect	24,00	24,00
Era půjčka	16,90	18,80
Čes.spořitelna	12,25 – 13,79	6,25 – 9,18
ČSOB	9,90 – 15,57	7,70

Home Credit	13,59	17,40
Komerční banka	15,90	18,50
LB=BW	15,38 – 18,58	10,50 – 11,37

Tabulka č. 5 (převzato ze srovnání na internetové adrese [www.finance.cz/ucty a sporeni/](http://www.finance.cz/ucty_a_sporeni/))

Česká republika – úročení vkladů klientů na spořicíh účtech – březen 2012 (vybrány jen orientační hodnoty bez přihlédnutí k dalším podmínkám spoření)

spořicí účet	roční úrok v %
Čes.spořitelna	0,8 – 3,2
ČSOB	1 – 1,7
Komerční banka	0,7 – 1,5
Raiffeisenbank	0,01 – 2,1
LB=BW	0,25 – 2,35

Příloha č.2

Přehled trestních a správních sankcí stanovených zákony některých zemí ve vztahu k lichvě

Argentina

Trestní zákoník (článek 175)

- v základní skutkové podstatě stanoven peněžitý trest od 3.000 pesos do 30.000 pesos nebo trest odnětí svobody od 1 roku do 3 let
- v kvalifikované skutkové podstatě stanoven peněžitý trest od 15.000 pesos do 15.000 pesos nebo trest odnětí svobody od 3 do 6 let

Brazílie

Zvláštní zákon proti lichvě 22.626/33 - Decreto n.º 22.626/33 (článek 13)

- stanoven v základní skutkové podstatě trest odnětí svobody od 6 měsíců do 1 roku a pokuta (v tomto zákoně není stanovena výše) a v případě recidivy se sankce zdvojnásobí

Zvláštní zákon o trestných činech proti národnímu finančnímu systému č. 7492-86 (článek 8)

- stanoven trest odnětí svobody od 1 roku do 4 let roku a pokuta (v tomto zákoně není stanovena výše)

Zákon na ochranu spotřebitele 8078 – 90 (článek 56)

- stanoveny správní sankce – např. pokuta (v tomto zákoně není stanovena výše), zabavení věci, zničení věci, zrušení registrace produktu, zákaz výroby produktu, zákaz podnikání dočasný nebo trvalý

Francie

Zákon na ochranu spotřebitele - Code de la Consommation (článek 313-5)

- stanoven trest odnětí svobody do 2 let nebo peněžitý trest do 45.000 Euro

- kromě toho může být ukládána sankce spočívající ve zveřejnění rozsudku, dočasném nebo trvalém zrušení právnické osoby, zákazu výkonu některých veřejných funkcí nebo zaměstnání

Itálie

Zvláštní zákon proti lichvě 108/1996 - La legge sull'usura del 1996 (článek 1)

- stanoven v základní skutkové podstatě trest odnětí svobody od 1 roku do 6 let nebo peněžitý trest od 6.000.000.000 do 30.000.000.000 Lir
- v kvalifikované skutkové podstatě lze tresty zpřísnit v jejich výměře od jejich jedné třetiny do jejich jedné poloviny

Kolumbie

Trestní zákoník - Código Penal Colombiano (článek 305)

- v základní skutkové podstatě stanoven trest odnětí svobody od 2 do 5 let nebo peněžitý trest od 50 do 200 sazeb zákonem stanovené měsíční mzdy
- v kvalifikované skutkové podstatě stanoven trest odnětí svobody od 3 do 7 let nebo peněžitý trest od 100 do 400 sazeb zákonem stanovené měsíční mzdy

Mexiko

Federální trestní zákoník (článek 386 a 387) – jinak je lichva postihována i většinou trestních zákoníků jednotlivých mexických států tvořících mexickou federaci

- v základní skutkové podstatě stanoven trest odnětí svobody od 3 dní do 6 měsíců nebo peněžitý trest od 30 do 180 denních sazeb
- v kvalifikované skutkové podstatě stanoven trest odnětí svobody od 6 měsíců do 3 let nebo peněžitý trest od 10 do 100 násobku zákonem stanovené mzdy, pokud hodnota získaného neoprávněného prospěchu činí od 10 do 500 násobku zákonem stanovené mzdy

nebo

- trest odnětí svobody od 3 do 12 let nebo peněžitý trest do 120 násobku zákonem stanovené mzdy, pokud hodnota získaného neoprávněného prospěchu činí více než 500 násobek zákonem stanovené mzdy

Německo

Trestní zákoník (článek 291)

- v základní skutkové podstatě stanoven peněžitý trest nebo trest odnětí svobody do 3 let
- v kvalifikované skutkové podstatě stanoven trest odnětí svobody od 6 měsíců do 10 let

Polsko

Trestní zákoník – Kodeks karny (článek 304)

- stanoven trest odnětí svobody do 3 let

Portugalsko

Trestní zákoník (článek 226)

- v základní skutkové podstatě stanoven peněžitý trest do 240 dní nebo trest odnětí svobody do 2 let
- v kvalifikované skutkové podstatě stanoven peněžitý trest do 600 dní nebo trest odnětí svobody do 5 let

Španělsko

Zákon na ochranu spotřebitele - Ley de Crédito de consumo – Ley 7/1995 de 23 de Marzo (článek 5) – odkaz na Zákon č. 1/2007 z 16.11.2007 – zde v článku 51 sankce)

- stanoveny peněžité tresty od 3.005,06 Euro do 601.012,10 Euro podle závažnosti provinění
- kromě toho může být ukládána sankce spočívající dočasném zákazu činnosti právnické osoby na dobu do 5 let

Švýcarsko

Trestní zákoník (článek 157)

- v základní skutkové podstatě stanoven peněžitý trest nebo trest odnětí svobody do 5 let
- - v kvalifikované skutkové podstatě stanoven trest odnětí svobody od 1 roku do 10 let

Uruguay

Zákon na ochranu spotřebitele (článek 22)

- stanoven trest odnětí svobody od 6 měsíců do 4 let

Venezuela

Zákon na ochranu spotřebitele- Ley de Protección al Consumidor y al Usuario (články 126 a 128 – dvě skutkové podstaty označené jako lichva)

- za první z nich stanoven trest odnětí svobody od 1 roku do 3 let nebo peněžitý trest od 100 zákonem vymezených daňových jednotek do 3.000 zákonem vymezených daňových jednotek
- za druhou z nich stanoven trest odnětí svobody od 2 do 5 let nebo peněžitý trest od 100 zákonem vymezených daňových jednotek do 3.000 zákonem vymezených daňových jednotek

Literatura

Sv. Tomáš Akvinský – Teologická summa, čerpáno ze Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae – dostupné z www.cormier.cz/teolsum.htm

Velázquez Almudena, Estudio de Derecho Comparado de usura (www.justiciayderecho.es/CONTENIDO/p2/GestionNoticias_500000_ESP)

Maria Ángeles Parra Lucán, Comentario realizado en el marco del Proyecto de Investigación BJU 2002-01178 dirigido por el profesor Jesús Delgado Echeverría, España

Aristotelés, Etica a Nicómaco, dostupné z www.capital emocional.com

Aristotelés, Política, dostupné z www.capital emocional.com

Jeremy Bentham, Defence of usury, dostupné z adresy www.econlib.org/library/Bentham/bnthUs.html

Carlos Ramiro Bravo, El pensamiento económico de Jeremy Bentham, dostupné z www.utp.edu.co/chumanas/revistas/rev20/bravo.htm.

Omar Breglia Arias, Derecho de acto o derecho de autor, (www.negocyar.com.ar/articulos/art3.pdf)

prof. Dr. Candido Furtado Maia Neto, Crime de Usura : Juros excessivoa em desrespeito aos Direitos Humanos (www.investidura.com.br/ufsc/35-direitopenal/1565)

Maura Castigliani, La retroattività della legge sull'usura, 12 giugno 2000 www.tidona.compublicazioni/giugno00_2.htm

Alejandro Castilla, Evolución Histórica de la usura desde los orígenes de la figura, přístupné z adresy: www.justitiayderecho.es

Deklarace práv člověka a občana z 26.8.1789

Derecho romano español. Usuras convencionales, legales, ilícitas. Intereses. Problemática jurídica, přístupné z adresy: html.rincondelvago.com/usura.html

JUDr. Ladislav Derka, Návrh novely zákona o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů - časopis Soudce 7/11

PhDr.Ing. Tomáš Evan Ph.D., Ekonomické myšlení Jana Kalvína, www.jinaskola.cz

Petr Fiala : Zákon proti lichvě aneb ekonomický nonsens – čerpáno z www.finlist.cz

Jorge de Figueiro Dias, Código Penal. Comentário Conimbricense. Tom II

Jacques le Goff, Peníze a život, nakladatelství Argo, Praha, 2005,

Jacques Le Goff, Peníze ve středověku, Edice Kolumbus, vydala Mladá fronta a.s. Praha 2012

Michael Grant, Dějiny antického Říma, nakladatelství BB/Art, s.r.o. 2006, Praha 3, Bořivojova 76

Michael Grant, Klasické Řecko, nakladatelství BB/Art, s.r.o. 2006, Praha 3, Bořivojova 76

Holub, Milan, a spol., OBČANSKÝ ZÁKONÍK, LINDE PRAHA, a.s.aktualizované vydání podle stavu k1.9.2006,

Jehlička, Oldřich, a spol., Občanský zákoník. Komentář., C.H. Beck, 8.vydání, 2003,

Katzl Mirek, LL.M, K trestněprávní úpravě lichvy ve Spojených státech a v české republice, Trestní právo 12/2010

Kavka František, Jakoubkův traktát Contra usuram a židovská otázka, ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS 2000, Tom.XL.Fasc.1-2,Pag.17-24

Prof. Judr.Jaromír Kincl DrSc., Prof.JUDr.Valentin Urfus,CSc., Doc.JUDr.Michal Skřejpek, CSc. , Římské právo, 1. vydání C.H.Beck, Praha 1995,

Lietaer Bernard, Budoucnost peněz, Vydavatelství Paradigma Košice, 2004, první vydání

Marx Karel, Kapitál – volně dostupné z internetových zdrojů

Trestní zákon – komentář – zvláštní část, 2.přepřacované a doplněné vydání, JUDr. Karel Matys a kolektiv, vydalo Nakladatelství Panorama 1980,

Luis Menezes Leitao : O crédito ao consumo : o seu regime actual e regime proposto pelo Anteprojecto do Código de Consumidor, Justica e sociedade, číslo 36, publikace v listopadu 2006

Prof. Arg. Esc. Roque Molla El decreto reglamentario de la ley 18.212 (usura) su ilegitimidad (www.fder.edu.uy/contenido/blog/blog_25-9-2009.html)

obcanskyzakonik.justice.cz (nový občanský zákoník)

Ottův slovník naučný, pojem Lichva, volně dostupné z Wikizdrojů

Platón, Ústava, Knihovna antické tradice sv. 18, Kniha osmá – Druhy ústav a povah – Oligarchie Praha 2001 dostupné z adresy www.oikoymenh.cz, překlad František Novotný

Jiří Ponížil, Ochrana slabší smluvní strany v závazkových vztazích formou zákazu lichevní smlouvy, Právnická fakulta Masarykovy Univerzity v Brně, Katedra občanského práva, rigorózní práce (Akademický rok 2006/2007)

Clyde G. Reed, Cliff T. Bekar, Religious Prohibitions Against Usury, r. 2002, přístupné z adresy: reed@sfu.ca

Paulo M. Sendin, Usura. Letra de cambio e direito comercial, Faculdade de direito da universidade de Coimbra, Código das sociedades comerciais, Volume III., Dezembro de 2007

Jaroslav Salač, Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu Beckova edice Právní instituty , 2. vydání 2004

Adam Smith : Investigación sobre la naturaleza y causas de La riqueza de las naciones, přeloženo z originálu „The Wealth of Nations“ Gabrielem Francem (Argentina) dostupné z www.elortiba.org

JUDr. Tomáš Sokol, Aktuální změny v zákoně o rozhodčím řízení - časopis Soudce 7-8/2012

Šámal, P., Půry, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. 4.vydání. Praha : .H.Beck, 2001

František Šmahel, Husitské Čechy, edice Česká historie, nakladatelství Lidové noviny, 2001,

Maurizio Tidona, La clausola penale, l'interesse moratorio e la legge sull'usura, 31 luglio 2000
(www.diritto.it/materiali/bancario/intusu.html)

Valentin Urfus, Právo, úvěr a lichva v minulosti, Brno 1975,

Verbík Antonín, Rychtářské knihy města Znojma v první pol. 15.st., Slovník archivních prací-
31/1(1981),

Mgr. Roman Vicherek, Základní skutková podstata lichvy dle § 218 odst. 1 tr.zákoníku,
dostupné z www.epravo.cz

Michael Wykes, Devaluing the Scholastics: Calvin's Ethics of Usury, dostupné z internetové
adresy : www.calvin.edu/library/database/crcpi/fulltext/ctj88050/p.d.f.

Judikatura

Rt 289 Rozhodnutí Kr I 318/20 (Vážný 1920,I-II 386)

Rt 1854 Rozhodnutí Zm I 627/24 (Vážný 1925,VII 23-24)

R 389 Rozhodnutí Zm I 705/24 (Rozh.tr. NS 1925,III 203-206)

Rt 1986 Rozhodnutí Zm II 35/25 (Vážný 1925,VII 272-274)

Rt 2147 Rozhodnutí Zm II 247/25 (Vážný 1927,VII 585-589)

Rt 2053 Rozhodnutí Zm I 374/25 (Vážný 1925,VII 410-411)

Nejvyšší soud Rt 85/1956

Nejvyšší soud Rt 2/1958

Nejvyšší soud Rt 4/65

Nejvyšší soud Rt 60/65

Nejvyšší soud Rt 46/1972

Nejvyšší soud Rt 15/1974

Nejvyšší soud Rt 11/1989

Nejvyšší soud Rt 20/1993

Nejvyšší soud Rt 5/2001

Nejvyšší soud 4 Tz 15/2001

Nejvyšší soud 7 Tz 226/2001

Nejvyšší soud 5 Tdo 248/2003

Nejvyšší soud 6 Tdo 847/2004

Nejvyšší soud 5 Tdo 1282/2004

Nejvyšší soud 5 Tdo 1440/2004

Nejvyšší soud 3 Tdo 98/2005

Nejvyšší soud 5 Tdo 416/2005

Nejvyšší soud 3 Tdo 1232/2009

Nejvyšší soud 8 Tdo 227/2007

Nejvyšší soud 7 Tdo 72/2010

Nejvyšší soud 7 Tdo 977/2010

Nejvyšší soud 8 Tdo 1593/2010

Nejvyšší soud sp.zn. 15 Co 126/94

Nejvyšší soud sp.zn. 25 Cdo 915/98 z 21.6.2000

Nejvyšší soud sp.zn. 29 CDo 969/99

Nejvyšší soud sp.zn. sp.zn.: 21 Cdo 2535/99 z 18.1.2001

Nejvyšší soud 21Cdo 267/2000

Nejvyšší soud sp.zn. 26 CDo 1109/2000 z 26.7.2000

Nejvyšší soud sp.zn. 33ODo 890/2002 z 23.11.2003

Nejvyšší soud sp.zn. 30 Cdo 2089/2002 z 27.11.2003

Nejvyšší soud sp.zn. 21 Cdo 1484/2004 z 15.12.2004

Nejvyšší soud sp.zn. 33 Odo 188/2005 z 5.12.2006

Nejvyšší soud sp.zn. 33 Odo 438/2005 z 30.5.2007

Nejvyšší soud sp.zn. 33 ODo 875/2005 z 11.8.2005

Nejvyšší soud 20Cdo 474/2006

Nejvyšší soud sp.zn. 31 Odo 495/2006 z 15.10.2008

Nejvyšší soud 20Cdo 1376/2006

Nejvyšší soud sp.zn. 32ODo 1299/2006 z 24.7.2007

Nejvyšší soud sp.zn. 15/2007
 Nejvyšší soud 23 Cdo 2570/2007
 Nejvyšší soud 23 Cdo 2273/2007
 Nejvyšší soud 33 Cdo 2675/2007
 Nejvyšší soud 23 Cdo 5129/2007
 Nejvyšší soud 32 Cdo 2282/08 ze dne 31. 7. 2008.
 Nejvyšší soud 20 Cdo 4096/2008
 Nejvyšší soud 20 Cdo 476/2009
 Nejvyšší soud sp.zn. 23 Cdo 484/2009 z 28.4.2011
 Nejvyšší soud sp.zn. 33 CDo 2248/2009 z 24.3.2011
 Nejvyšší soud sp.zn. 23 Cdo 231/2010 z 27.5.2010
 Nejvyšší soud sp.zn. sp.zn. 32 Cdo 529/2011 z 19.4.2011
 Nejvyšší soud sp.zn. sp.zn. 23 Cdo 947/2010 z 26.4.2011

Vrchní soud v Praze 12 Cmo 496/2008
 Krajský soud v Ústí nad Labem sp.zn. 10Co 646/2004

III.ÚS 460/2001
 IV.ÚS 174/2002
 IV.ÚS 511/2003
 III. ÚS 32/06
 ÚS 1357/2007

Evropský soudní dvůr, rozhodnutí Mostaza Claro pod číslem C-16805 z 26. 10. 2006
 Evropský soudní dvůr, rozhodnutí Asturcom pod číslem C40/08 ze 6. 10. 2009

Cizojazyčná judikatura a zákony

Německo

BGB – občanský zákoník

BAG, Urteil vom 23.5.2001-5 AZR 527/99 (Lexetius.com/2001 ,1748(2002/2/151)

(Spolková republika Německo)

StGB – trestní zákoník

Itálie

Codice civile

Legge sull'usura 108/96

Sentenza de la Cassazione 5286/2000

Sentenza de la Cassazione 6784/1997

Sentenza de la Cassazione 8604/1996

Sentenza de la Cassazione 7770/1997

Španělsko

Ley de Crédito de consumo – Ley 7/1995 de 23 de Marzo

Ley de enjuiciamiento civil ze 7.1.2000 s účinností od 7.1.2001

Ley que regula las clausulas contractuales 7/1998 de 13 de Abril

Ley de Represión de la usura de 23. de julio de 1908

(modificada por Ley 1/2000 de 7 de enero de Enjuiciamiento Civil)

General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios – Ley 26/1984 de 19 de julio

Real decreto Legislativo 1/2007 de 16 de noviembre, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias

Código penal de 1944

Código penal de 1995

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 15 de Junio de 1971

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 12 de Febrero de 1966

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 25 de Junio de 1964

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 12 de Mayo de 1965

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 9 de febrero de 1965

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 18 de Febrero de 1986

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 17 de Noviembre de 1995

Sentencia del Tribunal Supremo de Espana, sentencia de 21 de Febrero de 2003

Portugalsko

Código civil de 1966

Código penal de 1982

Código penal de 1995

Supremo Tribunal de Justica de 1 de Fevereiro de 2000 – WWW.dgsi.pt, STJ 1-2-2000, sp.zn.případu n.99A1061

Supremo Tribunal de Justica de 27 de Janeiro de 2007 – WWW.dgsi.pt, STJ 27-1-2007, sp.zn.případu n.03A3043

Brazílie

Decreto N. 22.626-33

Emenda Constitucional nº 40/2003

Lei N.1521-51 Lei dos Crimes contra Economica popular

Lei N.4595-64 Do Sistema Financeiro Nacional

Lei N.7492-86 Lei dos Crimes Contra o Sistema Financeiro

Lei N.8078-90 Lei sobre a Protecao do Consumidor e da outras Providencias

Supremo Tribunal Federal Súmula 596 STF

Supremo Tribunal Federal Súmula 60 STF

Supremo Tribunal Federal Súmula 121 STF

Supremo Tribunal Federal REsp 387.581-RS de 1. 7. 2002,

Supremo Tribunal Federal REsp 450.453-SE de 25. 6. 2003

Supremo Tribunal Federal REsp 276.003-SE de 11. 6. 2001

Supremo Tribunal Federal REsp 302.893-RS de 25. 6. 2001

Supremo Tribunal Federal REsp 279.022-RS de 12.3.2001

Argentina

Decreto 214/2002

ley 25.561

ley 25.967

ley 25.820

ley 26.167

Codigo penal argentino

Convención Americana sobre Derechos humanos suscrita en la conferencia especializada interamericana sobre Derechos humanos – San José, Costa Rica 7 al 22 de noviembre de 1969
Tribunal Supremo de Argentina – R.320.XLII Rinaldi, Francisco Augusto y otro del 27 de diciembre de 2006

Venezuela

Decreto N.247 Mediante el cual se establecen pena contra las actividades usurarias (Gaceta Oficial N.21.980 de fecha 9 de abril de 1946)

Ley de protección al Consumidor y al Usuario (Gaceta Oficial de la Republica Bolivariana de Venezuela Caracas, N. 37.930, 4 de mayo de 2004)

Sentencia N. 1228 de Sala de Casación Penal, Expediente N. C00-0988 z 28.9.2000

Sentencia N. 363 de Sala de Casación Penal, Expediente N.C08-137 z 9.8.2010

Kolumbie

Codigo penal colombiano

Corte Constitutional. Sala Plena.M.P. Rodrigo Escobar Gil. Sentencia C – 479 del 9 dde mayo de 2001. Expediente D-3188

Mexiko

Código penal de México

Ley de Banco de México - z 23.12.1993 ve znění změn do 25. 5.2010

přehled právních úprav pro jednotlivé mexické státy - [WWW.librospdf.net/la-usura-en-los-codigos -penales Comparativo en los estados de la republica Mexicana](http://WWW.librospdf.net/la-usura-en-los-codigos-penales-Comparativo-en-los-estados-de-la-republica-Mexicana)

Uruguay

ley N.18.212 usura

USA

přehled o právních úpravách jednotlivých států USA www.lectlaw.com/files/ban02.htm

Obsah :

Úvod	.....	1
I. Vymezení problému - historický a filosofický pohled na lichvu	.....	5
1. Výklad pojmu lichva	.....	5
2. Starověk – nejstarší civilizace	.....	5
2.1. Indie	.....	6
2.2. Egypt	.....	6
2.3. Babylonská říše	.....	6
2.4. Židé a Starý zákon	.....	6
3. Starověké Řecko	.....	7
3.1. Stav zákonů	.....	7
3.2. Filosofické myšlení	.....	8
4. Římská říše	.....	10
4.1. Výše přípustné úrokové sazby	.....	10
4.2. Dvě důležité právní zásady z období republiky týkající se lichvy	.....	11
4.3. Tradiční instituty římského práva ve vztahu k úroku a lichvě	.....	12
4.4. Vývoj římského práva upravujícího lichvu v Byzantské říši	.....	13
5. Středověk – vznik a podstata usurární doktríny	.....	14
5.1. Ranné křesťanství	.....	14
5.2. Vznik usurární doktríny	.....	14
5.3. Náboženské a morální pilíře usurární doktríny	.....	15
5.4. Římskoprávní základy	.....	16
5.5. Scholastická filosofie – Tomáš Akvinský	.....	16
5.6. Města jako místo pro obchod a lichvu	.....	18
5.7. Moderní způsob vysvětlení vzniku usurární doktríny	.....	19
6. Výjimky z usurární doktríny během středověku a její postupný rozklad	.....	21
6.1. Partikularita práva obchodníků	.....	21
6.2. Obchodní společnosti	.....	22
6.3. Další cesta k otupení usurární doktríny – podřazení obchodních vztahů jiným smluvním typům než půjčce	.....	23
6.4. Fenus nauticum	.....	24

6.5.	Renty jako forma kupní smlouvy	.....	24
6.6.	Úschova, směna různých měn a směnka	.....	25
6.7.	Úroky z prodlení a náhrada škody	.....	26
6.8.	Vynětí osob stojících mimo křesťanské společenství z účinků usurární doktríny	.....	27
6.9.	Rozmělnění usurární doktríny do její praktické neúčinnosti	.....	27
6.10.	Praxe narušující celistvost usurární doktríny a půjčování na úrok již během její účinnosti	.....	28
7.7.	Státní zákonodárství založené na stanovení pevné úrokové sazby 16-17.století a filosofická východiska ospravedlňující půjčování na úrok	.....	29
7.1.	Nové poměry v Evropě	.....	29
7.2.	Svatá říše římská národa německého	.....	29
7.3.	Španělsko a Portugalsko	.....	30
7.4.	Jan Kalvín - teolog, který otevřeně rehabilitoval půjčování peněz na úrok	.....	31
8.	Liberalismus – nový pohled na lichvu - 18. století	.....	34
8.1.	Tradiční liberalismus a jeho náhled na lichvu	.....	34
8.2.	Benthamova teorie utilitarismu ve vztahu k chápání lichvy	.....	35
9.	Vývoj některých evropských právních úprav ve vztahu k lichvě v 18.-19. století	.....	38
9.1.	Rakousko	.....	39
9.2.	Německo a Španělsko	.....	40
9.3.	Změna vnímání rozsahu a podstaty pojmu lichva na konci 19. století	.....	40
II.	Historie a současný stav právní úpravy lichvy v některých evropských a amerických zemích	.....	42
1.	Německo	.....	42
1.1.	Německá občanskoprávní a trestněprávní úprava	.....	42
1.2.	Lichva v nájemních smlouvách	.....	43
1.3.	Lichva v pracovním právu	.....	44
2.	Itálie	.....	45
2.1.	Specielní zákon o lichvě	.....	45
2.2.	Rozhodování Italského Kasačního soudu	.....	47
2.3.	Návaznost zákona o lichvě na občanskoprávní předpisy	.....	48
3.	Španělsko	.....	48
3.1.	Zákon o potlačení lichvy	.....	48

3.2.	Lichva ve španělském trestním právu v moderní historii	50
3.3.	Návaznost trestněprávní a občanskoprávní rozhodovací praxe	53
3.4.	Právo na ochranu spotřebitelů ve vztahu k lichvě	54
4.	Portugalsko	55
4.1.	Trestní úpravy lichvy v moderní historii Portugalska	55
4.2.	Aktuální trestněprávní úprava a komentář	56
4.3.	Lichva v portugalském občanském právu	58
5.	Brazílie	59
5.1.	Vývoj zákonodárství proti lichvě	59
5.2.	Zákonná a rozhodovací praxe soudů, která přispěla k uvolnění lichvy	61
5.3.	Ústavní zákon přímo zakazující lichvu	63
5.4.	Nové zákony dotýkající se i lichvy a celkový aktuální stav zákonodárství na poli boje proti lichvě v Brazílii	64
6.	Argentina	65
6.1.	Shrnutí argentinské občanskoprávní a trestní úpravy	65
6.2.	Dopad velké argentinské finanční krize na stav zákonů a soudní praxe ovlivňujících lichvu	66
7.	Venezuela	68
7.1.	Historická právní úprava	68
7.2.	Současná právní úprava založená na spotřebitelském zákonodárství	68
8.	Kolumbie	69
9.	Mexiko	71
10.	Uruguay	72
11.	USA	74
III.	Problematika lichvy v občanskoprávní oblasti v českém právním řádu	77
1.	Historický vývoj české občanskoprávní úpravy během 20. století	77
1.1.	Doba rakousko-uherské monarchie a první republika	77
1.2.	Socialistické Československo	79
1.3.	Současné období	81
2.	Výklad pojmu „dobré mravy“	83
2.1.	Rozhodovací praxe Nejvyššího soudu České republiky	83
2.2.	Charakteristika dobrých mravů	83
2.3.	Použití historického srovnání k vymezení lichvářských smluv	84

2.4.	Srovnání z pohledu zahraničních právních úprav	85
3.	Smlouva o půjčce – nejtýpčtější podklad pro lichevní smlouvu	86
3.1.	Základní vymezení	86
3.2.	Nepoměr mezi vzájemnými plněními – prosté kvantitativní hledisko	87
3.3.	Nepoměr mezi plněními – srovnání s úrokovými sazbami bank	88
3.4.	Celkový pohled na nerovnost mezi plněními	90
3.5.	Smluvní volnost	92
4.	Smluvní pokuta – zajišťovací institut často zneužívaný v lichevních smlouvách	93
4.1.	Základní vymezení smluvní pokuty	93
4.2.	Přiměřenost výše smluvní pokuty – kvantitativní hledisko	94
4.3.	Hledisko založené na funkcích smluvní pokuty	94
4.4.	Účel smluvní pokuty	95
4.5.	Zhodnocení dopadu konstrukce výše smluvní pokuty podle jejího účelu	97
4.6.	Způsob stanovení smluvní pokuty - dopad na posouzení jejího vztahu k zajišťovací povinnosti	98
4.7.	Způsoby stanovení smluvní pokuty a jejich přípustnost podle zákona	99
4.8.	Kritika soudobé koncepce smluvní pokuty v české právní doktríně	101
4.9.	Moderáční právo soudu v případě smluvní pokuty	103
5.	Zástavní právo, tzv. “propadné zástavy“ a zajišťovací převod práva	106
5.1.	Právní úprava	106
5.2.	Judikatura Nejvyššího soudu k propadným zástavám	107
5.3.	Vývoj zajišťovacího převodu práva a jeho funkce	110
6.	Zneužití právní úpravy postavení rozhodců a exekutorů v rozhodčím a vykonávacím řízení pro realizaci lichvy	116
6.1.	Úvod do problému a zákonný rámec	116
6.2.	Exekutorský zápis	117
6.3.	Rozhodčí řízení – možnost získání prakticky nepřekonatelného exekučního titulu	118
6.4.	Hranice přezkumu a charakter rozhodčího nálezu podle Nejvyššího soudu	120
6.5.	Charakter rozhodčího nálezu podle Ústavního soudu	121
6.6.	Přezkum rozhodčího řízení z procesního hlediska	124
6.7.	Rozhodování Evropského soudního dvora v otázkách rozhodčího řízení ve spotřebitelských věcech	126

6.7.	Nástin možných řešení jak pohlížet na rozhodčí řízení a vykonávací řízení z hlediska soudního přezku	128
7.	Nový občanský zákoník a odpovědi na otázky týkající se boje proti lichvě z něj plynoucí	132
7.1.	Dobré mravy	132
7.2.	Lichevní smlouvy	133
7.3.	Hrubý nepoměr –laesio enormis	133
7.4.	Společné ustanovení pro lichvu i hrubý nepoměr	134
7.5.	Spotřebitelské smlouvy – zvláštní ustanovení	134
8.	Novela zákona o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů zákonem č. 19/2012 Sb.	136
IV.	Trestněprávní úprava lichvy v českém právním řádu	139
1.	Zákonná úprava problematiky lichvy v posledních letech trvání rakouskouherského mocnářství a v období první republiky	139
1.1.	Obecné vymezení skutkové podstaty lichvy	139
1.2.	Charakteristika trestné lichvy	141
1.3.	Následky neplatnosti smlouvy a procesní ustanovení v nařízení	144
2.	Trestná lichva v judikatuře prvorepublikových soudů	145
2.1.	Úvěrová lichva	145
2.2.	Iniciátor lichevní smlouvy	146
2.3.	Subjektivní stránka trestného činu lichvy	147
2.4.	Charakteristika tísně	148
2.5.	Méně příznivé majetkové poměry	150
2.6.	Nápadný nepoměr	151
3.	Sociální lichva v době první republiky	152
4.	Trestný čin lichvy v období socialistického Československa	154
4.1.	Trestní zákon č. 86/1950 Sb.	154
4.2.	Návaznost na občanské právo	157
5.	Trestní zákon č. 140/1961 Sb. norma, která přetrvala konec socialistického systému	158
6.	Rozhodovací praxe soudů z období účinnosti zákona č. 86/1950 Sb. a původního znění zákona č. 140/1961 Sb.	159
6.1.	Rozdíl mezi skutkovou podstatou trestného činu podvodu a lichvou	160
6.2.	Rozdíl mezi skutkovou podstatou trestného činu útisku a lichvou	160
6.3.	Rozdíl mezi skutkovou podstatou trestného činu spekulace a lichvou	161
6.4.	Výdělečnost trestného činu	162

7. Skutková podstata podobající se lichvě obsažená v zákoně o přečinech	165
8. Skutková podstata trestného činu lichvy v moderním období	168
8.1. Změny v chápání trestnosti lichvy a zrušení zákona o přečinech	168
8.2. Změny skutkové podstaty trestného činu lichvy v pojmu výdělečnosti	170
8.3. Vývoj pojmu značný majetkový prospěch	171
9. Rozhodovací praxe soudů ohledně trestného činu lichvy v moderním období	173
9.1. Výklad pojmu tíseň	173
9.2. Hrubý nepoměr	178
9.3. Hranice svobody podnikání	179
9.4. Hrubý nepoměr a jeho vztah k ostatním hodnotícím hlediskům ve skutkové podstatě trestného činu lichvy	179
9.5. Inicie uzavření lichevní smlouvy	180
9.6. Palichva	181
9.7. Rozdíl mezi trestným činem lichvy a podvodem	184
9.8. Souběh trestného činu lichvy s trestným činem zkrácením daně	185
10. Trestní zákoník – současný stav	186
V. Závěrečné shrnutí úvah k problému lichvy jako společenského jevu a trestného činu a úvahy de lege ferenda	189
1. Krátká rekapitulace obecného a historického pohledu	189
1.1. Charakteristika pojmu lichvy	189
1.2. Pohled společnosti na lichvu z hlediska filosofie a práva	189
2. Základní poznatky o právní regulaci lichvy	191
2.1. Tržní prostředí – ideální podhoubí pro lichvu	191
2.2. Dva základní legislativní přístupy k lichvě	192
2.3. Právní úpravy týkající se lichvy z hlediska jejich obsahu	194
2.4. Právní úpravy zabývající se lichvou z hlediska jejich formy	195
2.5. Lichva jako skutková podstata trestného činu	197
3. Lichva jako společenský jev a právní problém v České republice	199
3.1. Situace v České republice, pokud jde o lichvu jako společenský jev	199
3.2. Situace na finančním trhu	200
3.3. Přístup českého státu k lichvě v nedávné historii, legislativní úpravy, které přispěly k rozmachu lichvy a soudní praxe	202

4. Současný stav ohledně lichvy v občanskoprávní oblasti a ..... 205 připravované změny občanskoprávních předpisů	205
4.1. Krátká rekapitulace základních nedostatků občanskoprávní úpravy ..... 205 lichvy	205
4.2. Nově připravovaný občanský zákoník a novelizace zákona o ..... 206 rozhodčím řízení	206
5. Úvahy de lege ferenda týkající se občanskoprávní oblasti 208	208
5.1. Úroková míra 208	208
5.2. Zákaz anatocismu a smluvní pokuta 209	209
5.3. Omezení okruhu věcí řešených v rozhodčím řízení 209	209
5.4. Změna úpravy vykonávacího řízení 211	211
6. Úvahy de lege ferenda v trestněprávní oblasti 213	213
6.1. Lehkomyslnost jako nový znak skutkové podstaty 213	213
6.2. Lichva jako obvyklý způsob života pachatele a postih její recidivy 214	214
6.3. Palichva 216	216
7. Poznámky a podněty k výkladu základních pojmů týkajících se ..... 217 trestného činu lichvy v soudní praxi	217
7.1. Hrubý nepoměr 217	217
7.2. Tíseň 218	218
7.3. Rozumová slabost a zneužívání návykových látek 220	220
7.4. Úvahy soudů o pokračování v případě trestného činu lichvy 220	220
Závěr 223	223
Příloha č.1 225	225
Příloha č.2 228	228
Literatura 232	232